ТОВАРИШ ІМІҐРАНТА

КАЛЄНДАР
УКРАЇНСЬКОГО РОБІТНИЧОГО СОЮЗА

НА РІК

1922

РІЧНИК ОДИНАЙЦЯТИЙ

Накладом Українського Робітничого Союза

З ДРУКАРНІ "НАРОДНОЇ ВОЛІ",
524-530 Olive Street, Scranton, Pa.

1921

Власний Дім Українського Робітничого Союза

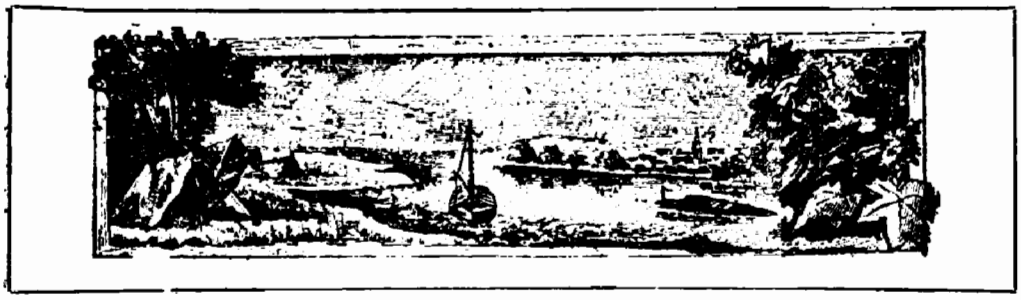

РІК 1922

В 1922 році буде: мясниць 6 неділь і 2 дні; від Р. Х. до неділі мясопустної.

Неділя мясопустна 19 лютого.
Неділя сиропустна 26 лютого.
Великдень 16 цвітня.
Вознесеніє 25 мая.
Зелені Свята 4 червня.
Петрівки 4 неділі і 2 дні.
Великдень латинський в ту неділю що і наш.
Ключ Граничний Л.

ПОСТИ

Святий вечер перед Богоявленієм, 18 січня.
Великий піст, від 27 лютого до 15 цвітня (включно).
Петрівка від 12 червня до 11 липня (включно).
Спасівка, від 14 до 28 серпня.
В день Усікновенія глави Йоана Крестителя, 11 вересня.
Пилипівка, від 27 падолиста до Рождества Христового.
Середи і пятниці кождого тижня (кромі загальниць).

ЗАГАЛЬНИЦІ

Середи і пятниці, коли вільно їсти мясо:
Від Різдва до Навечерія Богоявленія.
На Богоявленіє (19 січня).
Між неділею Митаревою і Блудного Сина.
Від Великодня до Томиної Неділі.
Від неділі Зелиних Свят до неділі Всіх Святих.

АМЕРИКАНСЬКІ СВЯТА

Новий Рік (Січень 1). Святкуєся у всіх стейтах, з винятком стейтів Аркензо і Месечузетс.

День уродин бувшого президента Линкольна (12-го лютого). Свят-

кують в стейтах: Каролайна, Колоредо, Конектікат, Делевер, Ілінойс, Айова, Індієна, Кензас, Мішіґен, Мінесота, Монтана, Невада, Ню Джерзі, Ню Йорк, Норт Дакота, Ореґон, Пенсилвенія, Савт Дакота, Юта, Вашинґтон, Вест Вирджінія і Вайомінґ.

День уродин першого президента, Юрія Вашинґтона (22-го лютого), майже у всіх стейтах.

Великодна Пятниця (Ґуд Фрайдей) (14 цвітня).

Декрейшен Дей, (30-го мая). Того дня прикрашують гроби погибших в часі цивільної війни. В усіх стейтах, з винятком стейтів: Аркензо, Флорида, Джордія, Луізіяна, Місісіпі, Норт Каролайна, Савт Каролайна і Тексас.

День Независимости або Форт оф Джулай, (4 липня). Того дня обходять памятку проголошення независимости Злучених Держав. У всіх стейтах.

День праці, Лейбор Дей—припадає в перший понеділок місяця вересня, (цего року 4 вересня). У всіх стейтах.

День Колюмба, (12 жовтня). В стейтах: Алабама, Аркензо, Каліфорнія, Колоредо, Делевер, Айдаго, Ілинойс, Індієна, Кензас, Кентакі, Мейн, Меріленд, Месечузетс, Мішіґен, Мізурі, Монтана, Небраска, Невада, Ню Гемшер, Ню Джрези, Ню Мексико, Ню Йорк, Огайо, Оклагома, Пенсилвенія, Ровд Айленд, Вермонт, Вашинґтон.

День Виборів (Елекшин Дей) першого вівтірка в місяцю падолисті—6 падолиста.

День Подяки, Тексґивінґ Дей), звичайно послідний четвер в падолисті, цего року 30 падолиста.

Крисмес—Різдво (25 грудня). В усіх стейтах.

Повисше вичислені дні святкують в більшости стейтів, але не у всіх. Кромі цего кождий стейт і територія має свої окремі свята.

Неділя не є законно признаним святочним днем для цілих Злучених Держав.

Словом, поки що Злучені Держави як такі не мають ще спільного національного святочного дня.

Календар це рахунок часу після днів, тижнів і місяців. Українці і инші ісповідники т. зв. східної церкви придержуються в церкві календара, який уложив був на 100 перед народженнєм Христа римський цісар Юлій Цезар і для того той календар зовуть Юліянським календарем, або календарем старого стилю. Він назначений у нас буквами ст. ст.

Цей календар поправив в 16 віці римський папа Григорій і ним послугуються майже всі народи. Він зоветься календарем Григоріянським і ріжниться від Юліянського о 14 днів. Він назначений у нашім календари н. ст., це є нового стилю.

СІЧЕНЬ--JANUARY

1-ий місяць — **має 31 днів**

Дні	н.с.	с.с.	Свята греко-католицькі	Свята латинські
Н	1	19	**Грудень. Нед. Отець.**	**Новий Рік 1922.**
П	2	20	Пред. Рождество Ігнатія	Макария
В	3	21	Юліяни мучениці	Ґенофеви
С	4	22	Анастазії вел. мучениці	Тита
Ч	5	23	10 муч. в Криті	Емілія
П	6	24	Нав. Рожд. Хр. (С. веч.)	**Трох Королів**
С	7	25	**Рождество Ісуса Христа**	Лукияна
Н	8	26	**Нед. по Р. С. П. Бог.**	**Н. І. по 3 Кор.**
П	9	27	**Святого Стефана**	Мартияни
В	10	28	2000 муч. в Ником.	Павла пуст.
С	11	29	14,000 дітий убитих	Гігінія
Ч	12	30	Анизії мученицї	Гонорати
П	13	31	Мелянії римл. препорочно	Ілярия
С	14	1	**Січ. Н. Рік. Вас. Великого**	Фелікса
Н	15	2	**Н. 30. по С. і п. Бог.**	**Н. 2 по 3 К.** Ант.
П	16	3	Малахії прор.	Прискі
В	17	4	Собор 70 Апостолів	Фердинанда
С	18	5	Навечеріє Богоявл.	Фабияна
Ч	19	6	**Богоявленіє Господне**	Генрика
П	20	7	Соб. св. Івана Кр.	Вінкентия
С	21	8	Суб. по Бог. Еміл.	Аґнішки
Н	22	9	**Нед. по Богоявл.** Пол.	**Нед. 3 по 3 К.**
П	23	10	Григорія еп. Нис.	Обруч. Пр. Діви Марії
В	24	11	† Теодозія преп.	Тимотея
С	25	12	Татіяни м. Евпрак.	Наверн. Павла
Ч	26	13	Єрмила і Стратон.	Полікарпа
П	27	14	Отець св. Отд. Бог.	Івана Хризост.
С	28	15	Павла Тівейск. пр.	Короля Вел.
Н	29	16	**Н. 31. по Сош.** (о Зак.)	**Нед. 4 по 3 К.** Фр.
П	30	17	† Антонія пр. Вел.	Мартини
В	31	18	Атаназія і Кирила	Петра з Нолі

ЗАПИСКИ

ЛЮТИЙ--FEBRUARY

2-ий місяць **має 28 днів**

Дні	н.с.	с.с.	Свята греко-католицькі	Свята латинські
С	1	19	**Січень.** Макарія	Ігнатія еп.
Ч	2	20	† Евтемія преп.	**Марії Ґрешн.**
П	3	21	Максима ісп. Евг.	Власія еп.
С	4	22	Тимотея ап. Анаст.	Андрея Кор. Анс.
Н	5	23	**Н. о Мит. і Фар.**	**Нед. 5 по 3 Кор.**
П	6	24	Ксені преп.	Дороти
В	7	25	† Григорія Богослова	Ромуальда
С	8	26	Ксенофонта преп.	Івана з Мальти
Ч	9	27	† Пер. мощ. Йоана Золотоустого	Апольонії
П	10	28	Єфрема сирина	Столястики
С	11	29	Пер. мощ. Ігнатія Б.	Лукиана
Н	12	30	**Н. о Бл. с. Тр. Свят.**	**Нед. старозап.**
П	13	31	Кира і Йоана безср.	Юліяни мучениці
В	14	1	Лютий. Трифона	Валентія свщ.
С	15	2	**Стрітенє Господнє**	Фавстина
Ч	16	3	Симона Бог. і Анни	Юліяна, папа
П	17	4	Ізидора преп.	Алексия
С	18	5	Агатія мучениці	Семеона
Н	19	6	**Неділя Мясопустна**	**Нед. мясопустна**
П	20	7	Партенія еписк.	Леона еписк.
В	21	8	Теодора страт. вкм.	Елеонори
С	22	9	Никиф. Отд. Стріт.	Столиці Петра
Ч	23	10	Харлампія муч.	Романа і Петр. Д.
П	24	11	Власия свщм.	Матія апостола
С	25	12	Мелетія преп. С. в.	Анастазиї д.
Н	26	13	**Н. Сиропустна**	**Нед. залустна**
П	27	14	Авксентія (початок поста)	Леандра
В	28	15	Онисима апостола	Романа опат.

ЗАПИСКИ

МАРТ--MARCH

3-ий місяць **має 31 днів**

Дні	н.с.	с.с.	Свята греко-католицькі	Свята латинські
С	1	16	**Лютий.** Памфіла	Середа Попл.
Ч	2	17	Теодора Тирона мученика	Симпліц. і Єлени
П	3	18	Льва папи римского	Кунігунди
С	4	19	Архипа апостола	Казимира
Н	5	20	**1 Нед. Посту**	**Неділя вступна**
П	6	21	Тімотея	Виктора муч.
В	7	22	Петра і Анастазія	Томи з Аквіну
С	8	23	Поликарпа свщм.	Івана Бож.
Ч	9	24	† Обр. глави Ів. Кр.	Франціски
П	10	25	Тарасия арх.	40 мучеників
С	11	26	Профирія преп.	Катарин. Бонон.
Н	12	27	**2 Нед. Посту Прокоп.**	**Неділя суха.** Григ.
П	13	28	Василія іспов.	Никифора
В	14	1	**Марець.** Евдокії	Матильди
С	15	2	Теодота свщм.	Льонгіна муч.
Ч	16	3	Евтропія, Клеоніка	Кирияка діяк.
П	17	4	Герасима, Пав. і Юл.	Ґертруди
С	18	5	Конона муч.	Кирила, Едварда
Н	19	6	**3 Нед. Посту** (Крестоп.)	**Неділя глуха.** Йос.
П	20	7	Василія, Єврема	Іоахима
В	21	8	Теофилякта преп.	Венедикта
С	22	9	40 муч. в Севаст.	Павла еписк.
Ч	23	10	Кондрата муч.	Вікториянна
П	24	11	Софронія патр.	Гавриїла арх.
С	25	12	Теофана іспов.	**Благовіщенє Пр. Діви**
Н	26	13	**4 Нед. Посту** Никифора	**Неділя середопістна**
П	27	14	Венедикта преп.	Руперта
В	28	15	Агапія і 6 мучеників	Сикста папи
С	29	16	Савина (поклони)	Евстахія опат.
Ч	30	17	Алексея чол. Бож.	Квірина
П	31	18	Кирила Єрусал.	Корнилія

ЗАПИСКИ

ЦВІТЕНЬ--APRIL

4-ий місяць **має 30 днів**

Дні	н.с.	с.с.	Свята греко-католицькі	Свята латинські
С	1	19	**Март.** Хризакта	Гуґона еписк.
Н	2	20	**Нед. 5 Посту**	**Неділя чорна. Фр.**
П	3	21	Якова преп.	Рихарда
В	4	22	Василія свщм.	Ізидора еп.
С	5	23	Нікона	Вінкентия
Ч	6	24	Захарія і Якова	Келестина
П	7	25	**Благовіщеннє П. Д.**	Епіфанія еп.
С	8	26	Соб. Гавр. Суб. А.	Дионізия еп.
Н	9	27	**Неділя Цьвітна**	**Неділя цьвітна**
П	10	28	Іляриона преп.	Езехіїла прор.
В	11	29	Марка еписк.	Леона папа рим.
С	12	30	Івана ліственника	Константина еп.
Ч	13	31	Ипатія еписк.	Юстина В. Ч.
П	14	1	**Велика Пятниця**	**Велика Пятниця**
С	15	2	Велика Субота	Аваст. В. Суб.
Н	16	3	**Великдень**	**Великдень**
П	17	4	**Світлий Понеділок**	**Понеділок світлий**
В	18	5	**Світлий Второк**	Апольонія
С	19	6	Евтихія преп.	Гермоґена
Ч	20	7	Георгія	Агнішки
П	21	8	Іродиона	Анзельма еп.
С	22	9	Евпсихія	Сотера і Кая
Н	23	10	**Нед. 2 по Воскрес.** (Томи)	**1. Нед. по Велик.**
П	24	11	Антіпи свщ.	Георгія мученика
В	25	12	Прп. Афтаназія	Марка ев.
С	26	13	Артемона свщм.	Клита і Марк.
Ч	27	14	Мартина п. р.	Анастазиї
П	28	15	Аристарха ап.	Віталія
С	29	16	Агапії, Ірин. і Х.	Петра мученика
Н	30	17	**Нед. 3 по Пасці** Мирон.	**2. Нед. по Велик.**

ЗАПИСКИ

МАЙ--MAY

5-ий місяць **має 31 днів**

Дні	н.с.	с.с.	Свята греко-католицькі	Свята латинські
П	1	18	**Цвітень.** Івана	Филипа і Якова
В	2	19	Івана ветхої лаври	Атаназия, Зиґмунта
С	3	20	Теодора тріхона	Знайд. ч. Креста
Ч	4	21	Януарія свщм.	Фльоріяна і Мон.
П	5	22	Теодора Сикеота	Пія папи римського
С	6	23	† Георгія вмуч.	Івана в Олію
Н	7	24	**Нед. 4 О розслаб.**	**3. Нед. по Велик. Фл.**
П	8	25	† Марка ап. і еванг.	Станіслава еп. м.
В	9	26	Василія свщмуч.	Григорія Бог.
С	10	27	Симеона свщмуч.	Ізидора ор.
Ч	11	28	Ясона і Сосіпат. ап.	Беатрикси
П	12	29	9 муч. в Кизиці	Панкратія муч.
С	13	30	† Якова апостола	Серватія м.
Н	14	1	**Май. 5 О Самар.**	**4. Нед. по Велик.** Бон.
П	15	2	Атаназія архиеп.	Софії і 3 доч. єї
В	16	3	† Теодозія преп.	Івана Непом.
С	17	4	Пелягії преподмуч.	Пасхалія
Ч	18	5	Ірини мучениці	Фелікса
П	19	6	Йоана многострад.	Келестина
С	20	7	Акакія П. знак с. К.	Бернарда
Н	21	8	**Нед. 6 О сліпорож.**	**5. Нед. по Велик.**
П	22	9	† Пер. м. Николая	Юлії пан.)
В	23	10	† Симеона Зилот. апостола	Дезидерія) крест.
С	24	11	Мокія свщм.	Іванни вд.) дні
Ч	25	12	**Вознесенє Ісуса Христа**	**Вознесенє Ісуса Христа**
П	26	13	Гликерії мучениці	Филипа Нер.
С	27	14	Ізидора мученика	Івана папи рим.
Н	28	15	**Нед. 7 св. Отець**	**6. Нед. по Велик.**
П	29	16	Теодора і Модеста	Теодори і Макс.
В	30	17	Андроніка апостола	Фелікса п. р.
С	31	18	Теодота Юлії і пр.	Петронелі

ЗАПИСКИ

ЧЕРВЕНЬ--JUNE

6-ий місяць **має 30 днів**

Дні	н.с.	с.с.	Свята греко-католицькі	Свята латинські
Ч	1	19	**Май.** Патрикія	Симеона і Теоб.
П	2	20	Талалея м.	Еразма муч.
С	3	21	† Константина і Єл.	Кльотильди
Н	4	22	**Нед. Пятдес. (Зел. С.)**	**Зелені свята**
П	5	23	**Понеділок Пр. Тройци**	**Понеділок Зел. св.**
В	6	24	Симеона пр. Мелет.	Норберта
С	7	25	† 3 Об. ч. гл. Івана К.	Роберта і Теодот.
Ч	8	26	Карпа апостола	Медарда
П	9	27	Терапонта свщмуч.	Феліцияна
С	10	28	Никити пр.	Вікториї і Марґ.
Н	11	29	**Нед. 1 по Сош. Всіх Святих**	**1. Нед. по 3 П. Т.**
П	12	30	Іссаакия (Пет. пост.)	Василіда і Онуф.
В	13	31	Єрмія апост., Єрмея м.	Антонія з Падви
С	14	1	**Червень.** Юстина	Василія Великого
Ч	15	2	Никифора преп.	**Боже Тіло**
П	16	3	Лукіліяна і проч. м.	Францішка
С	17	4	Митрофана преп.	Адольфа еп.
Н	18	5	**Нед. 2 по Сош.**	**2. Нед. по Зел. святах**
П	19	6	Висариона	Гервазия і Пр.
В	20	7	Теодота свщмуч.	Реґіни
С	21	8	Теодора стр. вмуч.	Альойзия
Ч	22	9	† Кирила	Павліна еп.
П	23	10	Тимотея свщмуч.	Зенона і Аґріп.
С	24	11	† Вартоломея і Вар.	Рождество Івана Хрестителя
Н	25	12	**Нед. 3 по Сош. Пр. Евх'**	**3. Нед. по Зелених святах**
П	26	13	Акилини муч.	Івана і Павла
В	27	14	Єлисея прор. і Мет.	Володислава
С	28	15	Амоса прор. і Єрон.	Леона п. р.
Ч	29	16	Тихона чудотв. еп.	**Петра і Павла Ап.**
П	30	17	† Мануїла С. П. Б.	Еміліі м. і Лукин.

ЗАПИСКИ

ЛИПЕНЬ--JULY

7-ий місяць — **має 31 днів**

Дні	н.с.	с.с.	Свята греко-католицькі	Свята латинські
С	1	18	**Червень.** Леонтия	Теобальда
Н	2	19	**Нед. 4 по Сош.** †Юди	**4. Нед. по Сош.**
П	3	20	Методия священмуч.	Геліодора і Ан.
В	4	21	Юліяна муч.	Флявіяна і Удал.
С	5	22	Евсевія священм.	Івана і Павла
Ч	6	23	Агрипини м.	Ісаї пр. і Домін.
П	7	24	**Рождество св. Івана Кр.**	Івана в Дуклі
С	8	25	Февронії прм.	Єлизавети кор.
Н	9	26	**Нед. 5 по Сош.** Давид	**5. Нед. по Сош.** Кир.
П	10	27	Самсона преп.	Амалії і 7 Брат. муч.
В	11	28	Кира і Йоана безср.	Пія п. і Пелят.
С	12	29	**Петра і Павла св. Ап.**	Івана і Гвальб.
Ч	13	30	Собор 12 Апостолів	Марґарити
П	14	1	**Липень.** Косми і Д.	Бонавентури
С	15	2	† Пол. Ризи П. Д. М.	Розіслане апостолів
Н	16	3	**Нед. 6 по Сош.** Якинт.	**6. Нед. по Сош.** П. Д. М.
П	17	4	Андрея крит. Март.	Алексея
В	18	5	† Кирила і Мет. апост.	Симеона і Фрид.
С	19	6	† Атаназія атоньск.	Вінкентия
Ч	20	7	Томи і Акакія пр.	Єроніма і Чесл.
П	21	8	Прокопія вмуч.	Пракседи
С	22	9	Панкратія священм.	Марії Магдалини
Н	23	10	**Нед. 7 по С. і С. От. 6 С.** † Авг.	**7. Нед. по Сош.** Ап.
П	24	11	Евфимії мучениці	Христини діви
В	25	12	Прокла і Іларія м.	Якова Апост.
С	26	13	Собор арх. Гавриїла	Успеніє с. Анни
Ч	27	14	Акили ап.	Пантелеймона
П	28	15	† Володимира равн.	Інно켄тия
С	29	16	Атиноґена муч.	Марти діви
Н	30	17	**Нед. 8 по Сош.**	**8. Нед. по Сош.** Абдон.
П	31	18	Еміліяна муч.	Ігнатія

ЗАПИСКИ

СЕРПЕНЬ--AUGUST

8-ий місяць **має 31 днів**

Дні	н.с.	с.с.	Свята греко-католицькі	Свята латинські
В	1	19	**Липень.** Макрини	Петра в оков.
С	2	20	† Ілиї пророка	Альфонса
Ч	3	21	Івана Симеона	Стефана мученика
П	4	22	Марії Магдалини	Домініка
С	5	23	Трофима і Теофана	Пр. Діви Марії Сн.
Н	6	24	**Нед. 9 по Сош.** † Бор. і Гл.	**9. Нед. по Сош. Преобр.**
П	7	25	† Успеніє св. Анни	Каєтана ісп.
В	8	26	Єрмолая свмч.	Кириака і проч.
С	9	27	† Пантелеймона	Романа мученика
Ч	10	28	Прохора і Ніканора	Лаврентія муч.
П	11	29	Калиника муч.	Сузанни муч.
С	12	30	Сили і Силуана ап.	Кляри діви
Н	13	31	**Нед. 10 по Сош.** Євдоким	**10. Нед. по Сош. Ілюл.**
П	14	1	**Серпень.** † П. Ч. К.	Евзевія ісп.
В	15	2	Пер. мощ. св. Стефана	**Внебовз. Пр. Діви**
С	16	3	Ісаакія, Далмата	Роха ісповн.
Ч	17	4	7 Отрок. в Ефезі	Ліберата і В.
П	18	5	Евсиґнія Пред. П.	Аґап. м. і Єлени
С	19	6	**Преображенє Господнє**	Бенїґди і Юлія
Н	20	7	**Нед. 11 по Сош.** Дом.	**11. Нед. по Сош. Берн.**
П	21	8	Еміліяна еп.	Кирияки і Івана
В	22	9	† Матея апостола	Тимотея і Філ.
С	23	10	Лаврентія архдіяк.	Захея і Филипа
Ч	24	11	Евпла діяк.	Вартоломея
П	25	12	Фотія і Аникити м.	Людвика корол.
С	26	13	Максима преп.	Зефірина і Розии
Н	27	14	**Нед. 12 по Сош.** Михея	**Нед. 12. по Сош. П. с. К.**
П	28	15	**Успеніє Пр. Діви Марії**	Августина еп.
В	29	16	Нерукотвор. Обр. Господа	Усікн. Ів. Кр.
С	30	17	Мирона мучника	Фелікса муч.
Ч	31	18	Флора і Лавра	Раймунда м.

ЗАПИСКИ

9-ий місяць ВЕРЕСЕНЬ--SEPTEMBER має 30 днів

Дні	н.с.	с.с.	Свята греко-католицькі	Свята латинські
П	1	19	**Серпень.** Андрея	Іди і Еґідія
С	2	20	Самуїла прор.	Стефана кор. уг.
Н	3	21	**Нед. 13 по Сош.** Тадея	**13. Нед. по Сош.** Брон.
П	4	22	Аґатоніка м.	Розалії діви
В	5	23	Луна м. Ірин. с. О. У.	Вікторина муч.
С	6	24	Евтихия свщм.	Захария прор.
Ч	7	25	Вартоломия і Тита апост.	Реґіни діви
П	8	26	Андріяна і Натал. м.	**Рождество Пр. Діви**
С	9	27	Пімена пр.	Северина і Іорґ.
Н	10	28	**Нед. 14 по Сош.** Августа	**Нед. 14. по Сош.** Ник.
П	11	29	† Усікн. гл. Івана К.	Прота і Якова
В	12	30	Александра, Павла	Ґвідона
С	13	31	† Полож. пояс. П. Д.	Товії
Ч	14	1	**Вересень.** Симеона	Воздвиженіє Ч. Креста
П	15	2	Маманта муч. і Ів.	Нікодема м.
С	16	3	Антима свщм.	Корнилія м.
Н	17	4	**Нед. 15 по Сош.** Вавили	**Нед. 15. по Сош.** Зн. Ф.
П	18	5	Захария прор. і Єл.	Томи і Йосифа
В	19	6	Чудо Арх. Михаїла	Януарія еп.
С	20	7	Созонта м. Пр. Рож.	Евстахія
Ч	21	8	**Рождество Пр. Діви Марії**	Матея апост.
П	22	9	Йоакима і Анни	Томи з Віл.
С	23	10	Минодори С. п. Воз.	Теклі діви
Н	24	11	**Нед. 16 по С. і п. В. Ч. К.**	**Нед. 16. по Сош.** Волод.
П	25	12	Автонома свщм.	Клеоф муч.
В	26	13	Корнилія сотн.	Киприяна і Йос.
С	27	14	**Воздвиженє Чес. Креста**	Косми і Даміяна
Ч	28	15	Никити вмуч.	Вацлава
П	29	16	Евфимії вмуч.	**Михаїла Арх.**
С	30	17	Софії, Вір. Над. і Л.	Єроніма діяк.

ЗАПИСКИ

ЖОВТЕНЬ--OCTOBER

10-ий місяць **має 31 днів**

Дні	н.с.	с.с.	Свята греко-католицькі	Свята латинські
Н	1	18	**Вересень. Нед. 17 по Сош.**	**Нед. 17. по Сош.** Рем.
П	2	19	Трофима, Саватія	Ангела ст. Леод.
В	3	20	Евстатія і Плакид.	Кандида муч.
С	4	21	Кондрата ап. О. Воз.	Франця ісп.
Ч	5	22	Фоки, Йони прор.	Плакида муч.
П	6	23	† Зачат. Івана Крестителя	Брунона м.
С	7	24	Теклі первмч.	Юстини діви
Н	8	25	**Нед. 18 по Сош.** Евфроз.	**Нед. 18. по Сош.** Бр.
П	9	26	† Івана Богослова	Дионізия еп.
В	10	27	Калистрата м.	Франца Борґ.
С	11	28	Харитона преп.	Германа еп.
Ч	12	29	Кирика преп.	Максиміліяна
П	13	30	Григорія свмч.	Едварда кор.
С	14	1	**Жовтень.** † Покр.	Калікста пап.
Н	15	2	**Нед. 19 по Сош.** Кипр.	**Нед. 19. по Сош.**
П	16	3	Дионізия свмч.	Ґаля Флора
В	17	4	Єротея свмч.	Ядвиґи
С	18	5	Харитини муч.	Луки Єванг.
Ч	19	6	† Томи апостола	Петра з Алькан.
П	20	7	Сергія і Вакха муч.	Карпа і Ірини
С	21	8	Пелятії препер.	Уршулі муч.
Н	22	9	**Нед. 20 по С. і От. 7 Соб.**	**Нед. 20. по Сош.** Ів.
П	23	10	Евлампія і Евлампії	Івана Капістр.
В	24	11	Филипа діяк.	Рафаіла Арх.
С	25	12	Прова, Андроніка	Криспи і Криспи.
Ч	26	13	Карпа і Папили	Евариста пап.
П	27	14	† Назарія і Параск.	Івана Кант.
С	28	15	Лукияна пресв.	Симеона і Юди
Н	29	16	**Нед. 21 по Сош.** Лонгина	**Нед. 21. по Сош.** Нарк.
П	30	17	Осиї прор.	Маркила
В	31	18	† Луки апост.	Вольфґанґа

ЗАПИСКИ

11-ий місяць ПАДОЛИСТ--NOVEMBER має 30 днів

Дні	н.с.	с.с.	Свята греко-католицькі	Свята латинські
С	1	19	**Жовтень. Йоіла пр.**	**Всіх Святих**
Ч	2	20	Артемія вмуч.	**День задушни**
П	3	21	Іляриона преп.	Губерта
С	4	22	Аверкія і 7 О. в Еф.	Кароля Бором.
Н	5	23	**Нед. 22 по Сош.** † Якова	**Нед. 22. по Сош.** Зах.
П	6	24	Арети муч.	Леонарда
В	7	25	Маркияна і Март.	Геркуляна
С	8	26	**Димитрія великомучинника**	Северина
Ч	9	27	Нестора муч.	Теодора
П	10	28	† Терента і Параск.	Андрея з Ав.
С	11	29	Анастазиї мучениці	Мартина еп.
Н	12	30	**Нед. 23 по Сош.** Зинов.	**Нед. 23. по Сош.** Март.
П	13	31	Сталія, Амп., Урв.	Дидака
В	14	1	**Падолист.** Косми	Йосафата еп.
С	15	2	Акинтина і пр. муч.	Леопольда
Ч	16	3	Акепсими, Йосифа	Едмунда
П	17	4	Йоанікія Нікандр.	Сальомеї
С	18	5	Галактіона муч.	Оттона
Н	19	6	**Нед. 24 по Сош.** Павла	**Нед. 24. по Сош.** Єлиз
П	20	7	Лазара преп. і Єрен.	Фелікса
В	21	8	**Соб. Арх. Михаіла**	Введенє Богор
С	22	9	Онисифора і Порф.	Киликії
Ч	23	10	Ераста і Олимпа ап.	Климента пап
П	24	11	Мини, Віктора	Івана в. Крест.
С	25	12	† Йосафата сщм.	Катарини діви
Н	26	13	**Нед. 25 по Сош.** † Ів. Зл.	**Нед. 25. по Сош.** Петр.
П	27	14	† Филипа ап. (П. п.)	Валерияна
В	28	15	Гурия, Самона	Руфина
С	29	16	†Матея ап. і еванг.	Сатурна
Ч	30	17	Григорія еписк.	Андрея ап.

ЗАПИСКИ

12-ий місяць ГРУДЕНЬ--DECEMBER має 31 днів

Дні	н.с.	с.с.	Свята греко-католицькі	Свята латинські
П	1	18	**Падолист. Плят.**	Еліґія
С	2	19	Авдія, Варлаама	Бабіяни
Н	3	20	**Нед. 26 по Сош.** Григорія	**Нед. 1. Адвенту.**
П	4	21	**Воведенє Пр. Діви Марії**	Варвари муч.
В	5	22	Филимона, Кикилії	Сави
С	6	23	Амфилоха, Григорія	Николая еп.
Ч	7	24	Катерини, Меркур.	Амврозия
П	8	25	Климента От. Вов.	**Непор. Зач. Пр. Діви**
С	9	26	Алипа	Валерії і Леокад.
Н	10	27	**Нед. 27 по Сош.** Якова	**Нед. 2. Адвенту.**
П	11	28	Стефана прм.	Дамазия пап.
В	12	29	Парамона, Філум.	Синезия муч.
С	13	30	† Андрея апостола	Лукиї муч.
Ч	14	1	**Грудень.** Наума	Івана від Креста
П	15	2	Аввакума прор.	Евзевія і Форт.
С	16	3	Софонія прор.	Аделяйди
Н	17	4	**Нед. 28 по Сош.** Варвари	**Нед. 3. Адвенту.**
П	18	5	† Сави осьвщ	Ґрациана еп.
В	19	6	**Николая Чудотворця**	Фавста
С	20	7	Амброзія еп.	Теофіля і Ам.
Ч	21	8	Паталія, Предп. З.	Томи ап.
П	22	9	**Зачатє Пр. Діви Марії**	Спиридіона еп.
С	23	10	Міни, Єрмоґена	Вікториї Віґ. Р.
Н	24	11	**Нед. 29 по С. і с. Праот.**	**Нед. 4. Адвенту.** Ад. і Е.
П	25	12	Спиридіона преп.	**Рождество Ісуса Христа**
В	26	13	Евстрат., Евгена	**Св. Стефана**
С	27	14	Тирса, Левка, Філ.	Івана еванг.
Ч	28	15	Елевтерия свмч.	Дітий уб. в В.
П	29	16	Аггея прор.	Томи
С	30	17	Даниїла прор.	Давида кор.
Н	31	18	**Нед. 30 по. С. і с. О п. Р.**	**Нед. по Рожд.** Силь.

ЗАПИСКИ

Тарас Шевченко

ЗАПОВІТ

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій:
Щоб лани широкополі
І Дніпро і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий!

Як понесе з України
У синеє море
Кров ворожу, оттоді я
І лани і гори—
Все покину і полину
До самого Бога
Молитися. А до того—
Я не знаю Бога!

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кровю
Волю окропіте!
І мене в сімі великій,
В сімі вольній і новій,
Не забудьте помянути
Не злим тихим словом!

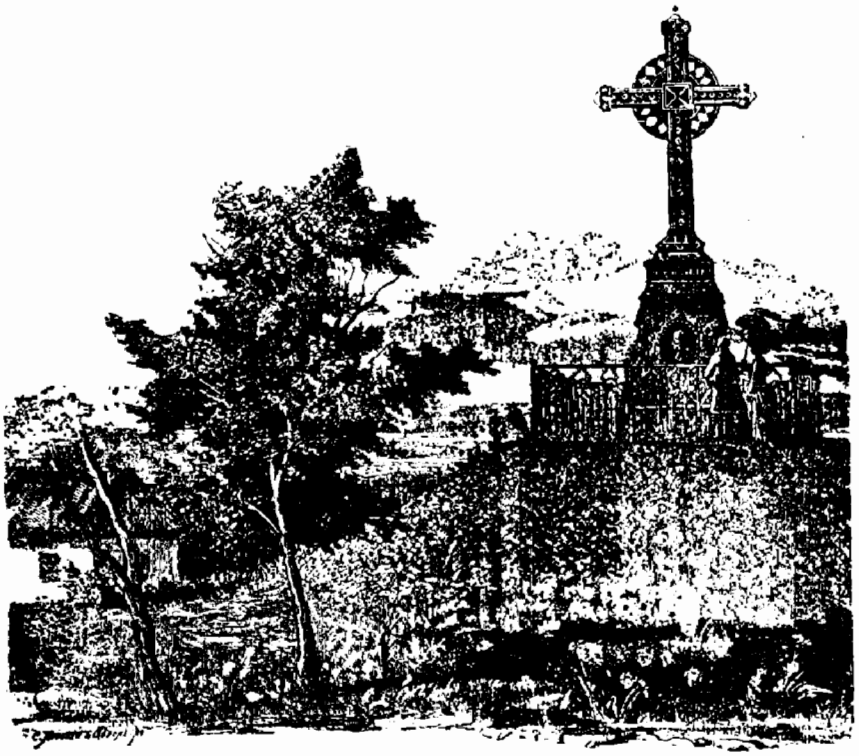

Могила Тараса Шевченка

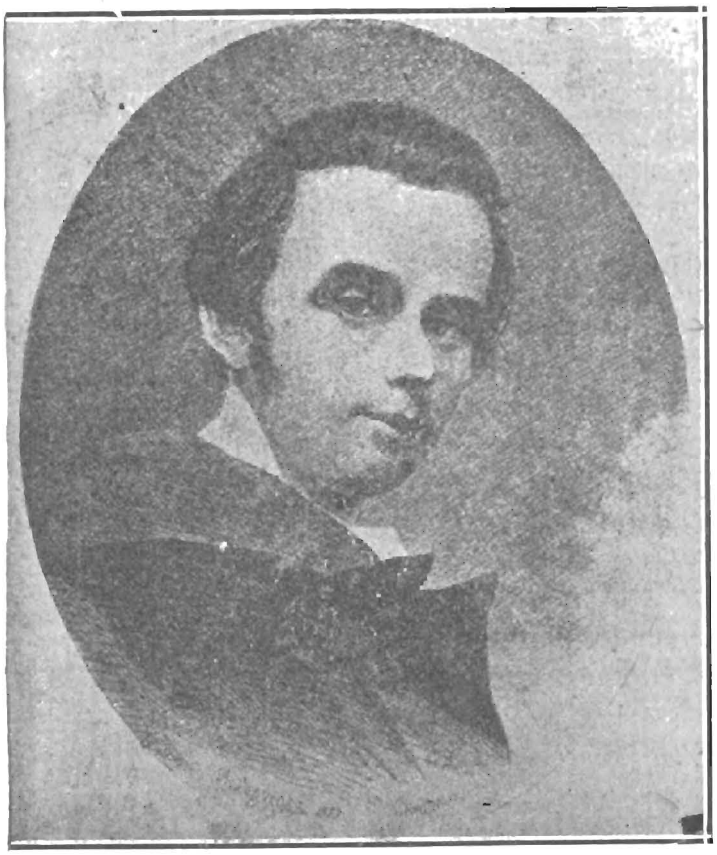

Тарас Шевченко в молодім віці

Анґлійський переклад Шевченкового "Заповіту" Е. Л. Войніча

Dig my grave and raise my barrow
By the Dnieper-side
In Ukráïna, my own land,
A fair land and wide.
I will lie and watch the cornfields,
Listen through the years
To the river voices roaring,
Roaring in my ears.

When I hear the call
Of the racing flood,
Loud with hated blood,
I will leave them all,
Fields and hills; and force my way
Right up to the Throne
Where God sits alone;
Clasp His feet, and pray...
But till that day

What is God to me?
Bury me, done with me,
Rise and break your chain,
Water your new liberty
With blood for rain.
Then, in the mighty family
Of all men that are free,
May be, sometimes, very softly
You will speak of me.

Василь Стефаник

МАРІЯ

(Присвячую памяти Івана Франка.)

Марія сиділа на приспі й шептала.

— Бодай дівки ніколи на світ не родилися: як суки валяються; одні закопані в землю, а другі по шинках з козаками. І на що воно родиться на світ божий? І дурне і пусте, ще і з вінком на голові.

Вона саме закопала свої дві донці в потайничок в льоху, як у селі счинили крик, що йдуть вже свіжі козаки.

Чого тоті козаки хочуть, чого шукають? Її стодоли пусті, комора без дверий порожна, хата — гола, а замки від скринь ржавіють попід ноги. Не хотіла на них у хаті ждати. Облупана, обдерта тота її хата.

Сиділа на приспі і нагадувала всьо минуле. Сперла голову до стіни, сиве волося вилискувало до сонця як чепець з блискучого плуга, чорні очи відсували чоло в гору. Воно морщилося, тікало під залізний чепець від тих великих, нещасних очий, які шукали на дні душі скарбів її цілого життя.

Далеко під горами ревіли гармати, палали села, а чорний дим розтягався змієм по синьому небі і шукав щілин в блакиті, щоби десь там обмитися від крови і спузи.

За її плечима дріжали вікна за кождим гарматним громом. А може там і її сини, може вже запуталися в білий рантух снігу і кров біжить з них і малює червоні квіти.

Вона їх родила міцних і здорових як ковбки; чим була грубша, тим більше робила, по кождій дитині була все краща й веселіща, а молока

то мала такого, що могла дітий не плекати а купати. І чоловіка мала дужого й милого і маєток.

То, як бувало жнуть на ниві цілу ніч, як дзвонять до сну дітям серпами, що позаду них понакривані спали, то чого їй тоді було треба або чого боялася? Хиба, щоб звізда не впала дітям на голову: але вона була жвава така, що і звізду ймила би на кінчик серпа.

А як нажали копу, то спочивали. Молодий чоловік цілував її, а вона сміхом зганяла з нічлігу птахи. Аж як їх тіни досягали кінця ниви, а місяць заходив, то лягали коло дітий — а рано сонце будило їх разом з дітьми. Вона їх провадила до кирнички і сполікувала росу з голов, а найстарший двигав для батька воду в збанятку. Чоловік лишався в поли, а вона йшла з ними до дому: одно на руках а двоє коло запаски. І по дорозі гралася ними як дівка биндами. Любувала й голубила їх. Хибаж часу жалує? Моцна й здорова, все скоро зробить. Діти росли всі, ні одно не слабувало. Пішли до школи. Ходила за ними по всіх містах, носила на плечах колачі й білі сорочки, ноги ніколи не боліли її. А як у Львові заперли їх до арешту за бунт, то сіла на колію, а та колія так бігла й летіла до синів, мовби там в машині, напереді горіло її серце. Між тими панями — мамами почула себе перший раз у житю рівною зі всіми панами і тішилася, що сини поставили її в однім ряді з ними. А на вакації зїздилися товариші її синів з усіх усюдів, хата начеб ширшала, двором робилася. Співали, розмовляли, читали книжки ласкаві до простого народа, і нарід до них прилип, коло них цвив, збирався їх розумом добувати мужицьке право, що пани з давен-давна закопали в палатах. Йшли лавою з хоругвами над собою, і пани їм проступалися.

А як настала війна, то оба старші зараз зачали збиратися—а й найменший не хотів лишитися. Лагодила їх цілу ніч у дорогу, затикала кулаками рот, аби їх не побудити. А як начало світати, на зорях, як побачила їх, що сплять супокійно, то і сама заспокоїлася. Сіла біля них в головах, гляділа на них тихенько від зорі до сходу сонця і — в той час посивіла.

В ранці чоловік як побачив, то сказав:

— Твоя голова їх вівчила, нехайже тепер і сивіє.

Відтак супровожала їх до міста. Що крок ступила, то все надіялася, що котрийсь зі старших обернеться до неї і скаже:

— Мамо, лишаємо тобі найменшого на поміч і потіху.

Але ні один не повернувся, ні один не сказав того слова. Сиві стерні передавали в її душу свій шепіт, шелестіли до вуха.

— Таж вони зреклися тебе; паничі забули мужичку...

Гірка капелька просякла з її серця і втроїла її відразу.

В місті зійшлося їх сила, паничі і прості хлопці.

Хоругви й прапори шелестіли над ними і гримів спів про Україну.

Попід мури мами держали серця в долонях і дули на них, аби не бо-

ліли. Як заходило сонце, то прийшли до неї всі три, прийшли попращатися.

Відвела їх трохи на бік, від людий.

Виймила з рукава ніж і сказала, найменший, Дмитро най лишиться, а ні, то закопає зараз у себе ніж. Сказала се і сейчас зрозуміла, що перетяла тим ножем світ на двоє: на одній половині лишилася сама, а на другій — сини тікають геть від неї... І впала.

Пробудилася, аж як земля дудніла під довгими рядами, що співали січову пісню.

Дмитро був біля неї.

— Біжім, синку, за ними, абим їх здогонила, най мені, дурній мужичці простять. Я не знала добре, я невинна, що моя голова здуріла, як тота Україна забирає мені діти...

Бігла, кричала: Іване, Андрію! Всі бігли за тими довгими, рівними рядами синів, падали на коліна й голосили.

Марія прочуняла з півсну, споминів, заломила руки тай кричала.

— Діти мої, сини мої, де ваші кістки білі? Я піду, позбираю їх і принесу на плечах до дому!

Чула, що лишилася сама на світі, глянула на небо й зрозуміла, що під тою покришкою сидить сама і що ніколи вже не вернуться до неї сини, бо цілий світ здурів, люди і худоба.

Тікало все, що жило. Ще недавно нікому доріг не ставало. Діти несли ще менші діти, мами несли за ними добуток, одні одних стручували в провали, ночами ревіли корови, блеяли вівці, коні розбивали людий і самих себе.

За сими здурілими людьми горів світ немов на те, щоби їм до пекла дорогу показувати. Всі скакали в ріку, що несла на собі багряну луну і подобала на мстивий меч, який простягався вздовж землі. Дороги дудніли й скрипіли, їх мова була страшна і той зойк, що родився зі скаженої лютости, як жерло себе залізо і камінь. Здавалося, що земля скаржиться на ті свої рани.

А як стрінулися над рікою, то гармати виважували землю з її предвічної постелі. Хати підлітали вгору як горючі пивки, люди закопані в землю скамяніли й не могли підвести руки, щоби перехрестити діти, червона ріка, збивала шум з крови і він як вінок кружляв коло голов трупів, які тихенько сунули за водою.

По битві копали гроби, витягали мерців з води.

Поле за кілька днів зродило богато, богато хрестів. І поміж ті хрести попровадили салдати її найменшого сина за те, що царя називав катом. Казали, що ведуть його на Сибір. Далеко би йти, кров буде течи з хлопячих ніг, сліди червоні... А й старий повіз офіцирів попри ті хрестики і пропав до сегодня.

— Ой, небожата, лишили-ж ви мене саму стерегти з совами ваших пустих хоромів.

— — — — — — — — — —

Як у Марії, в голові спомини з жалем, з розпукою ткалиплахту, щоби закрити перед її очима ту прірву в житю, то в ворота, на подвіря заїхали козаки.

Була люта, що ніколи не дозволяли її лишитися в спокою і казала до них голосно: — А, вже йдете, рабівники!

— Нічого, матусю рабувати не будемо в вас, хочемо нагрітися в хаті, пустіть. Душа завмерзла в тілі.

Відповіла.

— То йдіть, грійтеся в студеній хаті.

— А ви?

— А мене можете от тут бити нагайками, а на коханку, як видите, я вже стара.

Один з козаків—молоденький ще був — приступив і дуже просив, щоби вона та увійшла враз з ними в хату; саміж вони не ввійдуть.

— Ми ваші люди — казав; не кацапи ми і не турки.

— А тому, що ви наші, то рвете тіло нагайками, а другі забірають та вішають людий; мерці гойдаються лісами, аж дика звір тікає...

Молоденький козак так довго та гарно просив, що врешті увійшла з ними в хату.

Станула біля порога, а вони позасідали коло стола.

— Продайте нам що-небудь їсті; голодні ми, матусю.

— Щож вам дам їсти? Там, на полиці є хліб; а гроший ваших мені не треба, бо одні даєте, а другі заходите і назад відбираєте та ще й бєте. Цар ваш такий великий та богатий, та посилає вас без хліба воювати? Станьте на лавку та досягніть з полиці бохоня.

З хлібом стягнув з полиці й образ Шевченка, який був повернений лицем до стіни.

— Хліб бери, а образ віддай мені, то моїх синів. Такі як ви здоймили його з під образів, кинули до землі і заставляли мене толочити по нім. Я його сховала в пазуху, а вони кроїли тіло пугами, що й не памятаю, коли пішли з хати.

Вихопила Шевченка з рук, поклала в пазуху.

— Можете мене оттут і зарізати, а образа не дам.

Той молоденький козак, що так її гарно просив увійти в хату, приступив до неї, поцілував в руку і сказав:

— Матусенько, я-ж за свято Шевченка сидів довго в тюрмі. Хиба-ж ви не дасте нам образа, щоб ми його привели назад до чести і поставили під образами?

— А хто-ж ви є? Що за одні? Відкіля приходите? Жидам позволяєте тримати свою віру й письмо, а наше всьо касуєте. Тепер сніг при-

крив дорогу, але — колиб не він, то ви би виділи, що всіми дорогами, по всему селі розкинені книги з читалень. То, що бідний нарід встарав собі на науку для дітий, всьо то пішло під кінські копита.

— Дайте, дайте нам образ.

Поволи витягнула й подала йому, бо й сама стала цікава, що вони з ним будуть діяти.

А вони поставили два хліби, один верх другого, сперли коло них малюнок, виймали вишивані та гаптовані хустки та довкола прикрашували.

— Лиш дивіться, козаки, чи мило то буде цему образови, як ви його вберете у рабоване, жидівське платя.

Та тут-же, в тій хвилі зірвався один з них, сивий вже, скинув з себе одіж козацьку; був без сорочки.

— Оце вам, матусю, наш рабунок, що всі ми без сорочок ходимо, хоч могли-б богато, богато придбати. А оці хустини, що ми ними Шевченка вбрали, це-ж козацькі китайки, матусю. Наділили нас їми жінки наші, наші мами, сестри наші, щоби було чим голову вкрити в полю, щоби ворон очий не клював.

Марія глянула на них, непевно підступила й сказала:

— Ви відай тоті, що мої сини вас любили... Українці...

— Ми самі, один одного ріжем.

Підлізла Марія на грядки, виймила зі скрині сорочку і подала роздягненому.

— Вбирай, це з мого сина; Бог знає, чи верне, чи буде її носити.

Несміливо взяв козак сорочку і надягнув.

— Не тратьмо часу, козаки, пошануймо Батька, а хліба будемо їсти по дорозі. Виж знаєте, як ще нам далеко їхати — сказав козацький старшина.

Почали співати.

Забреніли вікна, пісня поміж блеск сонця на склі вийшла на двір, побігла в село.

Жінки почули і ставали коло воріт, відтак коло вікон а врешті несміливо входили до сіний і до хати.

— Маріє, що се в тебе? Пяні чи загулюють дівки співанками?

— Ні, се инші, другі...

— Які другі?

Такі другі, що се наші; мовчи та слухай!

Марія отворила широко очи на козаків, подалася вперед, неначеб хотіла підбігти, і непустити їх спів з хати.

Пісня випростувала її душу.

Показувала десь на небі ціле її житє. Всі зорі, які від дитини бачила, всю росу, яка падала на єї голову і всі подуви вітру, які коли небудь гладили її по лици.

Виймала ося пісня з єї душі як з чорної скрині все чарівне і ясне і розвертала перед нею і надивитися вона не могла сама на себе в дивнім світаню.

Десь там на горах сидить орел, пісня розвіває його крила і подув сих крил гоїть її серце, стирає чорну кров з нього.

Чує, як сини держуться маленькими руками за її рукави, як ростуть з кождим звуком. Чує кожде їх слово коли небудь сказане і кожду розмову за Україну. Всі невиразні і таємні назви випрядуються з волося звізд і як пребогате намисто обіймають єї шию.

Блискотять ріки по всій нашій землі і падають з громом у море — а нарід зривається на ноги. На переді єї сини і вона з ними йде на тую Україну, бо вона, тая Україна плаче й голосить за своїми дітьми, хоче, щоби були всі в купі.

Те голосіня вплакується в небо: його покров морщиться і роздирається, а пісня стає у Бога коло порога і заносить скаргу...

Як перестали співати, то Марія стала непорушно, як на образі намальована.

З купи жінок, яких богато зійшлося, одна, вже стара, приступила до стола.

— То ви наші? Богу дякувати, що ви вже раз прийшли — говорила.

— Ой, ніхто, небожата, нас не любить. Кілько переходило війська — всі нас не люблять. А кілько вони напсували народу! Аби де було: чи в місті, чи на дорозі, чи вже в своїм таки селі, все чужі і чужі ми і ніхто нам не дає віри.

— Ій, чого-ж ви хочете від них? Це-ж не наше войсько. Вони такі, як у книжках писано здавна або мальовано на образах, як вони ще наші були. А тепер вони московські. Де вони годні нам помогти? От, так потихоньки, аби ніхто не чув, то забалакають.

— Ти молода, читати вмієш, то знаєш ліпше. Я гадала, що то наші.

— Це навіть не кажіть, бо за це може нам бути велика кара.

Старенька жінка скоро залізла в гурт жінок, що гляділи самою тугою і дихали розпукою.

За те молода Катерина станула край самого стола.

— Оця Марія, що ми в неї — дивіться, як задеревіла від вашого співу. Вона банує за синами, що два пішли до наших охітників а найменшого взяли Москалі на Сибір. Десь-то він серед таких як ви напаствував вашого царя, що дуже мучить наш нарід. А вони лиш хап його — тай пропав. Учені були всі, маєток за ними пішов великий. В селі ні одна мама так не банує за синами.

— Небого, Маріє, небого — шептали жінки.

— То таки саме перед війною було, як ми сипали могилу отсему Шевченкови, що перед вами на столі. Сипали другі села на памятку та і ми. Клопіт такий був, бо старі не пускали в день сипати, робота в по-

ли, а ми змовилися і сипали ночами: одні кіньми, другі тачками, инші лиш рискалями. Таку могилу висипали як дзвіниця. І Марія з трома синами помагала.

—Та що з того, що сипали? Лише біди селови наробили. Москалі прийшли та могилу розкидали, розтоптали, гроший шукали чи чого та й за ту могилу і мій Михайло пропав.

— А хочби й на віки пропав ваш Михайло, то люди ніколи його не забудуть. Не боявся він Москалів, а сказав їм правду.

— Ви — каже — цілу Україну перерили як свині та ще й до нас прийшли рити?

— Добре тобі, Катерино, говорити, а він лишив жінку та діти.

— Та й мій мене лишив з дітьми.

— З вас відай котрийсь мусить бути письменний. Та напишіть, аби світ знав, як нас Москалі з ярма випрягають. Ми їм ту могилу не зараз забудемо. Як ми її досипали, то світало, роса нас припала і ми посідали довкола, бо ноги боліли. А старший син Марії виліз на сам вершечок та й так ладно говорив до нас, що з цеї нашої могили будемо дивитися на велику могилу на Україні, щоби ми були всі одної мисли. Дивився так дивно, начеб поправді на зорях бачив Україну. По тім ми повставали і співали такі пісні як і ви тепер.

Тут наблизилася Катерина козакови майже до вуха і шептала:

— Ваші пісні такі самі як Маріїних синів. Тому не будіть її, най їй здається, що це єї сини співають...

МУДРИЙ ДИРЕКТОР

Директор народньої школи ходив від кляси до кляси і пояснював дітворі, що робити на випадок пожару. Діти слухали з чемною увагою вказівок директора, але його кінцева інструкція ледви чи заслугувала на таку увагу. Він казав:

"А як-би на кім запалилося убраннє — нехай не тратить холоднокровности."

ЧЕСНИЙ МОЛОЧАР

"Вас оскаржено, що ви розпускаєте молоко водою" — казав суддя.

"Світлий суде, я не почуваюсь до ніякої вини."

"Але тут в оскарженню стоїть, що у вашім молоці є 25 процент води."

"А коли так, то це є дуже добре молоко" — відрік підсудний. "Хай лиш пан суддя пошукають в словарі за словом "молоко", а там знайдуть, що в молоці є від 80 до 90 процент води. Я повинен продавати своє молоко за сметану."

Іван Франко в останніх днях свого життя.

ДВІ ЧЕТИ

(З посмертної теки Івана Франка.)

Два вкраїнські четарі ішли поміж гори;
Не йшли прудко, та прудкий був їх слух і зори,
"А ось чути стрійний хор! Пісня полковая!
Се у можному числі слуги Николая.
"У хащі! Ти на той бік, я на сей бік шляху.
Як будуть минати нас, задамо їм страху."
Ідуть собі Москалі по пустому місці
Без жадного офіцира, а самих зо двісті,
Ідуть певно по наказу тай співають стрійно,
Аж тут чути: "Перша чето, на одно коліно!"
Буркнув дядько сивоусий поміж Москалями:
"Ось чета! Знов засідка! Буде лихо з нами."
Ті не чують. Ще крок пройшли—жадна їм морока,
Аж там поклик: "Друга чето, приклади до ока!"
Крикнув дядько: "Стой которий! Братци, ну, сайдьомся!
Бросай ружья і вверх руки! Сдайомся, сдайомся!"
Вискочили два четарі, при їх ружньях стали
І дві сотні Москалів у полон дістали.

Написано д. 14. падолиста, 1915.

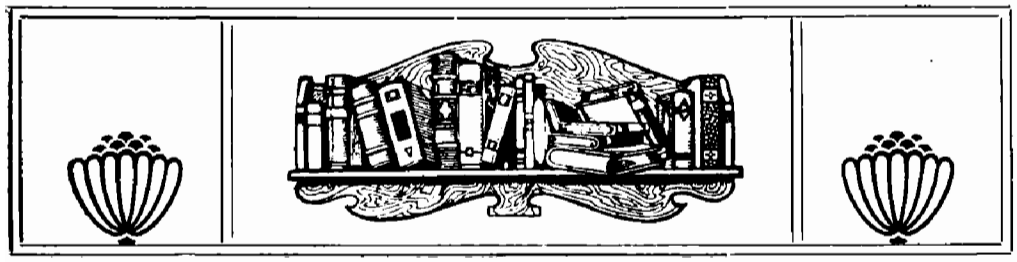

Др. Л. Мишуга

КУЛЬТУРНА РОБОТА НА УГОРСЬКІЙ УКРАЇНІ

(З розвідки "Підкарпатська Русь").

Хто й яку культурну роботу робить на Підк. Руси під цю пору?

Зачну від шкільництва. Спинює його розвій недостача фахових, національно свідомих учительських сил, бо Галичан вже не радо до служби приймають і брак шкільних підручників (бо ті, які є, не відповідають духови змінених політичних відносин). В боротьбі за літературну (руську чи російську) мову вже побідила народня мова. Завдячувати це треба статутови для Підк. Руси, шкільному референтови Пещекови та галицьким учителям. В народніх школах вчать по руськи. Учителів Галичан буде коло сотки. Тому, що вони жиють в тіснім контакті з народом, говорять в школі та в дома народною мовою й закладають читальні й кооперативи, — мають особлившу симпатію у населення. Про учителя Турянського з Кайданова розповідають, що приходили до нього депутації зі всіх сусідних місцевостей з просьбою, перебрати їх дітей на науку або дати їм на учителя "такого Українця, як він".

У всіх більших містах є горожанські (виділові) школи. В звязку з ними подам ось такий цікавий факт, знаменний для праці Галичан. До народної школи в Ясіню приділено учителя Миколу Водоноса, гал. Українця. В короткім часі зорґанізував він і перемінив на власну руку народню школу на руську горожанську, повідомив про цей доконаний факт шкільного референта при ґубернії, а той приняв це до відома.

Ґімназій маємо на Підк. Руси три: в Берегсасі, Ужгороді й Мукачеві. По закону це ґімназії руські з мадярськими паралельками. Директор реальної ґімназії в Верегсасі — п. Алиськевич, б. дир. укр. ґімназії в Перемишлі. Руських кляс маємо в сім році I.—IV., зорґанізовано їх на території більш мадярській в цей спосіб, що директор з професорами Галичанами (п. п. Демчук, Крайчик, Кульчицький) вандрували по селах і стягали молодь до школи. Учителів Галичан є сімох. Кромі згаданих вчать: В. Пачовський, Р. Заклинський, Дідик і Палятинський. Ґімназія мішана, мужеська й жіноча разом. Кляси виглядають по словам проф. Бирчака так, що в перших лавках сидять дівчата, а в дальших паничі

в черевиках та чорнім одязі разом з гуцуликами в киптарях, ходаках і вишиваних сорочках. Підручників нема. Читанок Крушельницького не вільно там уживати, бо писані фонетикою... Тому учитель абе відчитує з книжки поодинокі уступи, або переписує їх етимольоґією на таблиці. Учеників підкарпатських Русинів або Галичан-еміґрантів є коло 130.

В ґімназії в Мукачеві нема ні одного Галичанина учителя. Вчать Карпаторосси або корінні Росіяни, які туда прибули з розбиттям армії Денікіна. В одних клясах вчать народною мовою, в других по російськи...

В ужгородській ґімназії немає рівнож одноцільности що — до мови. Одні вживають української термінольоґії, другі російської, инші карпаторуської. Про директора ґімназії ходять слухи, що студіює церковнословянську мову, бажаючи ввести її як мову літературну!...

В 1920 р. мала повстати в Ужгороді за спонукою Галичан фільософічна академія для висшої фахової освіти тих учителів, які покінчили учительський семинар або ґімназію. Задля недостачі відповідного числа кваліфікованих слухачів відложено її отворення до осени 1921 р.

Учительських семинарій, званих "препарандами" є дві: в Ужгороді й Мукачеві. З Галичан вчить там сотн. Косар. З тих семинарій виходять то т. зв. дякоучителі; для піднесення уровеня їх освіти улаштовано підчас ферій 1920 року в Ужгороді й Мукачеві доповняючі курси, в яких вчили Карпаторуси, Галичани й Чехи.

В 1920 р. переведено з рамени ґуберніяльного, земельного реферату за спонукою й під проводом Галичанина інж. Творидла учительсько-господарські курси. Трудом п. Творидла зорґанізовано й затверджено господарську школу в Домбоку. Після ферій будуть відчинені в Севнюши й Мукачеві дві торговельні школи з руською викладовою мовою.

В культурнім і національнім піднесенню нашого народу на Підк. Руси бере значну участь товариство "Просвіта", основане 9. мая 1920 р. Місто осідку Т-ва Ужгород (Капітульна 10), а голова його Др. Юлій Бращайко. "Просвіта" має філії в Берегсасі, Ясіню та Густі. Орґанізація читалень по селах не дала задля недостачі фондів таких вислідів, яких належалоб ожидати. Діяльних читалень є всего 25, а 17 таких, які вже зорґанізовані, але досі не відбули ще загальних зборів. Вже на самім початку своєї діяльности взялася "Просвіта" до великої корисної праці: будови "Народного Дому" в Ужгороді, в якім малиб бути приміщені всі культурні й економічні руські інституції. Референтом цеї справи вибрано Галичанина Д-ра М. Новаковського, дуже запопадливого адміністратора. При Т-ві зорґанізовано кілька комісій, з яких на особлившу увагу заслугує музейна й бібліотечна. Комісія музейна виготовила між иншим до правительства меморіял відносно заборони вивозу з Підк. Руси памяток руської культури та звернула увагу на музей

ім. Теодора Легоцького*), який закупили в неправний спосіб Жиди та хотіли вивезти за границю. Це одинокий музей на цілу Підк. Русь! Теодор Легоцький призбирав у своїх частих подорожах по Европі й Азії, а передовсім Мадярщині та Підк. Руси багато археольоґічного, передісторичного і етноґрафічного добра. Його бажанням було зробити з цеї збірки публичний музей. В тій цілі заснував він 1907 р. музейне товариство в Мукачеві. Воно, оцінюючи заслуги основателя, назвало себе "Музейним Товариством імени Теодора Легоцького."**) По смерти Легоцького кинулися на музей, користуючись політичним переворотом, ріжні жиди-спекулянти. Т-во "Просвіта" має за собою неоцінену заслугу, що взялося до охорони цеї так високо культурної інституції.

Музейна секція, опираючись на сен-жерменськім та тріянонськім договорі, поробила рівнож відповідні кроки в справі ревіндікації культурних памятників Підк. Руси з музеїв у Будапешті та Відни, й предложила урядови готовий проєкт розпорядку в цілі охорони памятників старини.

Видавнича комісія "Просвіти" мусить боротися з великими труднощами задля малої скількости наших друкарень.1) Мимо цего видала кілька хосенних книжок як "Історія Підкарпатської Руси" В. Пачовського, друкує цікаву річ Д-ра В. Бирчака: "Літературні стремління Підкарпатських Русинів від найдавніщих часів до тепер" і и. "Бібліотека Т-ва "Просвіта" складається з 930 чисел, понад 1200 томів, присланих по більшій части львівською "Просвітою".2)

Подібно як на Великій Україні й у Галичині відгриває "Народний театр" і на Підк. Руси велику роль в пробудженню національної свідомости. "Руський Театр в Ужгороді", істнує від 15. січня 1921 р. як автономна секція тов. "Просвіта". Має він на цілі плекання театрального мистецтва серед українського народу на Підк. Руси. В склад його вхо-

---

*) Теодор Легоцький (родж. 5. X. 1830, † 25. XI. 1915) походив зі старого роду в Фужині коло Фіюме. Від 1866 р. перебував як адвокат в Мукачеві. Найбільша його праця це "Моноґрафія бережанской жупы въ 3-хъ томахъ". Був це учений археольоґ, етноґраф та історик, який ціле життя своє присвятив дослідам культури Підк. Руси.

**) Гляди: Календар на 1921 р. виданий в Ужгороді акц. тов. "Уніо", ст. 48.

1) Друкарень з нашими черенками є на Підк. Руси всего чотири, а саме: "Уніо" та "Фелдеші" в Ужгороді, одна державна й одна неповна в Мукачеві. Супроти зростаючого видавничого та часописного руху вони не в силі виконувати замовлень на час, а до того ще й мова виходить дивна, бо не мають деяких букв як "є", "ґ", "ї", "о" в дашком.

2) На Підк. Руси маємо ще такі бібліотеки:

а) Консисторіяльну при капітулі в Ужгороді. Є там цінні річи, писані майже тільки в мадярській та латинській мові.

б) Дуже інтересну бібліотеку оо. Василіян в Ужгороді та на Чернечій горі коло Мукачева.

в) Велику етноґрафічну збірку ґрафів Шенборнів в Чанадеві (Сен Мікльош), яка має коло 15,000 томів і містить матеріял, який для історії Підк. Руси має неоцінену вартість

та г) бібліотеку при ґімназії в Мукачеві. В найблизшім часі має бути основана ще Державна Бібліотека.

дять Придніпрянці та Галичане, по більшій части учасники Капелі Кошиця. Вистави дають в міськім театрі. Режісером є Борис Кревецький, бувший директор державно-драматичного театру в Київі. Дотепер виставлено "Учителя", "Наталку Полтавку", "Суєту", "Наймичку", "Ой не ходи Грицю" та багато инших штук.

З економічних інституцій треба згадати в першу черту "Підкарпатський Банк" в Ужгороді. Основано його в маю 1920 р. за допомогою американських Русинів. Зорґанізував його Др. Волошин, Др. Ю. Бращайко та К. Грабар. Банк переводить головно грошеві трансакції наших еміґрантів в Америці, фінансує прокормлення краю та дає дрібний кредит селянам. Має філію в Америці в McKeesport, "American Exchange Bank", а в краю філії в Мукачеві та Густі. За перших шість місяців було чистого доходу 250,000 ч. К. В банку є занятих пятьох Галичан, трох Придніпрянців та девятьох Підк. Русинів.

Конкуренційна москвофільська інституція "Русскій Народній Банкъ" основано на малім акційнім капіталі —не має виглядів на розвиток. "Краєвий Кооперативний Союз" оснований 1920 р. за ініціятивою і при допомозі капіталу "Ustredi Jednoty Československ. Spolkú", з'умів мимо невдячного ґрунту заложити в короткім часі 5. філій та 50 кооперативних спілок. Москвофільський, конкуренційний "Русскій Кооперативный Союзъ" не проявив досі ніякої діяльности.

На Підк. Руси маємо ще дві важні інституції, а то: "Сільський Господар", зорґанізований головно М. Творидлом і "Товариство для збуту худоби", яке заложив і веде В. Струк (Галичанин). З нашого досвіду в Галичині знаємо добре, яку важну ролю відіграли ті дві інституції в економічнім піднесенню українського народу. Того самого надіємося від них — і на Підк. Руси, а то тимбільше, що працюють тут ті самі фаховці, які вели ту саму роботу в Галичині. За почином Галичанина Евгена Булки основано на Підк. Руси тов. інвалідів "Надія". Головою Т-ва є Др. Бращайко, директором Галичанин Ю. Танчаковський. Т-во має на ціли нести матеріяльну й моральну допомогу воєнним інвалідам та воєнним вдовам і сиротам з Підк. Руси. Це товариство неполітичне, гуманітарне та безпартійне. Членом його може бути кождий інвалід з Підк. Руси без огляду на національність, віру та політичне переконання. Т-во має шість філій, понад 100 кружків і 12,000 членів. Тому, що більшість членів це карпатські Русини (90%), урядовою мовою товариства є мова руська (українська).

"Комітет допомоги українським збігцям в Ужгороді", оснований в червні 1920 р., має великі заслуги в допомозі галицьким біженцям. Головою комітету є інж. Творидло, касієром Др. Бирчак (оба Галичане). Харчівня комітету видала до кінця цвітня ц. р. 9569 платних обідів, 3969 безплатних і 9103 платних, 3783 безплатних вечер. Обід з вечерою

коштує 10 ч. к. Кождий біжинець з Галичини одержує даром харч так довго, аж доки не дістане платного заняття.

Політичні партії

"Насъ, Подкарпатську Русь, держить свѣтъ дуже обогими. Та не є что казати, чтось правды свѣтъ мае. Але и мы маеме чтось, у чомъ намъ и великіи та славнѣ державы и народы могли бы позавидѣти: се наши политичнѣ партіи. У семъ насъ нихто не переможе, не перевисшитъ".*) Те саме, про що писав орґан руської хліборобської партії перед роком, можна повторити сьогодня. На Підк. Руси маємо такі політичні партії:

1. Руська хліборобська (земледілська) партія, основана в серпни 1920 р. Головою є Андрій Товт, селянин-староста з Дравець коло Ужгорода. Властивий провідник партії — о. Др. Августин Волошин. Найбільш діяльним членом партії є адвокат з Густу, Др. Мих. Бращайко, відвічальний редактор "Руської Ниви", орґану партії. Осідок управи партії: Ужгород, ул. Ракочого 32. Партія має по більших містах Підк. Руси свої секретаріяти, а по селах комітети. Партія має 180,000 членів, по більшій части самих селян. Ціль партії: дорогою як найширшої автономії обезпечити й оборонити народні господарські, культурні та політичні інтереси підкарпатського руського народа.

2. "Незалежна соціял-демократична партія Підкарпатської Руси" повстала через злуку руської соціялдем. партії з соціялдем. партіями жидівською та мадярською. На чолі партії стоїть Яцко Остапчук. Діяльніщими членами партії є нотар з Ясіня, Евген Пуза, бувший майор гал. армії та Стефан Кочурак, студент прав з Гуцульщини родом. Орґаном партії був давніще "Народ", тепер "Вперед" на руській, "Елере" на мадярській мові.

3. "Сільська републиканьско-підкарпатська партія", основана в серпні 1920 р. Це чеська партія, якої ціль укріпити чеський вплив, а до автономії Підк. Руси ставиться неприхильно. Підпирають її чеські аґрарії-централісти. Головою партії є малограмотний селянин Юрко Чвіль з Лучок Великих, який змінив своє імя на "Бальоґ". Він одначе дає тільки фірму. Провід партії спочиває в руках Чеха, земледільного інспектора Хлопека, що живе в Мукачеві. Орґаном партії є "Село", часопис для народа.

4. "Карпаторуска трудова партія", основана в 1920 р. Головою є адвокат Бескид, бувший посол до мадярського парляменту. Властивий провід ведуть Др. Андрій Ґаґатко, Лемко з Галичини, та Цурканович з Буковини. Це партія москвофільська. Її орґан "Русская Земля" поширює аґітацію за православієм і баламутить бідний народ. Редактором орґану є Ґаґатко, ґімназ. учитель в Ужгороді.

---

*) "Руська Нива" з 26. серпня 1920 р. ч. 6. "Про партіи на Подкарпатской Руси".

5. "Підкарпатський земледільний Союз" основано в грудні 1920 р. Головою є Карпаторос-мадярон, адв. конц. Др. Йосиф Камінський (40 літ). Програма партії подібна до програми руської хліборобської партії з тою одначе ріжницею, що відноситься ворожо до Галичан та ширить мадярську орієнтацію. Орґан партії "Карпаторусскій Вістник" редаґований страшним язичієм. Редактором є Йосиф Камінський.

6. "Комуністична партія", якої орґаном є "Правда"; редаґує її Карпаторос Іван Мондок.

Крім цих партій є ще християнсько-суспільна, угорська "правна", та угорська партія малих ґаздів.

На конець згадаю ще про часописи та видавництва. Крім згаданих партійних орґанів, як "Вперед", "Руська Нива", "Карпаторусскій Вістник", "Руская Земля", "Село" та "Правда", є ще орґан мукачівської капітули "Наука" (редактор п. Авг. Волошин). Шкільний реферат видає для учителів "Учителя", а для дітей "Віночок". Редактор обох Др. Панькевич (Галичанин). Тов. інвалідів видає "Нашу Оборону", яку редаґує Ю. Танчаковський, кооперативний Союз видає фаховий орґан "Кооператива". Від марта 1921 р. виходить ще "Зоря", яку редаґує І. Коханий. Крім того виходять: "Народна школа", — учит. орґан. Українське вид. редаґує М. Полянський, мад. М. Ґриґатій, Ужгород. Далі: "Rusinskoi Madyar Hirlap" (по мад. для абіт.); "Podkarpatska Rus" (по чеськи для абіт.). По програмі має вона служити піднесенню та поширенню руської культури на Підк. Руси.

Писано в червні 1921 р.

ДОБРА ЖІНКА

Муж (сердито): "Що?! Вечера ще не готова? Іду зараз до реставрації."

Жінка: "Зачекай бодай пять мінут."

Муж: "Хиба за пять мінут буде готова?"

Жінка: "Ні, але зберуся і піду з тобою."

ПОСМЕРТНА ЗГАДКА

В однім нюйорськім журналі було поміщене свого часу слідуюче оголошеннє:

"Ми певні того, що ви поділяєте з нами великий жаль і глибокий смуток з приводу смерти Містра Н. Він був основателем і орґанізатором нашої компанії, яка дальше буде носити його імя. А що його похорон перервав на цілий тиждень веденнє бизнесу, так наслідком того натромадився великий засіб убрань і плащів, які ми будемо продавати по незвичайно низьких цінах. Це є нагода, яку ви не повинні занедбати."

В. О'Коннор-Вілінська

ПІСЛЯ БОЮ

(З В. Гюґо)

Мій батько, лицар з серцем добрим,
У двох з гусарином хоробрим,
Якого завжди брав з собою,
Вертався пізною добою
По полю січи кровю змитім
І густо свіжим трупом вкритім.
Йому почулось серед тиші,
Що хтось зітхає й тяжко дише.
У закутку, де йшла дорога,
Він вчув благання: "Пить на Бога!"
То був Гишпанець з військ розбитих
Вже майже мертвий, так побитий.
Мій батько з прикрим жалем в серці
Зняв пляшку від свого сідельця
І мовив "скрізь душа одна.
Мій друже, дай йому вина!"
Поки гусарин нахилявся,
Пістолю знявши, підвелася
Рука тремтяча і слаба,
І Мавр, гукнувши: "карамба!"
Стрельнув у батька навмання.
Той ледве утримав коня,
Так близько куля пролетіла,
Що шапку батька зачепила.
Але він виправився вмить
І знов сказав: "дай йому пить".

ПРАВО

Дотеперішня наука про право від найдавнійших часів по нині—кольосальна. Право особливо користувалось опікою посідаючих кляс і особливо ними плекалось.

Істнує безчисленний ряд теорій про право. Всі вони найчастійше означують його так: Право—це сума (Inbegriff) норм, що примусово реґулюють взаїмні відносини між людьми в державному громадянстві.

Розуміється, певні норми взаїмних відносин між людьми завсігди істнували і завсігди істнуватимуть. Питанням являється, чи вони завсігди являлись і завсігди являтимуться продуктом сили.

На це питання ми повинні троха далі відповісти. Тут тільки зазначимо, що з хвилею, як людське громадянство поділилось на кляси і як у наслідку цього зявився спеціяльний орґанізаційний апарат сили, як орґан панування одної кляси над другою—орґан цей називаємо державою,—з цею хвилею повстало теж право.

Цікаво, що навіть самі буржуазні правники й фільософи права установляють початок права з держави, бо тільки вона являється його джерелом, бо тільки вона закріплює в громадянстві так званий правний лад. Коротко, право—це продукт сили, це примус. Одначе, коли хто захотів би завдати собі праці та переглянути хоч-би найповерховнійше теорії про право, то просто чудуєшся, яким тільки надприродним і містичним силам не приписують ще досі його походження.

Так на приклад, коли з хвилею поділу первісного комуністичного громадянства на кляси повстала стара теократична і автократична держава, установлення права приписувалось богам, або вільній волі й мудрому розумови поодиноких людий, яких історія звичайно знає під назвою право і законодавців.

Такі поняття про походження права перейшли й до середніх віків. Християнські мислителі і церковні схолястики, котрі вчили, що держава походить від Бога, консеквентно мусіли приписувати і походження права цій метафізичній силі, мусіли вважати право божим, ius divinum.

Такі поняття про право так довго панували, доки наука не почала брати верх над вірою. В часах ренесансу набирає значіння теорія права, після якої походження його не треба шукати в надприродних (метафізичних) силах, але в природі самої людини, при чому під цим

словом (природа) розумілась сума природних і духових задатків та потреб людини. А що вони вважались вічними й незмінними, то й право є вічне й незмінне, тому воно відноситься до всіх народів і до всіх часів. Книжка Гуґо Ґротія "Jus belli ac pacis" (Право війни й миру) (1625) вважається основою всього дальшого розвитку так званого природного права і його поодиноких напрямків (старих і нових), котрих представники вважали право або продуктом так званого "суспільного договору" (Тома Гоббес, Руссо й инші), або розуму людини (Vernunftrecht Канта) і т. п.

Історичне трактування наукових проблем, отже і права, на місце льоґічно-систематичного завдає удар цій теорії правній. Історична школа правна, якої головними оснувачами є Савіні і Пухта, висуває нову правну теорію, після якої право підлягає вправді зміні, але походження його треба шукати в "свідомости народу", себто мові, обичаю, релігії його—як каже Савіні, або, що майже на одно виходить в "народнім дусі" (Volksgeist), як каже Пухта.

В новіщих часах, коли буржуазні вчені, національні економи, історики, фільософи історії, правники і т. д. звернули особливу увагу на досліджування людського громадянства, а в результаті цих дослідів повстала окрема наука, так зв. "соціольоґія" (Оґіст Конт ужив перший цього слова), з її найбільш ріжнородними напрямками, в правничому світі здобула собі вплив і значіння так зв. соціольоґічна школа права. Ця школа виводить право і його норми з соціяльних привичок і виступає проти погляду, буцім то держава є творцем права, бо вважає, що право було перед державою. Вона не закриває очий на те, що людське громадянство є побудоване на клясових інтересах, що ці інтереси є собі протилежні, але її представники, часто люди широкого знання й великого серця, роблять собі іллюзії, що ці інтереси можна примирити, що право можна реформувати на засадах всяких високих і гарних прінціпів, які ведуть до ущасливлення всіх людий. Ця школа має особливо своїх приклонників між так зв. державними соціялістами (Staatssozialisten), соціялістами-реформістами і всякими соціялістами-опортуністами.

Ще про найновійші буржуазні теорії права можна згадати (інтелектуалістична й волюнтаристична), котрі в "правній волі" людий (Rechtswillen) добачують початок і розвиток права, але вони є тільки відгуком відносних попередних теорій права.

Окремо від усіх тих шкіл права стоїть знаменитий правник Рудольф Ігерінґ, котрого дехто хоче зачислити до соціольоґічної школи права. Його найважнійша, велика, двотомова праця п. з. "Der Zweck im Recht" (Ціль в праві, 1877-1883), це правдива соціольоґія права. В ній досліджує він право у звязку з иншими нормами людського життя,

при чому під нормою розуміє "абстрактний імператив для дії людини". Три головні роди такого абстрактного імперативу розріжняє він: права моралі й обичаю. Спільне всім є їх громадянська ціль. Але коли норми моралі і обичаю повстають і здійснюються тільки через громадянство, то норми правні виключно через державу. Тому крітерієм всіх правних норм уважає він примусове здійснювання їх через покликані до цього державні власти. З цього погляду є для нього "все право системою примусу, яку здійснює держава, машинерією примусу, яку орґанізує і держить в своїх руках державна влада" (Der Zweck im Recht, 2. Aufl. 1 B. S. 335). Такої дефініції права до Ігерінґа в колах буржуазних учених ніхто не дав. За ту революцію в поняттях права, яку він зробив, дехто (Реннер) хотів уважати Ігерінґа Марксом в праві. Але Ігерінґ все таки міщанин, хоч договорюється до "права на революцію", правда, більш посередно.

Возьмім наприклад, що вважає Ігерінґ ціллю кождочасного істнуючого права. Він каже: "Право що до його змісту дефініюю як форму забеспечення життєвих умов громадянства через насильну владу (durch die Zwangsgewalt) держави" (там же ст. 443).

Дефініція загальна, з котрої і буржуа і соціяліст може з рівним правом робити свої висновки.

Перш за все, що розуміє Ігерінґ під поняттям "життєві умови".

Жити, каже він, це не значить тільки "фізично істнувати" себто: їсти, пити, одягатися, мешкати. Навіть найбіднійший і найменший має більші вимоги до життя.

"Під життєвими умовами розумію, каже Ігерінґ, не тільки життєві умови фізичного істнування, але всі ті добра і приємности (Gueter und Genuesse), котрі після осуду субєкту доперва надають життю його правдиву цінність". Розуміється, слово "субєкт" треба брати не тільки в індивідуальному, але головно в коллєктивному значінню.

Тут зараз насувається питання: Чи забеспечувало і забеспечує право ці життєві умови всьому громадянству?

Ясно, що ні. Ясно, що тільки тим, хто мав в своїх руках державну владу, всю державну машинерію накидування і виконування права. Ясно, що право забеспечувало завсігди і забеспечує нині житєві умови в розумінню Ігерінґа тільки пануючим клясам і в ширшому розумінню, пануючим народам.

Воля і народність, це не є такі умови, без котрих не можна жити, а одначе для поневоленого народу немає без них правдивого життя.

Чи можна говорити теж про це "правдиве життя" людий, яких доля зіпхнула до становища поневоленої і визискуваної кляси?

Як-би Ігерінґ обмежився на своїй дефініції права і не дав нам сам ключа, як розуміти право в його розвитку, тоді очевидно Ігерінґа тре-

ба би трактувати як звичайного собі буржуазного фільософа права. Але він характеризує право як боротьбу ("право—це боротьба"). В своїй популярній, знаменитій розвідці "Der Kampf ums Recht" (перекладеній у нас Павликом), отже праці призначеній для ширшої публики, він кидає просто революційне гасло для всіх поневолених, для всіх, яким істнуюче право не забеспечує "життєвих умов", що тільки боротьбою здобувається право. Так договорюється Ігерінґ до права на революцію і це його найбільша заслуга як ученого.

Всю дотеперішню метафізику, містику й ідеалістику права нівечить історичний матеріялізм Маркса й Енґельса. Основачі наукового соціялізму показали нам, що право, подібно як і всі инші так зв. "вічні правди" ідеольоґів пануючих і посідаючих кляс, це тільки ідеольоґічне, хоча дуже реальне поняття, продукт кождочасних продукційних відносин, який підлягає ненастанній зміні, який з ними зароджується, розвивається і загибає. А о скільки ці продукційні відносини розвивалися з тої пори, як повстала й закріпилась інституція приватної власности і розвивається досі в клясових противенствах громадянства, о стільки право, яке повстало разом з державою, як примус, як сила в руках кождочасних пануючих кляс, являється внішньою охороною їх клясових інтересів і панування.

Марксістові поневоленого народу варто тут відмітити не тільки клясовий, але й національно-клясовий характер права. Право панування одного народу над другим, в якій би формі воно тільки не проявлялось, це право повернення посідаючих кляс пануючого народу,— а вони завсігди виступають як цілий народ, як речники його,—до значіння обєкту свого клясового панування й експльоатації. Весь тягар цього панування й ескпльоатації мусять очевидно виносити на своїх плечах трудящі маси поневоленого народу.

Розуміється, кожде право, як в минулости так і тепер, окутується ореолом святости й ненарушимости. Тому кождочасна соціяльна кляса, яка приходить до державної влади й панування і яка нищить старе право, себто право свого попередника на клясове (також і національне) панування й експльоатацію а диктує своє, обявляє зразуж законність свою. Тому право і законність посідаючих і пануючих кляс в добі невільництва, це було право вільного деспота на повну й безмежну експльоатацію праці невільника; февдальне право середновічча, яке удержалося в деяких країнах Европи навіть до другої половини XIX. ст., це було право февдального аристократа на більшу частину праці всього життя хлопів-кріпаків; і нарешті буржуазне право, модерне право, як його називають, це право капіталіста на надвартість праці "вільних наймитів" у сучасному устрою громадянства, пролєтарів.

З цього "святого й ненарушимого" права на визиск праці поневолених і непосідаючих виростає ціла система, ціла павутина правна для ріжних відносин кождочасного клясового громадянства: власности, сімї, держави, церкви і т. д. і т. п.

Тут переходимо до відповіди на питання, яке ми вже раніще зачіпили: чи завсігди істнувало право і чи завсігди воно істнуватиме?

Треба сказати, і це констатують многі буржуазні правники, що примітивний комуністичний устрій не знав права. Цей старий, безклясовий устрій громадянства (Gewohnheit), звичай (Brauch) і обичай (Sitte). Значіння звичаю і обичаю є більш соціяльне, привички більш індивідуальне (Wundt: "Das Recht", як IX. том його Voelkerpsychologie і йогож "Die Ethik", а також Ihering: "Der Zweck im Recht"). "Звичай є соціяльною привичкою"—каже Вундт.

Про його повстання дуже добре пише Каутський:

"Ріжні роди користного уживання (des Nutzgenusses) всяких річий були дані людині заздалегідь. Вони повторювались від ґенерації до ґенерації і стали постійними привичками. Вони поширювалися послідком того, що, як тільки повстали суперечки про спосіб користування річами або про особи, що мали ними розпоряджатись, то про них рішали зібрані члени громади"(Ethik und materialistische Geschichtsauffassung, ст. 102).

Так повстав звичай спільної, громадської власности примітивного комуністичного устрою, як обовязуюча для членів цього громадянства соціяльна норма. Цей звичай був його правом на ріжні тогочасні примітивні засоби продукції і продукти спільної праці. Доперва тоді, коли розвиток примітивних засобів продукції в силу поступу початків техніки став приводити до поділу праці, а разом з тим до відокремлення ремесла від хліборобства, тоді примітивний комуністичний устрій був розбитий, тоді повстала й стала розвиватися приватна власність на засоби продукції, а разом з тим держава і її примусова машинерія, право.

Як бачимо, зріст продукційних сил веде за собою зміну продукційних відносин, а разом з тим і громадянських. Останні укріплюютсья й розвиваються, але тільки так довго, як довго вони не попадають у суперечність з розвитком продукційних сил громадянства. Коли такий момент наступає,—він звичайно означає цілу перехідну добу—тоді одинокою мовою, якою промавляє та частина громадянства, котра є заінтересована в дальшому розвитку продукційних сил, а значить, в нових кращих громадянських відносинах, кращих, розуміється, перш за все для себе, це мова революції. Такі революції иноді переходять у війни. Це "справедливі війни". Вони проґресивні.

Як довго істнує поділ громадянства на кляси і як довго основою його є приватна власність, так довго і завсігди та кляса є революційна

і проґресивна, котра являється посієм поступу й вищого розвитку продукційних сил. Супроти продукційних а разом з тим і громадянських відносин, основаних на невільництві, поступом був февдалізм, супроти февдалізму поступом був капіталізм, супроти останнього поступом є соціялізм. І та соціяльна кляса, котра являлася і являється носієм кождочасного поступу й вищого розвитку продукційних сил, вона завсігди мала й має право на революцію, щоби ужити вислову Ігерінґа. Цьому вчить впрочім увесь дотеперішний, історичний досвід.

Коли наприклад февдальні відносини стали оковами для дальшого розвитку продукційних сил, а разом з тим і соціяльно-політичного, тоді буржуазія, що стала носієм цього розвитку, обявила своє право на революцію, щоби силою здобути політичну владу й диктувати всьому громадянству здобуте собою право, нове право й нові закони.

І з самого початку, коли почали розкладатись февдальні продукційні відносини, процес цей знаходив відповідний відгук в головах представників нової соціяльної сили, буржуазії. Загально є відомий цей могутній ідейний рух молодої французької буржуазії, котрий знаємо під назвою освічення й раціоналізму кінця XVII і XVIII століття.

Це ніхто инший як Вольтер кинув гасло:

"Коли ви хочете мати гарні закони, паліть старі й творіть нові!"

Велика французька революція виконала цей заклик. Вона знищила старе февдальне право та завела нове, буржуазне. Його кодексом являється "Code civile" Наполеона (1804), який скоро знайшов наслідування і поширення у всіх буржуазних країнах.

Основою, на котрій була збудована вся правна система нових буржуазних відносин, була приватна власність. На цій основі буржуазія, побідивши февдальну аристократію, могла з нею легко примиритися, що знайшло свій вираз у кодексі Наполеона.

C'est la propriété qui fait le citoyen— власність робить громадянина!—ці слова Дідро (Diderot) червоною ниткою проходять крізь буржуазне право. Хоч французька революція зразу проклямувала "право людини й громадянина", то одначе, як це показав увесь розвиток революції, права ці були мислені тільки для буржуазної людини, себ-то для власника.

Пролетаріят, який цеї власности не мав і не має, знайшовся поза рамами буржуазного громадянства. В капіталістичному устрою він творить ґетто вільних наймитів.

І тому, коли продукційні сили цього устрою вже перед війною стали його переростати, коли цей устрій починає розкладатися, пролетаріят вчиться у буржуазії перш за все здобувати своє право.

Його основою може бути виключно той елемент, що становить істоту всього його істнування й розвитку: праця! Таким способом нове гро-

мадянство, це не громадянство власности, а праці. Хто не працює, фізично чи духово, будучи для цього здатним, той не член громадянства праці!

Те саме право на революцію, яке має пролетаріят, має і кождий поневолений народ. В добі буржуазно-капіталістичній носієм цього права є скрізь міщанство поневоленого народу. В його боротьбі за скинення чужого ярма завсігди йшло з ним разом робітництво, хоч воно знало, що це не його боротьба, що в ній ходить перш за все о клясові інтереси його соціяльних антаґоністів, в котрих на другий день по побіді знаходить воно своїх непримиримих ворогів. В перехідній добі від капіталізму до соціялізму ця роль переходить на трудящі маси поневоленого народу і в першій мірі його пролетаріят, як тих, яким приходиться зносити ввесь тягар національної неволі. Як показує український досвід, у цій боротьбі мусить він боротися не тільки проти кляс і труп пануючого народу, заінтересованих у національному неволенню, але й проти своїх клясових ворогів, заінтересованих в його клясовому неволенню. Щоби здобути своє право, українські трудящі маси і в першій мірі його пролетаріят мусять вести свою визвольну боротьбу рівночасно. Хай вони нині в цій важкій боротьбі тяжко кровавляться, але побіда їх завтра певна. В цьому запорука побіда соціялізму як історичної конечности.

Перехідна доба від капіталізму до соціялізму не коротка й багата в епізоди. Остаточне здобуття політичної влади пролетаріяту і непоневолених народів, не підлягає сумнівови.

В днях своєї побіди пролетаріят нищить старе буржуазне право й диктує своє, пролетарське. В цьому нищенню він мусить бути далеко радикальнійшим і безоглядніщим як була напр. буржуазія супроти февдальної аристократії. Бо між правною основою старого громадянства і нового немає нічого спільного. Всі буржуазні правні відносини: власности, маєтку, спадку, сім'ї, найму, держави і т. д. гублять свою обовязуючу силу. Не може теж бути мови про задержання старого карного права.*) На їх місце вступають нові норми нових продукційних і громадянських відносин, а що вони в пролетарській державі не можуть не мати характеру примусу, тому ми всю їх суму називаємо пролетарським правом.

Як знаємо, право не завсігди істнувало. Воно повстало разом з державою як насильна охорона кождочасного клясового панування. Знаємо, що пролетаріят заінтересований є в своїй державі так довго, як довго сила буржуазії не буде цілком зломаною. Тоді відмирає пролетарська держава, а разом з нею й пролетарське право. Норми громадянства—це норми орґанізації праці й соціялістичної продукції, які в ко-

мунізмі, себ-то висшій фазі соціялістичного устрою гублять характер примусу, бо вони стають чимсь самозрозумілим.

Правда, перехід правний від одної доби до другої, від одної фази до другої не дасться означити, в тому розумінню, що нові правні норми входять у загальну свідомість громадянства. Довго панують в головах людий, особливо-ж тих, що звязані й зжиті своїми інтересами з попередною добою, старі нормативні поняття, не тільки права, але й звичаю й обичаю. Так було й так буде.

Коли соціяльне громадянство праці підніметься під кождим оглядом до такої культурної і етичної висоти, яку собі можемо мислити тільки про людскість, тоді відносини продукції і відносини спільної боротьби людий і народів з силами природи за своє істнування нормуватимуться, певна річ, на основі громадянського обовязку, як чогось найприроднійшого, самосвідомого й самозрозумілого, всі инші відносини між ними будуть питаннями людської етики. *В. Л.*

---

*) Соціялізмові роблять поважний закид, що іменно на цьому полі соціялізм не може піти власним шляхом і квестіонують тому можливість істнування соціялізму. Бо як довго житиме людина, так довго істнуватиме злочин. Кримінальна антропольоґія іменно твердить, що злочинці виказують риси біо-психічної ненормальности, що злочин має характер або атавістичний або патольоґічний. В супереч цьому твердить соціялізм, що злочин є наслідком соціяльного фактору. Сучасні умови соціяльного життя з його кричущими соціяльними контрастами і з його людожерними просто конфліктами творять сприяючий ґрунт для всіх форм деґенерації людини: злочину, самовбійства, божевілля, проституції, алькоголізму, сервілізму, неморальности і т. д. і т. д. Значить, коли усунути причину злочину, то тим самим усувається й сам злочин.

Цей погляд поділяє теж і знаменитий італійський антропольоґ Енріко Феррі.

Він каже, що антропольоґ, котрий констатує у злочинця дідичні або набуті біольоґічні аномалії, тим самим ще не заперечує посередної соціяльної причини більшости випадків цих аномалій. Він дословно каже: "Певна річ, також і в соціялістичному громадянстві будуть випадки, де божевілля або неврова поведуть до злочину. Але це достаточно ясно, що те виродження матиме кінець; воно є продуктом сучасного громадянства наслідком матеріяльної й моральної нужди працюючої кляси з одного боку та конкуренційної боротьби з його журбами, нервозністю й надмірним уживанням життя нечисленної кляси посідаючих, що мають у своїх руках усі господарські засоби влади й сили. (Диви розвідку його в "Die Neue Zeit", XIV, 2, ст., 452, п. з. "Kriminelle Anthropologie und Sozialismus".)

ДЖАН ДЕНІЕЛ

(Історія ґориля в полоні.)

У великім американськім цирку Братів Рінґлінґ є около 1,500 мущин, женщин і звірят, але там з ніким не обходяться так обережно і вирозуміло, як з Джаном Деніелем. Це є дуже визначна особистість в тім цирку, і треба згори сказати, дуже дорога. Кажуть,що Джан Деніел варт $150,000. А вартісна річ знаходить всюди пошановок — навіть і в цирку.

І тому не диво, що Джан Деніел не робить ніколи того, чого не хоче робити; його ніколи не карають ні гривною ні буками; він їсть і пє, що йому завгодно — зовсім не зважаючи на прогібіцію; спить, бавиться і взагалі є паном свого часу і своїх забаганок.

Очевидно, що Джан Деніел не є людською істотою — бо хто поводив-би ся в такий спосіб з чоловіком? Це є молодий ґориль — одинокий ґориль, який знаходиться тепер в полоні, і одинокий ґориль такої величини і в такім віці, що був колинебудь в полоні. Річ певна, що з цілої малпячої родини він є найбільше подібний до чоловіка. Як-би у вас були які сумніви під тим зглядом, так погляньте лишень добре на нього, а відтак на його двох братанків з родини шимпанзів,що проживають в сусідній клітці.

Шимпанзи завжді вважалися дуже подібними до людий, але як ви придивитеся великим, бурим очам Джана Деніела, його високим бровам і його гарно сформованим рукам, так зараз знаєте, що він не так то дуже ріжниться від чоловіка.

Джанови є тепер лишень півпята року.

Він спить в ліжку, засідає до обіду при столі і їсть свою поживу в приличний спосіб; по обіді миє свою посуду і взагалі поводиться, як молода людська істота. Та найбільш замітним фактом дотично нього є це, що він навчився робити те без ніякого примусу, не так як инші звірі, яких учать штучок. Деякі свої навички він набув через наслідуваннє, а инші завдяки своїм опікунам, які в приязний спосіб звертали його увагу, як і що робити в розумний спосіб.

Джан Деніел мусить випити собі бодай три добрі чарки горівки щодня, а деколи також скляночку вина. Бачите, показалося, що ті напитки є потрібні, аби його вдержати при життю і добрім здоровлю, і взагалі під зглядом поживи треба дуже уважно з ним поступати.

Показалося, що горівка удержує його жолудок в добрім стані, а крім того відграє велику ролю в його духовім настрою. Треба запобігати, щоби він не попав в стан мелянхолії, яка швидко скінчилася-б смертю, якою гинуть всі молоді ґорилі в полоні.

Як Джан Деніел не дістане через довший час алькоголічного напитку, то попадає в стан глибокої мелянхолії і пригноблення. Він мабуть думає тоді про африканські ліси і гори, з яких вивезено його в дитячім віці, та порівнює їх зі своїми теперішними гамірними і поневолюючими обставинами.

В таких хвилинах він сидить, згорбившись, неповорушно, зовсім як чоловік, що попав в тяжку безнадійність. Дарма тоді чекати на погляд або усміх від нього. І поживи не рушить. Та його дозорець вже налив чарку доброї горівки і припрошує випити.

"Джан Деніел — приговорює ввічливо дозорець — будь ласка випити чарочку. Прошу, зроби це для мене."

Спершу Джан Деніел вдає, що йому байдуже до чарки, але його очі починають прояснюватися і він присувається до чарки розвеселительки. Вкінці простягає свою трошки нервову руку, хапає за чарку і випорожнює з великим вдоволеннєм.

Як він цілковито здоров, то йому дають звичайно горівку і соду, але коли лишень покажуться признаки якогось недомагання, так дістає тоді склянку вина, з яким змішано два сирі яйця. Розуміється, що на горівку і вино треба діставати для нього рецепту від лікаря.

А Джан Деніел знає дуже добре, що його сумний і мелянхолійний вид приносить йому бажаний напиток. Нераз пробує використати це і удає сумного, хоч дійсно ним не є, бо щойно недавно випив свою порцію. В таких випадках дозорець потрібує тільки глянути йому в очі, щоби переконатися, чи він справді почувається недобре, чи лишень удає. Та Джан Деніел знає також і те, що його очі зраджують, і тому відвертає голову, щоби не стрінутись з очима дозорця.

Щодо поживи, Джан Деніел їсть все те, що їдять люди. Загально думають, що малпи є веґетаріянами, але Джан Деніел їсть пів фунта мяса щодня і не може обійтися без нього. На сніданок випиває кварту молока, їсть одну помараньчу, три або чотири пінаци та кілька розинків.

В полудне їсть стейк. Час до часу, як має апетит, буде румезати вудженого оселедця або яку иншу вудженину. На вечеру пє знову молоко та їсть овочі, а відтак лягає спати, накрившись коцом. Зовсім як чемний хлопець в людській родині.

Треба також згадати, що Джан Деніел має великий нахил до крадіжі; деякі циніки готові сказати, що це виявляє його спорідненнє з людьми. Та його дозорець використовує ту погану навичку, щоби наклонити його до їдження, як Джан втратить апетит, або щоби спонукати йо-

го зїсти або випити щось, що йому не смакує. Це є спосіб, в який поступають нераз матері зі своїми дітьми.

Буває часом, що Джанови треба дати рибячий олій, якого він страшно не любить. Тай здурити його тяжко, бо його змисл нюху дуже острий. Але Джан є великим ласуном на морожене (айс крім). Так дозорець змішає в мисчині рибячий олій з мороженим і ставить її в клітку Джана. Відтак промовляє остро до нього:

"Джан Деніел, не смій рушити того айс кріму."

Джан Деніел дивиться з під ока за дозорцем, коли він вийде з кімнати, а відтак з поспіхом і смаком зїдає морожене, не дбаючи зовсім, що воно заносить трохи рибячим олієм.

І взагалі він богато в дечім нагадує людську дитину. Він завжді похопний до жартів і збитків. А переконавшись, що його не карають ні защо, він вміє дуже добре вихіснувати той факт.

Досвід одного дня навчив його швидко розпізнавати людий, що приходять брати фотоґрафію з нього. Коли тепер побачить такого цікавого з фотоґрафічною машиною, зараз утікає в куток своєї клітки і закривається мішком.

Джан Деніел розуміє богато речень і проявляє під тим зглядом умовий розвиток три-літньої дитини. Він добре розуміє такі вирази, як "Підойми той кусень паперу" або "Не пустуй".

Всі, хто мав нагоду бачити його, звертають увагу на його чемне поведеннє. Зі всіх малп в цирку він один не кидається по звірячому на свою поживу. Як принесете, приміром, кілька помараньч, то кожда инша малпа старається захопити всі нараз, тоді як Джан чекає чемно, поки не дістане одну по другій.

Джан Деніел має також великий нахил до гарних дівчат і він взагалі воліє товариство женщин як мущин. Як гурт мущин переходить біля його клітки, то він глядить на них з неохотою і без цікавости, але як надійде дівчина, він зараз веселійшає і простягає до неї свою руку. Іноді пересиджує цілі години з рукою цеї або тої женщини у своїй лапі, щасливий і вдоволений. Він любить жіночі капелюхи прибрані на червоно і блюзки з легкої матерії та викроєні низько на карку.

Але він дуже сердиться, як побачить женщину з кожушаними додатками в її одягу, особливо-ж не терпить шкіри з червоного лиса і він розпізнає її, хоч-би була пофарбована на чорно. Це видимо стоїть в звязку з якимсь випадком в історії його предків або з його особистим досвідом.

Уродився Джан Деніел в африканськім краю Камеруні, що був німецькою кольонією; там зловили його мисливці, які полювали на диких звірів для фірми Гаґенбека. Вони убили його батька, велитенського ґориля, а малого Джана взяли в полон. Вертаючи до Европи, мисливців заскочила війна і їх інтерновано в Анґлії.

Джан Деніел попав в руки одного анґлійського торговця звірятами, який завів його до Лондону і продав одній богатій пані. Та пані годувала його яка свою рідну дитину. Він мав свою окрему кімнату, а коли бувало занедужає, пані по цілих ночах не спить, а доглядає свого косматого любчика.

Вона водила його майже кождого дня пополудни на чай до готелю Савой або до готелю Ріц. Ходила з ним на ріжні балі і забави лондонської аристократії. Кажуть, що Джан Деніел був навіть раз почесним гостем короля і королевої в Бокінґгемській палаті.

По близько чотирох роках такого щасливого родинного життя його пані, на перевликий жаль у своїм серці, переконалася, що вона не може тримати довше Джана при собі. Він став такий сильний, що міг колинебудь, зовсім жартом і не думаючи про ніяке лихо, розірвати її на шматки. Він дав докази своєї сили, поломавши кости кільком лондонським полісменам і льокаям, які не були йому до вподоби. Не виключена річ, що як-би він був розгулявся коли, то й сотка полісменів не змогла-б його арештувати. І його пані бачила, що власти незабаром заставлять її розпращатися зі своїм вихованцем.

Отже продала його власникам американського цирку за $20,000, з тим виразним застереженнем, що його ніколи не будуть учити штук в такий спосіб, як учать звичайно звірята в цирках. Тому річ певна, що Джан Деніел буде жити в роскошах до кінця свого життя; що його ніколи не будуть карати, не будуть бити ані силувати робити щонебудь, чого він не хотів-би — крім такого випадку, де насильство було-б конечним для вратовання його життя.

Джан Деніел є тепер високий 4 стопі і 4 цалі, а властиво був-би такий високий, як-би став просто, чого він ніколи не робить. Коли при добрім здоровлю, важить 184 фунти.

Його сила страшенна і не стоїть в ніякій пропорції до його росту і висоти. Ця ґориляча дитина перетягнула на мотузі трох найсильнійших людий в цирку — Абдулаха Тагара, турецького силача; Джіюсепа Пічіанірі, італійського акробата, який може піднести пів тузина мущин нараз, і Матсада Токарічі, японського борця.

Підчас подорожі з Лондону Джан Деніел був в дуже добрів гуморі і йому вільно було проходжуватися свобідно на покладі. Уживаючи лишень одної руки, він міг легко тягнути за собою трох моряків на другім кінци шнура.

Цікавий факт, що та малпяча дитина, стоячи на рівній долівці і без нічого, де могла-би запертися ногами, потрафить тягнути трох сильних людий, що важуть майже три рази більше від неї. Причини того треба вчасти шукати в його величезнім карку і мускулах плечий. Його стопи є дуже великі і подібні до людських рук, так що він може і на гладкій долівці кріпко ними держатися.

То-ж нема сумніву, що Джан Деніел, будучи в поганім настрою, мігби розірвати чоловіка на шматки. Як він буде жити, то осягне свій повний ріст на двайцять першім році — що також вказує на його посвояченнє з людьми. Тоді він був-би правдоподібно близько шість стіп високий і важив-би около 600 фунтів. Та тут не треба забувати, що ґориль не дійшов ще ніколи до повнолітности в полоні.

Ця розвідка була вже написана, як американські часописи подали слідуючу новинку:

Ню Йорк, 17. цвітня, 1921. — "Джан Деніел", одинокий ґориль в полоні в Злучених Державах, помер сьогодня на запаленнє легких у своїй приватній кімнаті в Медисон Сквейр Ґарден, де його показувано в перебуваючім там цирку.

Лікарі робили все, що могли, щоби вратувати життє того звіряти; давали горячі напитки, робили горячі оклади і напували хініною, але все надармо. Кажуть, що в американськім кліматі ґориль ніколи не може довго жити. Оноді помер на ту саму недугу один ґориль у звіринци парку Бронкс.

Тіло "Джана Деніела" буде передане Американському Музеєви Натуральної Історії в цім місті.

ДОМАШНІ ПОРАДИ

Печену шинку можна уживати в ріжні способи. Одним з найлучших є зїсти її.

Медом можна осолодити майже кожду річ, за виїмком квасного гумору.

Макарони не треба варити за довго. Вистарчить около десять цалів.

Зимна купіль є далеко приємнійша, як додати до неї дещо горячої води.

ЗНАЮТЬСЯ

"Він знає всіх найпорядніших людий в місті."

"А чому-ж він не пристає з ними?"

"Бо вони знають його."

МАЄ ПОВНЕ ПРАВО

"Яке право маєте ви носити цей медаль за хоробрість в бою?" питав офіцер.

"Найбільше право в світі, пане. Я вибив чоловіка, якому надано цю відзнаку."

В. О'Коннор-Вілінська

ДИТИНІ

(З В. Гюго)

Ти щастя свого не цінуєш, дитино!
Ти заздриш, не знаючи, нашому віку,
Дитятство найкраща доба у людини,
А в літах і горя, і зради без ліку.

Твій час безтурботний без сліду минає,
Як подих повітря в широкому полі,
Як голос дзвінкий, що бренить і лунає,
Мов вигуки чайки над морем на волі.

Не треба хапатися розум зміцняти,
Безхмарні дні росцвитаються рясно,
Як квіти проміннням ясним переняті.
Не треба ті квіти зривати дочасно.

Тобі не минеться зазнати з літами
Пекучі образи, біль серця і тіла;
Утіхи, політі гіркими сльозами,
Усе, що нам доля в життю присудила.

Тимчасом без сумніву грайся, дитино!
Хай вільно лунають і пісня і сміх,
В очицях твоїх сяє радість єдина
І небо ясне одбивається в них.

Джеймс Оніл

СОЦІЯЛІСТИЧНИЙ РУХ В ЗЛУЧЕНИХ ДЕРЖАВАХ

I.

Розбираючи теперішній стан соціялістичного і азгально робітничого руху в Злучених Державах, дехто береться пояснювати його слабосилле невідповідною орґанізацією або проводом або політикою, але загально забувається ті історичні основи руху, якими одиноко можна пояснити ті недостачі, які справді є в ньому.

Одну характеристику цего руху можна знайти в критиці всіх комуністичних ґруп, яких маємо тепер сім чи вісім. Вони виявляють більше незнання початків, історії і розвитку робітничо-клясового руху в цій країні, чим хтонебудь другий. Вони є так компетентні сказати щонебудь путнього про цей рух з критичного боку, як приміром, жителі Китаю. Будучи переважно робітниками чужинецького походження, вони бавляться академічними абстрактами і революційними теоріями, не маючи ніякого поняття про культурний стан, традиції, історію і розвиток робітничо-клясового руху в цім краю. А прецінь є люди в соціялістичній партії які, як видко, хиляться перед тим моральним тероризмом, яким ті незнайки пробують приголомшити всіх соціялістів.

А це ніяка трудна річ зясувати важнійші характеристики руху в цім краю і дізнатися, чи соціялістичний рух занедбав в чімнебудь свої обовязки, а як занедбав, чого потрібно для справлення ошибочної політики.

Злучені Держави відзначаються тим, що тут зорґанізовано перший заводовий союз в світі, і що тут сформовано перші робітничі партії в 1828. р. Ці партії і юнії розуміли дуже добре свої завдання і були, як на ті часи, вельми поступові і ліберальні. Але їхні завдання містилися в поборюванню тих недостач, які остали з кольоніяльного періоду американської історії. Поширеннє виборчого права; знесеннє кари арешту за довги; заведеннє безплатних публичних шкіл; знесеннє старого закону про заговір, який примінювано до робітничих орґанізацій: знесеннє примусових військових вправ—це є лишень кілька з тих головних проблєм, з якими мали упоратися перші орґанізації робітничої кляси.

Всі перші проґрами робітників включали ті кривди і в них знаходимо часто заяви про клясовий характер капіталізму на довгі роки перед "Маніфестом" з 1848. р. Та мимо ясного розуміння многих з тих орґанізацій, традиції революційного періоду важили ще сильно на умах народніх мас. Сорозмірна легкість, з якою люди могли удаватися в пустарі і брати у своє посіданнє землю, перехід простих і незнаних лю-

лий на високі становища в політиці і індустрії—все те закріпляло в многих умах загальну тоді віру в демократію. І це мимо факту, що в індустріяльних центрах, вже навіть в тім раннім періоді, панували визиск і убожество серед великої маси мущин, женщин і дітий. Але рухливійші думали, що "є місце для всякого". Безкраї ліси, простори урожайної землі і пасовиск витворили свого рода психольоґію гри, в якій сотки тисячів вганялися за достатками, надіючись осягнути їх легким способом, перенісши терпеливо початкові труди і невигоди.

Ця особливша мішанина гри і демократичної психольоґії задержалася на довго після того, як вже минули матеріяльні умовини, в яких вона повстала, і доси є психольоґією міліонів. А як в пізнійшім періоді візники і дроворуби ставали президентами, як деякі з щасливійших грачів ставали міліонерами протягом кількох років і творили нашу вульґарну богату аристократію, тоді учителі і політики при кождій нагоді вказували на це як на доказ основаної "демократії" американської републики.

Ніодна нація в Европі не мала такої історичної основи. Земельні простори европейських народів були заселені сотки років тому назад. Убоге робітництво міст не мало лісів і піль, в яких знаходило-би для себе нові середники прожитку. Воно становило пролєтаріят, замкнений в тюрмі капіталістичної системи, а европейська аристократія, основана на родових правах, мала свої привілеї, ввиду яких для народніх мас не було місця на ніякі ілюзії, ніякі надії. В Европі хто родився в якій клясі, в такій і вмирати мусів—виходу з неї для нього не було.

То-ж не треба подрібної аналізи, щоби виказати це глубоке вражіннє, яке робили економічні відносини нового світа на тубильчих робітників і на іміґрантів, які приходили поділяти з ними їх долю. Европеєць переймався поглядами тубильчого робітника і тою самою психольоґією гри, звязаною з тубильчим індивідуалізмом, які стоять в противенстві до клясової і соціяльної солідарности.

Дехто в північних стейтах вважав одинокою плямою на досконалій "демократії" присутність муринського невольництва в південних стейтах. З поваленнєм невольництва і ті критики не знаходили більше нічого в американській републиці, що було-б гідним догани. І саме після повалення невольництва шулерська і індивідуалістична психольоґія станула на вершку своєї еволюції. Поганий режім хабарництва, грабіжі і продажности, які ціхували адміністрацію Ґрента, знаходив оправданнє у вірі, що великі простори на заході належать до тих, хто міг захопити їх, без огляду на середники, якими послугувався.

І в тій атмосфері повоєнного режіму народився новітній робітничий рух. Здобутки і радикалізм тай ціла історія первісного робітничого руху пропала для поколінь, що настали по Горожанській війні. Аж за

останніх 20 років почали збирати уривки документів про початки робітничого руху. Повоєнні юнії становили майже цілковитий відступ від традицій та історії давнійших орґанізацій.

Тут треба зробити одно заключенне з наведених повисше фактів. Як-би населенне краю обмежувалося на область, що лежить між Атлянтійським океаном і Апалахійськими горами, то нема сумніву, що в 60-их роках м. с. там були-б витворилися відносини европейських країв і були-б створені основи могутнього робітничого і соціялістичного руху. Як-би границю становила долина ріки Міссиссіпі, ті відносини були-б настали в 70-их роках. Але границі там не було. Вона посунулася через Скелисті гори до Тихого океану, а пізнійше навіть Алзска стала прибіжищем для мндрівного населення.

Апалахійські гори не спинили походу населення через новий континент, на якім протягом кількох поколінь знаходили пристановище непосидющі тубильці і іміґранти. Це створило соціяльне явище, якому нема подібного в історії новітніх народів, і житте, якого не зазнавав ніодин з народів. В міру походу населення відтворювалися всі соціяльні фази історії людського роду, від варварства до капіталізму. Ті, що зайшли найдальше на пущу, вертали часто до варварства; вони воювали з Індіянами, а дехто ставав членом індіянських племен. Позаду тої передньої лінії наступали ловці і мисливці, відтворюючи період мисливства і риболовства. Дальше виринали малими кущами фарми, де можна було знайти відтінки первісного комунізму у взаїмній помочі поселенців при будові хат, вирубуванню і корчованню лісів, збиранню політку, приготуваннях до спільної оборони і т. п. За тими знов повставали сільські оселі і торговельні станиці, дальше менші міста, і так переходилось через всі соціяльні і економічні фази аж до промислових міст над берегами Атлянтику.

Переходячи через ті верстви походного населення від міст на сході аж до індіянських племен на заході, можна уявити собі ту ріжнородність соціяльної психольоґії, витворювану тими верствами. В тій людській струї губилися і тубильці і Европейці і вони перетворювались в щось, чого не знайшов-би нігде в Европі. Що більше, вона принаджувала більше невдоволених і рухливих робітників з індустріяльних центрів сходу. І саме цей елемент робітничої кляси, який є так необхідний при будові сильного робітничого руху, ішов за принадами Великго Заходу. Ті, що оставали на Сході, були більш податливі і консервативні, і з такого матеріялу творилися робітничі юнії. По закону природного добору найлучший матеріял відходив, а слабший лишався і орґанізував тогочасні робітничі юнії.

Але це не було одинким чинником. Мимо факту, що Злучені Держави були ресортом для зливу всіх рас і всіх народів, діти іміґрантів

проявляли нахил ставати американськими шовіністами і відносилися з підозріннєм до нових пришельців. І це упередженнє дійшло таких розмірів, що в 50-их роках становило основу американської партії "Незнайків" (Know Nothing Party), яка взяла політичну перевагу в кількох стейтах і мала досить сильне представництво в конґресі. Вона вважала всіх чужинців "непожаданими", а як спеціяльно непожаданих пятновано католиків, соціялістів, атеїстів і мормонів.

Той вихід більш рухливого та освіченого елементу на Захід і наплив на Схід ріжних европейських народів викликав брак порозуміння і національні тертя та опізнював появу поступового руху робітничої кляси. Соціялістичні збігці, які прибули до Америки після европейських революцій в 1848. р., могли причинитися богато для освідомлення робітників індустріяльного Сходу. Але їм стояло на перешкоді їх чужинецьке походженнє; до них ставилися з підозріннєм тубильчі консервативні юніоністи, яких світогляд складався зі старих американських традицій і аґрарних реформ. Упередженнє до чужинців і доступ до земель на Заході були головними перепонами на дорозі розвитку поступового робітничого руху.

Одначе й мимо тих перепон проявлялися відблиски клясової свідомости. В 1866. р. Національна Робітнича Юнія приняла проґраму, в якій було сказано так: "Знаряди тих, які мають здібність і вправу уживати їх, і землі тих, які мають волю і охоту управляти їх." Ця орґанізація признавала також вартість злуки з Европою і посилала делеґата на конґрес Інтернаціоналу в Базилеї в 1869. р. Та вона невдовзі перетворилася в гніздище ріжних грошелюбів і заснітилася на смерть.

В 70-их роках виступає новий чинник, якому судилося мати в робітничім русі такий неґативний вплив, що настало припиненнє його розвитку і йому надано сталий консервативний характер. Тим чинником була фільософія насильства. Вихідною точкою є тут епізода діяльности орґанізації Моллі Меґвайр в Пенсилвенії.

В "Miners Journal" з 30-го марта, 1867, подано лісту 50 убійств, доконаних в однім лишень повіті Сколкилл в часі від 1-го січня, 1863, до 30-го марта, 1867, тобто в періоді, в якім юніонізм був майже незвісний. З другої сторони, не богато було чути про злочин від жовтня, 1868, до грудня, 1871 тобто в часі "найбільшої сили юніонізму і договорів" між майнерами і операторами. Одначе по тім періоді злочини ставали частійшими і нема сумніву, що дехто з майнерів, доведений до розпуки нестерпними відносинами, брав участь в злочинних вчинках Меґвайрів. Перший раз являється на сцені шпіон і провокатор, Джеймс МекФарленд. Завдяки роботі того індивідуа, 14 Меґвайрів засуджено на вязницю від двох до сімох років, а десять страчено.

Велике розворушеннє на зелізничих в 1877. р., яке приняло характер масового повстання в 17-ти стейтах, довело до завзятих боїв між страйкарами і міліцією. Часописи, майже без виїмку, симпатизували зі страйкарами, бо в памяти народніх мас були ще свіжі крадіжі зелізничих компаній, а преса була тоді ще здебільша незалежна. Можливе також, що насильства, які ціхували той страйк, були наслідком безпощадних мілітарних насильств, яких допускалася републиканська адміністрація на полудні. Капіталізм був занятий тоді консолідацією своєї воєнної добичі і брутальна сила була його збруєю.

Та силі пястука придано незабаром фільософічне і революційне оправданнє. В липни, 1881, зорґанізовано в Лондоні так званий "Чорний Інтернаціонал", а в жовтни того-ж року зійшлися в Шікаґо делеґати з 14-ох міст, щоби зорґанізувати американську секцію того інтернаціоналу. Соціялістична робітнича партія вела вже від кількох років завзяту боротьбу з анархістами, які опрокидували політичну акцію і були за фізичною силою.

"Аґітаційний Комітет Головної Ради Оружних Орґанізацій" видав в Шікаґо, в грудни, 1880, поклик до "всіх революціонерів і узброєних робітничих орґанізацій в краю" ставити "оружний опір наїздам капіталістичної кляси і капіталістичних леґіслятур". Такі орґанізації появилися і в Ню Йорку, а на конвенції в Шікаґо нюйорська секція показалася більше радикальною чим сама шікаґовська орґанізація. Конвенція одобрила працю Лондонського Конґресу і заявилася за орґанізаціями, які "є готові ставити оружний опір".

Все те є відоме сьогодня. Це був американський парост пропаґанди Бакуніна в Европі, яка розбила Інтернаціонал. Внутрішні роздори підкошували сили Соціялістичної Робітничої Партії і думка оружнього повстання приєднувала собі чимраз більше сторонників. Назвавши себе "революційним" крилом, сторонники оружної боротьби захопили у свої руки соціялістичні орґанізації у всіх більших містах. На конвенції в Питсбурґ, яка відбулася 19-го жовтня, 1883, революційна ґрупа мала за собою делеґатів зі Ст. Луіс, Милвокі, Синсиннаті, Клівленд, Омага і взагалі зі західних стейтів, тоді як Йоган Мост, який репрезентував Ню Йорк, мав за собою делеґатів з Бруклина, Філаделфії і Болтимор. Конвенція приняла так званий "Питтсбурський Маніфест", який через довгі роки оставав авторітетним символом анархістичної віри. Його провідне домаганнє звучить:

"Нищити істнуючу клясову владу всіма способами—значить, енерґічною, невтомною, революційною і міжнародньою акцією."

Ця пропаґанда "оружнього повстання" ослабила і розбила С. Р. П. а відтак прийшла черга на робітничі юнії. В 1884. р. аґітація сторонників фізичної сили розбила шікаґовських юніоністів на два ворожі та-

бори. Одним з них була Центральна Робітнича Юнія, що обєднувала 13 професійних союзів, а другим були Обєднані Заводово-Робітничі Збори з 14-ма союзами. Перший табор удержував сердечні зносини з "Чорним Інтернаціоналом" і при кінци 1885. р. мав найбільше число злучених в нім юній. В жовтни того року він приняв резолюцію з покликом до робітників "зброїтися" і з такими кінцевими словами: "Смерть ворогам людського роду." В падолисті почав аґітацію за 8-годинним днем. В маю слідуючого року вибух страйк у фабриці рільничих машин МекКормика. З приводу брутального і дикого нападу поліції на страйкарів, скликано протестаційні збори на 4-го мая на площі Геймаркет Сквейр. Невідомий доси чоловік кинув бомбу підчас тих зборів, яка убила сімох полісменів і ранила около 60 осіб. Ця подія викликала страшенну реакцію.

Всякому відомо, що відтак настало: загальна реакція в робітничих юніях і в цілім краю. Вона поширилася в усіх напрямах і в короткім часі не було нікого, хто обстоював-би доктріну "оружнього повстання". Це був тяжкий удар для всіх орґанізацій робітничої кляси. Мимо факту, що індустріяльна депресія, яка почалася в 1882. р., кінчилася в часі Геймаркетської траґедії і промисл почав оживлятися, робітничі юнії і соціялістичний рух оставав в стані мертвоти. В 1886 р. юнії начислювали близько 150,000 членів. Мимо підйому індустрії і велитенської консолідації капіталу, зріст членства в юніях був дуже слабий. Коли в 1893. р. край заскочила індустріяльна паніка, виявилося, що протягом сімох років юнії зросли лишень о 100,000 членів. Так отже і робітничі юнії і соціялістичні орґанізації понесли кару за пропаґанду "оружнього повстання".

В початках 80-их років конвенції Американської Федерації Праці не проявляли того упередження і реакції супроти ріжних поглядів, якими вони ціхувалися після Геймаркетської події. Вони толєрували всякі погляди і фільософії, Самуїл Ґомперс стояв в приязних зносинах зі соціялістами, та навіть був посуджуваний, що він також соціяліст. Але в періоді реакції, який настав по упадку фільософії насильства, почався сталий відворот від всього, що можна було вважати "радикальним". Консервативна політика А. Ф. П. стала постійним налогом і з ходом часу їй стали покланятися всі юнії.

Таким робом робітнича кляса цего краю стрічалася з цілим рядом чинників, незнаних европейському робітництву. Крім перешкод, які стояли на дорозі юнійного і соціялістичного руху, сторонники "оружнього повстання" завдали тяжкий удар тим кільком чинникам, які стреміли до обєднання робітничих сил. І сьогодня знову не брак таких, які накликають до повторення доктріни насильства з 1886. р. в імени новсі "революційної" фільософії, не звертаючи уваги на факт, що саме

те, до чого вони взивають, є головно відвічальним за те безсилле, яке ціхує нинішній американський робітничий рух.

Навіть як-би в Злучених Державах і не було ніколи того несприятливого руху, так самі природно-історичні перепони, які я пробував тут навести, були достаточною пробою терпеливости і витревалости соціялістичного руху. І в кождім разі ті історичні перепони були-б чинили розвиток соціялізму повільним. Та їх завершували другі перепони, які ставили проповідники повстання. А в теперішній атмосфері, викликаній Світовою війною, бракує лишень того, щби який ідіот або провокатор устроїв таку драматичну аферу, яка мала місце колись в Шікаґо. Це мало-би ті самі наслідки. Настав-би новий період довгої реакції в соціялістичнім русі, завмерли-би поступові тенденції, які тепер проявляються в богатьох юніях і реакційні кляси мали-би перед собою новий період неоспоримого панування.

II.

В попередній части обговорено ріжні історичні перепони, що спиняли розвиток економічного і політичного руху робітничої кляси в Злучених Держав, а закінчено упадком фільософії насильства в 1886. р. та шкодою, яку вона заподіяла цілому рухови робітничої кляси. Дух Бакуніна заник в робітничім русі і його воскресили доперва в послідних часах нові "революціонери" комуністичної закраски.

Спір з Соціялістичною Робітничою Партією, який почався в 1890. р., як нюйорській Центральній Федерації Праці відмовлено чартеру через те, що в ній засідали делеґати тої партії, перетворився в завзяту боротьбу, як С. Р. П., відплачуючись, зорґанізувала в 1895. р. Соціялістичний Заводово- Робітничий Союз, як соперника Американської Федерації Праці. З того часу до сьогодня Ґомперс і його урядова родина займають некомпромісове і вороже становище супроти соціялістів і соціялістичних орґанізацій.

Заснуваннє нової юнійної орґанізації Ґомперс використав на те, щоби повторювати раз-враз свої оскарження, що соціялісти є ворогами зорґанізованого робітництва. Він був цензором урядового орґану А. Ф. П. і міг говорити, що захотів. Між екномічною і політичною робітничими орґанізаціями повстав антаґонізм, тоді як в Европі обі орґанізації почали наближатися до себе і співділати між собою.

Не помогло богато і це, що наслідком тої безглуздої боротьби з юніями С. Р. П. розкололася в 1899. р. і більша фракція злучилася в 1901. р. з Соціял-демократичною Партією, орґанізуючи того-ж року в Індіенаполіс Соціялістичну Партію. Хоч нова партія опрокидала політику С. Р. П., але урядники А. Ф. П. продовжали свої атаки на соціялістів, не зважаючи на це, що соціялісти помагали всюди робітникам в їх страйках.

Тут не від річи буде запізнатися з деякими цифрами. Соціялістична Партія піддержувала кождий зорґанізований страйк робітників, без огляду на їх юнійну приналежність. Вона зібрала близько $10,000 для страйкуючих майнерів твердого вугля в 1902. р. і близько $20,000 для текстільних страйкарів в Лоренс в 1912 р. В 1913. р. як обчислював "Майнерс Меґезин", Соціялістична Партія дала звиш 14 центів на кождого участника страйку в копальнях зелізної руди в Мишиґен, тоді як А. Ф. П. дала лишень 3 і пів цента на голову. Від 1902 до 1912, як виявляють неповні рекорди, Соціялістична Партія дала около $80,000 на піддержанне ріжних страйків, не включаючи в те жертв в харчах, обуви, одягу і т. п., які збирано для страйкарів і їхніх родин, ані коштів масових мітинґів, які уряджувано для страйкарів.

Які-б там і не були хиби Соціялістичної Партії, то вони з певністю не є наслідком іґнорування боротьби робітничої кляси. На ділі, то не було ніодної важнійшої боротьби мас, в якій ця партія не брала-би участи по своїм силам і засобам. Це була воююча робітнича партія, що посвятила більше своєї енерґії на економічну боротьбу з клясою визискувачів, чим на виборчі кампанії. *З анґлійського переклав Д. Б.*

САМОЗРОЗУМІЛЕ

Рекрутаційний офіцир: "Як називаєтеся і при чім хочете служити?"

Гикавий рекрут: "Поп-п-п-п-поп-поп-"

Офіцир (записує): "Не говорить по анґлійськи і бажає служити при машинових крісах."

В МЕКСИКАНСЬКІЙ ШКОЛІ

Часопис "Болтимор Сон" подала оноді таку замітку: Найтяжше живеться тепер в Мексику шкільним дітям, які мусять учитися на память дат всіх революцій.

ПЕВНА ПРИЗНАКА

Вона: "Коли ти завважав перший раз, що любиш мене?"

Він: "Коли став обурюватися, як люди казали, що ти дурна і погана."

КОРИСНЕ ЗАНЯТТЄ

"Подумайте лишень — я саме заплатив $5,000 за хату, які роздобув власними заходами і постоянністю."

"І справді! А ви чим займаєтеся?"

"Я єсьм зятем."

Роберт Ґ. Інґерсолл

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЗЛОЧИНЦІВ

I.

Як відомо, всі народи проявляли безмежне довіре до повздержуючої сили в погрозі і завдаванню болю. Вони вважали кару найкоротшою дорогою до поправи. Тюрма, тортура і смерть становили трійцю, під охороною якої суспільство може почувати себе беспечним.

Крім того народи послугувалися конфіскатою і обезчещеннем, каліченнем, побоями, пятнуваннем та виставлюваннем на публичну наругу і погорду. При судах заведено кімнати, де мучено вязнів. Людська проворність вигадувала такі знаряди муки, якими торкано найніжнійших нервів. А все те ділано в інтересі цивілізації—для охорони чесноти і для добра держав. Та цікавим фактом є, що злочини зростали.

Показалося, що кара смерти не богато значила. Злодії і розбишаки, єретики і богохульники, робили своє діло. Отже вигадано, щоби засуджених на смерть мучити перед страченнем всілякими можливими способами. Їх ломано на колесах, їх сустави зривано натягачами, їх вішано за руки або ноги, їм кладено велитенські тягарі на груди. Їх тіла припікано і розривано розпаленим зелізом. Їх печено на розжаренім вуглю. Їх закопувано живцем—кидано на поталу дикому звіреви—наливано розтопленого олова в уха—обрізувано повіки очий та ставлено лицем в сторону сонця—иншим вязано тісно руки і ноги а на животі кладено обернені до гори дном миски; під миски пущано щурів, на мисках кладено розжарений вуголь, а щурі, щоби добутися зпід розпаленої миски, вгризалися в живіт мучеників. Їх кладено на морськім піску, де їх повільно заливали морські филі—уживано всього того, що повільно, болючо і страшенно нищить людське життє. Та число так званих злочинців зростало.

За марну провину людий безчещено—видавано на поталу юрби. Відрізувано уха, розрізувано ніздря, випалювано пятна на чолі. Привязувано позаду возів, вожено з міста до міста і бито. А все-ж такі нужденники відказувалися ставати пожиточними горожанами.

Випробувано ґрунтовно упідлення, при всіх каліцтвах і побоях, а результатом було хиба це, що ті, які завдавали кару, ставали такими підлими як їх жертви.

Щойно кілька років тому назад у Великій Британії було двіста провин, за які карано смертю. Шибеничні дерева процвитали цілий рік, кат мав найбільше роботи з усіх державних урядників—але число злочинців більшало.

Доконувано злочинів для карання за злочини і доконувано злочинів для запобіження злочинам. Світ був заповнений тюрмами і темницями, з ланцюгами і нагайками, з хрестами і шибеницями, зі шрюбами і натягачами, з катами зі стричком і з катами з мечем—а прецінь ті страшенні середники і струменти і злочини не богато причинилися для збереження майна і життя. Можна на певно сказати, що правительства допустилися далеко більше злочинів чим запобігли.

Яка-ж причина, що люди, крадіжі ради, виставляють себе на такі терпіння? Чому вони виставляють себе на опідленнє, на кару і на ганьбу? Дехто відповість на цей запит доґмою про первісний гріх; инші скажуть, що міліони мущин і женщин є під впливом злого—що в них сидять правдиві чорти; а инші знов заявляють, що всі ті люди ділають з власної волі—що вони мають свобідну волю і розум—що вони знають і розуміють наслідки, і що мимо того вони добровільно віддаються злочинному життю.

II.

Чи в нашім інтелектуальнім розвитку ми не дійшли ще до того, щоби заперечити істнуваннє припадковости? Чи ми не переконані ще, що поза всяким вчинком і думкою і сном і уявою є якась виразна причина? Чи діється і чи може статися щонебудь без причини? Чи може істнувати щонебудь без батька, без матери? Чи нема звязку між всіма подіями, і чи не є кождий вчинок споріднений з всіма иншими вчинками? Чи неможливе, чи не правдоподібне, чи не правдиве, що всі вчинки всіх людий випливають з безчисленних причин, над якими вони не мають ніякої контролі?

Це одно певне, що люди не ставлять добровільно нещастя понад щастє. Годі сказати, щоби чоловік мав намір шкодити собі самому, щоби він робив це, що робить, в тій цілі, щоби жив в горю. З другої сторони, нам треба признати, що чоловік стремить до поліпшення своїх обставин і шукає, хоч може й в невластивий спосіб, свого власного добробуту. Бідний бажає бути богатим—недужий шукає здоровля—і ніхто при здоровім розумі не бажає стягнути на себе погорду і ненависть ближнього. Кожда людська істота волить бути на свободі а не в тюрмі.

Чи мозки злочинців є точно такі, як мозки чесних людий? Чи в злочинців є та сама амбіція і ті самі погляди дотично щастя і добра? А якщо істнує ріжниця в мозку, чи можна це, бодай в части, брати на рахунок в ріжници характеру? Чи має яке значіннє дідичність? Чи природа передає хиби так само точно як і чесноти? Чи носить на собі кождий чоловік в певній мірі тягарі, наложені предками? Ми знаємо, що недуги тіла і крови є дідичні—що дитина дістає в спадку фізичні хиби. Чи недуги мозку—недуги душі, ума, є також дідичні?

Ми не лишень признаємо, але ми твердимо, що у фізичнім світі є причини і наслідки. Ми твердимо, що нема і не може бути наслідку без достаточної причини. Коли щонебудь лучиться в цім світі, то ми переконані, що воно сталося природно і з конечности. Причини можуть бути неясні, але ми твердо віримо в їх істнуваннє, наче-б дійсно знали про них. У фізичнім світі ми стоїмо на становищі, що нема нічого чудесного—що все є природне—а коли й не можемо розяснити чогось, то приписуємо це нашій неспроможности пояснити, свому власному невіжеству. І чи неможливо чи неправдоподібно, що те, що є правдивим у фізичнім світі, є також правдивим в царстві духа—в тім незнанім світі пристрасти і бажань? Чи можливе, щоби думки, або бажання, або пристрасти були дітьми припадку, зроджені з нічого? Чи можемо уявити собі ніщо як силу, або як причину? Коли-ж поза кождою думкою і бажаннєм і пристрастю є достаточна причина, так ми можемо, в части бодай, пояснити собі вчинки людий.

Якийсь чоловік серед якихсь обставин ділає в якийсь спосіб. Є певні спокуси, яким він, при своїм мозку, при своїм досвіді, при своїй інтеліґентности і у своїх обставинах не може опертися. Він є ведений нестримно або приневолений робити щото; а є знов инші річи, яких він не може робити. Як ми змінимо обставини того чолвіка, його вчинки також зміняться. Розвивайте його ум, дайте його думкам новий предмет, а дістанете відмінного чоловіка; а коли змінився чоловік, то з конечности зміниться також і його поведеннє.

В цивілізованих країнах боротьба за істнуваннє є тяжка—конкуренція далеко острійша, чим в краях дикунів. А наслідком того маємо богато невдач. Тим невдальцям чогось бракувало—нагоди, або мозку, або моральної сили, або пильности, або чогось, без чого в даних обставинах успіх є неможливий. Деякі напрямки поведення називають леґальними а деякі кримінальними, а люди, які зазнали невдачі в однім напрямку, можуть перейти в другий напрямок. Звідки знаємо, що всім людям є можливо бути чесними? Чи ми певні, що всі люди можуть говорити правду? Чи всім людям можливо бути чесними, щирими або відважними?

Я певен того, що є міліони людий, які є нездібні доконувати певних злочинів, і рівно-ж може бути правдою, що є міліони инших, які є нездібні до виконування певних чеснот. Ми не докоряємо чоловіка, який не є різьбарем, поетом, малярем або політиком. Кажемо, що в нього нема талану. А чи ми певні що не треба талану, аби бути добрим? Де є такий умний чоловік, щоби міг взяти під розвагу всі обставини в кождім окремім випадку? Хто має цю умову вагу, на якій зважив-би сили дідичности, потреб, спокуси, і хто може розслідити докладно всі таємничі рухи мозку? Де є і які вони жерела злочину і чесности? В

якій незнаній і темній закутині мозку родяться пристрасти? І що це є, що на хвилину нищить змисл добра і зла? Хто знає, до якого степени розум стає вязнем пристрасти—якогось дивного і дикого бажання, насіння якого посіяно відай тисячі років тому назад в грудях якогось дикуна? В якім розмірі дідичність і обставини впливають на змисл моральности?

Чи не є можливим, що тиранство правительств, несправедливість держав, жорстокість того, що ми називаємо законом, витворює в одиниці тенденції в такім-же напрямі? Чи не правда що горожанин може наслідувати свою державу? Суспільність упідлює своїх ворогів—одиниця старається упідлювати своїх. Суспільність рабує своїх ворогів, а тут і там горожанин дістає бажаннє рабувати своїх. Суспільність убиває своїх ворогів, засіваючи тим в серци декого з горожан насіння убійства.

III.

Чи не правда, що злочинець є природним продуктом, і що суспільність продукує несвідомо тих дітий злочину? Чи не можемо ми зробити беспечно ще один крок і сказати, що злочинець є жертвою, так як є жертвами недужі, божевільні і каліки? Ніхто не думає карати чоловіка за те, що його навістила недуга—ми шукаємо за лікарством. Ми ведемо його не в тюрму але до шпиталю, до якогось лічничого заведення. Ми робимо це, бо признаємо факт, що недуга повстає природно—що вона є унасліджена по родичах, або є результатом несвідомого занедбання, або походить з неуваги—але ми не караємо нікого за неї, але жалуємо. А як є недуги ума, мозку, так як є недуги тіла; і як ті недуги ума, ті каліцтва мозку спричиняють, і то конечно спричиняють, це що ми називаємо проступком, так чому ми маємо карати злочинця, а милосердитися над фізично недужими?

Сократ, що був бодай під деяким зглядом одним з наймудрійших людий сказав: "Дивна річ, що ви не сердитеся, як стрінете чоловіка окалічілого на тілі, а однак вас сердить стріча з чоловіком окалічілим на душі."

Ми знаємо, що є безображені тіла, і знаємо так само певно, що є безображені уми.

Безперечно, суспільність має право охоронювати себе, без огляду на це, чи люди, які нападають на неї є відвічальні або ні—чи їх ум і мозок хорі або здорові. Право на самооборону має не лишень одиниця, але й суспільність. Та великим питаннєм є, в який спосіб належить виконувати те право на самооборону? Який дух має бути в народі або в суспільности—дух пімсти, бажаннє упідлювати, карати і нищити, чи дух зроджений з признання факту, що злочинці є жертвами?

IV.

В упідленню нема поправи. Пятнувати злочинця є те саме, що казати світови, що він злочинець, і ділати його поправу неможливою. Кого суспільність упідлила, той стає її ворогом. В його серци посіяно насіннє злоби і він до самої смерти буде ненавидіти ту руку, яка сіяла те насіннє.

Є ще инша сторона в цій справі. Кара, яка упідлює покараного, упідлить також чоловіка, який завдає кару, і упідлить правительство, яке наказує карати. Здається, що в людях є щось з вдачі дикого звіря —щось, що заставляє любуватися терпіннєм і завданнєм болю. І коли правительство завдає муки, то воно знаходиться в тім самім умовім стані, в якім знаходився злочинець, коли доконував свого злочину. Ті, що виконують накази закону і мучать злочинця, мусять посідати стільки злоби, скільки має її злочинець, як мучив і убивав свою жертву. Тут допускається злочину особа, а тут держава.

Протягом цілих століть світ заходився нищити добрих насильно. Щире висказаннє думки вважалося одним з найбільших злочинів. Тюрми заповнювано найблагороднійшими і найлучшими, а кров найсмілівійших спливала по мечі або горіла в полумях. Але годі було знищити в людськім серцю бажання свободи і правди. І тому можливо, що брутальна сила і жорстокість і пімста, тюрма, тортура і смерть так само не можуть знищити проступку як не можуть знищити чесноти.

В цій країні від довшого часу зростає переконаннє, що засуджeнців не треба ані упідлювати ані мучити. В Конституції Злучених Держав зазначено, що "не мається завдавати жорстоких і надзвичайних кар". Бенямин Френклин цікавився дуже тим, як поступають з вязнями; він вірив, що завданнєм суду є поправляти людий, а не карати лишень.

Для мене завжді було загадкою, як може чоловік, що знає слабість людської натури, що знає щонебудь про спокуси, яким він сам підлягав —що тямить лихі діла у своїм життю і ті злі вчинки, яких він з певністю був-би допустився, як-би був знав, що вони не викриються—як може такий чоловік відчувати ненависть до вязнів.

V.

Чи є яке средство? Чи можна зробити щонебудь для реформації злочиця?

З ним треба поводитися ласкаво. Треба надати йому всі права, згідні з беспеченством суспільности. Його не треба ні упідлювати, ні грабити. Держава повинна давати з себе найкращий і найблагороднійший примір. Сильні не повинні ніколи бути жорстокими, а в грудях найвисшого не повинно ніколи бути бажання мести.

Чоловік у хвилину потреби краде власність другого і його саджають в тюрму—раз, як кажуть, щоби відстрашити других, а друге, щоби його направити. Обставин кождого окремого випадку мало коли розсліджується. Слідство обмежується на провіренню факту самого злодійства. Не виріжнюється в нічім, крім першої і дальших провин. Обставин не узгляднюється.

Всякий признасть, що трудящому належиться охорона. Праця є необхідна на цім світі. Вона є основою всякого добробуту. Крадіж є ворогом праці. Суспільність має право охоронювати себе. Але питаннє в тім, чи воно має право карати? Чи воно має право упідлювати? Чи може повинно старатися зреформувати засудженця?

Чоловіка саджають в тюрму. Його вбирають в одяг вязня. Його упідлюють—він тратить своє імя—його називають числом. З ним не поводяться як з людською істотою—він стає невольником держави. Не робиться нічого для його поліпшення—нічого для його реформації. Його женуть як ючне звіря; окрадають з плодів праці; часом держава винаймає його контракторови, який користовується усьою тою силою, яка є в його руках, в його мускулах, в його біднім мозку. Йому невільно розмовляти зі своїми товаришами недолі. На ніч його замикають у самітній келії. Зносини, які повинні істнувати між людьми, нищуться. Він є вязнем. Він недостойний приставати навіть зі своїми дозорцями. Вязничник стоїть незрівнано висше від нього, а чоловік, який замикає його келію, вважає себе, в порівнанню, взором чесности, праведности і мужества. Вязень є хідником, по якім ступають ті, що стережуть його. Він відсиджує призначений речинець і виходить на світ напятнованим чоловіком. Йому дають дещо гроша, щоби міг заїхати у своє родинне місце і більше нічого.

VI.

Якщо ми бажаємо змінити поведеннє людий, ми мусимо змінити обставини їх життя. Крайна біднота і злочин ходять завжді в парі. Нужда множить спокуси і нищить гарнійші почування. Звичайно буває так, що одяг тіла є подібний до одягу душі. Як тіло є вкрите лахміттєм, то й душа є звичайно в такім стані. Нема самопошани—чоловік дивиться вниз—нема в нього ні надії ні охоти. Він стає понурим—він завидить заможним—ненавидить щасливих, погорджує сам собою.

Поки діти виростають в комірках і рівчаках, тюрми завжді будуть повні. Пропасть між богатими і бідними буде ставати чимраз глибшою. Один буде покладатися на проворність, другий на силу. І велике питаннє, чи ті, що живуть в достатках, можуть позволити собі на те, щоби инші жили в нужді. Вартість майна залежить не від заможности кількох, але від заможности значної більшости. Життє і майно мусять

бути забеспечені, а то утікає та несхопна річ, яку звуть "вартістю". Убожество богатьох людий є вічною небеспекою. Коли ми бажаємо, щоби наш край був заможний і мирний, горожани мусять мати хати. Чим більше хат, тим більше патріотів, більше чесноти і більше беспеченства для всього того, що надає вартість життю.

Ми не повинні повторювати помилок старого світа. Ділити землю між побідних ґенералів, роздавати великі посілости за прислугу віддану на війні, не є нічим гіршим як це, коли дається дозвіл великим богачам купувати і посідати великі простори землі. Наслідки є точно ті самі—повстає держава, зложена з кількох обшарників і богатьох пахтарів. Пахтарі час до часу бунтуються, а обшарники покладаються на реґулярну армію. Одначе не треба нікому відбирати землі для приватного або публичного ужитку без відповідного відшкодування і згідно зі законом.

По моїй думці, законодатні тіла повинні означувати, скільки землі може уживати приватний горожанин. Ця скількість залежала-б, очевидно, від місцевих відносин і була-б вирішена кождим стейтом зокрема. Возьмім, приміром, що фармер не може мати більше як 160 акрів. Коли-ж один чоловік посідає, приміром, тисячу акрів, а другий бажає набути з того 160 акрів, то повинен бути такий закон, що приневолив-би того богача спродати 160 акрів тому, що хоче купити.

Цей закон я поширив-би на мійські і сільські парцелі—так щоби кождий чоловік міг знайти місце на свою домівку. Іншові доми і чиншові землі є, по моїй думці, ворогами цивілізації. Вони ділають богатих богатшими, а біднійших біднійшими. Вони саджають кількох в палатах, а богатьох в тюрмах.

Я зробив-би ще більше чим те. Я звільнив-би хати до певної вартости не лишень від екзекуції і продажі, але й від податків—хай-би ті бідні люди відчували, що вони є у спілці з природою—що той шмат землі є їх виключною власністю, що їх ніхто не може прогнати з їх хат—хайби матері почували себе беспечними.

VII.

Ніхто не привязує більшої вартости до вільної школи, як я, і ніхто не гордиться більше нашими колеґіями і університетами. Та одночасно треба признати, що богато з так званого образування чинить людий неспосібними до життєвої боротьби. Тисячі учаться сьогодня річий, які мати-муть дуже малу вартість для них і для других. Марнується богато дорого часу на вивчення мертвих мов, або на вивчення історії, в якій нема правди.

За старих часів була поширена думка—а вона й доси не загинула—що образований чоловік не повинен працювати; що він повинен ужи-

вати своєї голови, а не рук. Для чоловіка, що скінчив школу, було встидно займатися ручною працею, орати землю, сіяти і збирати політок. Такі образовані люди вважали хосенну працю чимось понижаючим —вони воліли бруд на душі, чим бруд на своїх білих руках.

Метою всякого образування повинно бути збільшеннє пожиточности чоловіка—пожиточности для себе і для других. Кожду людську істоту треба вчити, що її першим обовязком є працювати на свій прожиток, та що нечесним є кождий, хто жиє з праці других, чи то насильством, яке поневолює, чи проворністю, яка рабує, чи позичками або жебрацтвом. Кождого чоловіка треба навчити якогось пожиточного діла. Його руки потрібують вишколення так само, як і його голова. Це зродить в нім почуваннє незалежности, яка є сильним фундаментом чести і характеру. Чоловік, знаючи, що він пожиточний, подивляє себе самого.

У всіх школах дітий повинні учити обробляти дерево і зелізо, розуміти будову і придатність машин, обзнакомлювати з тими великими силами, якими послугується чоловік у своїй праці. При теперішній шкільній системі дітий учать назв, а не річий. Це виглядає так, як-би ми цілими роками училися назв карт, а ніколи в карти не грали.

Таким робом хлопці розпізнали-би свої здібности—побачили-б, до чого вони здатні, що можуть робити. Не було-б здогадів і експеріментів, але був-би доказ. Школа повинна поставити хлопця на шляху до кращого життя. Вона повинна навчити його, як роздобути їду, хату і одяг, дати йому нагоду розвивати тіло і духа і жити повним і обильним життєм.

Чим більше дійсного образування тим менше злочину—і чим більше хат, тим менше вязниць.

VIII.

Всі кари є доконувані в тій вірі, що чоловік може поступати праведно серед всяких обставин—що його поведеннє є абсолютно під його контролею, та що його воля є керманичем, який, мимо вітрів і филь, може заплисти до визначеної пристані. Я думаю, що все те є помилкою. Це є запереченнєм ненарушимости природи. Воно основується на надприроднім і чудеснім, і як довго остається та помилка, поправа, що є угольним каменем законодавства, буде неможлива.

Нам треба брати під розвагу вдачу чоловіка—факти про ум—силу спокуси—умові обмеження—силу навички—наслідки дідичности — силу пристрасти—власть убожества—недуги мозку—тиранство похоти жорстокість обставин—наслідки товаришування—вплив убожества і достатку, безрадности і сили.

І поки ми не зрозуміємо тих субтельних річий—поки не переконаємося, що чоловік у всякім разі може з певністю іти шляхом праведности, доти суспільність не повинна робити людий підлими нуждарами, не повинна кувати в кайдани і убивати тих, які, мимо всього, є може лишень безпомічними жертвами невідомих причин, які є глухі і сліпі.

Ми знаємо дещо про себе самих—про пересічного чоловіка—про його думки, пристрасти, побоювання і змагання—дещо про його смутки і радощі, його недомагання і можливість упадку—дещо про те чому він ставить опір—дещо про побіди і невдачі його життя.Ми знаємо дещо про филі і струї таємничого моря—дещо про круженнє несприятливих вітрів—але ми не знаємо, де родяться дикі бурі, що розбивають і роздирають. Так само не знаємо, в якій країні повстають мраки і хмари, які затемнюють ціле небо ума, ані звідки приходить хуртовина в мозку, підчас якої нахил до діла, нагло як полумя блискавиці, захоплює і держить чоловіка, поки не зістане виконаний шалений вчинок, що оставляє прокляттє на душі.

Ми не знаємо. І з огляду на те незнаннє ми повинні вагатися. З огляду на нього ми повинні бути милосерні.

І не знаю, чим-би краще закінчити цю розвідку, як слідуючою молитвою буддістів: "Помилуй, я молю Тебе, беззаконного; праведних Ти вже помилував, бо сотворив їх праведними."

З англійського переклав Д. Б.

НЕ ЖУРИТЬСЯ

Він:"Як-би я помер,так ти ніколи не дістанеш такого мужа, як я".

Вона: "А звідки тобі прийшло до голови, що я хотіла-би такого мужа, як ти?"

ПРОФЕСІЯ ДЛЯ СЛІПИХ

Сліпий жебрак (якому радили іти до роботи): "Хиба ви думаєте, що я, сліпий від уродження, можу щонебудь робити?"

Старий панок: "Приятелю, богато сліпих відносить знамениті успіхи як дипльомати."

ОТ ПИТАННЄ!

На гостині, яку уряджено для великого числа учителів, виголошувано також короткі промови і один з бесідників почав свою словами: "Хай живе учительство!" Та йому перервав високий, худощавий, з блідим лицем учитель, який гробовим голосом запитав: "А чим буде жити?"

Вол. Дорошенко

ВАСИЛЬ СТЕФАНИК

(З нагоди 50-ліття уродин, які припадали минувшого року.)

Українська література до недавнього часу малювала головно село. Предметом, героєм був мужик. Почавши від "Наталки Полтавки" поезія, драма й проза оспівувала селян, їх побут, життя й звичаї. І не дивно, адже тільки український мужик був носителем української національности, бо все, що здіймалося понад ним, було чуже, не українське, або в кращім разі півукраїнське: московське або польське на Україні і в Галичині, німецьке на Буковині.

І бажаючи піднести своє, рідне, бажаючи утвердити його, мусіли діди й прадіди наші звертатися до одинокого джерела української стихії — до мужика. Під сільською стріхою, під сірою свитою мусілося шукати підвалин українського руху, оправдання його.

Минув романтизм і сентименталізм. На зміну йому прийшов реалізм і боротьба з абсолютизмом та назадництвом у громадсько політичнім життю, боротьба за справедливий лад, за свобідне життя пригнічених і утиснених.

І знову "менший брат" для українського письменника міг знайтися тільки на селі, — це був український кріпак за панщини, це був український зарібник і наймит після скасування кріпацтва.

І знову поза всім реалізмом, поза тою правдою життя, яку намагався схопити мистець, бачим його самого, бачимо українського інтеліґента народовця, або трохи пізніще демократа-соціяліста й революціонера. Той самий предмет той самий герой, а всеж у літературнім творі, чуєш инший час, инший дух.

Не тільки тому, що герой живе в иншій, трохи зміненій обставині — мотив автора, пружини його творчости иаакші, світогляд його инший.

Це робить із літературного твору прекрасну ілюстрацію до історії громадського руху, етапів його розвитку.

І коли візьмемо наших видатних белетристів, то якби ми навіть не знали ні їх біоґрафій, ні часу повстання їх творів, то всеж уложилиб їх у їх природній послідовности: Котляревський, Квітка — на Великій Україні, Федькович за її кордоном; Марко Вовчок, Нечуй-Левицький і Мирний над Дніпром, а Франко в Галичині. А рівночасно в парі з еволюцією громадською йде й еволюція самої зовнішної форми літературного твору.

І от у ряді цих талантів, що описували життя українського села, чільне місце займає й наш славний ювілят. Він безперечно між ними найвизначніщий, перевищує їх усіх і силою свого таланту й експресією свого малюнку й артистичністю літературної форми. Стефаник задля цих своїх прикмет письменник уже не тільки український, а й світовий. Що це так — доказом тому численні переклади його чудових новельок на чужі мови.

У нас же Стефаник правдиво модерний письменник. Він достойно завершує період панування мужика в українській літературі.

В коротких нарисах, кількома штрихами малює він мужицьке життя, а як рівно, глибоко й тонко він його схопив, як широко захопив!

Усе життя селянське переходить у цих дрібних оповіданнях перед нашими очима: діти, дорослі, старі, весілля й похорони; праця й забава, а передусім — безконечне лихо поневільної, безпросвітної праці, страшний тягар мужицького злиденного істнування.

Це не колишня ідилля, не аби ліціонистський трактат, не соціялістична брошурка, — це страшне оскарження цілого бездушного капіталістичного ладу, що давить і визискує білого мурина. З стихійною силою суне капіталістична машина й без жалю й милосердя перетравлює, виварює мужика в своїм кітлі.

Обдирає його з усього й робить із нього павпра, що бється в тенетах визиску, як муха в павутині. Правдиве дантейське пекло на цім світі, в бідн'й, хлопській країні, що не вибилася з кайданів чужонаціонального февдалізму, а сталася заразом кольонією для сусідних промислово розвинених країв, ринком збуту для що найгірших їх продуктів — покидьків їх промисловости. Це не країна багатих бауерів куркулів і не країна фабричних димарів із численним, розвиненим і свідомим пролетаріятом. У Східній Галичині куркуль явище спорадичне, це країна бідних рільників-халупників та наймитів. Погляньте до Стефаникових оповідань — цих блискучих ілюстрацій економічного й соціяльного ладу Галицької України. Що ви там побачите? — Саму-но голоту, зубожілих селян, що з жалем згадують колишні кращі часи, коли жити було легше.

"Тісно стало", "тісні роки настали" — балакають мужики ("Засідання"). "Гет люде падут у долину так, якби їх хто трутив у бульбону" ("З міста йдучи"). "Аді, ваш тато ще мав ґрунт і воли, а ви вже зарібний чоловік" (там-же).

І Стефаник малює нам життя цих людей, що стратили або тратять ґрунт і живуть у тісних, безвихідних просто обставинах, — життя нещасливих зарібників. Вони або поневіряються в наймах, або гарують на своїм господарстві, судорожно чіпляючися за ту скибу укоханої землі, яка випорксує з їх мозолистих рук. Тяжким одчаєм перейнята їх боротьба за гіркий насущник і не лишає вона їм ні крихти радости, ні

вдоволення, тільки самий сум і горе. Звідси той чорний серпанок, яким оповиті сливе всі оповідання Стефаника, й той траґізм, що віє майже з кождої його картини. Це траґізм самого життя його персонажів. Нема щастя, нема просвітку, нема радости — ні в родиннім життю, ні в дітях, ні в праці, якийсь ніби злий дух, якесь фатум нещастя носиться над бідними людьми, що вміють лише працювати, як машина, в роді того Івана Дідуха, що його годі відріжнити від його власного коня ("Камінний хрест"), вміють схилятися перед панською силою, як Данило ("Май") і заглушувати свої терпіння бійкою та пянством. Мигро бє дитину й жінку — з горя й біди ("Осінь"), Лесиха бє чоловіка за пянство ("Лесева фамілія"), Семен і Семениха "мусять" битися в свято ("Побожна"), бють люде без милосердія злодіїв ("Злодій"), бідні бють на веселлі багачів ("Суд"), наймити куркулів ("Палій"), Тимофій збиткується над жінкою ("З міста йдучи")... Пє Антін ("Сина книжечка"), пє дяк Базьо ("Давнина"), без просипу запиваєтьcя Лесь ("Лесева фамілія"), пє майстер (у оповіданні з тим самим наголовком), пє Проць, набираючися хоробрости перед жінкою ("У коршмі")... Це єдиноокий спосіб приспати своє горе, забутися бодай на хвильку в своїм позбавленім усякої радости життю, котре так без жалю, так жорстоко давить селянина.

В тяжкій боротьбі за істнування чоловік не бачить радости ні в дітях, ні в старих: вони лише камінь на його шиї.

Гриць Летючий з розпуки від голоду топить власну доньку ("Новина"), Андрій, хоч як любить свою стару матір, а може їй побажати тільки одного: "Коби хоть Бог змилувавси та муки вам довгої не дав тай лежі гнилої, аби вас борзо спритав" ("Святий вечір").

Старий Катрусин батько, що любить свою хору доньку, не може одначе вдержатися, щоби не сказати: "Кобисте поздихали, тобим раз поховав, тай збувси!" ("Катруся").

Також Іван у "Кленових Листках" говорить до кумів про діти таке: "Най їх і зараз віфатає тай мене з ними! Овва, ото бисми втратили рай на земли і маєтки лишили!" А знову дід і баба нарікають на дорослі діти, що не дбають за старих батьків ("Діти", "Ангел").

І ця жорстокість зрозуміла — вона викликана злиднями, в яких живуть люде, і простотою, примітивністю їх психольоґії, їх погляду на життя. Це одначе не якісь звироднілі дикуни, подібні до звірів, хоч і як тяжко часом відріжнити робочу людину від її робочої худоби. І Андрій любить матір та памятає про неї у святий вечір, і Іван із "Кленових листків" журиться над долею дітей, що з малку вже в роботі, замість віддаватися властивим їх віку радощам, і батько Катрусі, такий суворий і лихий від каторжної праці, несміливо дає яблуко своїй хорій донці.

Це тяжкі умови, такими зробили людей, бо певне, що тоді, як ще не було тісно й був сякий-такий достаток, був і усміх на устах, і весела пісня й лагідне слово. Та й особистої гідности було більше. Каторжна праця й безземелля не пригноблювали так селянина, не робили з нього двоногої звірини. Але то все минулося, "перевекслювалося", тепер "Жиди з панами цілий світ займили" ("Засідання"). Бідному безземельникові ніде дітися. Томний і безпорадний, гнутий недолею крутиться він у зачарованім колі свого життя, не вміючи вийти з нього й лякаючися всього, що поза ним. Та й куди йти й що почати? В нерозвиненім промислово краю нема йому виходу. Міста — це не місця приложення зайвої робочої сили, деби вироблявся пролетаріят. Це — лиш адміністративні пункти, де сидять пани й урядники, що судять, здирають податки й беруть до війська бідного селюха, — страшні й чужі йому осередки, де він не вміє повернутися, де почуває себе несвійсько. Все там пахне для нього криміналом... Як несміливий мужик перед паном, перед городянином, як страшне взагалі місто і все, що звязане з ним, напр. рекрутчина, про це чудові рядки знайдете в оповіданнях "Такий панок", "Стратився", "Виводили з села".

Але голод і нужда сильніщі від страху й привязання до свого села, до своєї скиби землі. Гонять вони людей у світ шукати кращої долі. Хто, як Антін із "Синьої книжочки" бере у війта службову, робітничу книжку і йде з села. Хоч і як тяжко йому виступати з своєї хати, хоч і приспа його не пускає, хоч і ліс шумить, словами говорить: "Вернися, Антоне, до хати", він іде, а "темний світ" навперед його.

Але кохаючи землю й не знаходячи у себе в краю цього так привичного варстату праці, пускається наш селянин дійсно на край світа, за море, геть аж у Америку, куди манить його уява про земельний простір.

Стефаник очевидно не міг поминути цього важного моменту в життю галицького селянина. В його "Камінним хресті" знаходимо чудовий опис, як трудяща родина кидає рідне село, аби за морем, в далекій Канаді знайти собі стільки землі, щоби не гинути. Гірко кидати Іванови та його жінці рідне обійстя, банно старому за своїм горбом, на котрім стратив своє здоровля, туск страшний бере його, але що робити, коли в ріднім краю для нього нема місця. "Ця земля не годна кілько народа здержіти тай кількі біді вітримати. Мужик не годен і вона не годна... І саранчі нема і пшениці нема. А податки накипають... Ой з'золили нас, так нас ймили в руки, що з тих рук ніхто нас не годен вірвати, хиба лиш тікати!" І старий марить: "Кобим учинивси серед такої пустині — лиш я та Бог аби був! Абим ходив як дика звір, лиш кобих не видів ні тих Жидів, ні панів, ні ксьондзів. О тогди би називалоси, шо-м пан!" Бо тут, на рідній землі пекло: "Били та катували на-

ших татів та в ярем запрьигали, а нам уже кусня хліба не дают прожерти..."

До Канади радби забрати свої діти від тутешного "поругання" й Іван із "Кленових Листків". Про Канаду думає й Митро в опов. "Осінь". Не годен він "ані вбути, ані вговорити, ані нагодувати" родини. І от з розпуки кинувши дірявий чобіт, який узявся направляти, тікає з хати "слухати за Канаду". Навіть малий Андрійко ("Мамин синок"), чуючи розмови старших, говорить, що поїде до Канади: "Озму дьидю та й маму та й Івана вуйниного тай гет поїдемо".

Еміґрація й сліпий стихійний протест у виді дикої розправи в своїм крузі — ось усі ті засоби реакції на гніт, які знає той період мужицького життя, що його описав Стефаник. Пасивність і безвладність та інертність — це його характеристичні ознаки. Майже всі персонажі Стефаника — люде одної масти. Індивід майже не виріжняється з сірої маси. Сливе всі дієві особи разом творять одну колективну постать, з однаковою нескладною психольоґією, яка знайшла в Стефаника знаменитого обсерватора.

Ніхто мабуть краще від нього не схопив усі риси цеї мужицької психольоґії, ніхто краще не виявив перед нами мужика і його душу.

Яку ні візьміть із Стефаникових новельок, кожда під цим оглядом правдива перлина, а всі разом розгортають перед нами цілу панораму злиденного мужицького життя від народження до смерти. І не знаєш, котра з цих перлин краща, такі гарні всі вони.

Візьміть описи старих ажабів, хочби в "Шкода", "Ангел", "Сама саміська", "Святий вечір" старих хлопів, "Діти", "Скін" — як тонко підмічена кожда рисочка і як уміло виявлена без шаржу, без зайвого слова. А мужик із його вічною думою про землю: "Землю цулуй, де си поступиш, бо вона ци твоя, ци чужа, що ти з неї жиєш... Ґрунт то спосіб до всего, як твій є. Він тебе загріє і накриє і погодує і честь тобі поведе" ("Сон"). А згадувані вище "Кленові листки", "Камінний хрест", де короткими штрихами змальоване ціле життя мужицьке, або такі зворушливі картини рекрутчини, як "Виводили з села" й "Стратився", такі жахливі картини помсти ("Суд", "Злодій", "Палій") — все це талановиті полотна, де виведене ціле мужицтво з усіма його радощами й болями. Дуже добре змальовані у Стефаника також діти, напр. Семенко, що татові обід несе ("Кленові листки"). Доця, що вчить мужиків ("Підпис"), мамин синок — у оповіданню під тим самим наголовком.

Скрізь — у хаті, в церкві, у полі, в корчмі на засіданню, у бійці, на похороні й весіллю, в місті і з міста йдучи, — скрізь бачимо мужика як живого, бачимо колективну істоту цеї окремої породи людської, своєрідного hominis rustici.

Автор скрізь малює один і той сам тип — той пересічний тип малоземельного мужика, який становить переважаючу більшість сільського населення. Декуди лише стрічаємося з трохи відмінними типами — заможнішого селянина й зовсім убогого наймита пролетаря зарібника, ворожо настроєного до сільської аристократії. Багачі напр. "Басараби" хоча тут на першім пляні не соціяльні ріжниці, а психопатольоґічна сторона цілої мужицької родини, що кінчить самогубством наслідком дідичної хороби, до речи незвичайно мистецьки описаної. Позатим маємо двох сільських антиподів у новелі "Палій" — це багач Андрій Курочка і убогий наймит його Федір.

Тут, а також у иншім оповіданню ("Суд") виступають уже досить виразно клясові протилежности в такій здавалосяб однаковій сільській масі. По свому звичаю автор тільки короткими штрихами їх зазначає, але незвичайно виразно й опукло. Варто навести початок першого оповідання, де змальована тяжка, безжалісна й скупа мужицька буржуазія.

Ось її представник — український кулак, куркуль, рідний оказ нашого галицького бауера:

"Сільський багач — Андрій Курочка сидів коло стола, обідав, — не обідав, а давився кождим куснем. Домашна челядь входила до хати, вносила заболочені цебри, сварилася, метушилася і виносила їх між худобу. Багацькі діти і слуги були брудні і марні. Вони двигали на собі необтесаний і тяжкий ярем мужицького багацтва, котре ніколи не дає ані спокою, ані радости ніякої. Сам багач найгірше томився у тім ярмі, найбільше проклинав свою долю і безнастанно підгоняв своїх дітей і наймитів". Тремтючи, щоб не спасти на дно, кулак жорстоко визискує свого ааймита і не дивно, що голодняки — наймити ненавидять рідних експльоататорів і при кождій нагоді стараються їм відплатитися. Товариші Федора по панській службі при виборах воліють продати свої голоси панови, ніж іти разом із ґаздами, бо мовляв скрізь — і в читальні і в церкві і в канцелярії скрізь багач за столом, а наймит коло порога. "Та ми маємо з вами бути?" — питаються наймити ґаздів. Взаїмна ворожнеча й в иншім випадку ("Суд" переходить у кріваву розправу).

Та клясові ріжниці, клясова діференціяція села тільки ледви зачеплена у Стефаника як і взагалі життя відірваного від ріллі наймита пролетаря: їх убогі форнальські хатки у панській економії, їх гульня в підміських шинках ("Палій"), убогий похорон убогої дитини міського злидаря ("Похорон"). Стефаник не поет пролетарів, а поет дрібного убогого селянства, що стоїть по середині між двома клясами. Всі його симпатії очевидячки на боці цього убогого сільського люду, "трудового", сказавши по теперішному, селянства. І хоч як ні укрився автор із своїм власним обличчам, не зраджуючи себе ні разу в своїх новелях, не висуваючися ніде й не говорючи ні слова від себе, це ми-

мо всього видко скрізь. Видко, як автор любить цих своїх сірих героїв, як болить його їх горе, як радіє він із ними їх малими радощами. Є кілька нарисів, що відріжняються змістом від решти. "Дорога", "Вечірня година", "Моє слово". Це наскрізь автобіоґрафічні річи, в яких автор говорить сам про себе, про свій світогляд і свою творчість. І вони то передовсім дають нам ключ до зрозуміння його душі, його симпатій і антипатій.

От яке признання читаємо в нарисі "Моє слово":

"Праворуч мене сине поле і чорні скиби і білий плуг і пісня і піт солений.

Ліворуч чорна машина, що з червоного рота проклоном стогне...

Слово своє буду острити на кремені моєї душі і намочене в трутізіллю пускати буду на ліво...

І слово своє ломати буду на ясні соняшні проміньчики і замочу його в кождій річці і пускати буду на право".

На ліво — це місто, на право — село.

Стефаник отже сам признає себе співцем села, а не міста.

Позатим обличче автора безперечно видніє в таких творах, як "Лист", "Підпис", "Мамин синок", "Засідання", де з симпатією змальовані нові люде і нові явища на селі, в масі своїй такім пасивнім і боязькім.

Поруч із хрунями війтами, поруч із загулюканими мужиками, що бояться кримінолу і стоять осторонь від виборів, від читальні, появляються нові люде, як от Петро Антонів і Никола, Івана старого син ("Засідання"), як Федір, що сидить у тюрмі за те, що "своє право тримав", і Никола Семенів, "що в школах він си вчьит" ("Лист"), як Михайло Косминка" ("Мамин синок"), що й сина навчив говорити: Я "луский радикал". Це вже представники нового руху на селі — радикального, симпатики або члени тої партії, до котрої належить і сам автор.

Але ці нові люде, які невдовзі покажуть своїм батькам, братам і дітям инший вихід, ніж утечу за море, внесуть в темну масу світло національної й соціяльної та культурної свідомости, ледви позначені автором. Тло його оповідань — убоге, пасивне село, де бються, терплять і гинуть в сітях визиску й павперизуються дрібні земельні "власники", без просвітку й надії на кращу будучність.

Їх власне малював Стефаник, як сам признається в нарисі "Дорога": "Пішов... Аж людей спіткав. Вбиті по коліна в землю вони у безтямній многости падали і здоймалися.

Чорними долонями стручували піт з чола і великими руками ловилися землі.

Втома валила їх, вони душили за собою свої діти і ревіли з болю. Здіймалися і падали...

Він читав ті лиця і велику пісню болю на них.

З їх губів злизав слова, з чолів вичитав мисли, а з сердець виссав почування... Читав їх розпуку і їх безсилу".

Так Стефаник змалював нам старе село, на передодні його свідомости.

Під цим оглядом його нариси мають те саме значіння, що й "Наші люде на селі" Грицька Григоренка, де також змальоване таке саме село на Великій Україні. Тільки Стефаник як артист стоїть без порівнання вище й дав нам твори високомистецького значіння.

Нове село жде ще свого поета. Стефаник останній бард старого мужицького життя, останній співець народнього (в широкому значінню цього слова) періоду нашого письменства. Його дві знані збірочки "Дорога" й "Моє слово" славетно закінчують цей період, даючи незвичайно реальну, цілком обєктивну, а заразом високо артистичну картину мужицького життя за панування капіталізму. Але стоючи в однім ряді з своїми попередниками, наш ювілят значно відріжняється від них — і талантом і формою. Форма його вже модерна, далека від тих розтяглих широких описів давніщих малярів нашого села. Його оповідання це короткі новелі, без жадного етноґрафізму, поза сільським жарґоном, який одначе вводиться не ради етноґрафізму як такого, а для реальніщого змалювання життя. Не виявляючи ніде себе безпосередно, вміє Стефаник коротко, двома-трьома штрихами описати людину й оточення. Під цим оглядом новелі Стефаника просто незрівнані й становлять незвичайно цінний вклад у нашу бідну літературу. Та обдарувавши її своїми двома збірочками, Стефаник на довший час замовк. Дехто з критиків пробував пояснити цю мовчанку тим, що годі, мовляв, мистцеві годуватися самими йно картинами горя, годі без кінця реаґувати на ці картини.

Це привабливе пояснення мусілиб ми прийняти, якби не знали, що в теці Стефаника знаходиться ціла нова збірка. Два нові оповідання удалося таки пару літ тому видістати від автора. Обидва вони присвячені переживанням галицького села підчас російської інвазії ("Марія" в альманасі покійного Я. Весоловського "Крівавого Року" та в цім Календарі, і "Діточа пригода" в буковинськім календарі "Бесіди", за 1917 р.)

Цікаві вони вже задля самого факту своєї появи, свідчучи, що творчість письменника не висхла, натхнення його не вичерпалося. А друге, цікаві вони своїм новим змістом — перед нами вже не те затуркане село, яке малював письменник у перших своїх збірках. Можна тільки жаліти, що автор чомусь скупиться пускати у світ инші. Мавши нову збірку, можнаби докладніще спинитися на новій добі в творчости письменника, покиж що доводиться опирати свій суд головно на перших виступах.

І тут мусимо сказати, що Стефаник якось відразу, від перших своїх спроб став твердою ногою на ниві рідного письменства. Він наче не розвивався, а вже готовим, виробленим письменником увійшов у нашу літературну.

Двайцять літ тому, пару літ перед появою збірки "Моє слово", ось яку високу оцінку дав Стефаниковій творчости покійний Франко:

"Василь Стефаник може найбільший артист, який появився у нас від часу Шевченка. Що визначає всі його оповідання, сильніщі і слабші, довші й коротші, обік сильного, як океан глибокого чуття, що тремтить у кождім слові, чується в кождій рисочці, так це власне той неохибний артистичний такт, який велить йому все і всюди задержати міру. Стефаник — абсолютний пан форми. Він, здається, не дбає про увагу читача, не вживає ніяких риторичних штучок, щоб притягнути, прикувати її до себе. Його оповідання пливе, бачиться, спокійно, з елементарною силою, але власне цею елементарною силою воно захоплює й нашу душу. Стефаник ніде не скаже зайвого слова; з делікатністю гідною всякої похвали він знає, де зупинитися, який деталь висунути на ясне соняшне світло, а який лишити в тіни. В мальованню він уміє бути й реалістом і чистим ліриком — і проте ніде ані тіни пересади, переладовання, бомбасту, неприродности. Це правдивий артист із божої ласки" (Див. "Молода Україна", ст. 81).

До цієї оцінки покійного ледви що можна докинути. Всі инші критики, від вступного слова д-ра Ст. Смаль Стоцького до першої збірочки Стефаника "Синя книжечка" (1899 р.) аж до нашого часу, однодушно підносять високий артизм письменника. Варто підчеркнути, що Франко так високо цінив Стефаника, що сам перекладав його оповідання на німецьку мову, щоби познайомити світ із новим світилом української літератури.

Закінчуючи цією невмирущою Франковою оцінкою нашу скромну статтю, бажаємо славному ювілятови від цілого серця довгих літ життя й праці на полі рідного письменства й сподіваємося, що він не заставить нас довго ждати на нові перли своєї творчости.

В. Л.

Мистецтво і Соціялізм

У своїй "Естетиці" (Die Aesthetik oder die Philosophie der schoenen Kunst), одній з найліпших і найглибших книжок в цій области знання, вважає Геґель мистецтво за одну із сфер обєктивізації абсолютного духа, себто проявлювання ним своєї суті в дійсности. Цею суттю його, як знаємо, є свобода, яка є правдою, і тому в свободі лежить і на ній основується вся краса, в субєктивному й обєктивному значінню. Історія світа є тому, каже він, поступом не тільки у свідомости свободи народів, але й у їх свідомости мистецтва. Як матеріялісти, ми не визнаємо, що те значіння, яке Геґель надає йому, відограють економічні (продукційні) відносини, а разом з тим і соціяльні серед громадянства, і що мистецтво не є нічим, як продуктом його соціяльного життя.

Що таке мистецтво?

Це та творчість людського духа, яка приємно вражає наш зоровий або слуховий змисл, нашу душу і наш розум, викликує у нас особливе, вище вдоволення, враження, — які називаємо естетичними (від грецького слова "айстезіс", що означає змисловість або змислове почування). Творець мистецького предмету—це мистець (поет, художник, скульптор, артист) а засоби при помочи яких він мистецькі предмети творить — це слово, фарба, тон, криця, мармор і т. п. Відповідно до цього ділимо мистецтво на поезію (красне письменство), малярство, музику, скульптуру, архітектуру. Всі вони передають нам увесь природний і духовий світ, перетоплений в огні творчости мистця, усе те, чим людина живе і захоплюється, що її вражає, словом світ краси.

З такого означення мистецтва виникає, що не все красне (гарне) є мистецько-красним. Є природно-красне (das Naturschoene), каже Геґель. Це внішня краса, яка полягає на правильности, симетрії, закономірности і гармонії в природі, і яка є тому обмежена. І є мистецько-красне (das Kunstschoene). Це є справжня краса, мистецька краса, що вражає нас глибиною і правдивістю свого внутрішнього змісту. Це "дійсність в усій повноті своєї сили і свободи". Предмет отже мистецької краси, або коротко, мистецький твір не полягає на рабському наслідуванню, чи копійованню природи, себто внішнього, але на його внутрішній красі, на його глибокому внутрішньому змістові. Тільки такий твір є мистецьким.

Те, що Геґель уміє сказати про звязок свободи і краси, які, можна сказати, становлять єдність, це для нас надзвичайно цікаве й цінне. Пов-

на свобода є умовою мистецтва в субєктивному й обєктивному розумінню слова. Це значить: і мистець і твір мистецтва і його консумент мусять бути в стані свободи; перший, щоби творити естетичне; другий, щоби виступити естетично, себто виступити без ніякої перешкоди в повній своїй силі і виявити свій зміст (чим він є): третій, щоби приймати естетичне. Без цього стану немає нічого естетичного. І навпаки в свободі є все естетичне. Тільки користуючись станом свободи, може субєкт уявляти, творити і приймати світ краси, а обєкт виступати в красі. Ці глибокі слова пояснюють нам увесь дотеперішній розвиток мистецтва і його стан серед поодиноких народів. Вони пояснюють нам теж, чому дотеперішній розвиток людства, який доконувався в клясових противенствах, був покладений в основу розвитку мистецтва. Вони пояснюють нам вкінці, чому зі зміною економічних відносин серед людей, які завше мали рішаючий вплив на розвиток свободи і світогляду серед них, також і мистецтво підпадало відповідним перемінам.

Людина тим і визначається, що має здатність творити і приймати красу. Це є їй дане від природи і цю здатність вміє вона розвивати. Історія мистецтва показує нам, що перші, найпримітивнійші завязки мистецтва випередили початки матеріяльної культури серед людей. Маємо свідоцтва, що людина в стані абсолютного дикунства відчувала потребу рисунку й різьби. Дикун почував приємність різьбити гострим кінцем каменя — кість або що небудь подібне. З першими проблесками матеріяльної культури людина розвивала свої мистецькі уподобання і спосібности. Про це каже Мах: Із плетіні, з її правильними формами, розвивається уподобання до орнаменту. Із лука, як зброї, який варвар прикрашує малюнками з ловецького життя, розвивається музичний лук, арфа і т. д., з яких він вчиться добувати тон. Ритмічні рухи, які виконує своїми ногами або руками при праці, будять в ньому уподобання до ритму. Такі початки мистецтва в найзагальнійшому значінню. На них найкраще видно, як воно виростало з соціяльного життя людей і служило для людей, задовольняючи їх певні, природні, духові потреби.

На тому ступні устрою громадянства, який називаємо примітивно-комуністичним, отже бездержавним і безклясовим, головна умова для розвитку примітивного мистецтва, — свобода, була фактом, яким користувалися всі його члени. В ній була краса для кождого і всіх. Але це було життя, повне несвідомости буття людини, залежне від диких сил природи, повне творчої праці людської фантазії. Це були часи казки й міту, що творились довкола тих сил, які панували над людьми: богів і півбогів природи та удалих, одважних і заслужених одиниць громади, яких пісня і міт прославляє як героїв та лицарів. За цього устрою ми можемо вже надибати розвинені початки всіх родів мистецтва, з яких найсильнійше була розвинена поезія, цілий світ і світогляд надзвичайної краси, відтворений буйною фантазією примітивного мистця. Вчить

нас про це фолькльор. Людова поезія на пів диких народів і предків всіх сучасних культурних народів стоїть дуже високо. Многі, безіменні епоси ріжних народів, які до нас дійшли і які становлять нині гордість цих народів і загально-людської культури (напр. оба епоси, приписувані Гомерові) походять іменно з примітивно-комуністичного устрою громадянства, особливо-ж з висшої фази його розвитку, яку звичайно знаємо під іменем героїчної доби.

Дальший розвиток мистецтва буде відповідати ходові і поділові історії на її головні господарсько-культурні доби, які розвивалась на руїнах примітивно-комуністичного устрою. Всі вони розвивались в клясових противенствах, що не могло не відбитися на змісті й формі мистецтва. Мистецтво стає клясовим: воно відбиває життя і світогляд кождочасної пануючої кляси даної доби. На неї припадає завдання творення й культивовання мистецтва. Але кожда з цих діб означає переміну в економічних умовах життя клясового громадянства, на зміну яким завсігди йшла зміна в світогляді, що знаходило в свою чергу свій вираз в кождочасному мистецтві.

Геґель приймає в основному поділ мистецтва на ті головні ступені, або форми, які відповідають ходові історії і поділові її на головні доби, хоча поділ цей не проводить консеквентно і не доводить до кінця, що має своє джерело в його ідеалістичному розумінню історії і фільософській концепції про розвиток абсолютного духа. Але характеристика цих головних ступенів мистецтва, які він дає, надзвичайно цікава і загалом вірна, так, що діялектик і матеріяліст не може не брати думок Геґеля в основу своїх міркувань про мистецтво.

Геґель розріжняє три головні форми або ступні мистецтва: символічний, клясичний і романтичний, які відповідають розвиткові історії світа і розвиткові свободи. Символічний ступінь мистецтва, це продукт орієнтального світа (старого культурного Сходу); клясичний — продукт грецького (греко-римського), а романтичний — це продукт християнсько-ґерманського (середньовічно-февдального). Про найновійший ступінь мистецтва, який він називає "новою" або "модерною формою мистецтва", себто буржуазний, він тільки згадує в своїй "Естетиці" і в його характеристику не входить.

Суть кождого мистецтва означує його зміст або ідея і форма, себто виведення ідеї перед наші змисли. Це відношення ідеї до її виконання і виступлення на вні бере Геґель в основу поділу мистецтва. Ідея є неозначена, вона шукає знайти себе, свій образ у внішній формі — форма мистецтва є символічна. Ідея, є означена, вона втілюється у внішній своїй появі, ідея і форма гармонізується, є ідентичні — форма мистецтва є клясична. Ідея є духова й одуховлюється в душі людини, в її психічних почуваннях — форма мистецтва є романтична.

Киньмо оком на ці ступіні, або форми мистецтва.

Символізм є найхарактернійшою ознакою мистецтва в добі невільництва старого культурного Сходу (Азія і Египет) і він найсильнійше виявляється в красній архітектурі, що розвивається у всіх инших культурних добах людства, але для старого культурного Сходу є вона найбільш характерною. В цій добі укріплюється попівська і світська деспотія. Каста попів і володар є вільні, всі инші невільники. А всі разом почувають свою залежність від природи, якої сили є для них богами. Це відбилося і на мистецтві, находячи свій вираз в красній архітектурі: в будові кольосальних будівель, призначених для царів, королів та богів. Прикладами цеї архітектури можуть служити: вежа вавилонська; вежа Белоса в Вавилоні, описана Геродотом, що складалася із семи великанських квадратових поверхів, на яких як восьмий спочивав храм бога; сім величезних мурів в столиці Медії Екбатана, з котрих останній околював королівський палац: кольосальні храми в Індіях, Фенікії, Сирії, Юдеї; египетські піраміди, сфінкси, лябіринти, обеліски і т. п. Ці кольоси красної архітектури, задумані староорієнтальними мистцями для потреби і прикраси вільних, але виконувані масами невільників, що їх будували під скваром сонця і нагаями доглядачів, символізують нам неначе ту кольосальну соціяльну нерівність, яка панувала в добі невільництва старого культурного Сходу.

Загадка є властивим символом. Світ був завсігди повний загадок, але на зорях людської цивілізації загадка панувала ще всевладно. Про наукове пізнання не можна були ще говорити. Вся природа і її явища були одною загадкою. Це відбилося на мистецтві старого культурного Сходу, архітектурі, скульптурі, поезії. Але ніде не розвинулося символічне мистецтво так, як у Египті. Тут в образах, статуях, будівлях промовляє до людини загадка природи і буття. Гіроґліфи, святі звірята, які були предметом культу, лябіринти, піраміди, обеліски, що символізували проміння сонця і т. д., це все символічні, отже заслонені відповіди на питання природи й життя, які первісний Египтянин ставляв собі на кожному кроці. Але найбільш загадковим був для нього сам чоловік, його буття. Велику його загадку схоплює в мистецькій формі Сфінкс.

Клясицизм є найхарактернійшою ознакою для мистецтва старої Греції (і Риму).

Економічною основою гелленізму була вища форма невільництва. Його соціяльною силою був не "один вільний", чи вільна каста попівська, як це було в старому культурному Сході, а ціла кляса вільних, вільні громадяне грецької політеї чи римської республіки.

Історію старої Греції називає Геґель в естетичному захопленню нею мистецьким твором світової історії (ein Kunstwerk der Weltgeschichte). Все її мистецтво, яке відбивало життя, світогляд і духові потреби вільних грецьких громадян, розвивалося в клясичних формах.

Одначе з найбільшою силою своєї живої індивідуальности виявилося воно в скульптурі.

Що є клясичне? Це єдність ідеї, себ-то змісту і форми. Те, що мистець знає, хоче і вміє сказати, потрафить він відтворити в формі, яка цілком гармонізує зі змістом. Мистецький твір виступає перед нами в красі, яка дає найвисше естетичне визволення і психічну насолоду.

Дуже слушно замічає Геґель, що клясична форма грецького мистецтва не зявилася відразу готовою, але була результатом цілого історичного розвитку. Коріні цього розвитку в первісному комунізмі, дальший його хід в культурі старого Сходу і тому канва грецького клясичного мистецтва бралась з народньої грецької релігії і традиції, мотиви яких розвивалися в Азії і Египті. Одначе основна тема грецького мистецтва була відмінна і висша від теми мистецтва старого Сходу. Там домінувала загадка, а звірята були предметом культу; тут Грек дає відповідь на загадку Сфінкса, деґрадує звірята зі святости, а на їх місце ставить чоловіка. Основною схемою клясичного мистецтва "є людська індивідуальність в її повній силі і свободі", яку грецький мистець вміє клясично відтворити, виявити на зовні, себ-то як що до виконання змісту так і форми. Чоловік сам собі є найвисшою красою. І в досконалій формі нагого тіла його грецький скульптор представляє всіх грецьких богів і півбогів та громадян-героїв, усе у відповідному архітектурному осередку (святиня, театр, площа города, діл і т. п.) До божеської висоти підносить себе вільний Грек. Це кольосальний поступ від природи до людського духа, до пізнання самого себе.

Грек був наскрізь ідеалістом і тонким ідеалістом. Тому в його мистецтві не знаходимо нічого вульґарного, тандитного, крамарського. Тому у Греків був такий чистий культ і любов до мистецтва. Не так у Римлян. Рим виріс на підбоях і на багацтві народів. Римське мистецтво розвивається з грецького, переймає асиміляційно його форму. Але ріжниця між одним і другим, як між гордістю, яка має джерело своє в багацтві, що людину розпаношує, але і принижує та деґенерує, а скромністю, що становить її чесноту й красу. Тому римське мистецтво в порівнанню з грецьким означає упадок клясицизму.

Цей упадок, це упадок античного світа і перехід до февдалізму середніх віків, що означає нову добу в поступі свободи. Новим економічним відносинам відповідає новий світогляд, в основі якого лежить християнізм. Його головною проблємою є визволення чоловіка. І задля цього християнська леґенда каже богові зійти на землю. Чоловік стає богом. Це кольосальний проґрес від Сфінкса і розвязки його загадки у Греків. Наука Христа означає високий лет людського ґенія свободи. Але економічні відносини доби християнізму показалися сильнійшими від ідеї християнської свободи. Головною соціяльною силою середніх віків февдалізму стає церква і та кляса, яка її інтереси підпорядкувала своїм, себто

кляса февдальної аристократії. Мистецтво стало вірним виразом нових соціяльних відносин та стало обслуговувати в цій добі інтереси цих двох пануючих соціяльних сил.

Геґель характеризує мистецтво середніх віків як романтичне. Характеристика вірна. Новому світоглядові відповідає нове мистецтво. Людський дух шукає і знаходить дійсне задоволення в самому собі. Тут безперечний вплив християнізму на мистецтво. Не диво, що центром романтичного мистецтва є внутрішні почування вільного чоловіка, його внутрішнє "я", його душа. Внішня краса є підпорядкована внутрішній, або духовій. В цьому розумінню називає Геґель мистецтво середніх віків (християнсько-ґерманська доба) романтичним, а його родами вважає малярство, музику й поезію. Особливо перші два роди мистецтва є наскрізь романтичні. Їх розвиток і розквіт припадає на середні вікі і вони є для них найбільш характерні. І в малярстві, яке має головно релігійно-церковний характер, найбільші художники середніх віків брали теми для своїх величніх картин з християнського-церковного життя (Бог-Отець, Христос як богочоловік, його життя, муки і смерть, бого-матір, Марія Магдалина, святі, папи, церковні достойники, страшний суд і т. п.), і в музиці, в цьому "властивому романтичному мистецтві" внутрішнє, субєктивне вільного чоловіка доходить до найбільшої експресії. Найглибші порушення нашої душі є властивою сферою музикального виразу. Всі і найтонші нюанси радости і смутку, журби, трівоги і скарги, страху, болю, туги і кохання — віддає елемент тону. Сама людська душа, це музика в спокою. Тому вона така вразлива на дійсні музичні звуки, тому вони її так захоплюють і поривають. І це відноситься не тільки до музики тону, який віддає інструмент, але й до музики голосу людини, який віддає спів.

Другою соціяльною силою середніх віків була кляса февдальної аристократії. Її мистецькі інтереси знайшли свій вираз особливо в поезії, яка славословила середньовічне лицарство, співала про лицарську честь і любов та васальну вірність церкві і королеві. Цю поезію називають звичайно романтичною.

Кінець XV. і початок XVI. віків означають перехід до нових часів. Під впливом нових економічних умов (грошева господарка, відкриття Америки і винаходи, торговельний капітал і мануфактурний промисл) виростає нова соціяльна сила, кляса буржуазії. Її боротьба проти февдалізму означає дальший поступ в розвитку свободи. Цю боротьбу піднимає вона теж в імя визволення чоловіка з кайдан середновічча. Тріюмфуюча буржуазна революція проголошує його свободу і права. Розуміється, цей визволений чоловік — це буржуа, а "свобода і права чоловіка" — це свобода і права буржуазного чоловіка. Його світогляд, його переживання, настрої і ідеали відбиває і віддає нове мистецтво, буржуазне мистецтво. Геґель згадує тільки про його ("нове", "модерне мистецтво") і зовсім не входить у його характеристику, так неначе на романтичному ступні

мистецтва вичерпався його розвиток. В дійсности новий ступінь в розвитку мистецтва не дасться одним словом схарактеризувати. Немає особливого рода мистецтва, який був-би для нього найбільш характерним. Буржуазне мистецтво означає розвиток усіх дотеперішніх форм і родів мистецтва. Відношення його змісту і форми як найбільш ріжнородне. Це якась мішанина дотеперішніх форм і родів, пристосована до естетичного смаку буржуазії, що виросла в нових економічних умовах. І тому в кождому його роді (архітектура, скульптура, малярство, музика, поезія) маємо до діла з безчисленними їх напрямами. Його високий розвиток припадає на революційні часи буржуазії, коли мистецтво було засобом його боротьби за його умови життя і істнування. В наших часах помічаємо скрізь його розклад, бо гниють і падають основи капіталізму.

Нова кляса виступає на арену історії. Це кляса пролетаріяту, найнизша і остання в соціяльній драбині людського громадянства. Вона є продуктом капіталізму, але є антаґоністичною клясою буржуазії, репрезентуючи нове хазяйство, соціялістичне, що в муках соціяльної революції народжується з лона капіталізму. І пролетаріят виписав на свому прапорі визволення чоловіка. Він знає, що визволення його буде справжнім визволенням чоловіка, а разом з тим усього людства. І тому виповів він в імя цеї цілі безпощадну боротьбу інтернаціональному капіталові, всьому старому світові, щоби на його руїнах збудувати новий світ.

Мистецтво, як вірний вираз життя і для життя, не може не відбивати життя і світогляду нової соціяльної сили. Вже за капіталізму пролетаріят починає ставати цею силою. А з розвитком його ця сила росте і росте. Народжується пролетарське мистецтво. З початку воно тільки формально пролетарське. Бо злиденне життя пролетаріяту, та боротьба між працею і капіталом не може оминути уваги мистця, вразливого на життя. Але цей мистець звичайно не з пролетаріяту (в цьому розумінню, що він не перенявся його інтересами і ідеалами), а з буржуазії або дрібної буржуазії, і тому він не може серцем і душею злитись з пролетаріятом та в мистецтві співати його пісню: пролетарського горя, нужди, сліз і радости, боротьби, праці і будучности. Бо він перенятий думками, настроями і інтересами антаґоністичної пролетаріятові кляси. Але з розвитком капіталізму росте і пролетаріят, його сила й значіння. Мистець пролетаріяту зявляється. І ми можемо говорити про пролетарське мистецтво останніх десятиліть, якого представників стрічаємо серед усіх культурних народів. Одначе це тільки зародини пролетарського мистецтва. Бо не може розвиватися мистецтво кляси, як довго вона в кайданах.*) Тільки тоді коли пролетаріят ломить їх і стає вільним, а діється це в соціяльній революції, коли він захоплює у свої руки політичну владу та будує свою державу. Тоді буде мистецтво широким, дійсним виразом

*) Ці слова треба віднести й до мистецтва поневолених народів, які одначе теж розвиваються в економічних умовах, спільних усім народам.

життя пролєтаріяту. По змісту й формі воно відповідатиме усьому життю. Ми живемо в новій добі: в перехідній добі від капіталізму до соціялізму. Хто вміє вслухуватися у могутній, хоч безшумний рух колеса історії, той дослухається в ньому приспішений оборот. Новий поступ в напрямі свободи.

Пролєтаріят співає свою визвольну пісню.

А в цій пісні чуємо осанну людськости.

Кляса не є ідеалом пролєтаріяту. З хвилею, коли він реалізує свої завдання, губить увесь змисл свого істнування як кляси. Зі здійсненням соціялізму гине клясове громадянство. Нове громадянство себто соціялістичне, — це громадянство безклясове, громадянство людськости, основане на гармонії життя і праці людини. Цій гармонії між життям і працею нової людини буде відповідати мистецтво соціялізму, яке з повною справедливістю можемо назвати мистецтвом визволеного чоловіка, або мистецтвом людськости (ars humanitatis). Всі три умови розвитку мистецтва, як говорить Геґель, уперве здійснуються в повній силі. Як кожде дотеперішнє мистецтво, так і мистецтво людськости, буде результатом історичного розвитку. Про нього можемо вже тепер казати як про найвисший ступінь в розвитку мистецтва. Коріння його в дотеперішньому мистецтві. Як соціялістична культура не може відкидати дотеперішніх загально-людських цінностей клясового громадянства, так і соціялістичне мистецтво навязує своє життя до загально-людських проблисків і огнів в клясовому мистецтві, які завсігди світили, навіть в найтемнійшій ночі життя громадянства. Перегляньте особливо розвиток поезії і музики народів, од найдавнійших часів по нинішні, і ви завсігди знайдете в них прекрасні загально-людські перлини, які всі кляси і всі народи можуть уважати своїм дорогоцінним скарбом, що не підлягає ні забуттю, ні знищенню, бо перлини цього скарбу є іменно загально-людські. Цей скарб особливо буде ціненим в добі соціялізму, себто здійснення загально-людських ідеалів. В цій добі дотеперішні проблески загально-людського мистецтва розгоряться в один красивий огонь, що горітиме ріжними, чудовими національними кольорами. І коли можна говорити про зміст і форму будучого, соціялістичного мистецтва, то можна сказати що вони будуть найбільше підходити до клясицизму з його єдністю змісту й форми. Тільки коли змістом клясичного мистецтва була індивідуальність вільного Грека і Римлянина в його повній силі і свободі, чому відповідала теж мистецька форма, то змістом соціялістичного мистецтва буде не тільки індивідуальність вільної людини в її повній силі і свободі, але й людського коллєктиву, себто самої ріжномовної людськости в усій її силі і свободі.

Бо свобідний розвиток буде умовою свобідного розвитку народів і людства.

СТАРИЙ ГАВРИШ

(Зі споминів з австрійсько-російської війни).

Після їди приносили почту та давали мені розділювати її.

І в мить збирались кругом мене жовняри, впялювали очі в купу листівок і в трівожному ожиданню щурили вуха.

І хотілось всіх наділити, кождому передати вістку від дорогих, любих, так близьких і рівночасно так далеких.

Та вибранців не богато було... Один, другий, третій...

І ловиш, бувало, блаженну усмішку щасливця, в очах його читаєш дяку. Він сам мерщій письмо бере і втікає щоб свобідно прочитати. А зависна громада лиш очима його провожає...

Кінець!... Опять посоловілі лиця десь у бік відходять... Стоїш, в слід їм глянеш, пусті руки впадуть... Й тобі сьогодня нічого...

Ось там старий Гавриш нишком сльозу втер. Знать також ожидав... Не прийшло... Гай, гай!...

...Бог вість, як Марина там живе? Сама вона як палець... Діток вже не має!... Був колись син Степан. Саме одружився, як сурми заграли і цю війну навісну сповістили... Пішов та так й десь пропав у Сербії... А невістка, — така добра, така роботяща — й вона йому послідкувала... як почула про смерть чоловіка, мов підкошена впала... А вже в семім місяци була. Дитина так і вродилась мертва, а сама вона в горячці тиждень пролежала і повезли...

— — — — — — — — — —

Пізний вечір. Не спиться. Ясно на дворі, хоч читай. Це місяць нині світить. А вже десять ночий підряд його не видали. Не так важко!...

Мене хтось покликав.

— А хто там? Гавриш? Що-ж, старий, охота балакать стала?

— Та так, — запитати хотів, чи далеко ся Сербія?

— Навіщо-ж вам, старий, Сербії? — спитав я його, хоч знав, що йому син з тямки не виходить. Нераз ми про нього говорили. — Невжеж їхати задумав?

— Та де там їхати, пане! Старий я вже, нездужаю. Та й оту цісарську рушницю носити треба. Так лиш питаю... Там десь мій Степан святу землю їсть!...

— Далеко вона, оця Сербія — сказав я по хвилині. — А де лежить, не писали?

— Та в тім і діло, що писали, — та всякий всяке балакає. Двох з нашого села з ним було. Однолітки. Один навіть сусіда. І сей-то писав, що втопився мій син у Дунаю... Пондоном йшли, таким мостом значить, що на човнах лежить. І от мій син у воду впав... Не знати, чи терпіти більш не захотілось? Відай Бог йому таку смерть післав! Степан не з таких був, щоб сам у воду скакав! А може й пондони оті проклаті? Так і писав сусіда — йдеш, йдеш, а воно гойдаєся під ногами мов живе....

Тут затягнувся старий двічи-тричі димом з папіроски, сплюнув і продовжав дальше.

— А другий знов друге верзе. Бачив, каже, вже в Сербії Степана. Два дні від столиці, — як там її, Букарешту чи якось, — наші бій вели. Наступали. Кілько не пішлють — змете мов не було. Пішли й ми — пише той. Степан ще хрестився сарака, — мовляв, як помру, то з Богом у серці... І так вмер... Недолетів... Там десь його й поховали...

Не видержав старий і заплакав.

Я чув його плач частійше і все ніяково робилось. Сумний бо образ був, оця поморщена постать батька, боліючого серцем над втратою одинокого сина. І ніхто не брався його потішати, — в кождого мабуть на душі мягко було. Всі мовчали, мов голови хилили перед величнім маєстатом болю. —

— Чи не Гавриш це опять квилить? — почулось нараз з глибини рову, мов ножом по склі потягнув.

Це був голос одного гільтая і ледащі, що десь з Буковини у наш полк забрив.

— І думає дурний хлоп, що Бога зворушить — гукав він різким басом. Дарма трудишся брате! Його нічо не зворушить, хоч-би тут ми всі, а то й всі люди на світі зразу прослезились! Не зворушить просто тому, що його нема!... А вбили твого сина, так вбили. Чи одного тепер вбивають? І тебе скоро чорти понесуть, як не сьогодня то завтра! Чи то вічно жити?... Молодий був, не нажився?... і те нічого. Одному на вік, другому на лік. Нічого не подієш!...

Він хотів ще дещо сказати з своєї тверезої фільософії життя, та до нього із всіх кутків понеслись погрози і він замовк.

Я віліз на верх.

Хотілось простору і тут він був.

В срібному, місячному сяйві стелилось сонне поле. І покійно було, мов ніколи нічого тут не було. Тільки сітка траншеїв і той пліт недалечко, повязаний дротом, нагадували "де я"...

Поклавшись горолиць дививсь я у синяву неба. Якусь блаженність вливала вона в душу, — спокій і надію... А остання так і шептала в ухо: "гони зневіру геть! Лихе мине мов сон і знов верне життя гарне та принадне!"

Невже-ж лиш шлолою життя мала бути оця дійсність жорстока? Невже-ж був це лиш гарт для душі — ця безглуздість кровава??...

Пройшла тінь біля мене.

Знов Гавриш!

Говори, говори, старий, розповідж усьо, висипай усі свої жалі, витрясай болі твого серця, хай тобі легше буде.

І він говорить.

— Недовго до смерти, письмо прислав невістці...

— Щоб ти знала, як горюю я тут у чужині; жінко моя, жінко! — писав він у ньому. — Як туга-пявка до серця приссалась і ні дньом ні ночию не дає супокою. Здаєсь мені, що не два місяці а два роки, як Вас я оставив; — і одною ногою поскакав би назад, коли-б пустили... І ходжу і прошу, щоб відпустили хоч на день, на годинку, а всі дивляться на мене, мов-би з глуздів зійшов і тільки раменами здвигають. А я блуджу, мов-би справді щось не теє і сну мені тільки, що над ранком. Та й того боюсь; бо як тільки всну, страшні образи снуються...

Ось як учора; приснилось таке, що крий матінко божа.

Десь дали мені відпустку. Їду, їду — се пів світа до Вас, — і здається не виїду від тих Мадярів, такий великий край їхній. Аж ось і карпатські хребти показались, ось і наші люди!... І теплійше стало. Своє, мовляв, все не те, що чуже! Бодай бесіду знаєш, а то ніяк не розбереш, що Мадяр верзе... А гордий нарід, а бутний! І не приступай!... А спитаєш щось, кричати зачне по нелюдськи і розмахує руками, мов ці вітраки, яких там у них повно... І повзе — писав він — зелізниця наша все вище тай вище, крутиться мов змій, мости перебігає, великі, зелізні, — таких у нас й не видко! То знов у тунелі забігає і стане нараз темно мов у ніч, аж боязко, що — мовляв — більш на світло не вийде... Та се не довго треває; знов заясніє і тьма кудись пропала. Виглянеш вікном а там пропасть... Ну, думаю, як провалиться то й кісток не позбираєм. А машина, там на переді, повагом сопе і ані в тямку не бере собі, що небезпечно... А потім скорійш зачинає гнати, котиться легонько і високі гори, ліси зелені та села ще не показались як-слід, як вже щезли в тумані. Се ми так з Карпат значить на долину, до нас. — І вже гір не стало. Куди глянеш — скрізь рівно. Ох, як скорійше хотілобся мені, й зелізниця мало!... Ну, вже й наша стація. Вийшов, глянув чи кого не стріну? Та з односільчан нікого не було. Взяв підводи, — навіть не торгувався, щоб лиш борше і їдем. Стало темно кругом, а мені всьо ясно, бо всьо знакоме. От і церква стара біліє, там і "пробоство". В вікнах єґомосця світло. В дома мабуть він. Поступить-би, та ні, вперед Вас хотілось бачити!... І коршму минув, — людно в ній, весело. Дяків голос чув я там. Позаздрив навіть його синови, що кривий вродився. Сьогодня таке краще! Кривий то кривий, все-ж війна пройде без нього. Дівчат найде, не одну а десять. Бо чи мало народу на війні пропаде? А

старий дяк бідкався, мало не повісивсь, коли син такий вродився! Не знаєш, як той мовив, що ліпше на світі... От і дома ми! І кинувсь я прожогом в хату, дверий шукаю — та їх немає. Дивлюсь у вікно, а ти моя жінко і мати старенька на вколішках перед святими. Молитесь! — і я знаю, що за мене ся молитва. "Господи! Отвирайте!—" гукаю, та ніхто мене не чує. Я гукаю ще дужче, бю пястуками в шибки вікна, одного другого... Ви ні чичирк. І хто-то нараз каже мені, що Ви вже мертві, що в Вас вже життя ні іскорки нема... Я вхопив за рами, як потягнув, аж усі шиби покотились. Та в сю хвилину вилетів наш Бурий та кинувсь на мене. І що не кличу його, не ласкаю, віа з зубами до мене. Вхопив він за ногу і як впялив зуби в тіло — так заболіло, я крикнув з цілої сили і... прокинувся. Весь мокрий був і тремтів мов в лихорадці!...

— Страшний сон, правда? — спитав старий Гавриш після того, як скінчив а потім, помовчавши, додав: "Так і не судилось йому своїх більш привитати!"...

— — — — — — — — — —

Говори, говори, старий! Висипай усі свої батьківські жалі, витрясай болі твого серця а я буду слухати, може в дечім тобі легше стане!

Та цієї ночі він більш не говорив а слідуючої пішов на "фельдваху" і його ранило. Забрали в шпиталь. Що з ним сталось пізнійше — хто його знає?... Ми загубились. — *Вол. Север.*

ВАВИЛОНСЬКЕ ПОХОДЖЕННЄ ТРОХ РЕЛІҐІЙ

(З розвідки проф. Р. Віншера: "Джерела нашої культури". В перекладі В. Дорошенка.)

В старинній вавилонській релігії істнували вже поняття, що становлять основу юдейської психольоґії викуплення. Цілий світ, природа, що оточає чоловіка, його власна істота — перейняті злом, зіпсуттям й гріхом; кари земного життя, нещастя, хороби, злочини повинні за гробом ще збільшиться, коли смерть і инші діявольські сили опанують нещасливу твар землі. Сам бог — подавець світла, не уникнув терпінь, темряви й мук, якими охоплюють його злі вороги. Непідкупні й всевидющі карбівники й писарі складають докладний спис людських провин, і в книгах будучности означується вічна відплата. Страшно прогудить труба остаточного й загального суду.

Та змучена дожиданням душа вірить у заслугу молитви, в цілющу силу слів, вона вірить у силу свого прагнення, щоби довершилося неможливе: покута у святих місцях, тяжкий подвиг повздержливости, таємниче єднання з богом — не можуть хиба забезпечити людині на тому світі спасенний острівець серед океану терпінь і мук? Може вдасться навіть прослизнути разом із ясним богом в його човні в тій хвилині, коли він утікає від темних сил хороби й смерти, може пощастить знайти в ньому оборонця й визволителя, відродитися вкупі з ним в часі нового його приходу? У бога — своя тяжка смертельна боротьба, та хиба він не може також прикрити своїм могутнім щитом малого й слабого чоловіка? Божественний страстотерпець — добрий і великодушний і може саме ради вірних він і довершує свій тяжкий подвиг, сходить у страшні підземні печері, дивиться просто в очі жахови смерти й знищення, терпить удари й тортури й заховує навіть рани на своїм прекраснім тілі?

Всі ці ідеї, привязані до вавилонських переказів про соняшного бога Мардука, про героя Гільгамеша, про богиню Істар, повторяються в грецьких мітах про Апольона, Діониса-Заґрея, Геракля, Кору-Персефону й ин. Впливова секта орфиків пропаґувала головно ідею викуплення й визволення чоловіка через заступництво бога-страдника. Скільки можемо судити, вже в першім виданню вавилонської релігії, яке дісталося до Европи, вповні був представлений цілий цикль понять про спасення.

Тимчасом у центрі, звідки йшла культура, робота велася далі, множилися толкування й варіяції, повставали секти й ріжниці, що перебільшували або заострювали той чи инший бік основної теорії. То на чільне місце висувалося питання про підготовлення великого подвигу викуплення, про ступні постепенного проголошення визвольного слова "пророками", то момент його повного виявлення, то малювалися

муки героя--спасителя і його майбутній поворіт в сяйві побіди або серед остаточної катастрофи світа, яка буде загином для одних і торжеством для других. Долина Евфрату була видівнею цілком виїмкової що до своєї інтензивности праці богословських, літературних і астрольоґічних шкіл, місцем гарячих спорів, диспут і проповідей, фабрикою й друкарнею безконечного множества обробок основного сюжету, доґматичних і полемічних книжок, реліґійних романів, астрольоґо-містичних фантазій, то що. Канонічні й апокрифічні твори юдейської й християнської літератури, які дійшли до нас, це лише уривки, багато разів стирані й обрублювані, відорвані й нечисленні кусні цієї складної, величезної й незорґанізованої роботи. Може деяке слабе поняття про неї дають пізнійші арабські школи, що умістилися від VII віка на тім самім місці, коло не раз завойованого й знищеного Вавилону.

Початкові висліди вавилонської пропаґанди в Европі не піддаються нашому спостереженню. Ми не можемо навіть докладнійше означити, коли саме прийшла до Греції реліґія Олімпійців, не знаємо гаразд її послідовних фаз або наверствовань. Ми бачимо тільки, що східні течії зміцнялися окремими припливами. Одним із таких припливів був правдоподібно культ родженого дівою Діониса, що передчасно загинув. Другим наверствованням, але з характером більше літературним, був плятонізм, що вчив про двоякість життя "ідей", котрі то дивляться на нас згори вічними яскравими звіздами небесного зводу, то замкнені в нас самих, як наш духовий первісток.

Різкійше зазначений момент виступу юдейства, може тому, що саме повстання цеї науки було результатом свого роду вавилонської "реформації". Але тут ми маємо діло ще з пеною оптичною злудою. Як ні виразне тепер вавилонське походження Старого заповіту, переказів книг Битія, біблійної лірики й видінь пророків, проте дуже тяжко позбутися місцевого палестинського тону й забарвлення цих оповідань та полеміки й проповіди, які в них містяться. Скільки зусиль потратили европейські вчені на те, щоби вияснити монотеізм юдейства з особливих умов природи й історії Ханаану. А тимчасом усе це принесене з проклятого пізнійше Вавилону, й при тім остаточна, найчистійша редакція дуже пізно — еміґрантами V-го віка, що ніби то повернули з вавилонського полону, а в дійсности творили нову ґрупу кольоністів, яка подалася степами на далекий захід аж до Йорданської долини. Ці пізні покоління знайшли вже, розуміється, на березі Середземного моря сліди старого вавилонського впливу; знайшли вони також старовинні місцеві літописи, "книги царств", але вони ще раз і остаточно переробили в своїм клерикальнім тоні цілу історію маленької країни і ця історія, мізерна в дійсности, завдяки свому літературному опрацюванню обернулася в всесвітньо-історичну драму. Тимчасом тісні лаштунки, в котрих довелося їм умістити дію божеської траґедії, задуманої на широ-

ких рівнинах. Месопотамії, серед хвилюючого людського моря, зосталися й зраджують вигадку, виявляють запозичення.

З Палестиною в історичній традиції сталося те саме, що з другою сусідньою й спорідненою країною, Фінікією. І тут також учені XIX. віка довго ломили собі голову над питанням, яким способом мала неродюча надбережна смужка, притиснена до моря пасмом гір, породила таку значну кольонізацію, що охопила мало не цілий захід Середземного моря, утворила дві Картаґени й досить цупку пунійську культуру. Та Фінікія була тільки перестанком для численних і ріжноплемінних еміґрантів, що виходили з передньої Азії: вони лаштувалися тут у далеку дорогу. Їх матеріяльний баґаж і їх ідейний запас повстали все таки, на рівнині Евфрату. Щось таке либонь доведеться сказати й про Палестину. Навіть у розпалі юдейського релігійного розвитку, в добі сект, повстань юдейських містиків, появи християнської проповіди, головна маса Жидів була поза Палестиною, на заході й сході, в Єгипті, Малій Азії, Греції й Італії, в Селевкії й Ктезифоні. Олександрійське юдейство у всякому разі глибше й сильнійше переживало релігійні проблеми часу, ніж його порівняючи малочисельні й малокультурні одноплемінники в вузькій пасмузі між Йорданом і Середземним морем.

Звязок християнства з Палестиною також дуже слабкий і припадковий. Автори євангельських оповідань уміли з незрівняною майстерністю змалювати коротку земну мандрівку галилейського стельмаха, що так причарував простих людей своєї тісної провінціяльної батьківщини й так передчасно зійшов зі світа, зломаний без милосердя старовірами й клерикальною аристократією Єрусалиму при байдужнім відношенню римського поліційного урядника. Та перед нами лише один із прикладів того, що літературна переповідка, роман або епос, може без порівнання могутнійше ділати на думку й віру довгого ряду поколінь, ніж реальна подія. Не дурно римські, грецькі і юдейські сучасники мовчать про те, що відбувалося в Єрусалимі в останніх роках панування Тиберія: серед епізодів безугавної, майже партизанської війни, що палахкотіла в маленькій, неспокійній країні, серед багатьох релігійних вибухів у Сирії й Палестині, траґічна смерть галилейського пророка, схопленого в перших же днях своєї появи в Єрусалимі, перейшла цілком непомітною. Християнські громади в Палестині були мізерні й ефемерні — якщо взагалі вони тут були, — тимчасом як у сусідніх неюдейських країнах пропаґанда нової секти йшла широко й цілою ходою. Знову Палестина була лучниковою, посередньою точкою, через яку перейшов новий приплив вавилонського богословя, щоби хвилями, які щораз здіймалися, залляти старі европейські кольонії того самого сходу. Можна думати, що перший напір юдейської секти, що обернулася в християнство, йде також з Евфрату, де під пануванням Патрів знаходилися

великі юдейські кольонії, які стояли в тісних зносинах із сирійськими й єгипетськими богословськими й літературними школами.

При цім повстало явище, яке нераз повторялося в історії мітів і доґматів: небесний процес, божеська драма, що відбувається поза часом і простором, набрала місцевої закраски, ототожнилася з певним епізодом і особою епохи й пішла в світ як справдішня подія, всі подробиці котрої можна було простежити на місці. Такі взагалі "втілення" всіх часів і народів. Перші літературні вістуни християнства строго заховали палестинську закраску: вони дбають про звязання свого героя з найбільшим місцевим національним обєдинителем Давидом, вони вміють віддати ідилічну обстанову Генисаретського озера, малесенької арени, де бідні рибаки слухали простих притч про царство небесне, яке відкривається в нас самих. Та вже останній евангеліст занехав ці провінціялізми: дія його фільософської драми лише по назві відбувається в Палестині, Самаритянка коло колодязя, Никодим, що прийшов у ночі, апостол Петро, тричі запитуваний Господом про силу любови до Нього, — не історичні і не побутові особи, а психольоґічні типи, носителі певних загально-людських принціпів, або такі самі умові лицедії, необхідні для реплік, як розмовники Сократа в плятонових діяльоґах. В четвертім евангелію ми знову вертаємо до великих загальних ідей, покидаємо землю, щоби прикути увагу до небесних періпетій, ми знову серед світового круговороту в боротьбі світла й тьми.

Як ні ріжні літературні способи синоптиків і автора четвертого евангелія, але й перші й останній були великими майстрами пропаґанди, й мимоволі приходить на гадку, що в тодішній бідній і малокультурній Палестині ледві чи вміли так писати. На жаль, ціла велика література, до котрої належать канонічні книги, пропала, знищена здебільшого руками самих пізніщих християнських цензорів—оборонців чистоти; допущені й ухвалені ними твори стоять самітними руїнами й наслідком того походження їх зостається темним. Але що вони вийшли зі стародавніх шкіл із багатими традиціями, що — вони частка свого роду клясичного віку літератури, можливого лише по довгім складнім розвитку, — в цьому нема сумніву. Християнські апольоґети мали майже рацію, коли говорили, що християнство таке старе, як світ. Ми тепер скажемо трохи докладнійше: так, воно таке старе, як найстарша культура світа, вавилонська.

Коли юдейство в своїй релігійно промисловій кольонізації просунулося далі на захід і північ, ніж еллінство, — до Еспанії й середущої Европи, — то третя хвиля вавилонської культури, християнство, захопила ще більше, цілу Европу. Тимчасом стародавнє огнище просвіти улягло цілому ряду спустошень. Його багацтва кілька разів рабували близчі сусіди, Асирійці, Еляміти, Перси; захоплені пишнотою "вічного міста", що до свого значіння подібного до імператорського й серед-

ньовічного Риму, східні завойовники осідали в ньому, робили його своєю столицею. Так само вчинив і західний конкістадор, Олександер Македонський. Знову й знову чужинецькі володарі збирали з роботящого населення рівнини нечувані жнива й данини, знову й знову тягли користи з загального транзіту, що йшов через Месопотамію. З неї йшли масами кольоністи, як із Европи XIX в. до Америки, шукаючи кращої долі. Країна бідніла, але все ще заховувала свої чари, все ще держалися в ній традиції. Парсизм, релігія й церква ново-перської держави, а також посереднє між ним і християнством маніхейство в найвищім ступні перейняті вавилонськими рисами і навіть обертаються навкруги того самого споконвічного ґеоґрафічного осередка.

В VII в. по Р. Хр. Вавилон дав життя останньому своєму творови — ісляму. Гра історичного заломлення проміння упять веде нас у инший бік, до Арабії; аджеж там жив і ділав "основник релігії" Могамед, звідти пішли мусліми, "сліпо віддані" оборонці віри. І знову нас хоронить перед оптичною злудою міркування, що степ навколо Мекки й Медини — край бідний і темний, що всі елементи науки ісляму — чужі, що поза межами малолюдного й пустельного півострова жили Араби, більше зачеплені культурою, ніж розбійницькі й пастуші племена арабської метрополії. Ціла наука, ціла казуістика толковань корану, ціле складне мусульманське право, головні течії мусульманської містики, все це кипіло й хвилювало в долішній Месопотамії, на ґрунті арабських воєнних кольоній, що служили Персам і за їх посередництвом перейняли елементи старинної віри в велике слово визволення, в пророка, що роспочинає собою нову еру людства, в страшний суд, то що.

Останнє видання вавилонської релігійної фільософії було слабше за своїх попередників, чому й не можна дивуватися: адже рабівники, східні й західні варвари, кілька разів нищили й розносили частками пишну стару будову і щораз менше сили й енерґії зоставалося для її відбудови, аж поки на місці її не зосталося каміня на камені. І всеж таке ця остання квітка східної евфратської культури була багатша, вища, ніжнійша, ніж здичіла християнська Европа. Від IX до XII в. поклонники хреста захоплювалися багацтвами країн півмісяця, купували їх красні вироби й предмети роскоші, ішли в науку до мудрців мусульманства, котрі до речі сиділи так близько в самій Европі — на піринейськім півострові. Хрестові походи — факт не тільки войовничої побожности, а й промислової жадливости, авантури пошукувачів за золотом — становлять яскраву ознаку тої свідомости західних людей, що їх культура низча, біднійша від східної, що там — земний рай людського роду. Посередницька роля Арабів в уділенню Европейцям грецької науки, особливо Аристотеля, надто відома. Менше, може, зверталося увагу на иншу культурну передачу: в тім самім часі й за поміччу тих самих посередників дісталася до Европи вавилонська астрольоґія, колись орґанічна

частина великої релігії неба; вона вже перейшла до Европейців у давнині в виді нерухомого календаря, а тепер в XIV — XVII вв. утворила головну їх науку.

На частковім прикладі вавилонської астрольоґії можна спостерігати характер передачі східніх впливів до Европи. В ріжнім часі лягали на европейську дикість послідовними шарами риси вавилонської культури; одно було повторення або варіяцією попереднього, друге мигалося з першим виданням тому, що в самім осередку відбувалася еволюція, рвалися течії, бушували секти й напрямки, і на окраїни приходили елементи, що ворогували між собою ще на батьківщині. Але в цілости напливові продукти могли зростатися в загальну культуру. Ґалли легко ототожнили своїх богів з римськими, а Римляне своїх з грецькими тому, що ті боги були однаковими поняттями, які в ріжнім часі прийшли з одної й тої самої школи. Жидівські пропаґандісти олександрівської доби легко орієнтувалися в грецькій мітольоґії й переконуючо виказували тотожність Орфея, Геракля й инших героїв із патріярхами і багатирями Біблії. Християнство захопило з собою цілком увесь юдейський Старий Заповіт і вміло приспособилося до грецького Льоґосу, що своєю чергою дістався плятонівцям із таємничого Сходу. "Поганська" астрольоґія з її напівнауковим признанням стихійних, неуособлених сил, чудово погоджувалася в середньовічній Европі з вірою в особисте заступництво Божої Матери й святих, як годилася вона з такимиж самими ідеями в стариннім Вавилоні.

Хто Був Конфуцій?

Конфуцій родився 552 р. перед Христом в окрузі Цов, в провінції Лю, в Хінах, де його батько був урядником. В 22-гім році життя він віддався учительському заняттю і зібрав коло себе богато учеників.

Він мав бути знакомий також з великим учителем Ляоце, основателем Таоїзму.

Конфуцій до 52-го року житя не бував на публичній державній службі. Доперва коло 52-го року житя він став судією в місті Чунґ-Ту, яке під його доглядом так розвивалося, що се звернуло увагу всіх і князь Лю зробив його міністром справедливости. І тут робота Конфуція доказала того, що злочини в краю дуже зменьшилися.

Колиж опісля сей князь віддався гулящому житю, Конфуцій покинув своє становище і пійшов на мандрівку по ріжних провінціях держави, викладаючи при нагоді свою науку.

Протягом його житя всіх його учеників збиралося около 3,000, з яких 70 до 80 Конфуцій високо цінив.

Пятьдесять і шість літ було Конфуцієви, коли пійшов на мандрівку, і аж по 13 літах вернув до Лю.

В 482 р. перед Христом умер його одинокий син; в 481 р. його любий ученик Єн Гвуй, а в 478 другий дорогий йому ученик Це-Лю. Того самого року вмер також Конфуцій в 74-ім році житя.

Його поховали на цвинтари Кунґ і ще й нині його гріб відвідують щорічно тисячі його поклонників.

Ціла наука Конфуція се моральна наука — фільософія житя. Він учить, як жити і поводитися чоловікови загалом, як жити в родині. Він показує, в чім дійсна вартість чоловіка, що він повинен робити, а чого ні, що його підносить, а що обнижає й опоганює.

Наука Конфуція не є наукою релігійною в такім змислі, як бувають релігійні науки; однакож так богато людий нею захопилося, що вона набрала релігійного значіня і самого Конфуція зачали уважати за пророка чи великого релігійного учителя. Його науку зведено до системи і нині протягом півтретя тисячі літ нею одушевляються міліони людий.

Сила його науки була так велика, що деякі його ученики посвятили своє житє на її голошенє і розширюваннє, а між дальшими його апостолами був славний Менцій, що сам полишив чимало пояснень і доповнень до науки Конфуція. Менцій про себе говорив: "Хотяй я не міг бути учеником Конфуція, однак я старався плекати в моїм житю чесноти його наукою через тих, які були його учениками". Менцій жив около 100 літ по Конфуцію.

Деякі вискази Конфуція

Щоби показати нам, яким повинен бути чоловік, Конфуцій малює нам образ "досконалійшого чоловіка", "висшого, красшого чоловіка" і про такого він каже:

— Красший чоловік учиться, щоби як найліпше зрозуміти принципи свого житя.

— Красший усього шукає в собі; звичайний чоловік шукає в других.

— Красший чоловік до всього прикладає найповнійшу мірку своїх старань.

— Красший чоловік звертає всю свою увагу на те, що лежить в самій основі; коли се зрозуміє, то дальший напрям сам собою стає видний.

— Думки красшого чоловіка мусять бути наскрізь щирі. Бо чиж не та цілковита щирість відріжняє його від чоловіка звичайного?

— Красший чоловік сторожить свої думки навіть тоді, коли він сам.

— Предметом красшого чоловіка є правда.

— Красший чоловік є для всіх, а не для одної партії. Він не заявляється ні за, ні проти, але що добре, за тим він іде.

— Красший чоловік думає про чесноту; звичайний чоловік думає про вигоду. Розум красшого чоловіка розмовляє зі справедливостию; розум звичайного чоловіка розмовляє з користию. Красший чоловік уважає справедливість в усім найконечнійшою.

— Коли глянути на красшого чоловіка здалека, він виглядає строгий; коли зближатися, він буває лагідний; коли говорить, його бесіда рішуча і певна.

— Красший чоловік поступає в гору; звичайний в долину.

— З природи всі люди подібні; они стають відмінні одні від других власним старанєм.

— Коли в старині хотіли показати якісь чесноти для приміру цілій державі, то найперше заводили лад в провінціях; колиж хотіли завести лад в провінціях, то найперше заводили лад в своїх родинах; а коли хотіли завести лад в родинах, то найперше старалися самі стати красшими і ліпшими людьми. Бажаючи-ж поправити себе, вони назначували собі красші ціли. Бажаючи назначити красші ціли, вони старалися найперше думати щиро. Бажаючи думати щиро, вони пробували розширити своє знанє як найдальше і зрозуміти закони житя.

— Де збирається маєток в одно місце, там розганяється нарід; де маєток розділюється, там нарід збирається.

Про те, як поволи приходиться до правдивого знаня, Конфуцій говорить:

— В пятнайцятьох літах житя я призвичаював свій розум до науки; в трийцятьох літах житя я стояв непохитно; в сорокових я вже не сумнівався; в пятьдесятьох я розумів прикази неба; в шістьдесятьох моє ухо радо принимало правду; в сімдесятьох я міг іти за бажанєм свого серця, не переступаючи того, що було справедливе.

— Коли чоловік знає щось, то знає, що він знає, колиж він не знає чогось і знає, що він не знає, то се є правдиве знанє.

— Коли палець чоловіка скалічиться і стане поганий, то чоловік буває невдоволений; але коли розум чоловіка споганіє, то чоловік не знає, що треба бути також невдоволеним.

Конфуцій розумів, що житє се штука, якої треба вчитися, яку треба поліпшувати і поправляти; житє не є чимсь, що має хилитися, куди вітер віє. Тому кождий повинен віднайти ту житєву стежку, по якій міг би непохитно йти. Хто не старався сам віднайти такої стежки, той не йде, а блукає.

— Я не відкриваю правди тому, казав Конфуцій, хто не хоче радо вчитися; ані не помагаю тому, хто сам не пробує собі вияснювати.

— Коли розумний чоловік не схоче думати, то стане дурнем; коли дурень зачне думати, то стане мудрим.

Однакож самі міркованя не дадуть ще розуму — ще треба вчитися. Конфуцій говорить про се дальше:

— Я цілий день не їв і цілу ніч не спав, а тільки думав. Однакож без користи. Найліпший плян до здобутя мудрости є — вчитися.

Можна плекати якусь часть свого "я", а другі части занедбувати; можна розвивати одні чесноти, а другі легковажити. Про се Конфуцій говорить:

— Дехто має щирі бажаня, але не має любови для науки; тут розум марнується. Дехто любить щирість, але не любить науки; такий не зважає, які будуть наслідки. Дехто любить отвертість, а не любить науки; з сього виходить простацтво. Дехто любить смілість, а не любить науки; такий не буде вміти піддатися потрібній карности.

Колиж Конфуцій говорить про "науку", про "знанє", то він розуміє головно науку житєву, моральну — фільософію житя. Така наука в него найважнійша, бо вона робить житє людий красшим.

— Набути широке знанє і памятати конечність бути умірковавим; виконувати радо, що добре і не уставати в такій роботі — се характеристичні прикмети красшого чоловіка.

— Красший чоловік учиться і збирає овочі знаня; ставить питаня і розвязує їх; розглядає великодушно і без зарозумілости те, що осягнув і впроваджує його в практичне житє.

Богато уваги посвятив Конфуцій розумному владженю родинного житя.

— Розумне владженє родинного житя залежне від розвою свідомости чоловіка. Люди є односторонними, коли чують признанє і любов; односторонними, коли не люблять і погорджують; односторонними, коли стоять захоплені зворушенєм і пошаною; односторонними, коли є несвідомими і простаками. І тому власне на світі є мало людий, які люблять, а рівночасно знають і злі сторони того, кого люблять; які ненавидять, але рівночасно знають і гарні сторони тих, яких ненавидять. Тому і приповідка каже: Чоловік не знає гріхів свого сина, ані ціни своєї ростучої кукурузи. — Се і значить, що коли чоловік не буде всесторонно розвитий, то не може розумно владити родинного житя.

— Щасливе пожитє з жінкою і дітьми є подібне до музики флетів і арф. Коли між братьми є згода, співжитє є миле і тривале. Так і ви можете уладити своє родинне житє і тішитися жінкою і дітьми.

Конфуцій уважав приняті житєві правила потрібними і житєві обряди конечними, і тому стаючи в їх обороні перед тими, що бачили в звичаях і обрядах лише забобони, Конфуцій каже:

— Хто уважає старі запори безвартними і нищить їх, нехай сподівається, що прийде вода і затопить його; а хто уважає старі правила приличности безвартними і буде їх легковажити, потерпить певно від наслідків безладя. Колиб отже знищити родинні звичаї й обряди, тоді шлях житя чоловіка і жінки погіршив би ся і обоє мусілиб зазнати від того богато лиха.

Князь Ше сказав Конфуцієви: "Між нами є такі, що їх можна назвати справедливими. Колиб їх батьки щобудь злого зробили, вони-б посвідчили про них". На те Конфуцій відповів: "А в нашій стороні справедливі инакше виглядають. Батько закриває гріх сина, а син гріх батька. В тім також справедливість".

Про відношенє сина до батька Конфуцій каже:

— Молодець, коли в дома, повинен бути для батька щирий; а коли поза домом, повинен поважати своїх родичів. Він повинен бути поважний і вірний. Він повинен усіх любити і навязувати дружбу з добрими.

— Син якого красший чоловік може назвати добрим, є той, якого хвалять всі люди, кажучи: Щасливі родичі, що мають такого сина, як сей.

— Любов і поважанє для родичів, коли жиють, а смуток по них, коли помруть, се головні обовязки жиючих людий.

Жалоба по родичах в часах Конфуція тривала три роки.

Дуже розумні і інтересні перестороги Конфуція для тих, що правлять державою.

— Чоловік, якого доведено до байдужности, не може бути слухняним і покірним.

— Чи є ріжниця, коли убити чоловіка мечем, або патиком? — запитав Конфуцій короля Гвуй. — Нема — відповів король. А чи є ріжниця, коли убити чоловіка мечем, або розпорядженєм уряду? — Також нема — відповів запитаний.

Великий проповідник і коментатор Конфуцевої науки, Менцій, додав опісля до Конфуцієвої науки таке:

— Людий нищить убожество. В такім положеню вони дбають лише про те, щоб охоронити себе від смерти. Чиж в такого чоловіка є місце на приличність і справедливість? — Лише вибрані і вміло виховані одиниці можуть в убожестві бути неподатними. Що-ж до народу то коли йому забракне відповідного прожитку, він мусить вийти з рівноваги. Колиж вийде з рівноваги, то зробить усе, що трафиться нагода зробити — наймовливійший злочин.

— Коли пануючий гнобить народ і люди по цілорічній праци не можуть вигодувати своїх дітий та нагодувати родичів — що вітцівського є тоді в такого пануючого?

Про Конфуція оповідають таке: Переходячи коло гори Тай, Конфуцій побачив жінку, що голосно плакала. Післав він отже свого ученика Целю і той запитав: Чого ти плачеш? Великий смуток бачу я в твоїм плачу. — Так, відповіла жінка. На сім місци давнійше тигр убив батька мого чоловіка. Пізнійше така сама доля постигла мого чоловіка, а тепер і син мій згинув такою самою смертию.

Почувши се, Конфуцій запитав: — Чомуж не заберешся з сеї гріз-

ної околиці? — На що жінка відповіла: — Тут уряд добрий і не кривдить людий.

— Звернувшися тоді до своїх учеників, Конфуцій сказав: — Бачите! Уряд, що кривдить людий, є страшнійший від тигра.

В иншім місци Конфуцій запитав короля: — Припустім, що в однім місци є недобрий і невідповідний судія — що треба би з ним зробити? — Усунути його і другого поставити, — відповів король. — А що треба би зробити, колиб король і цілий уряд в чотирох границях держави був злий і невідповідний? — запитав Конфуцій. Однакож король не відповів нічого і звернув бесіду на инші річи.

В бесіді про добрих міністрів і злого князя Менцій сказав:

— Коли князь злий, тоді міністри повинні звернути його увагу, щоби поправився. Колиж не послухає їх, повинні його усунути.

Конфуцій старався вияснити закон і потреби кождої сторони житя. Він говорить про конечність загальної освіти і каже, якою та освіта повинна бути; він пояснює значінє обрядів і звичаїв для житя, конечність музики і взагалі штуки у вихованю в житю. Він дає правила, після яких чоловік повинен поступати в усіх випадках житя і в відношеню до ріжних товаришів, сусідів і далеких та незнакомих.

Умираючи, Конфуцій сказав, що м'ж тодішними пануючими не знайшовся ні один, який би розумів, що пануючий має найбільше змоги се виконати. Однакож його наука не пропала марно. Його ученики голосили його науку і здобували для неї щораз більше прихильників; нею захоплювалися чутливійшої і більше вразливої вдачі люди і поширяли її дальше, доки не здобула вона собі широкого загалу і не стала релігійно-моральною системою для житя загалу. А хотяй не однаково розуміють зміст і значінє науки Конфуція освічені і прості, однакож як для одних так і для других Конфуцій є великим чоловіком. Для освічених є він великим моралістом-фільософом, для звичайних людий святим, що голосив правду, обявлену Богом. Для одних і других є він великим і безсмертним.

Важною і незвичайною прикметою Конфуцієвої науки є її безсторонність і се власне причиняється до її поширеня. Її можуть однаково приняти люди найріжнороднійших поглядів — буддист, таоїст, магометанин, шінтоїст. В послідних часах в Хінах почався рух за поширенєм Конфуцієвої науки серед звичайного загалу в тих сторонах, де вона менше поширена.

ГОЛОВНА ПРИЧИНА

"Чому саме ви завдячуєте свій довгий вік, дядьку Мойсею?" питав репортер столітнього Мурина.

"Головно тому, що я уродився дуже давно" — відказав старик.

Володимир Дорошенко.

ЖІНКА В ШЕВЧЕНКОВІЙ ПОЕЗІЇ

Великий співець свобідної України, борець за землю й волю, Шевченко богато місця присвячує в своїх поезіях і жіночій долі та недолі. Довго булоб вичисляти всі ті поеми, баляди й дрібні поезії, де Шевченко торкається сеї справи, де в нього виступає жінка-мати, жінка-дівчина.

Як у свойому життю Шевченко був ніжний до жінок і дітий, так і в своїх віршах ніде не заплямив себе поганим словом про жінок. У нього не знайдемо "веселих" віршів, деб топталася в багно жіноча честь, хочаб і без злого наміру, а просто з легкодушности. Не знайдете у нього навіть такої звичайної у инших поетів еротики. Його муза дійсно була строго-ціломудрена, а поезія правдиво чиста під сим оглядом, хоч і далека від офіціяльної непорочности.

Жінка для Шевченка — друг, товариш. Він шанує в ній людину. Жінка доповнення чоловіка. Природне, випливаюче з взаїмної любови, єднання їх творить людське щастя на землі, правдивий рай, якого, на думку поета, не треба нам і на небі шукати (Пор. поезію "Зацвіла в долині червона калина").

Поет високо ставляє таку щасливу родину й сам нераз мріяв потихеньку про подібне щастя. На жаль сувора доля не судила сповнитися сій мрії.

Щаслива залюблена пара була для Шевченка найкращим втіленням людського щастя, а перед матірю він готов молитися.

"У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитяточком малим",

писав поет.

Родина, мати й сестра — святі слова для нього. Він і сам рвався до тихого родинного гнізда.

"Добро, у кого є господа,
А в тій господі є сестра,
Чи мати добрая! Добра,
Добра такого таки з роду
У мене, правда, не було..."

писав Шевченко на засланню (р. 1848).

І гірко було Кобзареви в самотині:

"Боже милий,
Тяжко мені жити!
Маю серце широкеє, —
Ні з ким поділити".

("Заросли шляхи тернами" (р. 1849).

"Я так мало, небогато
Благав у Бога: тілько хату,
Одну хатиночку в гаю.
Та безталанную мою,
Мою Оксаночку..."

писав він 1850 р. в. Оренбурзі.

Тільки раз у свойому життю не жалував поет, що він самотний.

Коли увязнений в 1847 р. побачив він матір Костомарова, що з горя була

"Чорніща чорної землі,
Ішла з хреста неначе знята",

дякував Шевченко Бога такими словами:

"Хвалить Тебе не перестану,
Що я ні з ким не поділю
Мою тюрму, мої кайдани..."

Але позатим скрізь і завсігди тужив Кобзар за родинним життям і любив малювати його в своїх поезіях. Згадаймо хочаб правдиву іділлю незакаламученого сільського щастя в відомому "Вечорі" (Садок вишневий коло хати), або картину (з поезії "І досі сниться: під горою"): дід бавить внуча, аж ось "вийшла з хати веселая сміючись мати".

Але здебільшого стрічаємо в "Кобзарі" инші картини, картини гіркого життя під сільською стріхою, розбитого щастя, муки матері й терпіння й недолі дівчат.

Тут, в сих поезіях, представлені найріжніщі випадки жіночої недолі, почавши від чисто особистих — нещасливого кохання, зради милого, підступу з боку розлучниці, смерти милого на війні, в далекій дорозі (чумак), або родинних, коли батько-мати силують дівчину за нелюба, до мотивів соціяльних, до недолі, спричиненої лихим соціяльно-політичним ладом.

Як селянин-кріпак, Шевченко малює здебільшого саме жіночу недолю від панщини, від кріпацтва.

В поезії "Якби ви знали, паничі" розкриває він нам страшну, болючу картину недолі своєї власної семї, те пекло панщизняне, що його батька-матір звело в попередчасну могилу. Памятаючи своє власне лихо, поет чулий був і на чуже. Як правдиво напр. змалював він кріпачку-

матір та її нездійснимі мрії в поезії "Сон" ("На панщині пшеницю жала").

Але найбільше таки спиняла увагу поета нещаслива доля нещасних панських жертв-покриток. Цілий ряд більших поем і менших поезій присвятив він сій болючій темі, повстаючи в обороні слабих супроти жорстоких насильників, здіймаючи палкий протест проти поганьблення жіночої чести. Вже в одній з перших своїх поем ("Катерина"), торкнувся поет нещасливої долі покритки, а потім прийшли "Лілея", Лукія ("Відьма"), Ганнуся ("Не спалося, а ніч як море"), Марина й богато инших, бо покритки се буденне явище панщизняного життя. Вони не переведуться "поки пани в селах".

Треба усунути корінь лиха, щоб воно зникло, треба усунути той лад, за якого можливе поневолення людини людиною. Й Шевченко не перестав закликати до сього своїх земляків.

Як близько брав він до серця дівочу недолю й ганьбу, свідчить поезія "О люде, люде, небораки". Поет стрічає в ночі у Петербурзі гнаних поліцаєм проституток і кличе:

"Деж той світ?
І де та правда? Горе! Горе!"

І жде за таке поневіряння людини кари для сильних світа сього...

Дівоча доля взагалі турбувала Шевченка. Дивлячись на сироту красуню, він думає про дівчину:

"Деж з нею дінешся-єси? (з красою)
Хто коло тебе в світі стане
Святим хранителем твоїм?
І хто заступить? хто закриє
Од зла людського в час лихий?"

(Див. "І станом гнучим і красою...").

А знов инший бажає від Бога "долі на сім світі", щоби люде могли надивуватися її красою ("Така, як ти колись лілея"). "Боже сильний!" кличе поет, бачучи як "дівча любе, чорнобриве несло з льоху пиво":

"Кому воно пиво носить? Чому босе ходить?"

Так риспівав Шевченко жіночу недолю.

Але на сьому не спинився. Він ще яскравими красками змалював і великі прикмети жінки: безконечну аж до божевілля любов матері, її самопосвяту (як от у "Сові", "Наймичці", "По улиці вітер віє", "Ой крикнули сірі гуси", "Неофіти"), героїчну оборону своєї чести ("Княжна"), високу вдяку за оборону чести (пор. поезію "Якби тобі довелося", де молода жінка кидає чоловіка і йде на Сибір за своїм местником, і т. д.).

Як високо ставляв поет жінку матір найкраще свідчить крім вище наведених така прекрасна поема, як "Марія".

Жінка сотворена бути матірю. Се її природне покликання. І Шевченко ненавидить усе те, що перешкаджає сьому покликанню, чи се ненормальні суспільні умови, чи релігійні пута, чи які инші причини. (Пор. "Гим черничий", До куми Н. Т.).

Тілько насильства не міг знести Шевченко в полових відносинах, а поза тим його не обходило офіціяльне признання шлюбу. Бо не в тому проституція, коли чоловік зійдеться з жінкою по любови. Проституція в тому, коли людина продається чи буде се проституція відкрита, чи прикрита, шлюбним вінцем, коли жінка віддається не з любови, а з розрахування, з інтересу, або що.

"Не хрестись,
І не кленись, і не молись
Нікому в світі"

каже він до Ликері. Адже ми не раби — ми люде, завважає поет і кличе до милої подати йому руку вольную.

Як бачимо, поет і тут — в справі полових відносин як і в инших, був революціонером, знісся понад утерті, і рутинні погляди, змагаючи до цілковитого перестрою людських відносин і під сим оглядом. Тільки бачучи, що тут його не зрозуміють або не схотять зрозуміти, не договорював він зразу до кінця своєї думки.

"Сказавби я правду,
Та що з неї буде?
Самому завадить,
А попам та людям
Однаково буде"...

("Зацвіла в долині червона калина"). Се писано 1849 р. але вже в 1860 р. як свідчать вище згадані поезії, Шевченко таки договорив свою правду до кінця.

Сеї правди наше відстале громадянство ніяк не може простити кобзареви й тільки люде, що перейняли в цілости всі громадські і політичні заповіди великого революціонера, ставляють своїм завданням таку зміну сучасного ладу, щоб і в міжполових відносинах запанувала рівність, свобода і природність. Українське жіноцтво, що бореться за визволення з свого сучасного поневолення, не може говорити в роковини смерти свого великого оборонця, що не хотів бачити й жінку вільним членом вільної людської громади.

"Згадайтеж, дівчата", скажемо словами поета з "Гайдамаків" — велику душу Кобзаря,

"Вам треба згадать!"
"Вона вас любила, рожевії квіти,
І про вашу долю любила співать".

Тарас Шевченко

НЕ СПАЛОСЯ—А НІЧ, ЯК МОРЕ...

Не спалося,—а ніч як море...
(Хоч діялось не в-осени,
Так у неволі). До стіни
Не заговориш ні про горе,
Ні про "младенческіе сны".
Верчуся, світу дожидаю;
А за дверима про своє
Салдатськеє нежитіє
Два часовиї розмовляють.

Перший.

Така ухабиста собой,
И меньше бѣлой не дарила;
А баринъ бѣдненькой такой!
Меня-то, слышъ, и подсмотрили
Свезли въ Калугу и забрили.
Такъ вотъ-тѣ случай-то какой!

Другий.

А я—аж страшно, як згадаю—
Я сам пішов у москалі.
Таки-ж у нашому селі
Назнав я дівчину. Вчащаю
І матірь удову єднаю;
Так пан заклятий не дає:
"Мала", каже. Нехай, дождуся,—
І, знай, вчащаю до Ганнусі.
На той рік знову за своє:
Пішов я з матірью просити.
"Шкода, каже, і не проси!
Пятьсот, каже, коли даси,
Бери хоч зараз!" Що робити?
Головко бідна! Позичать?
Та хто таку позичить силу!
Пішов я, брате, зароблять.
І де вже ноги не носили!...
Поки ті гроші заробив,
Я годів зо два проходив
По Чорноморії, по Дону.
Вертаюсь в-осени до дому,
І подарунків накупив
Найдорогіших. От, вертаюсь
В село до дівчини в-ночі,—
Аж тілько мати на печі,
Та й та, сердешна, умірає,
А хата пусткою гніє.
Я викресав огню, до неї—
Од неї пахне вже землею,
Уже й мене не пізнає.
Я до попа та до сусіди..
Привів попа, та не застав,—
Вона вже вмерла. Нема й сліду
Моєї Ганни. Я спитав
Таки сусіду, про Ганнусю.
"Хіба ти й досі не знаєш?
Ганнуся на Сибір пішла:
До панича, бачиш, ходила,
Поки дитину привела,
Та у криниці й затопила".
Неначе згага запекла...
Я ледве, ледве вийшов з хати.
Ще не світало. Я в палати
Пішов з ножем, не чув землі...
Аж панича вже одвезли
У школу у Київ. От як, брате!
Осталися і батько й мати,
А я пішов у Москалі.
І досі страшно, як згадаю:
Хотів палати запалить,
Або себе занапастить,
Та Бог помилував. А знаєш,
Його до нас перевели
Із армії, чи що?

Перший.

Такъ что-же?
Ну, вотъ теперь и приколи!

Другий.

Нехай собі! А Бог поможе,
То й так забудеться колись.

Вони ще довго говорили.
Я став перед-світом дрімать,
І паничі міні приснились,
І не дали, погані, спать.

Василь Стефаник.

НОВИНА

У селі сталася новина, що Гриць Летючий утопив у ріці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшу, але випросилася. Відколи Грициха вмерла, то він бідував. Не міг собі дати ради з дітьми без жінки. Ніхто за нього не хотів піти заміж, бо коби то лишень діти, але то ще й біда і нестатки. Мучився Гриць цілі два роки сам із дрібними дітьми. Ніхто за нього не знав, як він жиє, що діє, хіба найблизші сусіди. Уповідали вони, що Гриць цілу зиму майже не палив у хаті, а зимував разом із дівчатами на печи.

А тепер усе село про нього заговорило. То прийшов він вечером до дому тай застав дівчата на печи.

"Дьидю, ми хочемо їсти" — сказала старша Гандзуня.

"То їжте мене, а шо-ж дам вам їсти? Адї, є хліб, тай начиньийтеси!"

Тай дав їм кусень хліба, а вони, як щенята коло голої кістки, коло того хліба заходилися.

"Начинила вас тай лишила на мою голову, бодай ї земля вікінула! А чума дес ходит, бодай голову зломила, а до вас не поверне. Цеї хати і чума збояла би си!"

Дівчата не слухали татової бесіди, бо таке було що днини і що години, і вони привикли. Їли хліб на печи і дивитися на них було страшно і жаль. Бог знає, як ті дрібонькі кісточки держалися в купі? Лишень четверо чорних очий, що були живі і що мали вагу. Здавалося, що ті очи важили би так, як олово, а решта тіла, якби не очи, то полетіла би з вітром, як пірє. Тай тепер, як вони їли сухий хліб, то здавалося, що кістки в лици потріскають.

Гриць глянув на них із лави і погадав: "мерці" і напудився так, що аж його піт обсипав. Чогось йому так стало, як коли би йому хто тяжкий камінь поклав на груди. Дівчата глемедали хліб, а він припав до землі і молився, але щось його тягнуло все глядіти на них і гадати: "мерці!"

Через кілька день Гриць боявся сидіти в хаті, все ходив по сусідах, а вони казали, що він дуже журився. Почорнів, і очи запали в середину так, що майже не дивилися на світ, лиш на той камінь, що давив груди.

Одного вечера прийшов Гриць до хати, зварив дітем бараболі, посолив тай кинув на піч, аби їли. Як попоїли, то він сказав:

"Злізайте з печи, та підемо дес у гості".

Дівчата злізли з печи. Гриць натягнув на них драночки, взяв меншу Доцьку на руки, а Гандзуню за руку тай вийшов із ними. Йшов довго лугами, та став на горі. У місячнім світлі розстелилася на долині ріка, як велика струя живого срібла. Гриць здрігнувся, бо блискуча ріка заморозила його, а той камінь на грудях став іще тяжший. Задихався і ледви міг нести маленьку Доцьку.

Спускалися в долину до ріки. Гриць скреготав зубами, аж гомін лугом розходився, і чув на грудях довгий огневий пас, що його пік у серце і в голову. Над самою рікою не міг поволи йти, але побіг і лишив Гандзуню. Вона бігла за ним. Гриць борзенько взяв Доцьку і з усеї сили кинув у воду.

Йому стало лекше і він заговорив скоро.

"Скажу панам, що не було ніякої ради: ані їсти що, ані в хаті затопити, ані віпрати, ані голову змити, ані ніц! Я си кари приймаю, бо-м завинив, тай на шибиницу!"

Коло нього стояла Гандзуня і говорила так само скоро.

"Дьидику, не топіт мене, не топіт, не топіт!"

"Та як си просиш, то не буду, але тобі би ліпше, а мині однако пацити, ци за одну, ци за дві. Будеш бідити змалку, а потім підеш у мамки Жидам тай знов меш бідити. Як собі хочеш".

"Не топіт мене, не топіт!..."

"Ні, ні, не буду, але Доци вже ліпше буде, як тобі. То вертай си до села, а я йду мелдувати си. Аді, оцев стежечков йди, гет, гет аж у гору, а там прийдеш до першої хати тай увійди тай кажи, що так і так, дьидя хотіли мене утопити, але я си віпросила тай прийшла, аби-сте мене переночували. А завтра, кажи, може би ви мене де наймили до дитини бавити. Гай, іди, бо то нічь".

І Гандзуня пішла.

"Гандзю, Гандзю, а на тобі бучок, бо як ті пес надибає, тай роздере, а з бучком май безпечнійше".

Гандзя взяла бучок і пішла лугами.

Гриць закочував штани, аби перейти ріку, бо туда була дорога до міста. Вступив уже у воду по кістки тай задеревів.

"Мнеоца і сина і світого духа амінь. Очинаш іже єс на-небесі і на земли..."

Вернувся і пішов до моста.

БЕЗ ВАРТОСТИ

"Я дав тому жебракови цента, а він не подякував навіть."

"Певно, що ні. Бо що він може дістати за цента?"

І. Щ.

Листи з України

(З бльокноту полоненого.)

I.

AD CASAM!

— Що вже натерпілись по всіх цих полонах? Кожен може розказати цілу історію своїх 5-и або й 6-и літ неволі у австрійських таборах, на вільних працях, по примусових роботах у Тиролю, і нарешті безнадійної неволі на острові Азінаро, біля Сардінії.

Одправлялися вже партії з острова до Денікіна, до большевиків. Тілько чогось до Петлюри не пускали.

Таки дочекалися й ми, що поїдемо "ad casam", до дому, до рідних хат.

Не день, не два сиділи ми у Австрії у Лебрінґу, чекаючи коли то нас повезуть далі.

До дому тяжче поїхати, ніж до якого небудь війська.

Одібрали від нас тих, що зголосилися їхати до Чехії, до війська галицького. Багато туди зголосилося Галичан, бо то їхалося на щось певне, де не треба рискувати. Там вже про все начальство подбає. А до дому-то там вже сам собі думай. Бо там і війна, і грабіжі, і мобілізації; а чи цілі хати, чи живі ті, до кого їдеш.

Ну, Наддніпрянці, ті одчаяніші від Галичан, от і не зголосилися до Чехії, де все полагоджено, а таки рішили: "На Вкраїну". Лише 5 Галичан пристали до нас, а чоловік триста поїхали до Чехії таки!... Випроводили ми їх, і ще сумнійше стало у таборі. Ну таки й ми виїхали. Не багато нас було — 65 чоловік. Скоро ще менше стало. Бо страшно таки їхати — так, хто зна куди. Лишилося по станціях кілька чоловік. Побоялися міняти відоме на невідоме.

Упхалися у 3 ваґони з річами, маґазином (спасибі Українському Червоному Хрестові — дав харчів на дорогу), з декораціями, що ще на острові поробили, з оркестром (інструменти теж поробили на Азінаро); і рушили 9-го вересня 1920-го року, щоб їхати ad casam на Вкраїну...

Горами, тунелями, річними долинами, чемусь через Горішню Австрію їхав наш транспорт. Иноді на стаціях давали обід або вечерю, а то й свої харчі роздавали. Або продавали одежу, черевики; купували яблук, хліба; то що.

Добре наїздившися Тирольськими горами, де бував вже дехто на роботах, добралися за 2 дні до чеської границі Сумарова.

Там перегрузилися вже у 2 ваґони і поїхали далі.

У Чехії порядок.

Їсти давали у кухнях стаційних. Та й потяги добре ходять.

Одне тілько налякало нас. Чогось повезли нас не на схід, а на північ. І завезли до Рейхенберґу, де є табор Українців. Ну, думаєм, вскочили. Насидимося ще й у цьому таборі. Але непорозуміння зясувалося, і ми поїхали як раз тоюж дорогою до Іґлави, з якої виїхали, а звідти повернулись на південь і схід.

Трохи побоювалися, що як їхатимем через Коломию, то змобілізує Омелянович-Павленко. А другі раділи, що доберуться до рідного війська.

Але не довелося їхати на Коломию. Так вже нам судилося, щоб не прямими дорогами вертати до дому, а все кружляти; мабуть, щоб ми ґеоґрафію добре знали. Правда, що возили нас красивими місцями: все гори, ліси: то Тироль, то Татри, то Карпати. Але що гори!

Густенька каша — та не наша. Нам би рідні степи побачити!

Трохи одпочили наші очі у Словаччині. І мова на нашу скидається, хатки біленькі, і гори далеко.

За тиждень допхалися до румунського кордону.

На Коломию не поїхали, бо десь там "під Польщею" не ходять по якійсь колеї потяги. Отже нема сполучення. Тому в Кирилігаці звернули до Румунії, загубивши серед раптової перегрузи двох товаришів.

Про Румунію ми наслухалися багато чого, але не на користь цій державі, і тому (ми й так трохи були залякані всим, що стілько років було з нами) не дуже були спокійні за свою долю. А як інтернують? А як одберуть річі? А як далі не пустять? Проте на кордоні у Гальмі все обійшлося добре. Огляд річей хоч і був, але поверховий. Заночувати довелося під одкритим небом, і це поліпшило загальний настрій, бо відчулося, що ми вже не в західній упорядкованій країні, а у східній. Довелося вечерю самим варити з нашої картоплі.

17. почалася наша подорож по Румунії.

Одні тілько декорації, які ми везли для якої небудь української інституції, довелося обдерти з рамок.

Їдемо двома класними ваґонами. Тому дуже тісно і незручно. Три ранки сонце сходило з ліва і заходило з права від потягу. Степи, воли, журавлі криниць радують око, нагадуючи рідні степи України, до яких линуть думки кожного з нас.

Нарешті сонцю набридло сходити з ліва від нас, з поза синіючих Карпат, і починаючи від Плоєшт, воно почало сходити праворуч, а ховатися за тіж таки Карпати, які ми обїздим...

А порядку на потягах румунських таки не видно. Натерпілися ми і тісноти, бо до нас пхали цівільних робітників, правда наших братів закарпатських — Українців. Їхали і так, без спеціяльних ваґонів, де хто може.

А у Плоєштах трапилася пригода.

Вже не раз траплялося, що де-хто з транспорту лишався ненароком, пішовши зі станції щось купити; а тоді доганяв знов. Навіть ті що лишилися у Чехії, перейшли якось кукурузами румунську границю, а тоді догнали нас.

Така пригода трапилася і нам чотирьом. Пішли у місто по кавуни, по хліб, по сало, та й так оглянуть людей, себе показать. А потяг замість 3-ої години пішов з транспортом о 1-ій. Пішли до начальника станції, "шефула" по їхньому. По німецькі, французькі і італійські пояснили йому, в чім справа.

Не знаю вже, чи зрозумів він нас, чи ні, а каже: або білети беріть і доганяйте курьерським, або йдіть до чеського консула. У нас грошей на білети звичайно не було. От і пішли до "Чеха".

Він приняв нас дуже гостинно, чаю дав і повів знов на стацію, білети взяв на півціни, ще й грошей давав на дорогу; та ми не взяли, а за ласку дякували.

Доганяли довго, бо нігде докладно не могли довідатися, чи пройшов вже потяг з нашими ваґонами, чи ні.

То такі порядки на станціях. А їхали на даху, бо так багато в Румунії їздить. По дахах і кондуктори ходять, і білети провіряють!... З даху оглядали станції, чи не видко де наших. Так і дігнали. Вони їхали товаровим, і то помалу, як волами!... До Чернівців приїхали ввечорі 23. вересня і заночували там. Серце радіє. Чути рідну мову. Око тішиться вишитими сорочками Буковинок. Декому, то вже й не спиться і не їсться, бо навпростець до рідних сел до Камянця верст 50—60. Ну не можна від транспорту відлучитися.

Добралися до бувшої границі — Новоселиці і побачили ваґони з написами — "Україна". Пересіли у ці вагони, рідні по устрою, і по назві, і їхали до Атак, звідти за Дністром побачили рідну землю, рідні села. Хто то там панує? Чули ми, що там тепер як раз ідуть бої, що наступає українське військо. Чи ж пустять туди, за Дністер Румуни? Лежимо і, як зачаровані, дивимося з гори на той бік. Хто у Могилеві? Чи большевики, чи Українці? Невідомо. Чекаєм кінця переговорів з Румунами. Хоч би на беріг піти. Не пускають... Ну от! Поїхав наш комендант транспорту на той бік. Але що це? Вистріл... знов... залп. Може там почався бій? Слухаєм, затаївши дух. Нічого не чути...

Через 2 години вернувся наш комендант. У Могилеві большевики, і згожуються перепустити нас.

А стріляли на нього, на нашого коменданта: один раз з того боку, а тоді залпом Румуни. Ну й привітання!

Стали збіратися. Поскладали річі на фіру, але що дороги тут майже рідні, то фіра вивернулася, і всі інструменти нашого оркестра побилися на тріски.

Але тепер не до того. На березі ревізія річей досить уважна. Але знов нічого не забрали. Почалася переправа.

Сонце золотить останніми промінями церкви Могилева. На тім березі видно юрбу людей: військо, червоний прапорець і блищать сурми військового оркестру. Переправлялися трьома човнами, з яких посередині Дністра доводилося черпати воду. А роскішний міст лежить у руїнах.

От перший човен пристав до того берега — "до нашої, не своєї землі". Заграв оркестр...

Переправлялися по 2—3 чоловіки, аж до вечера. От і на рідній землі. Дали нам дві фіри (краще сказати — три, але одна зараз же зломилася), і з музикою і з військом ми рушили вечеряти.

Вечера у "совѣтской столовой" була добра. Комендант Могилева у червоній шапці з пятикутньою зіркою поздоровив нас з приїздом: — Ну вотъ вы і в Россіи!... А як же "Украинская Совѣтская" і т. далі?

Ну, наше діло мовчати. Після вечері чай з чорним, як смола, хлібом. (Це вже не Лебрінґська булка!) і цукерками замість цукру.

От і Україна! "Країна цукру і хліба!"...

На ніч нас одвели до бувшої ґімназії, тепер пустки. А один щасливий пішов до дому, бо він сам з Могилева. Щасливий, спатиме вдома!

II.

Глухими селами

Подорож з Могилева до Камянця почалася 27-го вересня.

Весь транспорт інвалідів мав їхати далі на Жмеринку потягом, але це здавалося дуже проблематичним, бо по чуткам, Бар був занятий Українцями.

От же ми, 6 чоловік з Поділля, рішилися відлучитися від транспорту, та їхати до дому на свій страх і риск підводами, для чого і здобули відповідне посвідчення від Могилевського ревкому.

Цікаво було поглянути на цей ревком. Обшарпані, обдерті люде. Три Жидівочки. Один військовий з зіркою на капелюсі і дуже оріґінальним профілем. Писав посвідку якийсь добродій у білих штанях і калошах на босу ногу. Порізавши аркуш паперу (якійсь старий бланк) на безліч клаптиків, як візітна картка завбільшки, він довго плював і хухав на штемпель; нарешті прибив його, і получився ледви помітний нарис, себ то, утворився "бланк". Написавши від руки наші призвища, він узявся

знімати копію, але на наше лихо захотів закурити. Згорнувши з ґазетного паперу циґарку, він витяг губку, кремінь і кресало і почав кресати вогонь. Це тяглося довго, і я злякавшись, що ми не виїдем до завтра, кланцнув йому запальничкою, що викликало кілька недовірливих поглядів.

З ревкому подалися до міліції, де начальник "оної", явно семітського походження, дав нам дві фіри, запряжені волами, і ми з шиком поїхали безлюдними вулицями Могилева...

Степи, поля, роскіш моя! З гори на гору помалу йдуть воли, а в нас аж тремтить від радощів, що ми рушили далі.

Цікаво, що навіть у тих селах, де ще не було українського війська, вже були українські накази про мобілізацію, і новобранці йшли до призивних пунктів!

Невеселе враження зробила на мене ця подорож. Руїна, безвладдя і страшне бажання хоч якого небудь спокою. Горілку женуть самі, і таку, що не уступить добрій "сливовиці". Всі розводять табак і вміло ходять біля нього. Сірники замінено губкою і кресалом. Багато розводять коноплі. Фарби для ниток готують самі, як наприклад чорну з лупини волоських горіхів і жовту з дерева береки, рожеву з коріння болиголову, і. т. д.

Дехто палить для освітлення тріски. Але здебільше каганці з нафтою чи олієм.

На другий день їхали добре. Раз перемінили фіру, знов на волову, і добралися до К. Тут і почалися наші невдачі. Це містечко було без влади.

На передодні міліція, здобуваючи підводу, вбила селянина, а вже недалеко "петлюрівці", от же староста "забіг у безвісти", міліція теж розбіглася. З горя, що нема підводи, ми заночували, а на другий день добули таки підводу і досить оріґінально.

Пробували наняти за сіль. Ніхто не хоче, бо боїться бути зареквізованим і одправитися мандрувати з обозом на місяць, а то й на два. Пробували шукати "комітет" — він же і староста. Але його ніхто не слухав.

От же ми стояли при дорозі у роспачі. Коли це йдуть красноармейці. Один верхи, босий, двоє з винтовками і в шинелях, але без верхньої одежі, лише у спідніх, і ще двоє босі і у якімсь лахміттю.

Їх полк вирубали петлюрівці у пень; а вони якось втікли. Зясували ми їм свою пригоду.

— "Какъ нѣтъ подводи? Ми вам, товаріщі, достанем!" І справді першу-ж підводу зупинили і, помянувши родителів, звеліли везти нас.

Поїхали.

Доїхали до містечка В. Обози і військо. Штаб. Нам провірили документи, але підводи не дали. Отже ми рішили йти далі пішки. До того ж одному з наших до рідного села лишалося 15 верстов.

Заночували у дуже гостинних хозяїв осторонь від дороги, де розташувалося військо, і ранесенько залишили шосе і пішли навпростець. По селах нас не спиняли.

Аж ось у лісі чуєм:

— Товарищі, куда путь держите?

Пояснили куди. Це була "застава", кулемет і десяток красноармейців, тіпічних кацапів у дивовижних шапках конічної форми, з наушниками і здоровенною червоною зіркою на переді.

Закурили, поговорили про Італію, Австрію, і рушили далі. У найближчому селі довідалися, що далі вже нема нікого: отже фронт остався позаду...

Трудно описати, що робилося в душі нашого товариша С., який через 7 літ розлуки наближався до рідної хати.

Підчас розмов на нічлігах не раз чули оповідання про те, що "от вернувся чоловік, а жінка тиждень перед тим заміж пішла, що то плачу було!" або "вернувся, а вдома нікого: всіх тиф уклав, а хату спалили". А на останньому начлізі він зустрів молодицю з свого села, яка казала, що його жінка вмерла. Бідний С. не спав всю ніч і сьогодня всю дорогу мовчав...

Але рідні, знайомі околиці розвеселили його.

— У цей яр колись я впав, як малим овечки пас!...

— А тут ми з хлопцями гриби збирали...

Перейшли яр.

— От і моє село!...

Пішли далі. Вже вечоріє.

— Ці вишні я сам садив, а перелаз сам будував!

— А це джерело. Яка вода з нього йде!...

Ось і хата, і подвірря.

Біля стодоли порається жіноча постать.

Ми відстали, а Петро пішов вперед.

— Добривечір!...

А далі жінка в плач:

— І не снилося ж мені, і не думала ж я, що ти вернешся! А все чекала, не віддавалася!..

Ну, й нам стало весело за товариша.

Посходилися брати, родичі. Радість!...

А приняли ж нас!

І самогонка, і печене, і жарене, і варене!..

Виспалися і, щиро попращавшися, рушили далі підводою.

Перша наша зустріч з українським розїздом була у слідуючім селі. Це були терські козаки. Вони проглянули наші документи і допомогли проїхати далі.

До вечора добралися до містечка Я., де міліція завела нас до хат на "квартіру і довольствіє", а завтра обіцяли дати кінську фіру.

Сидимо біля хати і лупимо кукурузу, а хазяї оповідають про горе, про дорожнечу, про безладдя і безвладдя:

— Нема тірше, як при битім шляху. І ті ідуть і граблять; і ті ідуть, беруть, що хотять. А скілька вже їх перебуло: і Австрійці, і петлюрівці, і большевики, і денікінці, і знов якісь тютюнники, і знов петлюрівці, і знов большевики. І то кожному дай!

А тоді додається пошепки:

— Ці большевики нічого собі; аби не комуна. Та ще те зле, що вся власть у Жидів. Все їм давай: і хліба, і сала, і горіхів, і меду — чиста панщина!...

Повечеряли. Хліб, молоко, мамалига, огірки.

Уклалися на кукурузі і, любуючися рідними зірками, поснули.

На другий день ми були вже в Камянці.

ЧОГО ХОЧЕ СОЦІЯЛІЗМ?

Хоче, щоби ми всі були людьми. Є питомою прикметою кождого народу, що він хоче добре жити. А народ — це ми всі і коли хочемо, щоби цілий народ добре себе мав, мусимо себе розвивати. Неможливож це, несправедливо, щоби меншість жила в добробуті, а більшість не зазнала його ніколи. Несправедливо те, щоби один обїдався, а другі щоби голодували. Чи може так бути, щоби одні працювали, а другі нічого не робили, шукали розкошів, горнули їх повними руками? Це може діятися тільки на некористь працюючих і чим більший стає визиск, тим більше росте невдоволення мас і приходить до боротьби. Соціялізм не збільшує цего невдоволення, але й не винує тих, що виступають до боротьби. Колиби не було кривд, не буде соціялізму. Хто хоче воювати проти соціялізму, хто тужить за гармонійним співжиттям людей, нехай зверне кривду, усуне несправедливість, нехай бореться з самолюбством. Самолюбства одначе не можна инакше викорінити, як лише знесенням приватної власности. Без цеї основної зміни суспільного ладу не можна завести соціяльної рівности, до чого соціялізм стремить.

МАРСЕЛЄЗА

Вперед, вперед, сини родини!
Славутний день вже наступив!
Супроти нашої країни
Злий ворог прапор розпустив. (2)
Чи нам не чуть, які по селах
Усюди стони роздались?
На наших крівних, невеселих
Ворожі списи піднялись.
До збруї, громадо! Ставаймо в ряди!
Щоб вражою кровю залить борозди!

Чого шука отся ватага
Рабів обурених на нас?
Чому лякає їх зневага?
На кого пута ті? На нас! (2)
На нас, бездольні громадяне,
Хотять сей сором нанести,
Щоб знов надіти нам кайдани
Та у неволю завести.
До збруї, громадо! Ставаймо в ряди!
Щоб вражою кровю залить борозди!

Ні, шепотіть ви, людоїди,
І ви, ганебні зрадники!
Ось, вже пімсти час надійде
Знайдуться на вас местники. (2)
Підіймуться і стар і молод,
Не забракує юнаків, —
Навіють на серце вам холод
І потрощать вам всі кістки.
До збруї, громадо! Ставаймо в ряди!
Щоб вражою кровю залить борозди!

О ти, свята любов родини,
Ти нашу пімсту уміцни,
Та волю нашої країни,
Її ти честь оборони! (2)
Під нашим прапором побіда
Най зявиться на поклик твій!
Потім на нас, на вічні літа
Свобідним духом ти повій!
До збруї, громадо! Ставаймо в ряди!
Щоб вражою кровю залить борозди!

В ПОЇЗДІ ЗІ ЛЬВОВА ДО ВАРШАВИ

Ліниво сунеться поїзд зі східніх "кресуф" до Варшави, центру новочасної Польщі. В ваґоні стиск і бруд, протяг і дим.

Пасажирі, помучені і брудні, живо розговорюють про свої повоєнні брудні діла.

Вжившися у ваґонове життя, починаю поволі ділити пасажирів на ґрупи після цего, яка то спонука привела їх в ваґон. Бо підчас довгої їзди в ваґоні само собою творяться товариські ґрупи пасажирів після цего, який інтересе має їх подорож.

І так у ваґонах третої кляси сидять на лавках і клунках мазурські кольоністи. Вони вертають зі східних окраїн, де або набули вже землю, або їздили оглядати її. Для цеї ґрупи пасажирів подорож на кольонії є подібна до подорожі білих кольоністів десь у канадійські степи, або бразилійські прерії і ліси. Їх цілий світ не обходить, поза думкою набуття в найлегчий і найдешевший спосіб як найбільше землі на Сході. Вони розмовляють між собою про парцеляцію фільварків, про якість землі, про скількість набутих морґів цеї землі, про її ціну. Передовсім всі вони є вдоволені з ціни. "Купити" у Східній Галичині кількадесять морґів чорнозему з сіножатами, лісами, водою і платити при цьому за морґ марних кілька долярів, або безвартісних кільканайцять тисяч польських марок, це такий інтерес, якого не можуть зробити навіть кольоністи в Канаді ні Бразилії, де землю відступають їм за дармо. Польські кольоністи на "кресах" обіцюють собі найгарніще життя і тому в цій ґрупі ваґонових пасажирів не звертається уваги на невигоди подорожі. На їх лицях грає радше лукавий усміх будучих панів і експльоататорів легким способом завойованих земель.

Друга ґрупа третьої кляси пасажирів становлять українські і жидівські еміґранти, яких доля гонить з рідного краю за океан до Америки. Тих людей інтересує тільки одна думка: чи вдасться їм поконати всі тяжкі перешкоди, щоби дістатися до Америки. Вони говорять між собою про труднощі і великі кошти при видобуттю і візуванню пашпортів, про надужиття ріжного роду еміґраційних аґентів, про ріжні обмеження, які ставить Америка і Канада на вїзд. Їх трівожить гадка, чи не на дармо витратили вони, чи їх рідні в Америці сотки долярів на закупно корабельних карт і инші кошти.

— А що буде, — питаю одну ґрупу українських еміґрантів — як не впустять вас до Америки?

— Поїдемо на роботу до Франції! — була коротка досадна відповідь.

Третю ґрупу моїх товаришів, ґрупу найчисленніщу, становлять т. зв. паскарі. Люде ріжного полу, віку і віри, жінки, діти, мущини, дрібні

міщане і дрібні купчики. Вони їдуть за харчевими товарами нераз далеко на села і малі місточка. Всі вони везуть з собою міхи на товар, "рукзаки", кошики, коновки. В них мова про доріжню залізничих білетів, про ціни ріжних продуктів в місті і на селі, про загальну дорожнечу, про муку, з якою приходиться їм заробити свій, "паскарський" дохід. Вони заздрим оком глядять на лани збіжа і инших земних плодів, на худобу, що пасеться на ланах і замокле сіно на сіножатах.

— Що з цего — каже в голос одна паскарка — що земля зародила. Але це не зменшить дорожні. Вже сьогодня платять купці за корець нового жита 8,000 марок, а за корець пшениці 14,000. Нема найменшої надії, щоби що небудь подешевіло. Така то господарка!

Иншу ґрупу ваґонових пасажирів третьої кляси становлять дрібні урядовці які виїзджають на літні ферії десь на село, щоби там "порядно наїстися". Ця ґрупа людей, це "політики". Мова в них про ріжні надужиття і крадіжі вищої адміністрації, про "Пузапп", про лиху адміністрацію, про їх скромні, голодові пенсії, про кривду, яку їх вітчині робить антанта, про Горішний Шлеск, про Східну Галичину і взагалі про вищу політику. Часом чути в їх розмовах слово "большевик" і нарікання на "великі зарібки" робітників і на страйки. Після думки цеї ґрупи інтересентів, всьому лихови на світі винні робітники зі своїм "большевизмом" і страйками.

В осібних ваґонах третої кляси їдуть польські жовнірі, то в службових справах, то на відпустки. Про що говорить ця ґрупа подорожних, які є їх інтереси, та які здобутки зі свого военного ремесла везуть вони домів — це тайна, якої не може знати цивільна публика.

А пасажири другої і першої кляси? Чому вони подорожують серед такої невигоди?

Головну масу вищої катеґорії пасажирів становлять вищі урядовці зі своїми жінками і дітьми. Вони їдуть по "тяжкій" праці на літні ферії до "купелів". Багато в них баґажу. Всі полиці і вільні місця в ваґоні завалені ними. Ця катеґорія пасажирів з нетерпеливістю перечитує стаційні написи і обчислює мінути, коли скінчиться їх мука подорожі.

Разом з цими урядовцями їдуть ріжного роду торговельні аґенти і купці, доставці військові і державні, міняйли грошей. Для цеї катеґорії людей нема лиха, ні дорожні. Вони достатно вбрані і добре заосмотрені на подорож. Між собою шепчуть, що в їх валізах містяться міліони банкнотів, а в портфелях і головах везуть вони контракти на міліонові торговельні інтереси, але улюбленим їх "промислом" це торговля лісами і деревом. Вони з усмішкою глядять на маломістечкові і сільські залізничі стації і певно в їх серцях звенить пісонька: "Не било нас, бил ляс, не бендзе нас, бендзе ляс". А покищо нехай живу я, мій лісовий промисл і лисі зруби на "кресах".

Поза цим всі пасажирі без виїмку живо інтересуються грошевою біржею і курсами валют, звишкою доляра, знижкою польської марки. Неінтересні, маломіщанські є погляди моїх товаришів подорожі на причини біржевої гри. Але інтересний є один момент. Всі пасажири дуже добре вміють перечисляти марки на доляри після найновіщого курсу і всі свої інтереси калькулюють у доляровій валюті, так, що тяжко приходиться розібрати, яка властиво валюта є пануючою: маркова, чи долярова, яку свойого часу хотіли ввести в Польщі деякі польські економісти і політики. Ця мрія польських економістів тепер здійснилася, але як відмінно від їх патріотичних проєктів! Життя ввело долярову валюту не після фантазії, але після твердого закону політичної економії, який звучить: Грошевий ринок є світовим ринком, на якому оцінюється ріжні краєві валюти після покриття цих валют в золотому запасі і кредиті, який має світовий ринок до даного краю.

Хоч повільно, але все таки поспішний поїзд по розсипаних і підмулених насипах, та хитаючихся деревляних мостах, спертих на підігнилих палях, докочується зі своїми пасажирами до Варшави. Переїзджаємо ріку Вислу, їдемо попри старі російські форти Варшави і переїзджаємо попри товаровий дворець. Він цілий завалений камінним вуглям.

— Звідки тут набралося тільки вугля? — питаю одного пасажира.

— А це, пане, воєнна добича з Горішного Шлеску. Повстанці на Горішному Шлеску висилали до Польщі денно 1,000 ваґонів вугля — відповідає мені з радісним блеском в очах запитаний товариш подорожі.

— Ну, нічого собі, гарна воєнна добича! — відповідаю, та думаю собі, чи, хто і кілько заплатить за цей вуголь горішношлеським вуглекопам?

Поїзд врешті станув на старому варшавському двірці і я з масою других пасажирів опинився на варшавському бруку.—Н.

ТАЛААТ ПАША

Талаат Паша, колишній великий везир і один з визначніщих діячів Туреччини, згинув 15-то ц. м. (марта, 1921) в Берліні, вбитий револьверним вистрілом з рук перського студента, Соломона Тейліряна. Мотивом атентату була пімста. — Преса.

"Ваша Високість, Талаат Паша, чи так?" почувсь ввічливий, голос.

Славний і ославлений Великий Везир Туреччини обернувся, щоби побачити, хто це говорить. Був він на проході з жінкою на одній зі спокійних улиць одного з берлінських передмість.

І аж здрігнувся, стрінувшись з поглядом огнем сяючих очий молодого вірменського студента, Соломона Тейліряна.

В одну мить мягкий голос студента перемінився в тон мстивої ненависти.

"Талаат Паша, убійнику міліона моїх земляків, убійнику мого батька, різуне моєї матери і братів і сестер — Талаат Паша, надійшла твоя послідня година!"

Рука, яка злегка діткнулась була плечий Паші, держала тепер ціпко за фрак дипльомата. З кишені Вірменця добулась друга рука, обіймаючи пальцями блискучий револьвер.

З жахом у своїх очах Талаат пробував шукати захисту за своєю жінкою і з вимушеною усмішкою сказав:

"Але, мій добрий чоловіче — тільки хвилинку. Прошу вас" —

"Буде тобі те саме милосердє, яке ти давав моїм рідним і моїм землякам — ні більше ні менше. Клячучи при мертвім тілі моєї матери, я присяг собі, що піду за тобою на кінець світа. Ти довгий час скривався передімною. Ти утік, трусе, з Туреччини, де я довго і терпеливо шукав за тобою. Ти мандрував по всіх усюдах і я ішов за тобою і не міг здігнати.

"Та вкінци я знайшов тебе. І сьогодня, тепер, ти згинеш. Я стріляю тебе, так як стріляв-би собаку."

Палець Вірменця потиснув курок револьвера і куля ранила жінку Великого Везира. Та знову гримнув стріл. Куля провертіла череп дипльомата і він повалився мертвий на камяний хідник.

Так згинув в Берліні один з найбільших гуртових убійників новітніх часів. Так згинув Талаат Паша, який плянував і переводив в життє політику винищування Вірмен підчас війни.

З тим брутальним турецьким дивоглядом не може рівнятися щодо лютости ніодин з душегубів старинних або новітніх часів. Ні Ірод, ні Неро, ні Каліґуля і ніхто зі славних тиранів в історії не дорівнює йому у свідомій жорстокости.

Ані навіть проклятої памяти султан Абдуль Гамід, який дав почин масакрам Вірмен, не був такий безпощадний, такий дикий, такий кровожадний, такий жорстокий, як Талаат Паша.

Теперішній султан, буцімто пан Талаата, був лишень слабою фіґуркою, і він не мав ніякого впливу на свого самовладного міністра. Навіть Енвер Паша, визначний провідник Турків, був лишень нездарним партачем, в порівнанню з Талаатом, як розходилось о гуртове душогубство.

Талаат Паша, той новітній Ірод, наказував кидати вірменські немовлята в ріки, аж вода виходила на береги; казав мучити і безчестити сотки тисячів дівчат, та гнав 40-тисячну товпу мущин, женщин і дітий в безкраї пустарі, де їх мордовано або де вони гинули з голоду і холоду.

Великий на ріст, товстий, з убогого роду, Талаат був мішанцем турецької і болгарської крови. Про Болгар говорять, що в їхній вдачі є значна пайка жорстокости, а вдачі Турків хиба не треба й описувати.

Богато кореспондентів і дипльоматів, які бачились з Талаатом підчас і перед війною, описували його як людину дуже осоружну, хоч в присутности Американців і Европейців він постійно усміхався, стараючись закрити злобний вигляд свого лиця і позбутись домагань за реформами.

Як всі Турки, він зберіг строгу тверезість щодо алькоголічних напитків, але зате курив папіроски і пив каву по цілих днях. Одночасно був незмірно трудящий і пересиджував по дванайцять і шіснайцять годин денно у своїм поганім бюрку, плянуючи вірменські масакри і живучи папіросками і кавою.

За молодих літ Талаат Паша займався самими найпоганьшими ділами і свого часу прославився як поліційний шпіон, збираючи ріжні брехні на Вірмен, які відтак були притокою до їх різні.

По революції в 1912. р. він почав швидко рости у власть і силу і за два роки був вже міністром внутрішніх справ, маючи на тім становищі добру нагоду переслідувати дальше нещасливих Вірмен.

Він був дійсним провідником зовсім брехливо названої "партії єдности і поступу", яка в 1915. р. захопила державну керму у свої руки і, підкуплена Німеччиною, втягнула свій край у війну проти Антанти. На зверх провідником тої злочинної ґрупи вважався більше меткий і елеґантний Енвер Паша, але в справі душегубства його перевисшав Талаат, як більше рішучий, невтомний і жорстокий.

Після вибуху Світової війни Талаат Паша опинився незабаром на становищі Великого Везира, тобто на найвисшім уряді в турецькій державі. І дивна річ, що він дістався на той високий уряд дорогою убійства наслідника трону, архикнязя Юсуфа Едіна, султанового братанка. Молодий Юсуф був великим противником політики винищування Вірмен, отже Талаат, побоюючись опозиції, застрілив наслідника престола як собаку.

Талаат ненавидів не лишень Вірмен, але й всіх християн взагалі. В нього зродилась божевільна думка, що як вигубить Вірмен і всіх християн в турецькій державі, тоді европейські краї не будуть мати причини мішатися у внутрішні справи Туреччини, виступаючи в обороні своїх одновірців. По думці Талаата турецька держава повинна бути заселена виключно Турками магометанської віри.

І він виробив собі дуже хитрий плян, щоби здійснити свої заміри так, щоби турецькому правительству не міг ніхто закинути вини, та щоби заграничні держави не зривали зносин з Туреччиною. Він наглядав особисто над виконанем всіх подробиць свого катівського ремесла і особисто пересилав телеґрами зі своїми інструкціями дотично вигублювання християн.

В тій пекольній роботі Талаат послугувався головно Курдами, диким племенем в Малій Азії, яке залюбки займається грабіжю, війною і убійствами. Ті Курди були завжді добре узброєні, тоді як Вірмен карано строго за посіданнє збруї. І при помочі тих дикунів Талаат довів до того, що із 6 міліонів Вірмен остає тепер лишень около 2 міліони. Одну третину вірменського населення вимордував Талаат Паша. Цо є факт, розсліджений і провірений анґлійською комісією.

В місті Марзувані було 15,000 вірменського населення. Турки і Курди вирізали його до послідньої душі.

Талаат послугувався систематично брехливими звітами своїх шпіонів, які час до часу доносили, що в цім або иншім місті бунтуються Вірмени. На підставі таких доносів посилано реґулярне турецьке військо в дану місцевість і ціле населеннє гнано в пустарі. Там нападали на нього Курди і мордували безпощадно.

о. Самуїл Т. Бартлетт, канадійський місіонар з Торонто, говорить:

"В Маляті Турки зібрали всі вірменські немовлята і кинули їх в ріку. Ріка так заповнилася діточими тілами, що аж вода виступила з берегів. Християнських священиків Турки обували в розпалені до червоности бляшані черевики і заставляли їх ходити поки черевики не остигли. Священикам виривано нігті з пальців на руках і ногах, а відтак примушувано молитися за убитих християн, серед насмішок і наруг Турків."

Американський презвитерянський місіонар, Роберт М. Ларрабі оповідає таке:

"Село Гафдевань було центром одної з найбільших масакр. Турки християни, які шукали захисту у своїх турецьких приятелів, гинули враз з християнами не-Турками. Коли відтак село заняли Росіяни, 300 козаків через чотири дні були заняті добуванєм тіл замордованих християн з керниць, ям і ровів і їх похоронами.

"Деякі жертви гинули від куль, инших привязувано до драбин, впихано голови поміж щаблі і відрубувано. Иншим знов випалювано очі і відрубувано руки або ноги.

"Обчислюють, що в самім Гафдевані замордовано 800 християн.

"З початком року в північно-західній Персії було около 50,000 тубильчих християн. Після наїзду Курдів на ту область остало тільки 14,000. Решту вимордувано, а дехто утік на російську територію."

Инший американський місіонар, Герберт Гвайтгавз, описує так масакру Вірмен в Урумії в Персії, але близько турецької границі:

"На Урумію напали Курди. Ходили від хати до хати і виганяли всіх женщин і дітий. А мущин убивали на місци — розрубували шаблюками, кидали з дахів або мучили на смерть. Вкінци остала лишень налякана смертельно товпа женщин і дітий, в числі около двіста душ, кругом якої земля була встелена безображеними трупами їх мужів і батьків.

"Відтак Курди почали перегляд тих нещасливих. Вони розпускали женщинам волосє, щоби бачити, чи воно гарне. Вони оглядали їх зуби і очі. Поводились з ними, як з худобою, виставленою на продаж. Відставляли на біл найгарнійші дівчата і женщини, а навіть семи-літні дівчата, на яких помічались признаки будучої краси. Їх повязано і наче ті мішки вивезено в світ, на невольниче і соромне життє по гаремах."

Такі були методи, якими послугувався Талаат Паша при винищуванню вірменського народу.

Коли Туреччина піддалася в 1918. р., Антанта зажадала суду над Талаатом і його видачі. І Турки дійсно признали його винним і засудили на смерть. Та він утік до Німеччини, де жив в укриттю, а масакра Вірмен відбувалася дальше без ніяких перепон.

Життю Талаата Паші грозила небеспека ще в Туреччині, як він був на високих урядових становищах. В 1915. р. його постріляно і ранено в Константинополи. Замахів на його життє було правдоподібно досить богато, але всі були безуспішні. Та чоловік, який убив 2,000,000 людських істот, не може оминути людської мести і кари. Не утік перед ними і Талаат Паша. Наздігнав його в слушний час молодий Вірменець Тейлірян, як він прохожувався при западаючім вечернім сумерку тихою вулицею берлінського передмістя, і убив.

Революційний Рух в Японі

Війна 1916—1919 рр. принесла людству много тяжких бідовань. Робітники і незаможне населенє воювавших країв все єще терплять від її наслідків. Для них мир єще не настав. Вони зробились жертвами мілітаризму, котрий став паном положеня у всіх краях світа. Націоналізм, сильно окрашений джінґоїзмом, панує у всіх краях Европи і Америки. В результаті війни оказалось, що робітники і бідняки угнетені більше, чим коли иноді.

Одинока ріжниця в стремлінях двох диктатур — диктатури пролетаріяту і диктатури буржуазії — заключається в тім, що перша вимагає пановання тільки на час, а друга хоче закріпитися на завсігди. Диктатура пролетаріяту істнує лише до того часу, поки не знищено реакційної могучости буржуазії, тоді як диктатура буржуазії має постійний характер і істнує для того, щоби піддержувати пановане капіталістичної кляси.

З того часу як Япан присвоїв европейську систему правліня, японські робітники цілковито придушені самодержавним капіталістичним правительством. Поліція, суд, тюрми і жовніри — всі ті орудя утиску перебрані від инших країв і сконструовані на взірець німецьких. Однак Япан занимав инше положеннє, як другі союзні держави. Він наживався завдяки розвою свого воєнного промислу. Прихід від сеї галузи промислу часто доходив 75—100%. В краю накопичилось кілька тисяч міліярдів. Сей розцвіт промислу і внішної торговлі викликав надзвичайне підвисшенє цін на предмети першої необхідности, особливо на споживчі продукти. Капіталісти всюди наживали міліони, а на долю робітників припадали лише незначні окрушинки. Робітники не могли перенести нужди, викликаної підвисшенєм ціни на риж, сю головну поживу Японців, і обурились проти торговців рижом.

Великий бунт вибух в серпні 1916 р. Він вилився у великі заворушеня в многих місцевостях; в рух було втягнено до 10,000,000 людий. У многих торговців рижом спалено доми і склади. Десятки тисяч людий зістали арештовані. Около 8,000 з них віддано під суд і засуджено на грошеві кари та на тюрму. До всіх були примінені висші міри кари. Заворушеня були здушені поліцією, многі були ранені і убиті жовнірами. Після довгої боротьби, властям вдалося нарешті зломити масовий виступ робітників і бідняків.

Діяльність японського правительства вияснила робітникам призначенє поліції і армії. Вони знають тепер, що поліція і армія являються

орудями капіталістів і істнують тільки для того, щоби подавляти виступи зі сторони робітників. У робітників зародилось велике озлоблення проти армії, поліції і взагалі проти всего правительственного апарату. В той самий час народні маси в Японі на досвіді переконались в своїй силі підчас бунту в серпні 1918 р. Вони знають тепер, що поліція і навіть армія оказуються безсильними супроти добре зорґанізованої діяльности мас.

Завдяки сему досвідови, японські робітники змогли ліпше зрозуміти значінє російської революції. Вони з самого початку живо заінтересувались подіями в Росії. Жовніри і рибаки, повернувші з Сибіру, привезли подрібні відомости про істнуючі в Росії умовини житя. Японські ґазети доносять час від часу, що серед японських жовнірів в Сибірі ведеться пропаґанда в дусі большевизму. Ся пропаґанда велась в деяких случаях Росіянами, а в инших — Японцями, які приняли ідеї большевизму. Японські воєнні власти були переняті страхом при тих відомостях і підпринимають строгі кроки передостороги проти тої пропаґанди.

Пропаґанда була дуже успішна. В однім случаю, наприклад, 27 жовнірів, находившихся в Сибірі, побили своїх офіцирів. Збунтовані жовніри були відіслані до Япону і віддані під воєнний суд. Пропаґанда серед жовнірів ведеться також і в самім Японі. В одній армійській дивізії тайно розповсюднювались друковані листи такого змісту, що на случай викритя, їх авторів постигла-б смертна кара. Многі відбувають кару в тюрмах будучі засуджені за те, що у них знайдено такі листки.

Характеристичним приміром являється в данім случаю переведений недавно процес, в котрім зістав засуджений один з професорів університету. Сей професор занимається виучуванєм большевизму. Хтось прислав йому з Сибіру большевицький аґітаційний листок. Поліція викрила його, і одної сеї обставини вистарчало, щоби професора засудити на кілька місяців тюрми.

Крім того ведеться підпольна пропаґанда на широкі розміри. Правительство наложило заборону на всяку літературу радикального характеру — і в результаті розвинулась підземна діяльність.

Від часу рижових бунтів японські робітники продовжали боротьбу проти капіталізму при помочи страйків. В Японі страйк уважається злочином, і страйкарі підпадають арештованям і каторжній тюрмі на шість місяців. Рижові бунти в більшости случаїв представляли собою масові акції і відбувалися в містах і великих промислових центрах. Рух мас приняв величезні розміри, і тепер страйки відбуваються у всіх галузях промислу, не дивлячись на закон проти страйків. На фабриках, зелізних дорогах і в гірничих промислах страйки стали звичайним явищем. Декотрі з них кінчаться побідою робітників, инші — поражкою, але рух постепенно росте.

Для японських робітників революція в Росії і Німеччині явилась дійсним відкритєм. Вже й на улицях Токіо робітник різко відповідає поліціянтови, пригадуючи йому судьбу царя і кайзера.

За послідні 40—50 літ навчились користуватись машинами і інструментами, котрі вони зразу привозили з Заходу, а опісля стали виробляти у себе. Тепер вони уміють будувати фабрики, кораблі, броненосці, зелізні дороги, виливати армати і виробляти боєві знаряди. Розуміється, у них не було часу навчитися иншого, наприклад, політики і соціяльних реформ. При кождім русі вперед приходилось числитися з реакційним законодавством.

Тепер коли вони перейшли школу дійсного промислово-технічного образованя і почали приспособлятися до сучасного капіталістичного режіму, вони почали також обороняти свої права, не дивлячись на суворий бюрократичний режім. За послідний час вони пізнали, що страйки і бунти вимагають занадто много жертв. Тому вони найшли инший спосіб веденя боротьби проти капіталістичного гнету — за посередництвом зорґанізованого отвертого саботажу.

Перший раз вдалося успішно перевести саботаж 16,000 робітникам на фабриці будови кораблів в Кобе, в серпні 1919 р., протягом 10 днів. Сей саботаж явився першою того года спробою в Японі. Він був переведений на широкі розміри, і про него було завчасу отверто заявлено властителям і цілому світови. Робітники збирали вкладки, як завсігди, і піддержували повний порядок і дісціпліну. Ніхто не був арештований. Ні капіталісти, ні правительственні власти, із всемогучою поліцієв і жандармерією, нічого не могли зробити, щоби перешкодити саботажеви. Рука закона оказалась безсильною. Через 10 днів робітничий референдум висловився в користь продовженя саботажу. І в результаті робітники вийшли з боротьби побідниками без всяких жертв або втрати зарібку. Не дивно, що така тактика була принята у всіх підприємствах.

У японських робітників є одна перевага над американськими — вони говорять одною мовою. В краю нема ріжномовних федерацій і кольоній чужинців, як в Америці. Тому вони скоро орґанізуються, не дивлячись на перешкоди зі сторони закона. Був час, що вони інтересувалися загальним голосованєм, — але від часу послідних загальних виборів до парляменту 10. мая 1920 р., на котрих кандидати буржуазії виказали неімовірне віроломство, вони залишили всяку надію на парляментарну діяльність і звернулись до прямої акції. Іменно тому вони все більше і більше звертають свої очи до большевицької Росії, щоби піти за її приміром.

Озлобленнє проти армії усилилось від часу рижових бунтів, коли многі жовніри розстрілювали страйкарів. Від того часу много страйків було здушено військами. Упадок престіжу армії в очах робітників являється дійсною причиною того, що побитя в Николаєвську, про котрі було стіль-

ки шуму, не викликали того озлобленя і ненависти до Росіян, котрих сподівались. Але працюючі були обурені проти воєнних властий, що викликали сю сумну подію.

Про події в Николаєвську треба сказати бодай це одно, що мілітарний проєкт утвореня відповідного претексту для експедиції в Сибір і для нинішної окупації Николаєвська і північного Сахаліну шляхом роздуваня шовінізму серед населення цілковито не вдався. Роздратоване проти армії і правительства поширено в народі сильнійше, чим коли иноді. Се роздратоване еще більше скріпилося, коли, як признають воєнні власти, стало відомо, що японські війська в Николаєвську виконали несподіваний напад о 2-ій годині в ночи без всякого попередженя.

Японські робітники находяться під сильнійшим впливом російського большевизму, чим Американці.

Соціялісти, котрих до сего часу утискали, піднимають голови і орґанізуються в партію, яка кидає визов правительству. В найблизшій будуччині робітники зможуть піддержати независимість Кореї і подати руку большевикам.

В Японі капіталісти не так сильні, як в Західній Европі, і армія, утворена на підставі загальної воєнної повинности, скоро побачить, що жовніри-робітники не будуть більше битися проти своїх рідних братів.

ІДЕАЛ

Не вірмо, що без ідеалу є можливий поступ людства, щоби без нього людськість могла жити. Ідеал є образом досконалости, до якої стремить людськість, якому жертвує свої сили. Ідеалізм є зворушною силою життя, причиною і завязком великих діл. А й люде, які говорять, що не мають ідеалу і не вірять у можливість, що ідеали сповняться і сміються з них, все таки бережуть в душі думку про щось вище, велике, якого не можуть погодити з буденщиною цего життя. Ріжні є ідеали людей. Ідеалом українського робітника соціяліста є зединена, суверенна, незалежна українська соціялістична република. Повинен він бути випливом душевних поривів кождого з нас, творити зміст внутрішного життя правдивого українського соціяліста. Бо цей ідеал лучиться в нас із загальними ідеалами людського життя, що представляють нам світ будучини, світ краси, життя більш досконале для всіх працюючих світа, образ життя цілої людськости, який леліємо у своїй душі.

А. Богданов

СОЦІЯЛІСТИЧНИЙ ІДЕАЛ

Ми називаємо пролетарську культуру клясовою. І вона, безперечно, є клясовою, бо витворюється внутр одної кляси і в її боротьбі з другими клясами. Але чи лиш клясова? Погляньте на її елементи. Вона колективно робітнича. А хиба життє людства не було завжді колективно-робітничим? Так, в дійсности воно ніколи не було иншим. Людство завжді жило і розвивалося силою колективної праці. І праця не переставала бути колективною через те, що її розбито на множество господарств, і що люди, передаючи собі взаїмно і ділячись продуктами тої праці, виступають проти себе до боротьби на ринках. Все таки лишається це, що люди завжді працювали і працюють один на другого, а, послідовно, працюють на колектив. Колективно-трудовий змисл життя був замаскований, скритий від людий видимим дробленнєм колектива і видимою боротьбою; але тільки замаскований, притемнений. В пролетаріяті ті затемнюючі і скриваючі умовини усуваються і вилонюється те, що є вселюдським — те, що в людстві завжді було, але людство не було свідомим того.

В чім міститься змисл освободження від фетишів? Що властиво представляють ті фетиші? Фетиші релігії — релігійний авторітет обєднював людий і орґанізував їх для суспільного життя. Бог, приміром, в сути річи був лишень виразом єдности родової племінної, народньої, виразом звязку людий; а його заповіди і накази виражали житєвий лад колектива. Виходить, що в дійсности під тими фетишами крилася іменно колективно-трудова звязь; вона становила їх дійсну основу. В фетишах уявних, фетишах буржуазного світа бачимо точно те саме. Приміром, чиста правда — це в сути річи правда вселюдська, правда, творена людством, означена його працею. Або возьмім, приміром, один з найгарнійших фетишів буржуазного світа, яким є свобода, особиста свобода, свобідне "я". На ділі це є виразом такої звязи колектива, при якій кождий його член може свобідно розвиватися. Послідовно, під тими фетишами криється колективно-трудова звязь. Пролетарська культура розкриває той правдивий зміст фетишів, розкриває дійсність, яка була завжді присутна в життю людства, але була затемнена, скрита. І в тім пролетаріят стоїть на загально людськім ґрунті.

А затим єдність точок погляду, єдність методів. Єдність і звязь, це орґанізованність. Все живе завжді стремить до єдности, до звязи, до орґанізованности, до житєвої одноцільности. Бо то є ціль всякого життя, всякої житєвої орґанізації. Людство завжді стреміло до тої цілі, хоч-би й

несвідомо, стихійно; а якщо та ціль ставиться свідомо і осягається в більших розмірах, як колинебудь, так це є загально людська побіда!

Всі елементи пролетарської культури мають загально-людський характер, хоч з конечности є одіті в клясову поволоку. Та не треба забувати, що в пролетарській культурі є ще один елемент, про який наче-б не говорилось — елемент клясової ворожнечі і клясової ненависти. Ми, очевидно, не зупинялися на тім елементі, через те, що в самім слові "кляса" його треба дорозуміватися. Хто говорить про кляси, той говорить про боротьбу; хто говорить про боротьбу, той говорить про противенства, ворожнечу, ненависть. Це само собою зрозуміле; але це не є елемент, питомий пролетарській культурі, це є елемент припадковий і неґативний. Їй треба боротися, щоби жити і охороняти себе, щоби розвиватися. Елемент боротьби в пролетарській культурі, елемент клясової ворожнечі, клясової ненависти є необхідний, але він не має значіння позитивного, а лишень неґативне. Але й він, так сказати-б, є майже загально-людський — загально-людський для клясового суспільства. Кожда кляса відноситься в такий спосіб до другої. В сучаснім, клясовім суспільстві є він також загальним і загально-людським елементом, але не основним, не опреділяючим для культурної творчости. По перше, він лишень тимчасовий, поки приходиться вести клясову боротьбу, а по друге, він є відємний, а розвиток, творчість можуть основуватися тільки на додатних елементах.

Я поясню це порівнаннєм. Садівникови приходиться завести гарний сад там де доси саду не було. Розуміється, він мусить очистити землю, йому треба виривати і нищити непотрібну хопту, ломати, палити і т. д. Али чим буде означуватися його творчість? Що являється основним в його творчости і, послідовно, в його духових переживаннях? Чи та робота коло прочищування землі, виривання і палення непотрібних елементів? Очевидно, що ні. Основними в його творчости, в його переживаннях являються ті елементи праці, які містяться у виборі, розділі, насаджуванню вибраних ним ростин, в їх постійній управі, догляді над ними і т. п. Його культура, якщо можна так висловитися, міститься в тім додатнім плеканню, а не в тім, що він дещо зруйнує і знищить, щоби мати місце для тої позитивної роботи. Так і пролетарську культуру означується в основі не боротьбою а працею, не руйнованнєм а творчістю. Її душа то — її додатні елементи, — колективізм праці, свобода від фетишів, єдність і одноцілість житєвої точки погляду, житєвих методів — як візьмемо їх разом і в повнім розвитку, що вони тоді представляють? Возьмім життє, захоплене ними — що тоді буде перед нами? Життє, навіяне колективізмом, працею, вільною від фетишів, обєднане у своїх цілях і своїх методах—як це називається? Соціялістичний ідеал. Отсе й є пролетарська культура. Пролетарська культура є соціялістичний ідеал в його розвитку.

(З російського.)

Ілайзе Маврі Бливен

ЕВОЛЮЦІЯ

Наша земля є дочкою сонця, тої велитенської маси огню. В соняшнім жарі містяться всі атоми, з яких є зложена земля, бо нема иншого рода атомів, а повстати з нічого вони також не можуть. Як час і простір, що є без початку і кінця, так всі атоми істнували в безкрайній вічности, вічно злучуючись і розлучуючись, творячи всі річи, всі рухи, і само життє, і його розвиток і занепад.

Атоми розтоплені в огни, є найбільш діяльні. Студінь згущає їх. Поверхня землі, охолоджуючись, згустіла в три части — в шкаралущу найтяжщих атомів, в кипучий океан води і в ґази у горі. По упливі яких 100,000,000 років вода дістала якраз пригожу температуру для зціплення безчисленних міліонів форм, плаваючих в теплій воді і притягаючих себе взаїмно хемічними впливами. Найсильнійші атоми ставали осередками, кругом яких зціплялися инші і творили ґаляретові маси із зародком в середині. Так повставали клітини, що відтак множилися, лучилися і творили перші морські ростини, початок ростинного життя. А мертві ростинні клітини падали на дно і творили там грубу верству.

У слідуючій добі сильніщі клітини розгалужувалися як корінні і прокормлювали себе морськими ростинами, а зародок в осередку контролював цілою такою масою. З часом зародок ставав головою і мозком морського хробака. Це було початком цілого звіринного царства.

Зовні деяких твердло вапно і творило мушлю, або твердло в середині инших і творило кости. Поклади з тої доби є зложені з самих малесеньких мушель. Мягки тіла гнили і пропадали. Поклади, що походять з пізніших часів скривають останки і звірят і ростин.

Між покладами, що місять ті останки, є кілька відмінних покладів, наче-б протягом 10,000,000 років велитенська маса огня під шкаралущею викликала страшенні землетрясення і вулькани, в яких загинуло два роди звірят. Не пропали лишень найсильніші і добре захоронені. Наслідком тих землетрясень повстали острови, континенти, гірські хребти, а деякі поклади обернулись прямовісно. І в них ґеольоґи знаходять останки тих родів звірят, що жили в кождій добі.

Учені обчисляють вік землі на 300,000,000 років. Вони ділять її на 8 періодів та на звиш 20 покладів, з яких кождий є тисячу стіп грубий. Під ними знаходиться плинна огненна маса, а вулькани є її коминами.

Після доби огню і прохолодження повстав найнизший і найстарший поклад з ґрафіту і вапняку, з морських ростин і дрібоньких мушель. Поклад третьої доби складається з молюсків і подібних до остриць риб, коралів, губки і т. п. Риби стрічаємо в четвертій добі. В пятій добі, після того, як наслідком землетрясення повстало богато суші, процвитала буйна ростинність, яка перетворилася в поклади вугля.

В шестій добі деякі риби почали вилазити при помочі своїх плавок на сушу, плавки перетворювалися в ноги і так почалася доба плазунів.

В семій добі розвивається дальше життє звіряче і ростинне і зявляються велитенські незугарні звірі — кодло позвоночних ссавців.

Осьма, тобто наша доба, дає вже більш розумні породи — являється собака, кінь, слон, малпа і чоловік.

Утікаючи перед ворогом, ріжні породи розвинули швидкість бігу, спосіб лазити по деревах, а пробуючи утікати вгору, виробили крила. В инших розвинулися знаряди до оборони і нападу. Способи ловлення і роздирання корму витворили дзюби, зуби, кігті. Кінці двох нервів в голові, під впливом соняшного світла і тепла, перетворилися з часом в очі.

Боротьба за здобуттє корму, захорона перед небеспекою, боротьба з иншими породами, розплід, плеканнє потомства — все те спричиняло ріжнородну діяльність, що розвивала орґани тіла і здібности, хоч справді дуже поволи, бо протягом цілих міліонів років.

Найсильнійші, найздібнійші, найбільше діяльні множилися шляхом природного добору, здобували собі найлучший корм і таким робом найшвидше розвивали свою силу, свої части тіла і свій мозок. Ті уліпшення діставались в спадку їх потомкам, які дальше їх розвивали і ставали ще більш сильними, голодними, жадними і дикими та нищили всі слабші породи. Хто вратував себе утечею, заходив у відмінне підсоннє, став прокормлюватися иншим кормом, набирався инших навичок, а наслідком того повставали знову нові породи.

Коли в боротьбі за істуваннє якась порода знаходить лучший корм, розвине спеціяльні здібности і більш пожиточні члени тіла, то з тим одночасно розвивається також і мозок, так що многі звірята набувають певну скількість знання. Вони зачинають руководитися розумом при вишукуванню корму, середників беспеченства і приємностий життя. Як богато, примірем, знають птиці!

Комахи знаходять свою поживу в соках ростин, а комарі та деякі мухи у звірячій крови. Селянин знає, як велике число комах і хробаків живе на листю. Щоби знайти корм, захоронитись перед ворогами, перебути зиму і множитися, вони мусять зводити боротьбу. Всі вони мають малесенькі мозки, гарно розвинені орґани тіла і знамениту вправність. В маленькій головці комара є і мозок і очі; він літає, він ссе вашу кров і вистерігається ваших ударів.

Мозок є найкраще розвинений в людській породі і тому люди стоять висше від всіх инших звірят. Спершу люди не богато ріжнилися від звірят — і тілом і мозком і своїми навичками були подібні до великих пород малп. Але з упливом часу людський рід розвивався і робив великі поступи. Люди навчилися будувати, управляти землю, торгувати, робити машини. Розвинулася і людська мова, винайдено письмо, друкарську штуку, закладано школи, де молоді покоління набувають протягом кількох років все те знаннє, яке здобували собі люди протягом тисячів років в минувшині. А кожда наука є наглядним доказом правдивости еволюційної теорії, тобто твердження, що на земли не повстало ніщо відразу досконалим і таким, яким бачимо його сьогодня, але все розвивалося з первісних атомів протягом соток міліонів років.—*(З англійського).*

Генрі М. Тиченор

ХТО ЗІВ ЗАКАЗАНЕ ЯБЛОКО ?

Хто зів заказане яблоко в Раю, стягаючи тим вчинком терпіння і смерть на цілий людський рід?

Так, ви кажете, що знаєте, але ваше знаннє є ошибочне. Найновійші розсліди виявляють, що тим лакімцем був Ноя, відомий перший мореплавець і капітан славного Ковчега. А сердешних Адама і Еву лишень надармо оскаржували протягом цілих тисячів років; вони, як тепер показується, жили і померли у своїм затишнім Раю і їм ніколи і на гадку не приходило їсти щонебудь забороненого. А согрішив Ноя — той Ноя, що був першим пяницею, а якого син Хам став чорним чоловіком, якого потомки були засуджені на невольництво, що є найчорнійшою плямою в історії людства.

Так бодай говорить д-р Стівен Ленґтон, професор асиріольоґії на Аксфордськім університеті в Анґлії. І в нього є документ на доказ того твердження. Тим документом є старинна вавилонська табличка, яка спочиває тепер в музею Пенсилвенського університету. Учений професор переклав таємничі гієроґліфи тої таблички та написав цілу книгу про їх значіннє.

З того, що пише д-р Ленґтон, видко, що на згаданій табличці знаходиться кавалок вавилонської теольоґії, списаної ще перед Авраамом, і що там виразно зазначено, що Ноя мав наказ не їсти овочів з дерева кассії, яке стояло в Райськім Саді. Ноя не послухав і проклін упав на нього.

А проклін містився в тім, що він мав втратити здоровлє і померти досить вчасно, не живучи як його предки аж 50,000 років.

Кажуть, що д-р Ленґдон присвячує богато праці справі упадку чоловіка, та що він не лишень переклав ту табличку на зрозумілу мову, але й порівняв її зі всіма відомими табличками подібного змісту, як також з історією про перших людий, яка є записана в Книзі Битія. Він каже, що ця табличка є щонайменш 1,000 років старша від історії в Біблії і, наскільки відомо, найстаршим того рода памятником. Табличка була написана звиш 4,000 років тому назад, а можливо що 5,000 років, і правдоподібно подає стару традицію, що походить з незнаних часів в історії людства.

Після вавилонських переказів, потоп світа відбувся около 35,000 років перед Різдвом, а між сотвореннєм світа і потопом мало панувати десять королів протягом 432,000 років, пересічно 43,000 років кождий. Причина, чому пізнійші королі панували відносно значно коротше, міститься власне в тім, що Ноя зїв заборонений овоч з дерева кассія.

Рай, як каже д-р Ленґдон, був положений на східнім побережу Перського заливу, сто миль від устя рік Евфрату і Тигра. В тім раю панував Енкі, бог води, і його жінка Нінеля. Жило там богато людий, а всі були святі і невинні. І всі жили без праці. Та по якімсь часі зявилася там богиня Нінту і почала творити людий з глини. Сотворила між иншими і Ноя і зробила його огородником на цілий Рай. Поводилася вона з людьми досить гарно, вимагаючи тільки послуху в тім однім, щоби ніхто не їв овочів з дерева кассії. Та Ноя не видержав і согрішив.

На прикінці табличка подає, що послідний король раю панував 64,800 років,але не каже,чи він повер молодим чи старим. *(З англійського.)*

СТАРИЙ І НОВИЙ СВІТ

Десь далеко від нашого нечистого, вонючого багна, починається велике нове, зоряне життя. Рабство, що трівало довті роки, розпалося серед страшних проявів. Порахунок стався тим більше крівавий, чим більше було насильство і гнет. Явилися нові, смілі, горді люде, загоріли в умах огненні, вольні думки. Як в останній дії мельодрами хитаються старі башти і підземелля, а зпоза них визирає осліпляюче сяйво. Але лишилися ще люде, що надувшися, мов індійські когути, тільки кліпають очима і, бажаючи привернути старий рабський лад у світі, заєдно бовчуть своє: "Що? Де? Мовчати! Бунти! Застрілю!" І цего якраз індичого призирства до свободи людського духа їм ніколи не простить новий світ, ніколи. Бо через них тільки ллється далі кров, через них гинуть сотки нуждарів з голоду, через них ще їздить жандарм в робочий день літа на хлопській спині і регочеться сміхом гієни.—(За Купріном.)

Б. Грінченко

ПРО ПШЕНИЦЮ

(З Боровиковського)

Промовляють діти: "Тату!
А чия се тут пшениця
Скрізь широкими ланами
Розляглася, колоситься?"

—"Це усе моє та ваше:
Трохи батьківщини взяв я,
Трохи—посагу від мами,
Трохи—сам уже придбав я.

"Але, люблючи як брата
Мужика,—йому вживати
Всі поля оці дозволив,
Хоч, звичайно, не без плати."

"А який же тато добрий!
Мужики з тії пшениці
Будуть їсти, дуже раді,
І франзолі й паляниці."

—"Ні, мужик франзоль не любить:
Не ладнає він з панами,
І все любить годуватись
Житньяками-глевтяками,

"Та ще висівок і в тії
Любить нащось намішати,—
Через звичаї мужичі
Й смак мужичий мусів стати."

"Він не їсть франзоль? так нащо-ж
Уживає він пшеничку?"
—"Глитаям її він любить
Продавати за дурничку;

"Гроші ж любить за податки
До скарбниці він возити,—
Отакий той смак мужичий
І мужичий звичай, діти."

А. Чеканівський

ЩО ТАКЕ ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ

I.

Це важне питання мало розроблене. Не тільки у нас, але й у західних европейських народів. І не дивниця. Бо новочасні політичні партії починають появлятись щойно з обмеженням абсолютної влади монархів. Впливові котерії в абсолютистичних монархіях це не політичні партії (хоч вони й вирішували важні політичні справи) — тільки камаріллі. Суть їх ділання таємна, позакулісна; тільки в ряди-годи ділають вони явно. Якраз навпаки мається справа з політичними партіями. Правда — і камаріллям годі відмовити того, що вони являються виразниками певних світоглядів і нераз виступають з зовсім виразними проґрамами. Але корінь їх сили не в освідомленім народі (бо були камаріллі особливо клерикальні, які мали глибокий вплив у темнім народі.) Ріжниця між ними не полягає також на висліді їх діяльности, бо бувають камаріллі, яких діяльність хосенна для держави й населення, а бувають політичні партії, яких діяльність абсолютно шкідна, руйнуюча, деморалізуюча.

В поняттю "політична партія" криються два ріжні поняття, а саме: про підліжжа, на якім партія працює, й про орґанізаційний звязок, який працює на тім підліжжю.

Живлом, стихією партії єсть політика. Це поняття криє в собі знов два зовсім ріжні поняття. Бо політика це з одного боку штука, з другого боку наука. Першої без природного нахилу й інстінкту навчитись неможливо. Одна без другої не приносить ніякого пожитку, але противно — приносить шкоду. Тільки разом сполучені, можуть вони виказати будівничу діяльність. Головна таємниця доброї політики це змисл практичности, значить: треба бачити факти, розуміти їх силу і будувати тільки на них. Всяка утопійність це найбільш руйнуючий чинник політики. Розуміється, нпр. почування, які в масі вже вкорінені, або можуть бути вкорінені, як нпр. почування, звязані з ідеалом самостійної української держави, — це також факт, з яким політика мусить рахуватися.

Політика це найважча з діяльностей, до яких спосібна людина. По перше тому, що вона обіймає чинник штуки і чинник науковий. По друге тому, що вона вимагає величезних жертв у людях і засобах. По трете тому, що вона розпоряжає найбільшою силою й укладає людське жит-

тя. Коли нпр. від великого майстра даної штуки (малярства, різьбарства, будівництва і т. и.) залежить розвиток одного з проявів людського життя, то від політики залежить розвиток суспільства в цілій його повноті, залежить семя, громада, держава, людство, ступінь їх культури, цивілізації й науки та всі прояви їх артистичної діяльности. В відношенню до політики поодинокі науки, як історія, ґеоґрафія, наука про державу, соціольоґія, суспільна економія, психольоґія народів, наука про війну зі всіми її підвідділами і т. д. і т. д. — це тільки науки помічні.

Політик мусить заздалегіть орієнтуватися в незвичайно замотаній клубку людських мотивів, плянів, постанов і діл, умов, вдач поодиноких народів і суспільних слоїв, настроїв, почувань пристрастей, інтересів, потреб, характерів і т. и. і т. и. Це воістину дуже важне завдання, якого не годен виконати ні великий учений без вродженої політики. без глибшої науки, ні навіть чоловік, що посідає одно й друге, а не має політичної практики.

Все це виробити може в даних обставинах тільки політична партія. Вже з цього видно, яке високе завдання партії й якими умовими силами повинна партія розпоряджати.

II.

Слово партія — походження латинського й означає частину якоїсь цілости, нпр. партії українських с.-р. або укр. с.-д., або хліборобів або самостійників, це частини української інтеліґенції, які мають більший або менший вплив на народ в певних його слоях. Вже само поняття партії як частини чогось більшого, ніж партія, вказує на це, що партія являється тільки засобом, середником до цілі, що вона не єсть ціль сама в собі. Коли якась партія ставит свій інтерес понад інтереси цілости, до якої вона належить — тоді вона нищить тіло, в якім сама живе, а тим самим мусить знищити й себе.

Мимо цього не треба забувати, що кожна партія це бойова спілка (орґанізація) людей однакового світогляду, яка має на меті переперти засади того світогляду. Значить — боротьба це явище від партії невідлучне. Діло в тім, 1. щоби партія не вела своєї боротьби без огляду на добро цілого народу, 2. щоби вела боротьбу прилично, себто: шанувала противника. Інакше партійна боротьба затроює політичну атмосферу і в ній не може вирости нічого дійсно путнього.

Виховуючи партійних діячів, виховує партія тим самим діячів державних. Розуміється, щоб виховати їх, на це треба мати: 1. своїх вихованців, 2. свій сьвітогляд, який дававби відповідь на всі питання складного публичного життя, 3. відповідну партійну літературу. Що до першої з цих точок, то майже всі українські партії посідають уже

можливу скількість поважних, вироблених людей. Гірше мається з двома дальшими умовами. Ми тепер якраз єсть свідками того, як наші партії починають виробляти собі свій світогляд і свою партійну літературу, причім чужі впливи ще такі міцні, що партійні теоретики у нас не мають у собі мірила доброго партійного діяча, й найбільше бояться того, щоб хто не посудив їх о те, що вони — кепські соціялісти і т. и. Та це поява властива кождому молодому партійному рухові.

III.

Хибно булоб думати, що партія це представництво економічних інтересів якогось слою населення. Правда, такі партії істнують. Але це тільки один тип партій. А їх чимало. Головні типи партій такі:

I. Найчастіще повстають партії в дуже простий спосіб: в публичнім життю являється енерґійна й освічена одиниця, яка своїм особистим впливом творить партію. Коли вона опреться в своїх змаганнях на інтересах якоїсь більшої групи населення, або витворить якийсь окремий світогляд, або зробить одно й друге, — тоді партія переживає свого основника.

II. Партії історичні держаться просто тому, що вони мають традицію, минувшину. Проґрама тут властиво ні причім. Вони звичайно й не мають проґрами, а укладають її безпосередно перед виборами щоби було з чим виступити (як це роблять нпр. в Америці). До цеї ґрупи історичних партій належать найстарші анґлійські партії торіїв і віґів — обі з початку шляхетського походження й обі оперті на церковних справах. Проґрами їх згодом ставали глубші й ширші та сильно мінялися. Ці партії витворили найтрівкіщу "партійну вірність".

III. Проґрамові партії, яких батьківщина головно в Німеччині, це партії світогляду й інтересів. Виглядалоб, що вони можуть витворити найтрівкіщий тип політичної партії. В дійсности єсть якраз навпаки: такі партії витворюють сектанство й розбиття. Бо життя вимагає нераз зміни партійних "принціпів". А тоді піднімається крик про "зраду", наступають розколи і т. д. Вихований політично Анґлієць не може собі уявити, як можна опустити партію тому, що вона змінила свою проґраму, а вихований політично Німець (і кождий його трабант) не може знов уявити собі, як тоді можна не кричати про "зраду". Бо тут знаменита атмосфера для ділання доктрини, яку раз пущено в рух.

IV. Партії опортуністичні це противенство партій доктринерських. Вони після своєї вигоди зміняють кличі й плятформи. До цього мають нахил партії, які довго були урядовими, як до доктрінерства мають нахил партії, які довго були в опозиції. Розуміється, опортуністичні партії не все бувають шкідливі. Це залежить від обставин і від уряду, який вони підпирають.

V. Партії, які обстоюють те, що є, і партії, які домагаються змін.

VI. Партії демократичні й аристократичні. До цих останніх стоять близько плютократичні, оліґархічні і т. и.; вони звичайно комбінуються. Перші обстоюють засаду: рівні права для всіх, другі засаду привілеїв, "скріплених прав" для деяких. В теорії консеквенцією другого роду цих партій являється автаркія (монархія). В практиці це не конче так виглядає, бо монарх часто нівелює привілеї тих, які під фірмою демократії всякими обманствами й корупцією мають фактичні привілеї. Тут джерело зітхання до монархії темних мас, які не мають змоги оборонитися перед над'ужиттями т. зв. демократії.

VII. В найновіщих часах виринули або закроюються зовсім нові партії:

1. Оперті виключно на господарських інтересах певних навіть дрібних фахових ґруп або слоїв населення. Долю їх забезпечить мабуть пропорціональна система.

2. Від коли загранична політика престала бути справою правительства, а стає чим раз більше справою цілого народу (особливо діється це скорим темпом від останньої війни), — закроюються нові партії під впливом заграничної політики. Це партії виразно імперіялістичні й пацифістичні та партії, що змагають до певних означених союзів.

3. Большевизм витворює новий тип партії. Та з оцінкою навіть з научною характеристикою її треба вижидати на дальший розвиток подій, якщо большевизм удержиться.

З того всього можемо прийти до таких висновків:

1. Повстання й розвиток партій вимагає певної свободи.

2. Партії це орґанізації, конечні як природний вислів ріжних світоглядів, інтересів і індивідуальностей та шкоди для державних діячів.

3. Партії хосенні тоді, коли не забувають, що вони часть цілого, і тому мають служити цілости, обстоюючи й свої частинні інтереси.

4. Найздоровіше політичне життя єсть там, де є тривкі політичні партії, супроти чого вічні зміни партій і сектанські розколи приносять шкоду загалові.

5. Для виховання партійних а тим самим державних діячів треба вироблення свого світогляду й відповідної літератури, передовсім про історію партії.

6. Все це в українських партіях щойно починає творитися.

Іван Франко

Жены русьскія восплакашася.

Де не лилися ви в нашій бувальщині,
Де в які дні, в які ночі,
Чи в половеччині, чи то в князівській удальщині,
Чи то в козаччині, ляччині, ханщині, панщині,
Руській сльози жіночі?

Скілько сердець розривалось ридаючи,
Скілько звялили страждання!
А як же мало таких, що міцніли складаючи
Слово до слова, в безсмертних піснях виливаючи
Тисячолітні ридання!

Слухаю, сестри, тих ваших пісень сумовитих,
Слухаю й стиха міркую:
Скілько сердець тут розбитих, могил тут розритих,
Жалощів скілько неситих, сліз вийшло пролитих
На одну пісню таку?...

ВІДВАГА

Хто посідає відвагу і що це є?

Женщинам звичайно здається, що відвага є прикметою мущин. А мущини притакують женщинам, що чоловік є відважний, а жінка ні. Та обі сторони помиляються. Бо женщина є безмірно відважна, хоч і не є свідома того. Сила женщини міститься в незнанню її власної сили, а її слабосилле полягає в тім, що вона приписує мущинам те, на що вони не заслугують.

Що є відвага?

Вона є позитивна і неґативна (додатня і уємна). Позитивна відвага виступає, поконує боязнь, стає лицем до лиця перед небеспекою і ударяє на неї. Неґативна відвага стрічає небеспеку, яка приходить до неї, зносить біль і терпить з витревалістю лихі наслідки.

Позитивну відвагу бачимо в матері, яка кидається в горіючий будинок, щоби вратувати свою дитину, або згоріти разом з нею.

Неґативну відвагу бачимо в тій самій матері, як вона терпеливо зносить, без нарікання і крику, страшні болі при породі дитини, здавлюючи іноді навіть признаки болю, щоби не лякати і так вже наполоханого і дрожачого мужа, що стоїть біля неї.

Що є відвага? Це та сила в нас, яка дала нам спромогу робити щось, чого не любимо, чого боїмося, що загрожує нашому життю або беспеченству або що завдає нам фізичний біль.

Погляньте на руки, в яких тримаєте цей календар. Це є такі самі руки як ті, що ними ваші предки, сотки тисячі років тому назад, постепенно, при помочі відваги, поконали всіх звірів на цій землі, від повзаючого вужа, що слідкував за ними на верхи дерев, до незугарного мамута, що гинув на заостренім колику у викопаній глубокій пастці.

Погляньте знову на ваші руки — такі слабі в порівнанню зі сильними лапами і кігтями диких звірів або ногами, закінченими копитами, инших звірів. Тою слабонькою рукою, не узброєною в ніякі кігті, ні піддержуваною могутньою щокою і зубами, чоловік, що почав жити в натоті і без збруї, але умів думати відважно, відносив побіди у своїх боях, завоював землю і зробив звірята своїми слугами або вигубив тих, які не дали освоїтися.

Це була умова відвага, при помочі якої ваші давні предки, яких рука була не сильнійша вашої, запанували над землею.

Вони будували малі хатчини і боролися, щоби їх охоронити. Вони заставляли камінем вхід до своїх печер та ставали до бою з медведем або тигром, що пробував відвалювати ті оборонні камяні зломи. Це була первісна, проста відвага і на тій відвазі побудовано початки цивілізації, поставлено хати, села і місточка.

Ми тепер переїзджаємо через цілий край, від океану до океану, у вигідних, огрітих ваґонах, оглядаючи управлені поля, пшеничні лани, гори і ріки. А їдучи, забуваємо, що кождий акер був здобутий відвагою. Відвага заставляла мущин саджати на вози жінки і діти і удаватися в дикі, незнані землі.

Відвага і витревалість рубали дерева, корчували пні і очищували землю під засіви.

Відвага помагала родинам поселятися серед диких Індіян, на безлюддю, серед постійних небеспек.

Відвага перших поселенців збудувала великі Злучені Держави.

Бо дійсно великою є відвага піоніра — будь він Колюмбом, що пускається в подорож на океан, про яку всі думали, що мусить скінчитися смертю, піоніром, що поселяється з родиною серед дикунів, або місіонарем, що йде з наукою своєї віри в намета дикунів, щоб спасти тих, які можуть його замордувати.

В якім знаходимо відвагу? В кождім мущині і в кождій женщині, що ставить якусь ідею — любов дітий, приятелів, вітчини, чести або справедливости висше свого особистого беспеченства або вигоди.

Йоанна з Арк посідала відвагу, як ішла на костир, де мала згоріти живцем, опущена всіма приятелями.

Відвага була в серці Чеха Івана Гуса, який звиш пятьсот років тому назад, стояв привязаний до паля, чекаючи на смерть в огни. Жовніри зносили дрова і клали кругом нього. Малий, три-літній хлопчина, приніс кавальчик дерева і поміг у своїй невинности в тім жорстокім ділі.

Гус глянув на нього, усміхнувся ніжно і кликнув:

"Sancta Simplicitas" (свята простота). Це була відвага.

Французи оповідають про одного героя , який тримав вороже човно обома руками, щоби не відплило від берега. Вороги втяли обі руки, але він раменами заперся о човно і дальше тримав, поки не розрубали йому голови. В одній анґлійській баляді описано чоловіка, який боровся дальше, хоч вороги втяли йому обі ноги.

Один політичний вязень в Росії, за царських часів, нігіліст, побоюючись, що не буде мати відваги і взятий на муки може зрадити своїх приятелів, постановив умерти. Він був замкнений в малій келії, без ніякої збруї. Високо на стіні горів малий каганець. Він підніс себе, держачись за ґрати вікна, до того огника, і тримав голову при його поломіню доти, доки не спалився на смерть.

Шейкспір, який розумів відвагу так як розумів всі людські почування, поставив "молодість, красу, мудрість, відвагу і чесноту" в основи людського щастя.

Відвага має для одиниці і народу те саме значінє, яке має армія і поліція для держави і міста — і богато більше. Відвага є гордощами молодости, її провідником є мудрість, під її охороною стоять обовязок і чеснота. Вона є охоронним сторожем внутр нас.

А чи можемо ми плекати в собі відвагу? Чи може боязливий поконати свою боязливість; чи дійсно можна "набратися відваги"?

Люди родяться відважні або боязливі; один інстинкт велить нам жити і утікати перед небеспекою. Инший, яким є відвага, каже нам ставити опір, а в потребі вмирати за ідею або обовязок.

І це був-би дуже гарний світ, як-би пересічний чоловік міг сказати, що він руководиться тільки вірністю і відвагою. Та і без того, при всіх людських хибах, люди поступають постійно в тім напрямку і є бодай в ряди-годи вірними і відважними. І завжді, як прийде критична хвилина, чоловік проявляє безмежну відвагу, що не покидає його до смерти.

Про відвагу можна вести безконечні розмови. А всі такі розмові є хосенні, бо вони викликають в молодих людях бажаннє доказати своєї відваги, і заставляють кождого з них ставити собі запит щодо його відваги, фізичної і умової, а ставленнєм запитів ми улішшуємо себе.

Очевидно, що умова відвага є висша від фізичної, бо дух є понад тілом.

Є в Америці один молодий жидівський борець, який бере і роздає побої, але ніколи не дається поконати; ті, що подивляють його, говорять про його "відвагу". Але це не є відвага, а лишень звіряча сміливість і достаточна рішучість стерпіти біль в погони за зиском. Бо він бється за гроші.

Як зразок правдивої відваги, може послужити один старий Жид, з середніх віків, сідоглавий, немічний, проти якого виступили з ганебним оскарженєм, що він брав участь в кровавій жертві. Його взяли на муки, щоби видав своїх приятелів, як спільників мнимого злочину.

Його мучили через кілька місяців і він помер від тих мук, але не сказав брехні, яка була-б вратувала його життє і погубила життє його приятелів. В тім чоловіці була відвага.

Є відвага, що опирається на суєтливости — її бачимо на побоєвищах. Є відвага, основана на патріотизмі, на любови своєї домівки і вітчини і такої відваги далеко більше на побоєвищах.

Є відвага, що основується на материнській любови, і це є найблагороднійша відвага. Вона проявляється кождого дня і кождої ночи в міліонах материй, про яких світ не чує нічого. Вони працюють днем і доглядають своїх недужих дітий ночами; вони поділяють клопоти своїх

чоловіків і ніколи себе не щадять. І коли вони повинні бути ще молоді, подивлювані і щасливі, вони є зівялі, постарілі і занедбані, і вони годяться з тим, вдоволені, що виконали свій обовязок. Це є відвага.

Є також духова відвага. Вона заставила Ґалілея обстоювати правду, яку він відкрив, хоч його, старого чоловіка, запротурено в тюрму за те, що дав освіту людям.

Світлий зразок відваги дав також Раджер Бейкон, анґлійський монах, один з найбільших наукових умів людства і пророк в области науки. За правду, якої він учив людий, його признано чарівником і держано довгі роки в тюрмі. Та він і доси живе і вічно буде жити в памяти людий, як один з найбільших учителів людського роду.

Найкращою, найчистійшою і найбільш безінтересовною є відвага матери. Відтак слідує умова відвага людий, що за правду готові на муки і на смерть.

За тим слідують инші роди відваги. Всі вони є гарні, благородні, бо всі виявляють, що в мозку чоловіка, внутр його душі міститься сила, яка поконує звірячий інстинкт боязни і самозахования і дає йому спромогу забути себе самого якоїсь справи ради.

Ми можемо розвивати в собі відвагу самоконтролею, розважаннєм, добрими постановами і заставлюваннєм себе до їх виконування.

Та лучалось і таке, що людий, які були в серці трусами, називано героями. Инших знов називано трусами, хоч вони були гідні хвали за свою відвагу.

Та все те, в кінцевім заключенню, залежить від умового стану.

Як дикий кіт кидається до боротьби, то це не є ще відвага; як вівця утікає, то це ще не признака трусливости. Це лишень природна вдача — дикого кота хижацька, войовнича, а вівці спокійна, мирна.

Треба лишень пригадати собі історію молодого чоловіка на поли битви, блідого і дрожачого, але не відступаючого перед ворогом. Його кремезний товариш, типу дикого кота, сказав до нього згірдливо: "Бачу, ти досить наляканий." На що дістав таку відповідь: "Так, я цілий в страсі. І як-би ти був лишень половину так наляканий як я, то давно був-би вже утік звідси."

Бо в рахубу входить не лишень те, що поконуємо на зовні, але й те, що поконуємо в середині, у своїй душі.

Н. Степова

ОПОВІДАННЄ БАБУСІ

Як тільки появилась я на світ білий, померла моя матуся; — після важких родів, щось загнулось у неї в середині. Лікаря звичайно, в нас не було, й почали її лікувати баби-шептухи та й залікували на той світ.

Батько мав шукати заробітку по чужих краях, а мене кинув на чужих руках. Спадщина від батьків — здорове тіло — збеpегло мені життя. Десь під припічком вигодувалась я разом з цуценям та кошенятами.

Памятаю себе спочатку нянькою (не більшою самої дитини), потім пастухом, наймичкою-попихачем, далі строковою і там же й годовою служницею, покоївкою. Росповідав мені якось старий дід про південні степи, про життя й так вхотілося мені помандрувати, більш світу побачити, але одна лиха година — батрацька доля гірка скрізь.

Були в мойому життю й радощі. Зустріла свого й одружилась. Навкруги злидні, знущання богатіїв господарів, але молоді й сильні працювали ми й милий за це здався нам шмат хліба.

В ті часи теж збірались від поміщиків та богачів визволятись приїзджали до села студенти, до якогось союзу записувались, готувались до повстання, але раптом їх викрили, козаки побили нагаями, заарештували, повезли до міста та замкнули до вязниці.

Тоді-ж забрали й скарали десь мого чоловіка. Стала я матіррю. Темна, сира маленька хата, вохка долівка, брудна солома — такий дали мені закапелок люди. Чи надмірна праця, або харчі відбились — дитина родилась кволою, але все ж такі-ж була в мене єдина втіха в життю, раділа я й плакала, бо ні хто не хотів з дитиною в найми брати. Голодувала я, мучилась, що робити — підкинути? Придушити? Ні! Цього не могла я зробити.

З рештою, в великому місті стала я за прачку. Вохкий брудний пар дим, нічого не видко — тілько дитина пищить цілий день, бо мені ніколи з нею панькатись, а колиски хазяйка не дозволила мати. Коли вже дуже роскричиться — погодуєш або сунеш йому ляльку з росквашеного хліба, аби втихло. Щоб не подряпалось — запов'єш його тісненько так і живе воно собі десь в ганчиррі. Ніччю, коли нікого в хаті не було, починала його купати в брудних почвах бо на думку й не приходило, що дитина може захоріти.

Головка в дитини була якась то не кругла, порадили мені баби вирівняти — в літеплі, кажуть, одійде тіло, росправити можно, як головку здавить... Дурна була, не розуміла я, що цим калічу свою дитину, та що

зробиш, думала — баби старі знають як треба, свої діти були в них. От який жах був, аж пригадати страшно. Став підростать мій хлопчик, годувала його чим прийдеться, бо молоко в мене пропало. Дуже журилась я за своїм чоловіком та від каторжної праці зовсім вся зісохлась.

Вже три роки стало мойому хлопчикові, але він не міг ходити, тілько по долівці совається, такий худий, блідний. Стала всеж таки приглядатись порівнювати з чужими дітьми; бачу що він дуже близько до всього придивляється. А близооких ні в мене, ні в чоловіковім роду не було.

Виріс мій хлопчик, послала його в школу вчитись, але його не приняли, кажуть не здатний вчитись, та й сама я помітила що він звичайних річей не розуміє мов би заговорюється. Порадили люди в притулок віддати але не могла я з своїм сином розлучитись.

В той рік ходила хороба по людях тиф чи що — задушила й мого Івася. Довго сумувала я, плакала але потім вирішила, що так ліпше для нього, виріс би та проклинав й мене й себе. А хиба я винна? Темнота, злидні згубили його.

Запізно, вже одною ногою в могилі стою, і от аж коли стаю свідомою, чому дитина моя загинула.

Якось я засперечалась я з єдним молодим батьком. Докоряла що він своїх дітей не любить, колиску не зробить. А він й каже: колисати дитину — це значить навмисно забрати сили в дитині, задурманить, щоб стомилось й заснуло скоріш. А далі каже — ось я жінку свою посилаю в хату дитячу, там лекцію читати будуть матерям про те, як дитину треба доглядати, щоб вона здорова росла, а не покалічена, підіть й ви, бабуся послухайте, коли самої не треба з дітьми возитись то хоча б людям голови морочить не будете, а всіх будете закликати щоб йшли вчитись щоб коли часу нема самої за дитиною доглядати то щоб віддавали дитину чи в яслі, в дитячу хату, приют, або хоч на день поки праця йде в майдани дитячі, клюби, які зараз в нас засновуються, а коли нема їх так тягніть жінок щоб самі заснували та вимогали — тоді й їм легче буде й діти калічаться не будуть; за ними доглядати будуть, і вчити, коли хворий лікувать, турбуватись будуть щоб дитина же одягнена була. От підіть, на розум наставлять вас бабусю.

Хоч стара я, а пішла на лекцію. І от тоді тілько зрозуміла я як погано на селі, в нас така темнота, що треба дівчатам та жінкам знати як берегти здоровля дитини та матері, тоді і моя дитина не загинула-б. Не можу я цього забути, не можу спокійно бачити, як матері, люблячи дитину губить її при своїй несвідомости. Зрозуміла я, що треба вчить, боротись з ними, аби не було на селі такої темноти, щоб всі матері розумно ставились до своїх дітей йшли з хворобою не до баби шептухи, що на той світ людей відправля, а до лікаря, до акушерки. Так болить мене серце, чому так легко згасає життя, вимірають, вироджуються діти — надія майбутнього.

Петро Шелест

СУД ВИЗВОЛЕНОГО КРАЮ

Тепер і ви прийшли, бездушні неймовіри,
Що весь нудний свій вік без цілі і без віри
Тягли працюючи для власного життя,
Що проминуло сном без всякого пуття.

Тепер і ви прийшли, мене що занедбали,
В неволі та біді покинули своїх,
Що ворогам моїм всі сили свої 'ддали,
Що їх любили ви, гнобителів моїх.

Тепер і ви прийшли, єхидні й лукаві,
Що працювали лиш для власної пихи,
І ролю грали скрізь, аби придбати слави,—
Не діти ви мені, а вороги лихі.

Тепер і ви прийшли, що вам талант від Бога
На те призначено, щоб край свій ратувать;
А ви, з рабів раби, лінивії до всього,
Зуміли той алмаз із багнюці затоптать.

Тепер усі прийшли в час радощів народніх...
Що-ж принесли мені? Серця свої голодні?
О, йдіть від мене геть! Геть із очий моїх!
Тепер приймаю я тільки дітий своїх!

Іван Франко

ДОБРОБИТ

Був собі колись добробит. Не знаю чи хто з вас особисто затямив його, тож мушу описати вам отсе його так, як мені описував небіжчик моєї баби тітчаний стрик.

Старий Добробит, то була особа наскрізь неморальна. Головна його засада була: як єсть, то шелесть! А що з роду був він Добробит, то все було в него чим шелестіти. Любив він попоїсти — ховай Боже! — і животину носив перед собою таку, що свої коліна видів тільки в сні, в благословенних споминах своєї молодости. А що пива, меду і всякого напитку також за пліт не виливав, се навіть не увійшло уваги старого преподобного Нестора літописця, котрий приписав єму ноту: "Руси же єсть веселіє пити".

Що був лінивий, се розуміеся само собою; куди, бач, з таким животом та з пяною головою до праці нагинатися! Тай пощо єму мучитися, коли він був собі Добробит і єму мабуть той із очерету гроший доносив! Але за те до бійки, до лайки і любощів кров у него була страх горяча, а про його гордість вже й говорити не буду. Одним словом, як єсть сім гріхів головних, так усі вони немов би приписані були на його червонім, одутім лиці, в єго невеличких, товщем запливших оченятах.

Ходить було ота помана по нашім краю, напринидиться і через губи не плюне, а тілько знай сопе і де тілько повернеся, всюди жита, пшениці, трави в хлопа, всюди ліси темні та безмежні, ріки та стави повні риби — одним словом — добробит. А він ходить собі та все співає на ціле горло:

Де єсть руська вітчина?
Де пшениці, ячмена,
І де жита єсть досить,
Куди голод не гостить.
Ой на на! Ой на на!
Ой там руська вітчина!

Давно говорили йому панотчик:

— Ей, небоже! Покайся, поправся, бо то не добром пахне!

А він і ухом у той бік не веде!

— Що мені! — каже. Я прецінь Добробит! Скорше мене зо світа зведуть, ніж би я мав свою натуру змінити!

— А ти думаєш, що не зведуть?

— Ну, нехай пробують! —кричить Добробит. — Хто посміє! Адже се не добром пахне, се кримінал!

— А от побачиш! Найдуться такі, що посьміють і нічого за те їм не буде.

— Е, каже Добробит, — вовка боятися, тай у ліс не йти! Певна річ, що всі ми помремо і до чорта в губу підемо, але хтоби собі тим голову сушив! Що було — бачили, що буде того не знають люде і ви панове не знаєте. А ось ліпше нуко випиймо по добрій повній та затягнім, щоб аж гори лунали:

Я ніколи не згину,
Бо веселю родину:
Ой ну ну! Ой ну ну!
Бо веселю родину!

От так гукав собі наш Добробит і гадки не мав. Аж бух! Одного дня ні сіло ні впало прийшов "ферделюнок" від пана Гопмана: завтра на осьму годину рано такий а такий Добробит має ставитися в канцелярії!

Перший раз від роду у нашого Добробита забігали мурашки поза плечима. Чого тільки може хотіти від мене пан Гопман? Адже податки я всі заплатив, у праві ні з ким не стою, "штрофу" ніякого на мні нема, а так, знайомитися з паном Гопманом не маю охоти. Бог з ним! Та що діяти, коли наказ, то треба йти.

На другий день раненько казав Добробит запрягти коні тай поїхав ставитися до пана Гопмана.

— Слава Ісусу Христу! — сказав він чемно, входячи до канцелярії.

— А чін топри, чін топри! — сказав пан Гопман. — А що ви за єдна, кльопа, чого вам трепа?

— Та я, прошу пана Добробит. Пан мене чогось кликали. Ось і ферделюнок.

— Ага, ага, то ви Топропит. Топре, топре, пане Топропит, сідайте! Маємо тещо на вас поховорити.

— На мене?

— Ну, на вас, за вас, все отно. Скажіть мені, пане Топропит, я чула, що у вас є шпіхлір громацкий?

— Та є.

— А мноха там на той шпіхлір спіша?

— Та є жита тисяча корців, пшениці щось зо пятьсот, а вівса бачу буде до пятнайцятьсот.

— Хо, хо, хо! То топре! То туше топре! Нам акурат стілько трепа.

— Вам, пане Гопман?

— Ні, не мені самому! Пан старший від війська пише, що єму трепа. Так ви, пане Топропит, посволите, що ми сопі то спіша саперемо?

— Ба... ба... а то яким правом? — пробовкнув зачудований Добробит.

— Ну, ну ну! Не думайте, що ми сатармо! Ні, ми не такі люте. Ми вам тамо таку оплікацію, росумієте?

— Яку оплікацію?

— То такий папір, що його мошете сховати.

— А можна єго їсти, як хліба не стане?

— Ах, клюпа ви клюпа, пане Топропит! Ха! ха! ха! їсти! Вам лиш апи їсти! А знаєте ви, Топропит, що то є фатерлянд?

— Ні, пане, не знаю.

— Ой, ой, ой, закричав пан Гопман, ухопив себе за голову і почав скакати по канцелярії. Добробит думав, що пана раптом зуб заболів, а то пан Гопман дивувався, що Добробит не знає про "фатерлянд".

— Ну, слухайте, пане Топропит, — сказав пан Гопман, вийойкавшися троха — не путьте смішна! "Фатерлянд", то є військо, старші, і я! Тля того "фатерлянд" кошта кльопа повинна віттати все, що має, і то ще са мало путе.

— Ба, пане Гопман, а як я сам з голоду згину?

— Кльопа, кльопа! Апи "фатерлянд" сдоров був, а кльопа все пусте! Не схинеш! А ті оплікації, про котрі й топі касав, вони путуть топі носити проценти.

— Я, пане, процентів не хочу.

— Не хочеш? то ще ліпше. Я то сарас сапишу то протоколь. А поспіше я сарас пішлю, щопи сапрали.

— Ні, пане, я не пристаю на то. Ануж у мене не зародить, що я тоді буду робити?

— Е, не саротить! Тілько працюй топре то саротить. А я чула, пане Топропит, що ти туше лінива, ропити не хочеш! Слухай непоше, апи я пільше се таке не чула!

— А вам, пане, яке до того діло? — отгризнувся Добробит, котрому нарешті за богато стало тої науки. Аджеж я до вас не йду хліба просити, а ось ви до мене прийшли!

— Що? як? ти так то мене смієш палакати? — крикнув пан Гопман. — Ей, амтсдінер! Банк гераус! Вліпіть йому!

Г'е наш Добробит не оглянувся, а вже лавка в сінях стояла готова і ціла юрба гайдуків ухопила його і вліпила йому так, як єму ще з роду ніхто не вліпив. Потім вивели його на ново перед пана Гопмана.

— Пане, почав було Добробит, яким се правом ви —

Але пан Гопман перебив єго:

— Мовчи, кльопа, і не каши нікому. Ось моє право!

І він луснув рукою по великій, у свинячу шкіру оправленій книзі.

— Вмієш читати?

— Ні, пане, не вмію.

— Ну, то мовчи! Ось тут моє право, параґраф емеремеремрем! А тепер скаши мені, пане Топропит, є в тепе хроші?

— Та щось троха є.

— Що то значить: троха? Ти каши просто, кілько є?

— Та буде там з десять тисяч.

— У, тесять тисяч! І на що топі, кльопа, стілько грошей? Що ти з ними ропиш?

— Положив у скриню тай лежать, їсти не просять, а так про чорну годину, пане, най ся не пригаджає.

— А що, чи я не касала? радісно крикнув пан Гопман. Де кльопа снає що з хрішми ропити! А фатерлянд потрепує хроші, похато хроші! Не пійся, пане Топропит, вона топі не пропате, а дістанеш оплікацію.

— Щезайте ви, пане, зі своїми оплікаціями! скрикнув Добробит, сам себе не тямячи зі злости.

— Що? як? Ти мені смієш? запінився пан Гопман. Амтсдінер, вліпіть єму!

Куди, куди смирнійший став наш Добробит після того, як єму другий раз вліпили. Побачив неборака, що з паном Гопманом таки не жарти.

— Переш оплікації, кльопа? крикнув єму Гопман.

— Та беру прошу пана.

— Ну, так пуло срасу ховорити! А слухай ти кльопа! Я чула, що в тепе коні є топрі.

— Та є, прошу пана.

— Похато?

—Десять пар.

—Тесять пар! Чи ти стуріла? Нащо топі стілько?

— Та так, пане, свого хованя. Продати лучиться, то продам, а ні, то нехай ховаються.

— Слухай, пане Топропит, фатерлянд потребує коней на війну. Топі тві пари тосить, а на решту тамо топі квіт.

— Що мені з того квіта?

— Сховай! Колись у касі путуть са похато хроші, то тістанеш саплату. А коні я скашу сапрати.

Добробит у потилицю почухався і нічого не сказав.

— Слухай, пане Топропит, говорив далі пан Гопман — похато ти маєш крунту?

—Та богато не богато, а так, стілько, що для мене вистарчить.

— Кльопа кльопа, я не того питав, але скілько морків?

— Як посаджу морков, то й морков родиться, сказав Добробит.

— Ой, ой, ой! закричав знов пан Гопман мов на зуб. Що то за клюпа кльопа! Вона навіть не снає, що то морк. А як ше ти поле міряла?

— Ми пане на прути.

— А много прута маєш?

— Та буде щось зо сто.

— Ну, нікс травс не путе. Я кашу переміряти. Того топі са много. Тосить топі твацять. А решту вітпишемо тля мохо прата фон Дравсен.

Добробит тілько очи витріщив.

— А слухай но ти! А мнохо ти платиш потатка?

—Ой, пане, много, по десять дутків з прута поля.

— Ха! ха! ха! І то насиваєся мнохо? Ха, ха, ха! Віт нині с морка путеш платити по пять сріплом, розумієш!

— Ні, не розумію.

— Ну, то як сопі хочеш. Се ти швитко сросуміеш. А те ти пасеш хутопа?

— Та в лісі.

— А чия то ліс?

— Та божий.

— Що? як? Поший?

— Ну, так. Пан каже, що то єго, а хлопи кажуть, що їх. А я одно кажу: ані пан єго не садив, ні хлоп, значить: божий. А вживати вживаємо.

В лісі хутопа пасти не вільно! Ліс панський! Ось патент! крикнув пан Гопман.

— А кудиж я з худобою подіюся, коли й поля уриваєте?

— Тівайся, кути хочеш! Хоч поріш, хоч у стайні терши, а в лісі пасти не вільно, крикнув Гопман.

— Ні, пане! крикнув і собіж Добробит, чуючи, що в нутрі у него немов щось обриваєся. Зо мною вже робіть що хочете, але за худобою я обстану і непопущу. То не може бути! То загибіль!

— Мовчи кльопа і йти то тома! тупнув ногою Гопман.

— Ні, пане, не буду мовчати і не вступлюся відси. Той патент мусить бути скасований!

— Що? як? Ти смієш? Амтсдінер вліпіть єму!

— Ліпіть кілько хочете — кричав Добробит — хоч на смерть убийте, але я свого не попущуся.

— Вліпіть і сапріть! — сказав пан Гопман і пішов до дому обідати.—Pfui, wie man sich mit diesen tummen Bauern herumplagen muss! зітхнув він вийшовши з урядового будинку.

Добробит дістав що дістав у те місце, відкіля ноги ростуть, а в додатку просидів в арешті з пів року, доки пан Гопман не пригадав собі єго і казав випустити. Насунув кучму на очи і не озираючись пішов до дому.

Дома він застав такі порядки, що й своїх чотирох стін не пізнав.

Що сталося з ним дальше, про те історія мовчить. Чи він умер, чи переродився, сего годі зміркувати. На всякий спосіб той Добробит, який сьогодні живе між нами і який усім нам добре відомий, зовсім не подібний до тамтого старого. Наш Добробит тихий, смирний, працьовитий, ощадний, моральний до остатної нитки, одним словом — чисте противеньство старому. А головно, наш Добробит дійствує з уповажнення і за потвердженем з гори. Кілька разів бачилось уже навіть, що ось-ось буде по нім, але завсігди в саму пору виходило розпоряджене: добробит має бути! І справді Богу дякувати, маємо єго й до нині. Давної грішної вдачі не лишилося в нім ані сліду. Хиба тільки крізь сон часом промурмоче, тай то на жалібну нуту, першу стрічку пісеньки:

Де єсть руська вітчина?

Дальші стрічки він забув, хоч у лоб єму стріль.

ЗНАННЯ ЦЕ СИЛА

Старий це соціялістичний клич. На жаль, соціялісти не мають стільки матеріяльних чи інтелєктуальних засобів в своїх руках, щоби могли з цілою силою працювати в цій области. Коли хочемо, щоби соціялістичний рух мав сильні і тревалі основи, то пролєтаріят мусить бути і духово уоружений. Необразований робітник, маса знищена алькоголем і поневолена темнотою, не може перевести соціяльної зміни. Утворення нового ладу, основно відмінного від старого, вимагає взірцевої орґанізації продукції. Пролєтарська революція мусить опиратися на основах пролєтарського знання, повного і стислого у своїх методах. Пролєтаріят мусить приготовлятися до цего знання вже перед, а не по революції. Цілі галузи знання є тепер неприступні робітничим масам. Буржуазія має перевагу над робітництвом головно впливами своєї інтеліґенції. Вона і взяла знання в свої руки і примінила його для своїх клясових потреб і інтересів. Вона і витворила свою літературу і держить під своїм впливом людей, що своїм соціяльним положенням не належать до неї. Вона утримує часописи, що піддержують її інтереси. Ми бачимо, як вона їх щоденно піддержує. Робітництво ще не в вні зрозуміло значіння своєї преси і не піддержує її як слід. Тому слаба ще робітнича преса. А преса це преважний чинник в життю пролєтаріяту в його визвольній боротьбі. Робітнича преса це відгомін болів і радощів пролєтаріяту, поборник пролєтарського знання, один з найсильніщих його середників боротьби. Без робітничої преси немислима побіда пролєтаріяту.

Елін-Пелін

АДВОКАТ

(З чеського переклав В. Королів-Старий.)

Краєвий суд засідав.

Розглядали справу Мітра Маріїна з села Горосіку. Позивав Мітра його сусіда Петро Маріїн за те, що Мітро забив його, Петрового коня.

Була незносима спека. З'окола, з вулиці вікнами судової салі заглядали вморені й стражденно-білі мури протилежних будов, сяючих сонцем. В салі стояла духота. Послухачів майже не було. Тільки двоє-троє селян, свідки в тім позву, сиділи тихо й, не рухаючись, з роззявленими ротами слухали.

Саме говорив оборонець, малий, опецькуватий адвокат з великим черевом, голою головою, в обношенім вбранні. Його очі наче було приковано до голови суду; часом він витягнув з кешені руку й, показуючи на обвинуваченого, говорив з незвичайним запалом, щоб всіх переконати й заглушити. Але-ж його голос був сухий, хрипкий й ніби то виходив з якоїсь тріснутої рури. Гукав, кричав, показував на небо, зводив очі до стелі й на прикінці кожного речення урочисто випинався та широко розмахував руками. Однак на апатичних й нерухомих обличчах судців спочивала, як завше, та непорушна судцівська терпеливість та байдужність, що ніколи не подає надії...

Голова кудись відлетів в далеких споминах. Один суддя малював коників. Другий, що, певне, мав нахил до музики, написав перед себе величезну ноту й побільшував її, наводючи олівцем.

Обвинувачений Мітре Маріїн, невеличкого зросту, білявий селянин, босий, в самій сорочці, сидів на своєму місці й, не розуміючи нічого з промови свого оборонця, дивився, як велика чорна муха з голосним гудінням товклася об шкло, не знаючи, куди-б вилетіти. Тієї хвилини, як адвокат замовк, щоби набрати духу, Мітре не витримав й промовив слузі, що від нудоти шкрябав нігтем по дверях:

— А-гов, приятелю. Йди лишень сюди та вижени тую муху. Вже вона досить наспівалася.

Судді поглянули на нього з прикрою посмішкою. Голова притис дзвоника.

— Мітре Маріїне! Мусите розуміти, чого ви тут. Не личить говорити, поки вас не питають. Сидіть мовчки.

— Та вже вилетіла! — відповів Мітре, показуючи пальцем на вікно.

Судді посміхнулися знову. Адвокат гостро поглянув на свого клієнта й, зробивши лагідну усмішку на своєму обличчі, продовжував:

— Так, панове судді! Необхідно, щоб всі умовини було, як то кажуть, взято на увагу. Коротко сказавши, треба висвітлити, я б так мовив, психольоґичний момент. Уявіть собі ніч, чорну, мов диявол, сільську ніч! Темно, мов в мішку!... Мій клієнт лежить посеред свого двору, чи може там десь в стодолі, й на підставі священного права громадянина глядить своїх снопів, купу збіжжа, що здобув крівавим потом, стереже свою працю, я б так мовив. Там лежить він, знесилений цілоденною працею. Забув він про все на світі, так сказав поет! Забув і про жінку, й про дітей, й про саме небо!... Втома глибоко приспала його... Але-ж, зненацька... Що ми бачимо, панове судді?! Що?... Не можна знайти слів, щоб те росповісти. Язик людський має мало сили... Так! І от, зненацька мій клієнт прокидається, дивиться й бачить... Жах, страховище, мара!... Життя мого клієнта висить на волосинці. Чи то ж можна?!... Над його головою стоїть велитенська мара, грізна, жахлива, що ось-ось вхопить і проковтне його!... Натурально, панове судді, мій клієнт з переляку тратить, я б так мовив, свідомість. Він бачить вогневі язики, що вириваються з ніздрів страхіття, бачить кров'ю залиті його очі, що палають жадобою... З жаху мого клієнта б'є трясця. Не розуміє, де він, не розуміє, що таке з ним діється... Й тоді він хапає рушницю... бабах! — постріл... Страховище падає, потім схоплюється, плигає через тин, біжить у поле, знаходить солому, загрібається в неї й, в муках конаючи, вмирає... Панове судді! Я питаюся вас, чим же винен мій клієнт, що те страховище було не що инше, як, я б так мовив, якийсь там кінь якогось Петра Маріїна?! Кінь!... Не кінь, а біла шкапа, що була варта що найбільш пятьдесять левів!... Так! В чому ж тут його провина? Де?... А зрештою панове судді, судіть й подумайте. Візьміть тільки на увагу два закони: божий, що велить нам кожної хвилини берегти своє життя від кожного страховища й взагалі перед всякою небеспекою, й закон людський, що поділяє наші вчинки на дозволені й недозволені... Й обидва ті закони виправдовують мого клієнта...

Адвокат поважно подивився навколо, витер піт з чола й сів, лагідно посміхнувшись своєму клієнтові.

Судді почали щось шепотіти поміж себе. Голова притиск звоника й задзвонив.

— Обвинувачений Мітре Маріїне!

— Єсть! — відповів по військовому Мітре й підвівся.

— Що ти можеш росповісти нам про свою справу?

— Хто?... Тоб то я?

— Та вже ж не хто... До тебе ж говорю!

— Ну, то й я скажу, що було так.

— Тоб то, як?

— Ну, та з тим же конем... Плигав мені на подвірря. Кілька разів я казав Петрові: сусідо, кажу, замикай ти, кажу, свого коня, а то його вовки тобі ззідять. Робить же мені шкоду, то ж як?!... Чисто знищив мені города. Як тільки поночіє — гоп! — перескочить пліт. Грабує мене та й край. Але ж ні за що я так не гнівався-б, пане суддьо, як за кабака. То ж бо був такий кабак, ну! Такий гарбузяка, а та шкапа згризла його геть до канцурочки. Дратував він мене дратував, а тут я й кажу: ну, почекай мені, псявіро, я тобі дам гарбуза! Набив я добре рушничку й чекаю. Аж гульк — мало не опівночі, я вже був замірився лягати, дивлюсь — знову тупа!.. Гоп! — перескочив. Що ж йому, тому клятому чортові тут робити, га?...

— Й що далі? — спитав голова.

— Далі? Що ж далі? Націлив я з рушниці й... на місці і

— Ну, а потім?

— А потім ми з жінкою виволокли його за село. Там загребли його в солому, щоб, виходить, сховати... Ну, от і маєш!...

Адвокат слухав, як його клієнт щиро викладає всю пригоду, й тремтів зі злости. Шукав очима погляд Мітра, щоб його спинити, але ж той зовсім забув про свого оборонця й дивився тільки на голову суду.

— А що, на твою думку, був вартий кінь? — спитав один з суддів.

— Та так, мабуть з сотку левів. Кінь був добрячий, нема чого казати!

Адвокат люто шпурнув на стіл папери й швидко вийшов з залі.

Суд вийшов радитись. Оборонець витяг Мітра на сходи й, тремтючи з гніву, злісно гукав на нього.

— Йолопе! Коли ж не хочеш брехати, то на чортового батька наймаєш адвоката?!...

Й розлючений, він пішов додому...

СВІТОВІ ЧЕМПІОНИ

В одній бостонській реставрації появилася оноді на стіні картка з такою оповісткою:

"Прасоль, що стоїть в куті, належить до світового чемпіона між тяжкими борцями. Він вийшов на хвилину, але зараз верне назад."

Та незабаром щез парасоль і оповістка, а на її місце появилася инша такого змісту:

"Парасоль є тепер в посіданню світового чемпіона між маратонськими бігунами. Побіг і не верне."

Осип Маковей

ХРЕСТ

І тут у горах хрест! От край проклятий!
Куди не глянеш, Бог на хрест розпятий.

Знання нема, а скрізь безодня віри,
І всюди рабських шибениць без міри.

Землею гомонять пісні воскресні
А люди ждуть на ласощі небесні.

Споганюють святе лице природи
Страшним кінцем Христової пригоди,

Самі-ж ідуть чортівськими шляхами—
Звірюки від колиски аж до ями!

О Христе, глянь: ті Юди та Пилати
Від Тебе ждуть небесної заплати!

Хрестом Твоїм зацитькують сумління,
А їх серця, як ті хрести—з каміння.

І шибениця в їх домах єсть Богом,
А Ти стоїш, Ісусе, за порогом...

В. Север

За Фронтом

(Уривок зі споминів з австрійсько-російської війни.)

Під вечір віхали ми в маленький присілок.

Декілька хат, мов пташені гнізда прилипли до склонів глибокого яру, на дні якого крутилась річка, окутана густим верболозом.

Коні швиденько збігали з гори, мов чули, що ми вже на місци.

— Не скажете нам, де тут канцелярія Н-ого полку? — спитав я першу стрічну жінку.

— Не скажу, пане. Я не знаю. Тут що хата то якась канцелярія.

— А деж люди живуть?

— Які люди?

— Ну, господарі з їхніми сімями.

— А ми тоб-то? Живем де який вільний куток. В стодолі, в стайни — або де яка негодяща хата там і сидить родин три, чотири...

— Як, в суміж з худобою?

— Яка в нас худоба, — здивовано відповіла жінка. Всюж її пореквірували. Добре, що жити дають, а то, буває, проганяють Богзна куди.

— Це правда! Ну прощавайте!

— Їдьте здорові!...

Ми проїхали ще кусочок. Скрізь були поприбивані орієнтаційні таблички.

Скоро найшов я потрібну мені канцелярію.

Увійшов.

В низенькій світличці стояли столи, завалені купами паперів а біля них сиділо декілька чоловік-військових. Я вручив свої папері і мав час розглянутись.

Лиця в них були вдоволені, щоки свіжі, волосся акуратно причесане, мундури нові і старанні.

Перед одним із них, молоденьким поручником, лежав розібраний ґарнітур для плекання нігтів а він сам, здавалось, забув світ за своїм манікіром.

В куті під низкою святих образів, які ще одинокі нагадували минуле у цій хаті, сидів череватий фельдфебель.

Він отворив саме скринку, свіжо надіслану, в якій містились "Liebesgab"-и, дарунки для тих, що в окопах.

— Das ist etwas feines, Herr Hauptmann (це щось гарного, пане капітане), — сказав він нараз, піднимаючи рукою ґраціозну папіросницю.

Капітан сидів поглублений в переданих мною паперах. При словах фельдфебля підніс живо голову і глянув на вилискуючий предмет.

— Це срібна мубуть — кинув, буцім-то обоятно і простягнув руку.

В очах його блиснула жадоба.

— Цілком певно. Ґарантія, — відповів фельдфебель.

Справді, це було щось гарного, субтельної роботи.

Капітан довго приглядався цінному дарункови, отвирав, замикав, важив у руці. Потім виняв свою шкіряну папіросницю і переклав папіроси в цю срібну.

— Це я собі задержую, фельдфебель — сказав недбало, але з ноткою приказуючої згоди і хотів опять занятись моїм ділом та в тій хвилині саме закінчив поручник працю над нігтями і заінтересувався срібним предметом.

— Покажіть, я не бачив пане капітане.

І розглядаючи видав оклик зчудовання.

— Це вже щось кращого. Смак в нас небуденний, фельдфебель. Глядіть, щоб я бодай подібну дістав!... Впрочім я вже вам говорив, — і тут підійшов він близько фельдфеблівського столу, — які річи мені необхідні... Запальничка, шлийки, поньчохи, сітка на волосє і вуса, — а в першу чергу бритва з усіми додатками.

— Фі, фі, — товстяк фельдфебель і розсміявся несмачно. Йому завтерував тоненьким голоском капітан і лиш безличний молокосос силкувався задержати поважну міну.

— Вам ще-б і гарненьку demimonde, зачаровану, в пуделочку, якаб на ніч оживала — гукнув фельдфебель і його сміх покотився знов, немов бараболя сипана з мішка на камінну підлогу.

— Чейже бритву маєте нову, з останніх посилок: бо вжеж она вже до нічого — говорив він дальше, здержуючи поволи сміх і притискаючи розгойдане черево...

Я стояв мов остовпілий і глядів широкими очима на цю чесну компанію.

Ах ви нелюди! То так ви ділите добро, яке матері і батьки тим присилають, що своїми грудьми там, у першій лінії, їх хатній спокій і щастя захищають!

Ви, яким судьба тепле кубильце звила в час вселюдського горя і страждань, відбираєте ту трішку радости, що на мент розігріла-б змороженє серце жовняра, на мент викликала-б ілюзію щастя??

А ви, жінки, матері й батьки, — чи знали ви, коли ці річи скроплюючи не одною сльозою старанно завивали і з написом "воїнам, що в

окопах" сюди висилали, — чи знали ви, що не ті з болотом і кровію на мундурах тішитись ними будуть, а ці яким війна не прокляттєм а іграшкою стала??...

Хотілось грімким голосом сказати, що не крадіж це буденна, а, щось гірше, куди гірше, — щось таке, навіщо люди назви ще не найшли!...

Скрипнули двері і в них зарисувалась сильветка жовніра.

Витертий мундур, бліді й запалі щоки, розхрістане волосся... Це був він, той пасинок XX. століття.

Стояв і чекав терпеливо, аж спитають.

Він знав, що тут сидять "сильні міра сего."

Мені вручено папери.

Мов у сні чув я ще слова капітана, якими пояснював він, куди мені дальше звернутись.

Вислухавши, я кинувсь прожогом в двері і відітхнув, коли далеко найшовсь від цієї хати, де людська кривда кувалась.

Двічі бігав я в мешканнє офіцира, який привезені мною річи повинен був відобрати. Його не було. Десь у місті забавлявся.

Пізно вечір зайшов я в третє.

Моїм очам представилась картина, яка доповнила тую ранішну.

Там "урядували", тут був фраґмент з приватного їхнього життя.

— — — — — — — — — —

Я підходив під хату.

З малих її вікон лилось в нічну темінь жовтеньке світло.

Сама вона аж ходором ходила від веселих балачок і вибухів сміху...

Бавляться — сказав я до себе і хвилину вагався під дверима, чи натикнути клямку. Нарешті зважився, — я чейже урядово...

В хмарі папіросного диму розібрав я з трудом чотири постаті. Дві з них при столі сиділи, на якому валялась посуда з останками вечері, порожні фляшки й склянок декілька. Вони вели оживлену балачку на військові теми.

В стороні, в глибокому фотелі, сидів третий, гойдаючи на колінах молоде дівчатко. Між ними велась тихійша розмова, більш інтімна.

Команда була прибрана з своєрідною роскошию.

На стінах висіли цінні килими, які також долівку вкривали. На вікнах були ніжні занавіси а на дверях портієри.

Слабим відблиском лямпового світла сіяли металеві ліжка, застелені рожевими ковдрами, від яких різко відбивала білесенька постіль. Кругом елеґантного столика, над яким звисала лямпа, закутана червоним абажуром, стояли широкі, старомодні фотелі... Всьо то пота-

мало в ніжному світлі лямпи...

..... Вірить не хотілось, що півтретя кільометра звідціль окопи, де смерть святкує своє свято, де люди лежать у болоті, жменями згортають вошні і даремно силкуються сховати своє тіло, рване часто-густо на шматки відломками шрапнелів...

Було душно.

Піднесений настрій, червоні лиця і доволі неприродний голос, зраджували, що усі в похміллю.

Я думав вже непомітно виховзнутись з хати, як почув строге питаннє: чого шукаю?

Я коротко вияснив ціль моїх відвідин.

— Ага, перейняти річи нового маршевого баталіону. Гарно, гарно!

Забава дещо припинилась. Лиш дівчатко, хоч колись сільське, сьогодня розмальоване і розпудроване, зіскочило з колін підстаркуватого офіцира і з ніяковости почало крутити корбу ґрамофона.

Инші пильно розглядали принесені мною папері...

В. Дорошевич

АЮ-ДАҐ

(Леґенда)

Давно це було, — і об тім діди оповідають.

Тоді Крим цвів не так, як зараз. Тоді не було безмежних скал, склонів і великих камінюк. Скрізь росли виноградники і тютюн і дерева овочеві.

А люди все-ж таки забули Бога.

Тоді Аллах післав у цю країну великого Медведя.

Медвідь приплив по морю відтіль, де цілий рік і сніг і лід і холод, — мов зимою на верхах Чатир-Даґа.

Медвідь виплив на беріг біля Байдарських ворот і пішов, руйнуючи все на шляху. Від його ніг земля злізала з каміння, мов-би мясо з костий, і оголювались ці кости, а він дробив їх своєю важкою стопою, земля стогнала і цілі оселі гинули від падаючих на них кусків земляних костий.

Так пройшов він до самого Артека і тут спинився і, змучений, припав до моря напитись.

Тоді великий Аллах пожалів правовірних і здержав Медведя, і в гору перемінивши, велів йому пить воду і покріплятись до цього часу, поки він знов не прикаже йому йти дальше.

З рос. переклав Север.

Марк Твейн

ЯК Я ВИДАВАВ ФАРМЕРСЬКУ ҐАЗЕТУ

Не без страху забирався я до виконування моєї тимчасової роботи, якою було видаваннє фармерської ґазети. Тай було-ж бо чого боятися: на фармерстві я розуміюся якраз стільки, що фармер на кермованню кораблем. Та положеннє моє в той час було таке, що всякий заробіток являвся пожаданим, а ще й трафилося так, що постійний видавець ґазети виїхав на ферії, припоручивши мені заняти тимчасово його місце. І я згодився.

Спершу я любувався фактом, що маю знову заняттє, і цілий тиждень писав з великою ревністю. Ось вже й надруковане перше число. Я пересидів цілий день в редакції, чекаючи з трівогою, чи не прийде хтонебудь, чи не зверне хто уваги на мою працю.

Виходячи під вечір з редакції, я стрінув при виході з дому гурток цікавих, дорослих і дітий. Гурток розступився, щоби дати мені перейти, і я чув, як хтось з них сказав: "Ось і він". Це, очевидно, справило мені чималу приємність. Слідуючого дня, ідучи до редакції, я знову стрінув при вході такий гурток, а на улиці, куди я мав переходити, стояли — по одному, по два, цікаві. Всі вони, видимо, з нетерпячкою чекали на мене. Коли я підійшов, вони розступалися, а за собою я почув знову слова: "А диви-но, які в нього очі!" Я видав по собі, що не чую тої замітки, але в души радів і навіть постановив собі написати про це моїй тіточці. Вийшовши сходами до гори, я почув за дверима якісь голоси і різкий сміх. Отворивши двері, побачив двох фармерських парібчаків; моя поява сильно їх збентежила і вони чим скорійше вибігли з кімнати. Я почав дивуватися.

Минуло може пів години після того, як в редакції зявився старик, з худощавим, непривітним лицем і з рідонькою борідкою. Видко було, що він сильно чимось невдоволений. Я поставив йому крісло. Він сів, зняв капелюх і, положивши його на долівці, добув з кишені червону шовкову хустинку і послідне число нашої ґазети. Положивши ґазету на коліна і витерши хусткою окуляри, запитав:

"Чи то ви новий редактор?" Я відповів притакуючи.

"Чи ви доси ніколи не видавали ще фармерської ґазети?" "Ні, це моя перша спроба."

"Видко, що так! А скажіть мені, будьте ласка, чи ви мали колинебудь до діла з фармерством?"

"Ні, не фармерував ніколи."

"Того я й здогадувався! Таки був певний того!" говорив сердитим голосом старик. Заложив на ніс окуляри і став поволеньки розкладати ґазету.

"Я хочу перечитати вам це, що дало мені ту певність. Послухайте лишень і скажіть, чи то ви так писали". І він читав:

"'Ріпи ніколи не треба зривати; це шкодить їй; далеко лучше, щоби хлопець виліз на дерево і стрясував її." Перестав і каже до мене:

"Що-ж ви про це думаєте? І кажете, що це ви написали?"

"Що я думаю? Добродію, я думаю, що то все дуже гарно! І думаю, що воно й розумно! Я певний, що лишень в однім нашім окрузі пропадає рік-річно міліони бушлів ріпи одиноко через те, що її зривають в такім незрілім стані — а прецінь, як-би діти стрясували ріпу з дерева..."

"Трясіть ви радше свою бабуню, от що! Та хиба ріпа росте на деревах?!"

"Ну, на деревах вона не росте! Хто-ж говорив-би таке?! Бачите, я лиш так образово висловився — тільки для приміру! Всякий, що хоч трошки розуміється на тім, побачить, що я не писав того в буквальнім значінню; я хотів сказати, що при зборі винограду треба казати хлопцям потрясати виноградними кущами."

Тут мій старик скочив зі свого крісла і, подерши ґазету на дрібні кусники, став в лютости доптати її ногами; відтак, розбивши паличкою кілька менших річий в кімнаті і крикнувши до мене, що я не знаю більше від корови, вийшов, тріснувши сильно дверми; він взагалі поводився так дивно, що мені видалось, наче-б він був чимось невдоволений. Та помогти йому в якийнебудь спосіб я не міг, бо тоді було уявити собі, що його могло так розсердити.

Незабаром потім зявився якийсь довговязий чоловяга з довгим, на плече звисаючим волосєм і з лицем, на якім сторчали пучки давно не голеної щетини. Він швидко отворив двері і пристанув, наче вкопаний, подавшись цілим тілом вперед і приложивши палець до уст, наче-б прислухувався до чого-то дуже уважно. Та скрізь панувала тишина, не було чутно ні звука. Тоді він замкнув двері на ключ і, ступаючи осторожно на кінчиках пальців, почав підходити до мене. Відтак, пристанувши на досить приличнім віддаленню, глядів кілька мінут дуже уважно в моє лице, добув з-за пазухи послідне число нашої ґазети і кликнув:

От, це ви писали! Перечитайте це мені — скоренько! Поможіть! Я терплю!"

Я почав читати. По перших словах я переконався про благодійний їх вплив на мого дивного гостя. Напруженість в його вигляді щезла; з

лиця уступила трівога; його осіяли мир і спокій, як освічує мягке місячне світло пустинний краєвид. Я читав:

"Ґуано — малесенька пташка, але її годівля потрібує великих старань. Її треба спроваджувати перед червнем і після вересня. Зимою треба її держати в теплім приміщенню, де вона може виводити свої молоді."

"Вигляди на урожай збіжа цего року лихі, тому фармері повинніби вчасно упоратися з ломаннєм кукурузи і сіяти гречку в липни, а не в серпни."

"Тепер дещо про гарбузи. Управа цеї ягоди є поширена в центральних сторонах Нової Анґлії; тамошні фармери уживають її на паї, а також на корм для коров, які їдять її з більшою охотою, чим малини."

"Як лишень настає тепла пора року, і як гусаки починають плодитися"...

Тут мій гість кинувся до мене і, стискаючи сильно мою руку, заговорив:

"Так, точнісінько те саме! Тепер я знаю, що мав рацію, бо ви читали слово в слово те саме, що й я! Коли я, бачите, перечитав собі це перший раз сьогодня рано, я сказав собі, що я ніколи, ніколи передше в це не вірив; та мимо того мої приятелі тримали мене під незвичайно строгим наглядом; але тепер я зрозумів, що я божевільний, і таки зараз счинив такий галас, що мене могли чути за дві милі; потім я вискочив на улицю з бажаннєм зарізати когонебудь, тому що, ви знаєте, я переконаний, що скорше чи пізнійше дійде до того, отже чому не зачинати мені першому! Я щераз перечитав один з тих уступів, а відтак запалив свою хату і побіг! Я побачив богато народу і одного хлопця висадив на дерево, звідки буду міг його дістати, як буде мені потрібний. Відтак подумав, що треба для більшої певности зайти і до вас. Тепер це безумовно правда і кажу вам, це велике щастє для того хлопця, що сидить там на дереві. Бо, вертаючи, я з певністю був-би його зарізав.

"Отже до побачення, добродію, прощавайте! Ви зняли великий тягар з моєї душі! Я богато і сильно роздумував над одною з ваших статтій і тепер вже ніхто мене не зібє з тої точки! Прощавайте, добродію!"

Мене огорнуло не зовсім то приємне почування на гадку про цілу ту баламуту, якою почастував мене той дивний чоловяга, бо-ж годі було не розуміти ту якусь далеко подібність між ним і мною. Та ці думки скоро перервала поява мого сталого редактора.

Мій редактор був мрачний, пригноблений і засумований. Він дивився на сліди знищення, заподіяного старим чудаком і тими двома молодими фармерами і говорив:

"Погана справа, дуже погана! Тут розбита фляшка з клейом, там шість шиб у вікні, сплювачка і два ліхтарі. Та це ще не найгірше. Най-

гірше те, що зруйнована репутація ґазети, і я побоююсь, що на завжді. Правда, до цего часу ніколи не було ще такого попиту на ґазету, вона ніколи не розходилася ще в такій скількости і розголосу такого доси ще не мала. Але хто захотів-би прославити себе своїм безглуздєм або розбогатіти завдяки слабости свого ума?!

"Погляньте лишень, чорт побери, як народ товпиться на улиці — аж на дахи вилазить, щоби бодай трошки вас побачити, бо всі вважають вас божевільним! Тай годі инакше думати, перечитавши вашу ґазету.

"Вони взагалі неласкаві до журналістів, але ви тільки скажіть мені, будьте ласка, звідки, яким світом, прийшло вам до голови, що ви потрафите видавати фармерську ґазету? Та-ж тут зовсім ясно, що вам невідомі навіть перші основи рільництва! У вас, як видко, борозда і борона — то одно і те саме!

"Ваша замітка, приміром, що остриці лежать спокійно, поки чують музику, була зовсім злишня. Та-ж остриці завжді лежать спокійно і ніяка музика їм непотрібна. І навіть, до чорта, як-би ви, приятелю мій, поставили собі за ціль життя набутте невіжества, так і тоді ледви чи вас наділили-би більшою почестю від тої, яку оказують вам в цю хвилину! Чогось подібного я ніколи не бачив! Або ваша замітка про це, що гніді коні, як предмет торговлі, придбали собі постійний ринок! Все те виглядає як просто вирахуване на те, щоби осмішити і знищити ґазету! Я бажаю, щоби ви чим скорійш кинули все те і забралися звідси! Другим разом празники не для мене! Як-би і пішов коли, так потіхи мені з нього не було-б, знаючи, що ви мене заступаєте в редакції, що ви ось-ось знову наговорите небилиць! Мене захоплює лють кождий раз, як згадаю вашу статтю про плеканнє устриць під заголовком "Декоративне садоводство".

"Та вже виносіться до чорта звідси! За ніщо в світі не покинув-би більше редакції! І чому, до сто чортяк, ви не сказали мені, що у вас нема ніякого знання про фармерство?"

Тут почав я відповідати на цілу ту напасть.

"З вас, добродію, як бачу, чиста кукуруза і капустяна голова! Перший раз в життю доводиться мені слухати таких жорстоких докорів! Пятнайцять років занимаюся вже видавничими ділами, але це перший раз чую, що треба знати щонебудь, щоби видавати ґазету. Слухайте, ріпо! Скажіть мені, хто пише по ріжних ґазетах критику драматичних вистав? Шевці і хлопці з аптики, які розуміються на театрі не більше, як я на фармерстві!

"Хто дає рецензії книжок? Люди, які за ціле своє життє не написали ні одної книжки. Хто пише поважні статті про фінансові справи?

Панове, які про ці справи нічого не знають! Хто критикує виправи на Індіян? Джентелмени, які не знають воєнних кличів індіянських племен, яким ніколи не доводилось спастися від томагавка, або розпалювати вечірню ватру при помочі стріл, добутих з тіл своїх рідних.

"Хто пише заклики до тверезости, хто кричить про шкідливість алькоголічних напитків? Люди, від яких хиба в могилі перестане заносити горівкою. Хто видає фармерські журнали? Ви? Гм...

"В більшости випадків це люди, які потерпіли невдачі на всіх инших полях — в поезії, в жовтій пресі, в сензаційній драмі, тай взагалі у видавничім бизнесі. І ось вони шукають пристановища в фармерськім орґані і глядять на цю роботу як на середник легкої наживи.

"Добродію, я в цій справі перейшов вже огонь і воду і всякі сурми-труби і я говорю вам, що чим менше чоловік знає, тим більше він шумить, і тим більше громадить гроша. Хто знає, чи й я сам, як-би був незнайком, і як-би замісць скромности в мене було нахабство, не знайшов-би скорше свою карієру в цім холоднім, еґоїстичнім світі!

"Я відходжу від вас, добродію! Ввиду того, як ви обійшлися зі мною, я зовсім не бажаю собі оставати тут.

"Але я виконав свій обовязок. Я зробив все, що зобовязався зробити в тій области, в якій мав дозвіл робити це. Я обіцяв вам зділати ваш орґан інтересним для всіх — і я зробив це! Я казав, що піднесу продажу примірників до двайцять тисяч, і як-би в мене було ще два тижні часу, то я і це зробив-би.

"Я приєднав вам таких читачів, яких не мала ще ніколи ніяка фармерська ґазета. Непорозуміннє між нами, добродію, пошкодить не мені, але вам. Прощавайте!"

І я відійшов.

З анґлійського переклав Д. Б.

Марія Загірня

Я ДЛЯ КРАЮ СВОГО ПРАЦЮВАВ

Я для краю свого працював, а тепер
Покидає мене уже сила;
Скоро, скоро в труні уже знайде собі
Одпочинок душа наболіла.

Я умру. Але-ж я не жалію життя:
Дай, о Боже, і другим зазнати
Того щастя, яке тепер я зазнаю—
За країну свою умирати!

Ти-ж, мій краю святий, прийми в землю того,
Хто за тебе життя покидає;
Добрим словом його помяни, як твоя
Зірка ясно у небі засьяє!

Бо настане той час, що в тобі, краю мій,
Не вживати-муть слова: неволя,
І у рідних степах і по рідних хатах
Панувати-ме щасте і доля.

Легко стане в той час нам лежати в труні,
Бо і ми свою лепту останню
Положили на те, щоб країні своїй
Пособити в її безталанню.

Іван Франко як Письменник

(Бібліоґрафічна замітка.)

В 1880 р. почала виходити перша українська щоденна ґазета "Діло". Запрошений у співробітники її дав Франко кілька своїх новель і в 1882 р. ширшу статтю про галицьку індемнізацію. В 1883 почав працювати тут більш стало, де порушував питання економічні та громадські. Крім "Діла" Франко співробітничав в літер. наук. журналі "Зоря" і гумористично-сатиричнім журналі "Зеркало". Тоді ж виготовив реферат про економічні справи, що було оголошено на вічу у Львові 1883 р., який зробив у цілій Галичині велике враження. Не кидав своєї праці він і в варшавському польському журналі "Prawda", де містив переклади своїх новель. Дещо з них друковалося тоді в календарах "Просвіти".

В "Зорі" Франко працював до початку 1885 року, і пірвав з нею, коли це видання передано було Т-ву ім. Шевченка. Пірвав він також і з редакцією "Діла" та робив заходи, щоби заснувати нову літературну часопись. Їздив в 1885 р. у Київ, але з виданням тим нічого не вийшло. Замість того прийшло до "згоди" між Франком і "Зорею" — він став її редаґувати під цензурою відповідального редактора до осени 1886 р.

Після поїзденьки у — друге до Київа, де поет одружився, на гроші, що одержав там на видання часописі, з якого нічого не вийшло, почав видавати "Наукову Бібліотеку (1887—88), яку далі перемінив Франко на "Літературно-Наукову Бібліотеку" (1889 — 1892). Тут друковались праці його, Драгоманова, Павлика й инш., оріґінальні та перекладні. В 1887 році видав своїм коштом збірник своїх віршів "З вершин і низин".

Після розриву з укр. народовцями шукає заробітку і йде "у найми" — з липня 1887 р. стає членом редакції радикально поступової ґазети польської "Kurjer Lwowski", де працює майже повних 10 літ. Крім того працює Франко ще й в таких польських виданнях: "Kraj", "Prawda", "Przegląd Tygodniowy", "Dziennik Łódzki", "Przegląd Społeczny", "Kurjer Warszawski", "Ateneum", варшавськім "Głos'i" і "Ruch'ові". В 1889 р. почав видавати враз з Вислоухом польську людову часопись "Przyjaciel Ludu". Крім біжучих статтей тут містить ряд своїх новель і повісток. Присвячує також досить увати й історії укр. літератури.

Не перестає Франко одночасно з тим працювати і в українських виданнях, так в 1887 р. під його доглядом вийшла у Львові літературна збірка авторів українських студентів російської України під назвою "Веселка". В тім самім році під його редакцією у Львові вийшов

жіночий альманах "Перший Вінок". В 1888 р. вийшло перше і останнє число орґану кружка університетської молоді радикального напрямку — "Товариш". Редактором його був Франко. Не минав він і видань на російській Україні — в Кієвскій Старин-і" за 1888 р. помістив кілька своїх оповідань. Працює також недовго в "Правді", Ол. Кониського, містить ряд статей у популярній "Батьківщині" — О. Романчука і багато перекладає. В 1889 р. його арештують в-третє. Сидючи в арешті Франко написав ряд поем з оповідань арештантів, кілька "Тюремних сонетів" і чудове оповіданнє "До світла".

1890 рік проходить під знаком скріплення туртка драгоманців і першими проявами того було видання ґазети, чи певніще півмісячника "Народ", редактором якого був Павлик, та заснування радикальної партії. Постійним співробітником "Народу" рівно-ж як і популярного "Хлібороба" і далі "Громадського Голоса" був Ів. Франко, а останнього навіть редактором.

В роках 1892—4 Франко кінчає університетські студії у Відню, одержавши ступінь доктора фільософії. На докторську дісертацію предложив він свою студію з історії староруської літератури п. наз. "Іван Вишенський". По одержанню доктората Франко робить заходи осягнути право викладу (габілітації) у львівськім університеті і 18 лютого 1895 р. відбувся габілітаційний виклад його на тему "Наймичка Тараса Шевченка". Але з огляду на політичну минувшість Франка і заходами намісника Галичини гр. К. Бадені його не затверджують на посаду доцента укр. літератури у львівськім університеті.

Поза науковою працею не забуває Ів. Франко і своєї чисто літературної роботи. Так в 1890 р. вийшла його збірка оповідань п. наз. "В поті чола", де крім передмови написаної М. Драгомановим, поміщена була автобіоґрафія Франка, під заг. "Відривок з листу Ів. Франка до М. Драгоманова". В збірку увійшло 20 оповідань. В 1893 виходить друге видання, майже вчетверо збільшене, збірки поезії "З вершин і низин". В тім же часі Франко пробує своїх сил в драмі і комедії: "Сон князя Святослава", "Камінна душа" (обидві друковано в "Житю і Слові"), далі "Рябина", "Учитель" і "Украдене щастє" (в "Зорі"). Дві останні п'єси здобувають собі першорядне місце в укр. театральнім мистецтві.

З початком 1894 р. засновує Франко у Львові науковий журнал "Житє і Слово". В 1896 р. його перемінено на політичний і літер.-наук. журнал. Так він виходив в 1896 і 97 р.р. Тут Франко поруч маси розвідок, оповідань і поезій друкує свої дві повісти: "Основи суспільности" (нескінчено) і "Для домашнього огнища". В 1898 році виходить його збірка любовних віршів п. з. "Зівяле листє" — "лірична драма". Одна з найкращих річей Франка, як поета.

Протягом 1897 року складає Франко зо своїх давніших і нових вір-

шів нову збірку, що виходить у світ в 1898 р. п. наз. "Мій ізмарагд". В тім часі повстають також і віршовані казки Франка: "Пригоди Дон-Кіхота" й "Лис Микита", які з пізнійше написаними віршованими казками "Абу Каземові капці" й "Коваль Бассім" та прозових казок — "Коли ще звіри говорили" належать до найкращої лектури дітей і молоді.

В цім же році не повелось Франкові у політичній роботі — його забальотіровано у виборах до австр. парляменту, а також і у відношенню укр. та польської суспільности. Перша відкинулась від Франка після того, як він у своїй передмові до польських перекладів його оповідань п. з. "Galicyjskie obrazki" сміливо заявив: "Nie kocham Rusi". А друга за його статтю у віденському тижневикові "Die Zeit". де він умістив свою статтю про Міцькевича, яко поета зради, під наз. "Ein Dichter des Verrates". Після цього Франко позбувся праці у польських виданнях назавжди.

Зато тепер Франко цілковито віддав себе на працю в українських виданнях. Ще з 1895 р. починає Франко містити свої наукові праці в "Записках Наукового Т-ва ім. Шевченка", яке до цього часу бойкотувало його. Під кінець 1897 р. Наук. Т-во ім. Шевченка ухвалило замісць "Зорі", що видавало досі, розпочати від 1893 р. видання поважнішого літературно-наукового журнала. Нове видання так і було названо: "Літературно-Науковий Вістник", якого редактором і став Франко вкупі з М. Грушевським та зпочатку О. Маковеєм, а опісля В. Гнатюком від 1898 до 1896. одночасно з тим Франко стає редактором і найблизчим співробітником "Записок Н-го Т-ва" і видань "Українсько-руської Видавничої Спілки". В цих виданнях друкує і видає цілий ряд своїх творів: поезій, оповідань, повістей, наукових праць, публіцистики та перекладів.

В 1898 святкує двадцяти-пятилітний ювілей письменської діяльности. Реорґанізується радикальна партія і засновується нова — національно-демократична, Франко, яко видний член її пише в "Ділі", а потім у "Свободі" програмові статті. І свою політичну діяльність кінчає припадковим співробітництвом у "Громадськім Голосі" — орґані радикальної партії.

Тепер свої сили цілком концентрує на науковій та письменській діяльности: крім праці у згаданих вище виданнях виходять його збірки: "Поеми" (1899), збірка віршів "І з днів журби" (1900), поема "Мойсей" (1905) і збірка віршів "Semper tiro" (1906). З прозових річей досить згадати оповідання "Гриць і панич" і повісти "Перехресні стежки" і Великий шум", що друковалися раніш в "Літ.-Наук. Вістникові".

Не менш продуктивно проходить і наукова праця Франка, що здобула собі широку славу і приєднала увагу европейського наукового

світу. Такими є його короткі огляди історії української літератури, що містив він у "Kwartalniku Historycznym" та російськім словарі Брокгауза п. наз. "Южно-русская література". Тим є і огляд старої української літератури в "Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.", що скінчений був вже в часи хвороби і який вийшов в 1910 р.

Сюди-ж належать його студії над старою літературою Сходу Европи і Візантії: "Чудо Климента в Корсуні", "Слово о Лазаревім воскресенії", нові знадібки до нашої старинної літописи; збірники і широкозакроєна студія про старо-християнський роман "Варлаам і Йосаф". Не менш варто уваги монументальне видання апокрифів з укр. рукописей, перша систематична збірка в цілій Словянщині, з неменш монументальними предмовами та введеннями в тексти апокрифів і їх літературу. Зі студії над середними віками Франко дав велику працю про Івана Вишенського, відкрив літературну творчість Шумлянського, а також дав кілька статтей про карпато-українське письменство. Незвичайно цікавився він також старою укр. драмою, віршами і укр. народньою піснею і в цім обсягу бував нераз піоніром. До цього відділу відноситься його студія про український вертеп і проба систематизації укр. народних пісень.

Переходячи до XIX ст. маємо цілий ряд літературно-критичних нарисів Франка про письменників, або про окремі твори їх. Франко видав також Шевченка, Федьковича, зредаґував два томи листів Драгоманова, написав спомини про Остапа Терлецького і т. д. А також дав цінні студії про "Перебендю", "Наймичку" — Шевченка, про "Стару Русь", про Молоду Україну, про Лукіяна Кобилицю і инші. В "Записках" містить свої праці, огляди, замітки, рецензії. На "Наукових курсах", що влаштувало "Т-во прихильників укр. літератури, науки і штуки" читає: Огляд укр. літератури від найдавніщих часів до кінця XIX в., про "Молоду Україну", про "Данте Аліґієрі"; головує на засіданнях фільольоґічної секції Наукового Т-ва. Знову досліджує історію літератури і пише історичні студії: "Із секретів поетичної творчости" (ЛНВ. I. VI) і "Теорія і розвій історії літератури" (Зап. Н. Т. Ш. т. LXXXIX). Студіює укр. фолькльор й етноґрафію і видає кількатомову збірку галицько-українських приповідок.

З літературних праць найбільше виходили його передруки давніших видань, так в 1911 р. поезій: "Давнє й нове", "Зівяле листя" — в Київі, "Панські жарти"; оповідань: "Батьківщина" — Київ; повісти: "Петрії й Довбущуки" — Чернівці, 1913 р.; драми "Учитель" — Київ. Багато праці поклав Франко над перекладами новіщих европейських авторів: Томаса Гуда, Гейне, Шеллі, Байрона, Золя, Гоголя, Помяловського і багато инших, подаючи одночасно з перекладом і літературну розвідку про автора.

Лебединною піснею Франка була збірка його статей друкованих в чужих виданнях в р. р. 1886 — 1890 під заг. "В наймах у сусідів".

Цей спис досить яскраво характеризує літературну і наукову діяльність Ів. Франка, цеб то, як виконав він свій "песій обовязок", як відробив панщиною цілого життя свого "ті дрібняки, які видала мужицька рука на те, щоб міг дістатися на висоту, де видко світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали"... — П. Б.

ЧОТИРНАЙЦЯТЬ ТОЧОК ГУМАННОСТИ

(З просвітної брошури американського департаменту війни.)

1. *Поводись льояльно.* Льояльність є звязковою силою в суспільстві. Держава опирається на вірности кождого з її горожан супроти родини, товаришів праці і співгорожан.

2. *Співділай.* Спільна акція є одинокою дорогою до громадської справности. Її треба плекати так в наших забавах як і в нашій праці.

3. *Поступай чесно.* Чесність є основою всякого діла і чим більше діло, тим важнійшою є чесність. Ніхто не потрафить брехати так швидко, щоби міг вдержати своє підприємство на нечесности.

4. *Поводись справедливо.* Тут головним є це, щоби у всякій справі руководитися розумом, а не бажаннями.

5. *Працюй чесно.* В кого нема охоти заробити собі на прожиток чесною працею, той стає тягарем для громади.

6. *Жий ощадно.* Треба жити ощадно—значить, не марнувати нічого без потреби, та не забувати про будучність. Гріш є необхідний і кождий повинен старатися зложити дещо на будуче.

7. *Поводись вирозуміло.* Співділаннє не є можливе там, де люди не лагодять своїх переконань ввічливістю і не панують над поривами запальчивости.

8. *Учись пошанівку.* Є річи, які шанують згідно всі чесні люди. То-ж треба відноситися з пошаною до женщин, дітий, старців, закону, віри, щирих переконань і розумних традицій.

9. *Поступай відвічально.* Почуваннє особистої відвічальности є пробою горожанства.

10. *Ділай незалежно.* Демократичний горожанин повинен бути самодіяльним і розсудним і не йти невольничо за другими в ділах і думках.

11. *Пануй над собою.* Нормальне життє, це рівновага між силою бажання і кермуючим розумом. Де нема панування над собою, там настає хаос.

12. *Поводись ласкаво.* Ця чеснота відай не потрібує пяснень.

13. *Ділай творчо.* Це значить, що не треба займати тільки критичне становище супроти держави і громади.

14. *Жий відважно.* Бо відвага, це перший і рішаючий чинник в життю кождого народу.

УКРАЇНСЬКІ ДІЯЛЄКТИ ТА ЛІТЕРАТУРНА МОВА

(Після викладів проф. Сімовича.)

Українська мова належить до мов індоґерманських, а саме до тієї галузі, яка зветься славянською. Як відомо, славянські мови діляться на 3 ґрупи: східню, західню і південну. Про те, до якої саме ґрупи належить українська мова, в науці немає ясного погляду.

Московські вчені, яким всякою ціною хотілось виправдати асиміляційні змагання уряду і довести "єдність" українського і московського народів, запевняли, що української мови немає, є лиш "малоросійськое наречіє" одного "русскаго язика", який належить до східньої ґрупи славянських мов.

Після того, як було доведено тенденційність і ненауковість цієї теорії, фільольоґія не визнала її правдивою.

В новіщих часах панує погляд, що українська мова наближається більш до південної ґрупи.

Говірка, це мова, якою говорять люде певної околиці. Тямка "мова" і "говірка" не відріжняються. Коли якою говіркою починають писати книжки, то вона стає мовою письменницькою, або літературною. Так говірка, або діялект верхнє-горішній став німецькою літературною мовою, тосканський — італійською, катальонський — еспанською, Москви та її околиць — московською, Кракова та його околиць — польською і т. д.

В давні часи в основу літературної мови бралась та говірка, де повстав головніщий духовий, чи державний центр. За зразком центру такоюж мовою користувались письменники з инших місць. Нове українське письменство повстало не так давно уже підчас занепаду державности й тому трудно, аби яка одна говірка в цілому стала літературною мовою. Всеж таки в основу сучасної письменницької мови лягла певна говірка, а саме наддніпрянська.

Причини тому були умови ґеоґрафічні (Дніпро ділить Україну на дві майже рівні частини), історичні (Київ державний, церковний і культурний осередок в ріжні епохи) і літературні (перші письменники, які почали писать чисто-народньою мовою, були Наддніпрянці).

Величезний простір, заселений українським народом розділюється на декілька говірок або діялектів, які на диво мало ріжняться між собою. Велика помилка ділити Українців по мові на "Галичан" і "Наддніпрянців".

Те, що звуть "галицьким" діялектом, є справді більш менш подільська говірка, яка нічим не ріжниться по праву, чи по ліву сторону Збруча.

З найбільш яскравих говірок зазначимо:

1) архаїчні, які задержали силу старовинних слів. Це говірки чернигівські, поліські й... карпатські. Глухі ліси Пинщини та Карпат зберегли населення, яке має силу старо-українських слів у своїй мові.

2) гірські: а) Лемки з сильними польськими лексичними домішками б) Бойки — з їх широкою вимовою голосівок, в) Гуцули — такими лексичними елементами, які можна знайти хіба що в "Слові о полку Ігоревім".

3) переходові: а) підляська, б) подільська.

4) Наддніпрянські.

5) Степові — на землях війська запорожського й инш. Цікаво, що Західня Україна має далеко більше говірок, ніж величезна територія басейну Дніпра.

Розріжняють три етапи в розвою української письменницької мови:

Старо-український період, коли поволі українщилась давньо-болгарська мова і стала вимовлятися на український зразок (—і, и— суч. укр. и і т. д.) і поповнювалась народно — українськими, нормандськими і тюркськими елементами.

Середневічно-український період, який починається в XVI. століттю, коли натискові католицтва і польонізму мусіла давати опір українська стихія й віра. Ця боротьба витворила цілу літературу від шкільних підручників до полемічних творів на релігійні та політичні теми. Мова цього періоду ближча до народньої але все ще одганяє церковщиною і повна польсько-білоруських домішок та латинських конструкцій.

Новий період починається появою першого твору, писаного простонародною мовою, "Енеїди" Котляревського. Цей твір хоч і писаний народньою мовою, а саме полтавською говіркою, все ще має силу церковних та московських слів і форм,а також елементів бурсацького жарґону.

До Полтавської говірки, яку зробив Котляревський основою письменницької мови, Квітка — Основяненко додав слова і вирази слобожанської говірки, яка дуже подібна до подільської говірки, бо населення Слобожанщини складають переважно українські еміґранти з Поділля. До полтавсько-слобожанських елементів первісної української письменницької мови приєднав Шевченко діялекти Правобережні і, таким чином довершив першу фазу розвитку укр. літературної мови, якою в той час користувались лиш поети й письменники і то в досить обмеженій сфері малювання народнього побуту та історичної минувшини. Дальший розвиток українській письменницькій мові дав Куліш, який переклав народньою мовою Біблію, твори Шекспіра, Ґете, Шілера, Байрона і инш. великих світових письменників і таким чином поширив її обшар на поняття і теми вселюдського значіння.

Заборона друку українських книжок москвоським урядом в 1876. р. змусила перенести центр українського культурного руху до Галичини і

тим викликала великий вплив і значні лексичні домішки західних діялектів до первісної полтавсько-слобожансько-правобережної основи.

В Галичині розвій письменницької мови пішов трохи иншим шляхом, бо там українська мова зберіглась лише серед селян та попів, які походили з старої української шляхти. Ці попи хотіли витворити особливу мову для письменства — щось середнє між мовою церковною та селянською.

Шашкевич, який почав писати народньою мовою, не мав великого таланту і тому не викликав сильного літературного руху.

Тільки коли твори Шевченка дійшли до Галичини, а наддніпрянські письменники мусіли після 1876 року друкувати тут свої твори, в Галичині перемогла чисто народня мова, а саме наддніпрянський її діялект.

Більше розвинене громадянське життя Австрії вимагало дальшого розвою мови і в Галичині вона пережила третю фазу і стала мовою науки, школи і громадського життя.

Велику заслугу в цьому напрямку зробив Грушевський заснованням "Наукового товариства ім. Шевченка".

Коли після 1905. року зявилась можливість вести культурну працю в українській мові на Наддніпрянщині — там народилась українська преса, яка скористувала всі цінні надбання української мови за часів галицького її періоду.

З того часу йде плянове зближення культурних сил з обох боків Збруча і невпинне змагання виробити одну письменницьку мову і один правопис для всього українського народу.

Ці змагання не зостались без відповідних наслідків.

Молодша ґенерація наших письменників пише так, що їх однаково добре розуміють на всіх українських землях. Іде невпинна демократизація мови, наближання її до народньої і хоч процес формації української письменницької мови не скінчився, хоч вона остаточно не виробилась, всеж ми можемо вже зараз констатувати її істнування і при тому одної для всієї української нації.

НАСЕЛЕННЯ В ЧЕСЬКІЙ РЕПУБЛИЦІ

Після політичного календара 1921 р., в чехословацькій републиці є 11,713,975 римо-католиків, 519,842 греко-католиків і 931,882 протестантів. Дуже багато осіб виступило з римо-кат. церкви і приступило до чесько-словацької церкви, а ще більше виступило взагалі з церкви. В самій Празі виступило з церкви в лютім, 1921, за 14 днів більше як 100,000 осіб.

В. Дорошенко

Білоруський Національний Рух за Остатні Роки

Білоруси як рідко який инший народ виявляє надзвичайну живучість свого національного руху. Перші роки великої світової війни поставили білоруський народ у виключно тяжке становище: військовий фронт пройшов з літа 1915. року по самій сердцевині краю, розрізавши його на дві частини: одна, — ціла Гродненщина, частина Мінщини й Віленщини з самою Вільною, опинилась під німецькою окупацією, решта зосталась в російських руках. Відступ російських армій на схід потяг за собою небувалий може з часів переселення народів масовий рух людности, т. зв. "біженців", силоміць вигонених Росіянами з рідних осель і розкиданих потім по всій европейській та азіятській Росії. Сотні тисячів білоруської людности було зірвано з місця; сила людий загинула від варварських умов цього "біженства", а решта, зроблена старцями, опинилась на ласкавому хлібі російських запомогових інституцій. На широкому просторі по обидва боки фронту білоруська земля була знищена боротьбою і самою присутністю міліонових ворожих армій.

Завмерло було спочатку всяке умове, культурне життя. Частина білоруських діячів опинилась під Німцями, частина під Росією, і всякий звязок між ними був перерваний — аж до кінця 1918. року. Російський уряд, немов не задовольняючись матеріяльною руїною краю, старався припинити всякі прояви культурного життя Білоруси: в осередку білоруського життя на російському боці, в Мінську, заборонено було друкувати білоруські часописі й книжки, і тільки в Петербурзі в 1916. р. могли виходити білоруські часописі "Swietacz" та "Дзянніца", але в їх цензура викреслювала саме слово "Білорусь", примушуючи заміняти його словами "наш край". Тільки й дозволено було Білорусам орґанізувати комітети для допомоги "жертвам війни". Точнісінько так само, як було і в нас на Україні.

Уперве віджив білоруський рух під німецькою окупацією. При всій строгости військового управління, Німці не забороняли місцевим національностям гуртуватись, засновувати політичні й культурні орґанізації, закладати школи, видавати часописі. У вересні 1915. війшли Німці до Вільна, а вже в падолисті одкривалась у Вільні перша білоруська школа, в грудні "Білоруські учительські курси", а в початку

1916 р. виходить уже часопись "Гоман", засновується Білоруський Клуб, Білоруське Наукове Товариство, Учительський Союз, Центральний Союз Білоруських Національних орґанізацій та цілий ряд инших спілок і товариств. Душею цілого того руху являються брати Антін та Іван Луцкевичи, піоніри білоруського руху ще з початку нашого століття. Вже в кінці 1915. року білоруська політична думка знаходить собі вислов у заснуванні "Конфедерації Великого Князівства Литовського", до котрої прилучились представники чотирьох народностей: білоруської, литовської й жидівської і котра в своїм універсалі проголосила ідею відновлення історичньої Литви й Білоруси, обєднаних на основі рівного права усіх, заселяючих їх народностей. Ця спілка скоро розбилася, бо Литовці, одержавши від Німцім конкретні обіцянки що-до утворення самостійної Литви, на початку 1917. року заняли зовсім инше становище і скликали у Вільні свою державну раду "тарибу", як суверенний орґан Литовської держави, до котрої мали увійти й білоруські землі.

Певним культурним придбанням Білорусів під німецькою окупацією залишились кілька десятків народніх шкіл і дві середніх одкритих протягом 1915—1917 років.

Переворот у Росії весною 1917. року відкрив цілком нову еру в житті білоруського народу. Національний рух розвинувся так швидко і так широко, що вже в кінці 1917. року можна було говорити про справжнє відродження білоруського народу. Позбавлений зовсім своєї буржуазії й поміщицького класу, маючи тільки демократичну інтеліґенцію, котра вийшла здебільшого з сільських мас або з нечисленної робітничої та маломіщанської верстви, Білоруси прийняли далеко йдучі гасла соціяльних змін; ідеї соціяльної революції, котра малаб принести з собою і увільненя з під влади чужих пануючих класів, знайшли собі певний ґрунт серед обставин білоруського життя і настроїв маси. Одначе поруч із тим провідники білоруського руху виявили значне почуття національоні солідарности, державного розуміння й такту; тому-то, не тратячи сил на взаємне поборювання і понад усе ставлячи не партійні інтереси, а ідею всестороннього визволення своєї упослідженої, пригніченої національности, вони при всяких обставинах, при всяких формах державного ладу і часто змінливої фактичної влади вели свою національну роботу.

Хід розвитку революційного руху на Білоруси в 1917. році був дуже подібний до того, що було і в нас на Україні. Спроби добитись від тимчасового російського уряду леґальним шляхом автономії для свого краю, скоро переконали Білорусів, кажучи словами одного з їх діячів, що "коли раніще білоруському відродженню доводилось мати діло з царським самодержавієм, то тепер доводиться мати діло з великоруським великодержавієм". Наслідком того серед білоруських діячів по-

чала кріпнути думка про державну самостійність Білоруси. Перший загально-білоруський-національний зїзд в грудні 1917. року в Мінську проголосив "Білоруську Народню Републику", утворив Раду Републики і Раду Міністрів. Але вже насували московські большевики й оружною силою розігнали цей зїзд.

Німецький наступ весною 1918 року увільнив Білорущину на якийсь час від большевиків аж по Дніпро, але Німці не допустили уряд Білоруської републики до фактичного урядовання, хоч і не заборонили засідання Білоруської Ради в кінці березня 1918. р. у Мінську, де вперве появились і делеґати від земель з під першої німецької окупації: Гродненщини та Віленщини. Рада проголосила повну незалежність Білоруської Народньої Републики, випустивши з приводу цього "Уставну Грамоту", котру самі Білоруси визнають за найбільш повне й яскраве виявлення білоруської політичної думки за вес час доби відродження. Ідеал цеї Грамоти поки ще зостається ідеалом, але він присвічує білоруському народові на його шляху до виборення собі кращої долі. Німці не дали білоруському урядові ні зорґанізувати оружної сили ні закріпити міжнароднього становища Білоруси. Стоячи на ґрунті Берестейського миру з Москвою, вони передали їй більшу частину білоруських земель.

Але протягом 1917—1918. років Білоруси так підняли національну свідомість серед широких мас народу і встигли так спопуляризувати ідею білоруської державности, що з нею мусіли рахуватися й московські большевики. Вже протягом 1918. р. білоруські діячі, котрі прийняли ідеольоґію радянської системи, орґанізували в Москві та Петербурзі большевицьку пресу на білоруській мові ("Дзянніца", "Чырвоны Шлях"). Йдучи переймати від Німців по берестейській умові білоруські землі, большевики проголосили (в кінці 1918. р.) "Совітську Білоруську Республику", на чолі якої поставлено відомого білоруського поета Дмитра Жилуновича ("Цішка Гартни"). Вони дали великі кошти на піддержання білоруської культури; в Мінську засновано було вищу школу — "Педаґоґічний Інститут", на чолі котрого стояв відомий білоруський діяч, професор, В. Івановський. Але загальна система руйнування всього економічного й громадського життя, яку повели большевики на Білоруси, зводила на нівець це їхне покровительство культурі. "Незалежність" Білоруси було чистою фікцією; Жилуновича скоро скинули і краєм запанували московські комісарі: в їх очах всякий прояв культурно-національного життя білоруського явився шовінізмом. Та скоро саму "Незалежну Совітську Білорусь" було перекроєно на новий кшталт: всю східню частину Білорусі (Могилевщину й Вітебщину) просто прилучено до Москви, а західні оповіщено злученими з Литвою в одну "Литовсько-Білоруську Совітську Соціялістичну Республіку". Одначе цей акт зостався порожнім звуком. На сцену виступав уже но-

вий чинник, що претендував на панування над Білорусю: це була Польща. Скріпившись з упадком Німеччини й України, Польща, перейнята своїми давніми традиціями панування над українськими та білоруськими землями, вже чигала на Білорусь. Вже в кінці 1919. р. польське військо, під проводом самого Пілсудського, рушило на схід, оповіщаючи у відозві "до обивателів кол. Вел. Князівства Литовського", що несе їм "вільність і свободу". Що це була за вільність та свобода, про це красномовно свідчить збірка К. Єзовітова "Бѣлоруссы и поляки. Документы и факты изъ исторіи оккупаціи Бѣлоруссіи поляками въ 1918 и 1919 годахъ", видана недавно в Ковні та брошура А. Луцкевича "Polska okupacya na Białorusi" (Вільна, 1920); це справжні "червоні книги" польських насильств і утисків над білоруським населенням; під претекстом боротьби з большевизмом Поляки нищили білоруський національний рух, тисячами інтернували на вічну загибель білоруських діячів, інтеліґентів, селян і військових...

Польсько-большевицька війна 1920 року повела до нової матеріяльної руїни Білоруси і до нового її поділу, на цей раз між Польщею та Москвою. Правда, Москва знов утворила з Мінщини та Могилевщини, що припали їй, фікцію "Радянської Білоруси".Але це мало потішає білоруських патріотів, і вони устами свого видатніщого діяча А. Новіни (Луцкевича) гаряче протестували на сторінках відновленої у Вільні "Нашої Ниви" (найстарша білоруська ґазета, заснована ще в 1906. році) проти Рижського договору, називаючи його "третім поділом Білоруси".

Цей поділ і взагалі важкі політичні і всякі инші умови життя під польською і московською окупацією викликали еміґрацію значної частини білоруських діячів, котрі знайшли собі притулок у Литовців, у Латишів, у Берліні. Тут виходять білоруські часописі й істнують навіть орґани колишньої "Білоруської Народньої Републики".

Але культурно-національне життя не припиняється і в окупованому чужинцями рідному краї. Мінськ служить осередком цього життя в "Совітській Білоруси", Вільна — в польській. , тут і там істнують білоруські ґімназії, національний театр, літературні й наукові товариства, виходять ґазети, журнали, друкуються книжки. Просвітний рух захопив собою тлуху провінцію: часто й густо в повітових містах і навіть містечках засновуються білоруські ґімназії, не кажучи вже про народні школи та бібліотеки, або просвітні товариства.

Білоруська література, зберігаючи свою духовну єдність понад усіма кордонами, невпинно розвивається і ширшає. Перше в ній панувала поезія та дрібні новелі; тепер появилась уже соціяльна повість: "Дзве душы" М. Горецького: розвивається драма (Янко Купала і Фр. Алех-

нович); зміст самої поезії поглублюється і виходить поза межи сільського життя, захоплює загально-людські мотиви й інтереси (Якуб Колас, покійний М. Богданович). 1920. р. появилась у Вільні перша "Гісторыя беларускае літературы" М. Горецького, мало оброблена, правда, але багата своїм матеріялом.

Лихоліття останніх років забрало чимало тяжких жертв серед білоруських діячів. Серед цих утрат найдошкульнішою напевно для білоруського життя являється смерть видатного діяча, одного з перших провідників національного руху, археольоґа й дослідника мистецтва Івана Луцкевича (1881—1919), великого приятеля українства, так само й смерть молодого талановитого поета Максима Богдановича (1892—1917), що брав участь також в наших виданнях (напр. в "Укр. Жизни"). Його коротке життя, повне праці для рідного народу, так багате надіями, найкраще можна схарактеризувати словами самого поета про летючу зорю:

"Так свабодна, так ярка пражыць
— Лепшай долі няма на зямлі:
Усьо кругом на мамент асвяціць
І погаснуць у цьомнай імглі..."

Та на зміну їм виступають усе нові й нові ряди борців, і можна думати, що білоруський народ, раз прокинувшись до нового життя, більше не засне ніколи.

МОДЕРНИЙ СФІНКС.

Знаєте грецьку байку про сфінкса? Лежав він на дорозі до міста Теб з сімома брамами. Хто хотів там найти дорогу, мусів розвязати загадку, яку він укладав. Хто не знав відповісти, того сфінкс роздирав. Так лежала соціяльна проблема на дорозі життя кождого народу. Гелляда відповіла на це своїм умінням і своєю фільософією; але що не вміла розвязати питання своєї суспільної нужди, свойого невільництва й гельотизму, щезла з облича землі. Рим відповів на це пануванням свойого меча і хитрістю правників, але що в римській державі терпіла гнет пролетарська кляса, запав засуд смерти і над культурою цеї імперії. А тепер знову лежить сфінкс соціяльної проблеми перед новочасними народами: народ, що буде винен відповідь на питання сфінкса, загине; народови, що розвяже це питання, сфінкс відкриє дорогу до найвищої цілі.

РИСЬКА ГРАНИЦЯ

В риському договорі, який підписано 18. марта, 1921, усталено що границі поміж Польщею з одного і Білорусю та Україною з другого боку творить лінія:

Здовж ріки Двини від границі Росії з Латвією аж до точки, в якій границя б. Виленської ґубернії стикається з границею б. Витебської ґубернії;

дальше границею бувших ґуберній Виленської і Витебської до дороги, що лучить село Дрозди з містом Ореховно, полишаючи дорогу і місто Ореховно по стороні Польщі;

дальше, перетинаючи зелізничий шлях біля міста Ореховна і скручуючи на південний захід, йде здовж залізничого шляху, полишаючи стацію Загате по стороні Польщі, село Загате по стороні Білоруси, село Стельмахово по стороні Польщі;

дальше здовж східної границі б. Виленської ґубернії до точки, в якій сходяться повіти: Дисненський, Лепельський і Борисівський;

дальше здовж границі б. Виленської ґубернії на просторі одної версти до її скруту на захід біля Соснівця;

дальше простою лінією до жерел річки Черниці на схід від Горнова, відтак здовж річки Черниці до Великої Черниці, полишаючи її по стороні Білоруси;

дальше на південний захід поперек озера Мядьол, звідси до села Заречиськ, полишаючи його і с. Хмелівщина по стороні Білоруси, а с. Староселе і село Туровщина по стороні Польщі;

дальше на південний захід від ріки Вілії до устя до неї зі сходу безіменної річки на захід від с. Дрогомичі, полишаючи по стороні Білоруси села: Угри, Вольбаровичі, Борове, Шунівку, Безтроць, Далекая, Клячковск, Зявантів, Матвієвичі, а по стороні Польщі села: Клайськ, Вашкова, Осова, Куськ, Вардомички, Солоное і Мільча;

дальше рікою Вілією аж до шляху, що йде на південь від міста Долгинова;

дальше на південь до с. Батурина, полишаючи по стороні Білоруси цілий шлях і села: Рагозин, Токарі, Полоси і Глубочани, а по стороні Польщі села: Овзяники, Чорноруче, Журава, Рущиці, Затеме, Бірки, Черняки і Батурин.

дальше на м. Радишковичі, полишаючи по стороні Білоруси села: Папищі, Селище, Подворани, Трусовичі північні, Дошки, Циганово, Дворища і Чиревичі, а по стороні Польщі села: Лужкавець, Мордаси, Рубці, Лавцевичі півн. і півд., Буцки, Клімонти, Великі Башки і м. Радошковичі;

дальше по річці Вязовська до села Ліпені, полишаючи це село по стороні Польщі, відси на південний захід перетинаючи залізничий шлях і полишаючи стацію Радошковичі по стороні Білоруси;

дальше на схід від м. Ракова, полишаючи по стороні Білоруси села: Векшиці, Должені, Меткова, В. Бороздинка і Козельщина, а по стороні Польщі села: Шиповали, Мацевичі, Старий Раків, Кучкунів і м. Раків;

дальше до м. Волми, полишаючи по стороні Білоруси села: Велике Село, Малявка, Лукаші і Шепки, а по стороні Польщі села: Душкова, Хіморида, Янківці і м. Волма;

дальше здовж шляху від м. Болми до м. Рубежевичі, полишаючи цей шлях і місточко по стороні Польщі;

дальше на південь до корчми без назви на точці, де перетинається залізничий шлях Барановичі Мінськ, і шлях Н. Свеже Мінськ, полишаючи корчму по стороні Польщі, причім по стороні Білоруси залишаються села: Папки, Жиниця, Полоневичі, Осинівка, а по стороні Польщі села: Лихачі і Рожанка;

дальше від середини дороги поміж Несвіжем і Тимковичами на захід від Кукович, полишаючи села: Свериново, Кутець, Лунна, Язвіна півн., Беліки, Язвин, Римаші і Куковичі (всі три) по стороні Білоруси, а по стороні Польщі села: Куль, Бучне, Двіянопіль, Журави, Посіки, Юшевичі, Лісуни півн. і південні, Султановщину і Плешевичі;

дальше в половині дороги поміж Клецком і Тимковичами (поміж селами Пузово і Проходи), полишаючи по стороні Білоруси села: Райовка, Савичі, Зараківці і Пузово, по стороні Польщі села: Марусин, Смоличі, Летешин і Проходи;

дальше до варшавсько московської шоси, перетинаючи її на захід від села Филиповичі зах., полишаючи с. Цехова по стороні Білоруси, а село Йордиці по стороні Польщі;

дальше на південь від ріки Мороч при с. Хоропіль, полишаючи села: Старі Мокряни, Задвіре, Мокряни і Хоропіль по стороні Білоруси, села: Цеперовец, Осташки, Лозовичі і нові Мокряни по стороні Польщі;

дальше здовж ріки Сорочі аж до устя її до ріки Случі мінської;

дальше здовж ріки Случі аж до устя її до ріки Припяті;

дальше в загальнім напрямі на село Бережці, полишаючи села: Любовичі, Хильчиці і Бережці по стороні Білоруси, а села: Лутки півн. і південні по стороні Польщі;

дальше здовж дороги на с. Букчу, полишаючи дорогоу і село Букчу по стороні Білоруси, а с. Корму по стороні Польщі;

дальше здовж дороги на с. Букчу, полишаючи дорогу і село Букчу перетинаючи його поміж ст. Остки і Сновидовичі, полишаючи по стороні України села: Войтковичі, Собичин, Михайлівка і Дудки сновидовицькі, а п стороні Польщі села: Радивиловичі, Рачків, Біловижська, Біловижа і Сновидовичі;

дальше в загальнім напрямі до с. Мишаківки, полишаючи по стороні України села: Майдан Голишевський, Задереве, Маріямпіль, Жовни, Кленову і Рудню Кленівську, а по стороні Польщі села: Дерть, Окопи, Нетреви, Вонячі, Перелисянка, Нова Гута і Мишаківка;

дальше до устя ріки Корчик, полишаючи с. Млинок по стороні України;

дальше горі рікою Корчик, полишаючи м. Корець (Корець — Н. Місто) по стороні Польщі;

дальше в загальнім напрямі до с. Мілятина, полишаючи по стороні України села: Піддубці, Киликиїв, Годжки, Нараївка, Уласянівка і Маріянівка, а села: Богданівка, Черниця, Крилів, Гайків, Довга, Фрідерлянд, Куражський поруб і Мілятин по стороні Польщі:

дальше здовж шляху з с. Мілятина до м. Остріг, полишаючи села: Мощанівка, Кривин і Золове по стороні України, а села: Мощаниця, Бодівка, Вильбовно, місто Острог і шлях по стороні Польщі;

дальше горі рікою Вилія до с. Ходаки, — яке залишається по стороні Польщі;

дальше в загальнім напрямі до м. Білозірка, полишаючи по стороні України села: Велика Боровиця, Степанівка, Баймаки півн. і південні, Ліски, Сирки, Волоськи, м. Ямпіль, села: Дідківці, Вязовець і Кривчики, а по стороні Польщі села: Боложівка, Садки, Обори, Шкроботівка, Паньківці, Грибова, Лисогірка, Молодьків і м. Білозірка:

дальше до ріки Збруч, полишаючи шлях і село Щаснівка по стороні Польщі;

дальше здовж ріки Збруч до її устя до ріки Дністер.

КІЛЬКА СЛІВ ПРАВДИ.

Сучасний уряд це тільки сторож інтересів цілої буржуазії. Буржуазія перемінила лікаря, правника, ученого і поета в платних своїх наймитів, відобрала родинним відносинам сентіментальний характер і перемінила їх у відносини чисто грошеві. Капіталізм замінив робітників у наймитів і невільників машини та фабрикантів. Право, моральність і церква це лише буржуазні пересуди, за котрими криються буржуазні інтереси. Всі дотеперішні подвиги це були подвиги меншости або в інтересі меншости. Подвиг пролетаріяту, це подвиг більшости, в інтересі більшости. Пролетаріят не може двигнутися заки не упаде ціла будова сучасної суспільности. Боротьба прлетаріяту є передусім боротьбою національною і економічною.

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІЯЛІСТИЧНОЇ РАДЯНСЬКОЇ РЕПУБЛИКИ

Затверджена Всеукраїнським З'їздом Рад на засіданню 14. марта 1919 р. принята в дефінітивній редакції Центральним Виконавчим Комітетом на засіданню 14. марта 1919 р.

I. ОСНОВНІ ПОСТАНОВИ

1. Українська Соціялістична Радянська Республика є орґанізація диктатури працюючих і експльоатованих мас пролетаріяту і біднійшого селянства для перемоги над їх віковими гнобителями й експльоататорами капіталістами і поміщиками.

2. Завданєм сієї диктатури є здійсненє переходу від буржуазного ладу до соціялізму, шляхом проведеня соціялістичних реформ і систематичного подавленя всіх контрреволюційних намірів з боку заможних кляс. Після здійсненя сих завдань диктатура зникне, а слідом за нею, по остаточнім сформованю майбутного комуністичного ладу, зникне й держава, уступивши місце вільним формам суспільного житя, збудованого на основах орґанізації загальної праці на загальну користь і братерську солідарність людий.

3. В цілях здійсненя свого основного завданя Українська Соціялістична Радянська Республика:

а) провадить в житє заходи, що безпосередно направлені до знищеня істнуючого економічного устрою і виявляються в скасованю приватної власности на землю і на всі инші засоби виробництва;

б) в области будівництва державного житя закріпляє владу за робітничою клясою, усталюючи право участи в здійсненню державної влади виключно для працюючих мас і цілком усуваючи пануючі кляси від такої участи;

в) утворює для працюючих мас можливість користуватися правами (свободою живого і друкованого слова, зборів і спілок), позбавляючи сих прав пануючі кляси і спільні з ними по своїй політичній позиції громадські ґрупи;

г) орґанізує озброєну оборону здобутків соціялістичної революції притягненєм до сієї оборони всіх трудових елементів країни.

4. Пориваючи рішучо з минулим, намагаючись знищити, разом з поділом загалу на кляси, також і національний гніт і національну ворожнечу, Українська Соціялістична Радянська Республика заявляє про свій твердий намір увійти в склад єдиної Соціялістичної Радянської Республики, як тільки утворяться умовини для її збудови. Разом з тим Українська Соціялістична Радянська Республика заявляє про свою повну со-

лідарність з нині істнуючими вже Радянськими Республиками і про свій намір вступити з ними в тіснійше політичне об'єднане для спільної боротьби за перемогу світової комуністичної революції, в тіснійше співробітництво в области комуністичного будівництва можливого лише в міжнародному маштабі.

5. Влада працюючих мас на території Української Соціялістичної Радянської Републики здійснюється через Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів та инші орґани влади по означеню Рад.

II. КОНСТИТУЦІЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

А. Орґанізація Центральної Влади

6. До відома Центральної Радянської Влади на Україні належать:

1) Всі питаня загально-державного значіня, а з'окрема;

а) затверджене, зміна і доповнене конституції;

б) установлене і зміна державних меж Републики;

в) зносини з чужоземними державами з'окрема і оголошене війни і усталене згоди;

г) усталене основ орґанізації збройних сил;

д) загальне керовництво внутрішною політикою;

е) цивільне карне і процесове законодавство;

ж) усталене основ соціялістичного будівництва в области народного господарства;

з) кероване грошевою системою і орґанізація фінансового господарства Републики;

і) державна контроля над діяльністю Радянської влади, з'окрема над правильністю, закономірністю і доцільністю грошевих витрат;

2) всі питаня, що не мають загально-державного значіня і які будуть взяті на розгляд орґанами Центральної Радянської Влади.

7. Центральна Радянська Влада має свої орґани, а саме:

1) Всеукраїнський З'їзд Рад Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів;

2) Всеукраїнський Центральний Виконавчий Комітет Рад;

3) Раду Народних Комісарів.

8. З'їзд Рад скликається В. Ц. В. К. не менше як два рази на рік, а по постанові В. Ц. В. К. може скликатися і частійше.

9. Лад виборів до з'їзду Рад установляється В. Ц. В. К. Р.

10. З'їзд Рад є вищою Владою Української Соціялістичної Радянської Републики. В протягу між двома з'їздами, такою владою є В. Ц. В. К. Р. З числа питань, зазначених в ст. 6 виключному відданю з'їзду належить питане, зазначене в п. а, а також з застереженем, зазначеним в ст. 13 — питане про оголошене війни та установлене згоди.

11. В. Ц. В. К. і з'їзд дають загальний напрямок діяльности Робітничо-Селянського уряду і всіх орґанів Радянської влади в країні,

з'окрема виключному відданю В. Ц. В. К. Р. належать: вибори і звільнене Народних Комісарів і Голови Ради Народних Комісарів, росклад державних прибутків і зборів між центральною й місцевою владою, а також розвязуване питань, зазначених в ст. 19 конституції. Питаня, зазначені в п. п. н. б. в. (п. 2) г. п. ж. а також річного буджету розвязуються, як владою з'їзду, так і В. Ц. В. К. Р.

12. В. Ц. В. К. Р. відповідає перед Всеукраїнським З'їздом Рад і обирається останним в кількости по призначеню з'їзду на речинець до слідуючого з'їзду. Рада Народних Комісарів відповідає перед Всеукраїнським З'їздом Рад і перед В. Ц. В. К. Р.

Увага: На місце вибувших членів В. Ц. В. К. заступники призначуються постановою Ц. В. К. всі инші питаня, щодо законодавства і загального керованя в країні, розвязуються також В. Ц. В. К. з поясненем, вказаним в ст. 16.

Увага: Питане про оголошене війни та заключене згоди розвязується В. Ц. В. К. Р. на випадок негайности при неможливости скликати з'їзд в належний час.

14. Завідуване окремими галузями керованя країною накладається на окремі відділи В. Ц. В. К. Р. Народні Комісаріяти на чолі з Завідуючими, обраними В. Ц. В. К. Р. Кількість, межі віданя відділів і їх внутрішна орґанізація усталюється В. Ц. В. К.

15. Рада Народних Комісарів складається з Голови і Народних Комісарів, в число котрих входять: а) Всі керовники окремими відділами В. Ц. В. К. Р. (ст. 14), б) инші особи, що обираються окремо В. Ц. В. К. Р. з його розсуду. Члени Ради Н. К. кождого року можуть звільнятись владою В. Ц. В. К.

16. Рада Народних Комісарів має право брати на свій розгляд питаня і справи, що стосуються до законодавства і загального керованя країною, але має право вирішати своєю владою ті чи инші питаня або справи лише з загальним або спеціяльним уповноваженем, — постанови Р. Н. К. даються на затверджене В. Ц. В. К. Р.

Увага: Питаня, зазначені в ст. ст. 18 або 11 не можуть бути переданими Ц. В. К. на остаточне розвязане Р. Н. К.

17. Склад Народного Комісаріяту належить виключно членам Р. Н. К. У. С. Р. Р. і жадними иншими представниками Радянської влади як в центрі, так і на місцях не може присвоюватися.

Б. Орґанізація Радянської влади на місцях.

18. Орґани Радянської влади на місцях є слідуючі:

а) Ради Робітничих, Селянських та Червоноармійських депутатів (міські та сільські), а також обрані ними Виконавчі Комітети (Виконкоми).

б) З'їзди Рад (ґуберніяльні, повітові і волосні), а також обрані ними Виконавчі Комітети (Виконкоми).

19. Речинець і порядок виборів місцевих орґанів Радянської влади, норма представництва і загальні постанови щодо внутрішної орґанізації сих орґанів, означених меж віданя і влади між ними, як і розмежене останних ними і орґанами центральної Радянської влади встановляються В. Ц. В. К. Р.

20. Право вибору мають незалежно від релігії, народности, осілости, стану і т. п. слідуючі громадяни У. С. Р. Р., які до дня виборів осягли 18 років:

а) всі, що здобувають засоби до житя продукційною і загальнокорисною працею, а також особи, заняті домашним господарством, забезпечуючим першим можливість продукційної праці, себто ріжні робітники і служачі, заняті в промисловости, торговлі, сільськім господарстві та инші селяни і козаки рільники.

б) салдати червоної армії і матроси червоної фльоти.

в) громадяни, що не входять в катеґорії, переведені н. п. а і б за утратою працездатности, відповідно засвідченої.

Увага 1. Місцеві Ради можуть по постанові центральної влади зменшувати усталену в сій ст. норму віку.

Увага 2. Чужинці, які належать до робітничої кляси і трудового селянства, користуються також виборчим правом.

21. Позбавляються виборчого права і права бути обраними слідуючі особи, хоч би вони й входили в одну з вище зазначених катеґорій:

а) особи, що користуються найманою працею з корисною метою;

б) особи, які живуть на нетрудові прибутки, а саме прибутки з підприємств, з маєтків і т. п.

в) приватні торговці, комерційні посередники;

г) черці і духовні настоятелі церков і релігійних культів;

д) служачі і аґенти колишної поліції, окремого корпусу жандармів і охоронних відділів, а також члени панувавшого в Росії дому;

е) особи, визнані усталеним ладом божевільними, а рівно-ж особи, що перебувають під опікою;

ж) особи засуджені за користливі та ганебні вчинки на речинець, усталений законом або судовим вироком.

III. ДЕКЛЯРАЦІЯ ПРАВ І ОБОВЯЗКІВ ПРАЦЮЮЧОГО І ЕКСПЛЬОАТОВАНОГО НАРОДУ УКРАЇНИ.

22. Для повного проведеня основ диктатури пролетаріяту і біднійшого селянства У. С. Р. Р. надає працюючим масам всі права і можливости в области громадянського і політичного житя.

23. Відповідно сему загальному становищу і з метою забезпечення за працюючими дійсної волі совісти, а також припиненя можливости використаня релігії і церкви в інтересах залишеня клясового строю, церква відокремлюється від держави і за всіма громадянами визнається

право пропаґанди релігійних наук, котрі не переслідують жадних соціяльних і політичних завдань, а також антирелігійних наук, котрих дух не перечить комуністичним поглядам.

24. З метою забезпеченя за працюючими дійсної свободи висловленя своїх думок — У. С. Р. Р. усуває залежність преси від капіталу і віддає в руки робітничої кляси і селянської бідноти всі технічні і матеріяльні засоби до видаваня ґазет, брошур, книг, та инших творів друку і забезпечує їх вільне росповсюднене по всій Україні.

25. В цілях забезпеченя за працюючими дійсної свободи зборів — У. С. Р. Р. визнаючи право за працюючими Радянської Републики вільного влаштованя зборів, союзів і т. п., віддає в розпоряджене робітничої кляси і селянської бідноти всі відповідні для влаштованя народних зборів помешканя з світлом і опалом.

26. З метою забезпеченя за працюючими дійсної свободи спілок У. С. Р. Р., зломавши економічну і політичну владу заможних кляс і усунувши сим всі перепони, які до сеї пори перешкаджали в буржуазній суспільности робітникам і селянам користуватись свободою орґанізації і акції — дає робітникам і біднійшим селянам усяку допомогу матеріяльну та иншу для їх обєднаня і орґанізації.

27. В цілях забезпеченя за працюючими дійсного приступу до знаня — У. С. Р. Р. ставить своїм завданем дати робітникам і селянам повну всебічну і даремну освіту.

28. У. С. Р. Р. визнає обовязком всіх громадян Републики працю і проголошує гасло: "не працюючий не їсть".

29. З метою всебічної охорони здобутків Великої Робітничо-Селянської Революції — У. С. Р. Р. визнає обовязком всіх працюючих Републики оборону соціялістичної батьківщини і встановляє загальну військову повинність.

Почесне право захищати революцію зі зброєю в руках — дається лише працюючим. На нетрудові елементи накладається виконуване инших військових обовязків.

30. Виходячи з солідарности працюючих всіх націй, У. С. Р. Р. надає всі політичні права українських громадян працюючим чужинцям, що живуть на території Української Републики і належать до робітничої кляси або до селянства, що не визискує чужої праці.

31. У. С. Р. Р. дає право притулку всім чужинцям, що терплять переслідуваня за релігійні проступки, а також за проступки направлені проти інтересів уряду, обороняючого інтереси буржуазних кляс.

32. У. С. Р. Р. визнаючи рівні права за працюючими, незалежно від їх раси і національности — сбявляє суперечним основним законам Републики уставлене або пропущене яких небудь привілеїв на сій підставі а також яке-б не було пригнічене національних меншостий, або обмежене їх рівноправности.

33. З огляду на інтереси робітничої кляси в цілости — У. С. Р. Р. позбавляє політичних прав окремі особи і окремі ґрупи, які користуються сими правами на шкоду соціялістичної революції.

В. Про Герб і Прапор У. С. Р. Р.

34. Герб У. С. Р. Р. — має на червоному полі в проміннях сонця — малюнок золотого серпа і молота, навкруги яких—уміщено вінок і написи на українській і російській мовах:

1) У. С. Р. Р.

2) Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

35. Торговельний, морський і військовий прапор У. С. Р. Р. — має на червоному полі в лівому куті — напись золотими літерами — Українська Соціялістична Радянська Республика, або лише літери: У. С. Р. Р.

СТАТИСТИКА НОВОЇ ЕВРОПИ

Після найновіщої статистики, територія й населення новоутворених европейських держав представляється в числах як слідує (ті числа є менше або більше точні, бо границі теперішніх держав все ще зміняються):

Держава:	Прост. в квадр. кіл.	Чис. насел.	Держава:	Прост. в квадр. кіл.	Чис. насел.
Росія	4,200,000	78,000,000	Білорусь	50,000	4,430,000
Франція	551,000	39,000,000	Литва	50,000	2,700,000
Україна	551,000	36,000,000	Лотва	60,000	2,000,000
Еспанія	505,000	20,900,000	Естонія	44,000	1,100,000
Німеччина	477,000	60,000,000	Швайцарія	41,300	3,900,000
Швеція	448,000	5,850,000	Голяндія	34,200	6,900,000
Фінляндія	377,000	3,200,000	Бельґія	20,500	7,600,000
Італія	312,000	38,000,000	Альбанія	26,000	780,000
Румунія	299,000	15,500,000	Захід. Тракія	12,000	300,000
Польща	247,000	23,200,000	Східня Тракія	10,000	1,400,000
Югославія	250,000	12,100,000	Люксембурґ	2,600	270,000
Данія	145,000	3,100,000	Терит. Мемля	2,500	120,000
Греція европ.	142,060	5,200,000	Терит. Сари	1,600	650,000
Чехословач.	141,000	13,000,000	Терит. Ґданська	1,500	300,000
Болгарія	98,000	4,000,000	Терит. Задара	600	50,000
Норвеґія	323,000	2,200,000	Андора	450	5,000
Вел. Британія	314,000	46,000,000	Ліхтенштайн	160	11,000
Портуґалія	92,000	6,250,000	Сан Маріно	61	11,000
Мадярщина	87,000	7,500,000	Терит. Реки	21	60,000
Австрія	84.000	6,800,000	Монако	15	25,000

ХРИСТОС І МАРКС

(Віллям Монтґомері Брав, протестантський епископ в Ґаліон, О., написав в 1920. р. розвідку під заголовком "Кумунізм і Християнізм", в якій зясовує свої погляди на значіннє науки Христа і науки Маркса для людського роду. Ця стаття є перекладом одного розділу з тої книжки.)

Непримириме противенство між християнським соціялізмом і соціялізмом Маркса є наслідком факту, що коли християнський соціялізм є в сути річи імперіялістичного характеру, то соціялізм Маркса основується на демократії. Причина тої основної і незатертої ріжниці і послідовної непримиримости міститься у факті, що правовірє, чи то християнське, жидівське, магомеданське чи буддійське, є виключно надприродним і традиційним; а соціялізм Маркса є знов виключно натуралістичний і науковий, так само як дарвінізм.

А щоби вам представити цю причину в такім світлі, в якім я її бачу, подаю слідуючі контрасти між основними віруваннями марксітських соціялістів і правовірних християн:

1. Соціялізм Маркса є сущно натуралістичний. Правовірний християнізм є сущно надприродний. Послідовний соціяліст говорить: Я ношу в собі всі сили мого власного життя. Послідовний християнин говорить: Моя сила є від Бога.

2. Соціялізм Маркса є сущно безклясовий. Правовірний християнізм є сущно клясовою системою, після якої світ ділиться на дві клясі — на праведників і грішників. Послідовний соціяліст говорить: Кождий чоловік є моїм братом. Послідовний християнин (подібно що й всі инші побожні — Жиди, магомедани, буддісти і прочі) говорить: Кождий одновірець є моїм братом, але ті, що грішать або не вірують, є лишень потенціяльно моїми братами.

3. Соціялізм Маркса є сущно дочасний (земський). Правовірний християнізм є сущно небесний. Послідовний соціяліст говорить: Земля є моїм мешканнєм. Послідовний християнин говорить: Небо є моїм мешканнєм.

4. Соціялізм Маркса є сущно матеріялістичний. Правовірний християнізм є сущно духовний. Послідовний соціяліст говорить: Основні потреби життя, а через те й його перша ціль, є пожива, одяг, хата, вигоди і розривки. Послідовний християнин говорить: Найважнійша річ для мене є віра в Бога і послух для нього, а все инше має тільки другорядне значіннє.

5. Соціялізм Маркса є сущно пролетарський. Правовірний християнізм є сущно буржуазний. Послідовний соціяліст говорить: Я есьм,

силою мого походження, мущиною, женщиною і дитиною природи і стою сущно під зглядом роду і призначення на одній уровені з иншими представниками людства, а навіть з представниками звіринного царства. Послідовний християнин, як і чоловік всякої иншої релігії, говорить: Я есьм (силою моєї віри, хрещення або навернення) князем князів, сином або дочкою царя, Бога.

6. Соціялізм Маркса є сущно демократичний. Правовірний християнізм є сущно імперіялістичний. Послідовний соціяліст говорить: Я живу згідно з волею більшости. Послідовний християнин говорить: Я живу згідно з волею Бога.

7. Соціялізм Маркса є сущно миролюбний. Правовірний християнізм є сущно воюючий. Послідовний соціяліст говорить: Знаючи, що ти чоловік, я буду співділати з тобою. Послідовний християнин говорить: Знаючи, що ти невірний, я буду поборювати тебе.

8. Соціялізм Маркса є сущно міжнародній і несектаріянський. Правовірний християнізм є сущно сектаріянський. Послідовний соціяліст говорить: Цілий світ є моєю вітчиною, а бажаннє і зусилле служити мущинам, женщинам і дітям є моєю релігією. Послідовний християнин говорить: Моя вітчина тільки там де християнство, а бажаннє і зусилле служити Богови є моєю релігією.

9. Соціялізм Маркса є, щодо жерел знання і середників його набуття, сущно науковий. Правовірний християнізм є сущно традиційний. Послідовний соціяліст говорить: Спасеннє світа залежить від того, чого навченося природним досвідом, спостереженнями і розслідами над чинністю законів матерії і сили — законів природи. Послідовний християнин говорить: Спасеннє залежить від того, чого навченося дорогою откровення, традицій і натхнення дотично волі Бога Отця, Сина і Духа.

10. Соціялізм Маркса пояснює історію людства натуралістичною теорією, що вона на протязі кождого свого періоду означувалася істнуючою тоді системою набування матеріяльних середників прожитку. Правовірний християнізм пояснює цю історію надприродною теорією, що вона означується провідіннєм і кермою одного в тройці божества. Послідовний соціяліст говорить: Розкажи мені про економічну систему, після якої якийсь народ прокормлював себе, зодягав і мешкав, а я розкажу тобі, бодай в загальнім начерку, яка була його історія. Послідовний християнин говорить: Як розкажеш мені, які були відносини між моїм Богом і якимсь народом, я розкажу тобі історію того народу.

11. Соціялізм Маркса виписав на однім зі своїх прапорів: Свобода. Правовірний християнізм носить таку напись на дотичнім прапорі: Послух. Послідовний соціяліст говорить: Цей прапор Свободи є символом моєї свободи, як чоловічого сина, якого завданнєм є поступати, учитися, жити і навчати других таємниць природи — знати і жити, тобто мати життє, туземне життє в щораз повнійшій мірі, все життє, яке є тут і

тепер, або деинде і колиинде, якщо мало-би бути свідоме, особисте життє денебудь і колинебудь. Послідовний християнин говорить: Цей прапор Послуху є символом моєї неволі як дитини Бога, яка зобовязує мене приймати, після неї жити і її учити ту віру, яку обявлено святим Старого і Нового Завіту, бо в противнім разі я втратив-би вічне життє в небі, яке осягну після дочасного життя на землі.

12. Соціялізм Маркса є виписаний на иншім з його прапорів: Справедливість Людям. Правовірний християнізм має це на дотичнім прапорі: Любов Бога. Послідовний соціяліст говорить: Моїм завданнєм є поводитися супроти инших так, як я бажав-би, щоби вони поводилися супроти мене, як-би наші обставини змінилися. Послідовний християнин говорить: Моїм завданнєм є любити Бога цілим серцем, розумом і душею.

Маркс, Христос соціялістичного евангелія, сказав: Я прийшов на це, щоби світ мав туземне життє для тіла, ума і душі, і мав їх для кождої людської істоти в можливо найповнійшій мірі через співділаннє між людьми у відкриванню законів природи і через ставленнє їх на службу мущинам, женщинам і дітям, достарчуючи для їх тіла поживи, одягу, захисту, здоровля і вигоди, для їх ума свобідного часу на розважання і спромоги до розвитку для їх душі.

Ісус, Христос християнського евангелія, говорить: Я прийшов, щоби подати вам небесне життє для ума, тіла і душі в можливо найбільшій і найповнійшій мірі через співділаннє між вами в поширюванню на цілий світ віри у волю свідомого, особового Бога, обявлену через пророків, заховану в Біблії і толковану церквою.

Кожде евангеліє має на ціли визволити людство від терпіння; евангеліє Христа і евангеліє Маркса мають зарівні на ціли спасеннє пролетарського світа, але між ними є слідуючі ріжниці:

1. Маркс добачує спасеннє в знесенню кляс між людьми. Христос ставить клясу поневолених понад клясу пануючих.

2. Маркс учить, що поневолені можуть визволитися лишень своїми власними силами. Христос учить, що визволити і спасти чоловіка може тільки Бог.

3. Маркс проповідує спасеннє у світі дочаснім і теперішнім — світі, про який кождий знає дещо в більшій або меншій мірі. Христос обіцяє спасеннє на другім світі, про який ніхто з людий нічого не знає.

Дещо Про Читальні

Читальні закладаються на те, щоби лекшим коштом ширити просьвіту між народом; є вони отже в першій мірі науковими, просьвітними, виховавчими інституціями.

Жерелами науки є книжки, а що не кождого чоловіка стати на закупно більшого числа книжок, отже в поміч кождому приходить тут читальня. Гуртуються люди в товариство, дають вкладки і так спільними силами стараються о одну спільну велику бібліотеку, з якої опісля всі користають. Се тесаме, як коли-б люди викопали одну спільну керницю і всі брали з неї воду.

Тепер такі часи, що чоловік може бути і працьовитий і ретельний, а без освіти він далеко не зайде. Сегодня робітник, що вміє читати і писати, тай справді читає і пише, знає, що діється в світі. Він знає права і обовязки свого стану і тому не допустить, аби його хто скривдив. Просвічені робітники гуртуються, укладають ціну і час та инші услівя праці, а буває, що й діляться чистим зиском зі своїми хлібодавцями. Вони мають культурне і політичне значінє в державі, бо — сказано: се не темна голота, що наслїпо іде під руку всяким визискувачам, а просвічена робітнича армія. Тимчасом робітник темний, що не вміє навіть читати і писати, ніколи не зможе собі порадити; його кождий використає, він буде боятися всякої лапки, а конець кінцем ніколи не вилізе з біди і сам знидіє, змарніє, збогачуючи ворогів своєю тяжкою працею.

Тесаме можна сказати і про ремісників. Потрібна вона для хлопця-термінатора; але о скільки вона потрібнійша для визволеного ремісника, для самостійного майстра? Челядник розумний знає, де найдорозше і під найдогіднійшими услівями продати свою працю; самостійний майстер зуміє визискати для свого варстату нові улїпшеня і винаходи, зуміє найти для своєї праці найкориснійший збут і т. и. Тому просвічені ремісники жиють гарним независими житєм, їх кождий поважає, вони всюди мають значінє. Кождий помітує темним, непросвіченим полатайком, що десь у пивници, або в якімсь недоступнім заулку коротає своє житє.

Задачі читальні

Читальня мусить мати на оці ось-такі головні задачі: 1) піднесенє стану просвіти між своїми членами; 2) піднесенє господарства, торговлі і економічне скріпленє своїх членів; 3) розбудженє товариського житя при помочи хорів, аматорських кружків, частих зимових вечерів і т. п.; 4) піднесенє моральне, вироблене громадянського духа єдности і почутя

обовязку спільної праці для добра громади і свого народу.

До загально-просвітної задачі належить: а) передплачуванє і читанє ґазет (гуртом і зокрема); б) старанно ведена бібліотека; в) звичайні місячні сходини; г) виклади без і при помочи приладів; ґ) курси для неграмотних, і т. п.

До економічно-господарської діяльности береться читальня головно тоді, коли нема в громаді окремих статутових товариств того рода. Тоді належало би при відділі товариства утворити окрему економічно-господарську раду. Задачею котрої були би: а) уряджувати виклади і курси з области економічно-господарської; б) уряджувати ратункову акцію на випадок елементарного нещастя; в) дбати о зародові раси худоби рогатої, бугаїв, взірцевих вівчарень, і т. п.; г) закуплювати і достарчувати членам насінь, штучних погноїв, машин і знарядів рільничих; ґ) закупити для ужитку членів за читальняні гроші або на спільний рахунок більші машини господарські; д) підготовляти ґрунт і стреміти до заснованя окремих економічних рільничих, господарських і торговельних товариств в громаді.

До розбудженя товариського житя в читальни причиняються: а) згадані сходини; б) світляні образи при помочи скіоптікону, продукції ґрамофону, декламації, гри і рухові забави, гумористичні оповіданя, діяльоґи і т. и.; в) театральні вистави, якими повинен занятися окремий кружок; г) хори мішані і мужеські; ґ) орхестра (діріґентом хору й орхестри може бути один чоловік; він повинен скінчити бодай курс для діріґентів); д) особливо важною річию є плекати в читальни народні забави, народну пісню і инші народні звичаї, надавши їм благородну форму і виконанє. (При сій агоді можна зібрати силу обрядових, принагідних і звичаєвих співанок, всіляких мудрішок і приповідок народних, колядок і щедрівок — все те по можности з нотами. Се праця незвичайно легка і приємна і за неї повинна взятися кожда свідома людина, бо се невичерпаний скарб, се підстава нашої національної культури); е) вечерниці в честь наших славних людий, як Шевченка, Федьковича, Котляревського, Драгоманова, Франка і т. п., або з приводу важних історичних подій і т. п.

До піднесення морального і вироблення громадянського духа треба стреміти в цей спосіб: а) через добір відповідної лектури белетристичної; б) через виклади і відчити, н. пр. про боротьбу з алкоголем, про устрій держави, права, історію з узглядненем історії України, поступу культури і визвольного руху народів, і т. д.; в) через особистий примір і вплив. Іменно орґанізатор повинен виробити собі кількох або кільканайцятьох громадян, що були би його правою рукою і в разі потреби могли би його цілковито заступити. З ними повинен орґанізатор частійше сходитися і прямо спеціяльно виховувати їх, вщіплювати в них великі засоби ідеалізму і самопожертвованя для справи. Сі передові люди повинні

стати справді інтеліґентними в повнім значіню того слова, бо вони становитимуть тверде ядро в орґанізації народній, о яке повинна розбитися кожда ворожа, непоступова сила; вони будуть оживляючим рухом для цілої громади і особистий виховуючий вплив поширювати-муть між прочими громадами. Очевидно орґанізатор, виховуючи инших о скільки мога ідейно, повинен сам світити взором і старатися як в публичнім так і в приватнім житю бути під кождим оглядом примірним. Найкрасша теорія, найкрасші слова, коли вони не йдуть в парі з ділами, не найдуть найменшого відгуку, а то й противно — таке нещире і дволичне поступоване не піднесе, а до решти здеморалізує нарід.

Се були би найтоловнійші задачі читальні.

Яка користь з читальні

Скажім, що в якійсь околици знайдеться 20 людий, які основують читальняне товариство. Нехай би з них кождий купував для себе річно книжок за 10 дол., то кождий прочитає лише за 10 дол. книжок на рік. Тимчасом тісамі люди звязані в товариство, колиб дали річно по 5 дол., то кождий міг-би прочитати книжок за 100 дол.; а колиб лише дали по 2 дол., то всеж кождий прочитав-би книжок за 40 дол. Можливо, що дехто не перечитав би всіх книжок за 100 дол. протягом року, але за те мав би все, що йому найбільше до вподоби, або найбільше потрібне. Один прочитає одно, другий друге і кождий вдоволений.

Кількож книжок повинна би мати читальня? На се питане тяжко відповісти, бо чим більше книжок, тим більше користи, що притягає більше членів, всестороннійше їх освідомляє, захоплює і при собі тримає.

Читальня повинна мати книжок найменьше за яких 30 до 50 долярів, а повинна старатися, щоби мати за 100, 200 а то і 500 дол. і більше. Громада на таку суму протягом кількох літ може легко спромогтися, тимбільше, що діяльна читальня може мати крім вкладок ще инші доходи — з представлень, коляди, винайму читальняної салі, принагідних збірок і т. п.

Освідомлюючим средством читальні є також відчити і всякі просвітні курси, що при читальнях від часу до часу засновуються. Так читальня може бути школою для неграмотних (неписьменних), школою науки рідного письма, і співу для дітий, або діточою недільною школою. Коло читальні завязується звичайно аматорський і співацький кружок. Вкінци читальня є місцем сходин, народних віч, місцем виміни думок і вироблення товариських відносин між людьми для старих і молодих; а для молодіжи і дітий читальня є місцем, де попри освіту молодіж набирає оглади, вчить ся при забаві, звикає до житя розумного, статочного. Беручи участь в читальнянім житю, молодіж обзнакомлюється з поважнійшими справами, привикає до них і так стає спосібна до участи в усякій громадській і народній роботі.

Крім загальної освіти читальня має вплив і на економічне, домашне, господарське житє. Читальня може бути порадником в господарських справах, бо мусить мати також книжки про господарство; читальня може дати початок всякій кооперативній роботі, як крамниці, молочарні, гуртовій продажі або купні. Освідомлюючи людий, вона ублагороднює родинне житє, робить людий у відношеню родиннім і сусідськім лішшими.

Крім книжок читальня повинна мати також і кілька найліпших часописий та журналів.

Тому до читальні повинні належати всі — старші, молодші і діти, чоловіки, жінки і дівчата. Читальня — се дальший тяг школи. До чого школа дала підставу, те має продовжати і розвивати читальня. В читальни мають розбиратися всі загальні громадські і народні справи; тут і веселі хвилі житя повинні мати місце.

Тому то ніхто не повинен жалувати на читальню кілька долярів річно. Нераз в однім місяци пустить чоловік кілька долярів на неконечне і непотрібне, а гріш виданий на просвітну ціль ніколи не пропадає.

РОБІТНИК

Хто вирубав ліси, хто зробив з них урожайні поля і поставив на них світові міста? Хто построїв чарівні городи старого Вавилону? Хто поставив єгипетські піраміди, сфінкса і колюмни? Хто ставив Соломонів храм, що як будувався, то не було чути в місті ударів молотів? Хто засіяв старинну Грецію величавими храмами і статуями богів, якими любується людськість по тисячах літ? Хто виставив Кольосей, храм св. Петра в Римі і мостив аппійську дорогу старої римської імперії? Хто здвигнув мури Печерської Лаври золотоверхого Київа, замків старинного Галича і Львова? Хто копав світові канали, русла світових водних доріг, клав дороги, закладав телеґрафічні дроти для світового промислу й торговлі? Хто построїв парові машини на суші й на воді, що на всі кінці світа розвозять вироби людської праці? Хто боровся у всіх боях світа і чиї трупи покривають побоєвища? Хто змагався за поступ людства в селянській французькій і американській революції, хто крівавився й гине в теперішній світовій революції? Хто зладив прегарну колиску, до якої кладеться дитина бездільного багача? Хто приготовляє багатим лагідний корм, хто подає їм перлисті напої і ткає дорогу одіж, в яку одіваються? Хто вмирає на боєвищі за багачів, хто обслугує хорих багачів і стереже їх скарбів, хто відносить і спускає до гробу багатих небіщиків і ставить їм памятники? А вкінці, хто витворив всяке богатство світа і позволив поширитися торговлі й промислово, хто осолодив життя і зробив з чоловіка вищий твір? Хто? — Робітник!

ЦИВІЛІЗАТОРИ

Є чотири великі цивілізатори:

Совість, або моральний змисл.

Освіченість, або ставленнє Правди понад хосенність.

Естетичний змисл (розуміннє красного) і

Інстинкт праці або співділання.

Їх можна висказати також в слідуючих чотирох словах: Релігія, Наука, Мистецтво і Бизнес.

Сам собою не вистарчає з них ніодин. Кождий потребує зрівноваження других.

Кождого випробувано вже осібняком і результати були завжді відємні.

В середніх віках, а також і пізнійше, цивілізацію вязано завжді з релігією. Церква була всевладна.

Та добра з того не було. Повстала сильна гієрархія, але в народніх масах не було поступу. Процвитав абсолютизм, а життє було гарне лишень місцями. Загальна тканина людства мала брудно-сірий колір.

Учений так само — як лишень покладається на свої наукові розсліди і не піддається впливам з инших жерел, з часом твердне і холоднів. В життю потрібно чогось більше, крім альґебраїчних формулок і склянних рурок, щоби воно мало свою вартість.

Світ, відданий в цілости мистецтву, був-би дуже несправедливий і непрактичний.

Годі також уявити собі людство, кермоване в цілости бизнесовими людьми, що крім долярів і центів не знали-би инших цінностий.

Світ мусить мати духовників, моралістів, учителів етики, бо люди мають совість, бо їх найглибшим інстинктом є змисл добра і зла, бо вони є творами безконечности і носять в собі безконечність снів, надій і уяв.

Цивілізація, в якій не було-би признання авторітету праведности, ані ненависти до кривди і злоби — така цивілізація ніколи не встояла-би.

Так само неможливою є цивілізація без Науки.

Правда є одинокою підставою Поступу і одинокою метою Науки.

Релігійність основується на хосенности. Дух науки поправляє це і ставить перед нами факт, який ми не завжді бачимо, що правда є в кождім разі найбільш хосенна.

Наука шукає фактів і більше нічого. А без фактів годі побудувати постійну цивілізацію так само, як годі поставити цегляну стіну без цегол.

Велике відродженнє наук в девятнайцятім століттю було неоціненим добром для світа. Постепенно всі людські інституції дістають наукові основи. Наукою ми поконали пошести, уліпшили продукцію і дістрибуцію, зділали війну такою страшенною, що вкінци цілий світ пробує скасувати її, а свою шкільну систему зміняє так, щоби вона була більше згідна з законами природи.

Цивілізація потрібує артиста майже так само, як пророка і ученого. Бо краса є силою. Вона ублагороднює людий. Вона чинить пристрасти ніжними і взнеслими. Вона переносить людські бажання з брутальної на духову уровень. Вона чинить можливими місто і державу.

Таку-ж вартість має також і бизнесіст. Він підпорядковує економічне життє, він плянує порядок праці. Перед його пануваннєм люди удержувалися при істнуванню шляхом боротьби.

Його пароплави орють океани. Його зелізничі лінії наближають до себе континенти. Його фабрики і велитенські підприємства призвичаюють людий до спільної акції.

Він виявляє перед нами, що найбільш успішний бизнес мусить включати в собі також другі три прикметі: що він мусить бути етичний, науковий і естетичний.

В цей спосіб поступає цивілізація. В цей спосіб людство доростає до своєї повнолітности. І ми, щоби бути цивілізованими, мусимо навчитися бути

Добрими,
Справедливими,
Гарними і
Практичними.

На тих чотирох ногах іде вперед цивілізація.

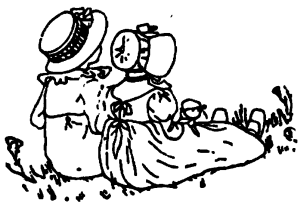

Брацтво св. Арх. Михайла, Відділ 116 У. Р. Союза в Іст Шікаго, Ілл.

Про Пекло та Муки Пекольні

(З "Перелицьованої Енеїди" Івана Котляревського.)

Се поетичне оповідання про пекло виймаємо зі славного твору Івана Котляревського "Перелицьована Енеїда". Вона звеся тому "перелицьована", бо його твір не є точним перекладом твору латинського (римського) письменника Вергілія про Енея, але її переробленням на український лад, та й ще до того в гумористичний, сміховинний спосіб. Вергіль уродився і жив в теперішній Італії. Він уродився 70 року перед народженням Христа, а умер в 19 році перед нар. Христа. В його поемі приходить у 6. пісні опис підземного світа померших, між иншим і "тартару", то є пекла і то такого, яким собі представляли тоді пекло старинні Римляне.

В підземний світ — так у "тартар" як і в "елізіюм" — небо, увела Енея ворожка Сібілля.

Котляревський представляє також, що його Енея уводить в пекло "Сивилла", котра й показує йому, як мучаться ріжні грішники. Котляревський описує пекло таким, як за його часів ("Перелицьована Енеїда" вийшла 1798 р.) представляв собі пекло український народ. З жартобливого опису пекла так і видко, що Котляревський — що належав до тайного, поступового товариства фармазонів — у істнування пекла не вірив і що він описав його лише тому, щоби напятнувати і висміяти ріжні людські помилки, шкідливі для загального добра. — "Чорногора", Відень, 1921.

Тепер Еней убрався в пекло,
Прийшов зовсім на инший світ,
Там все поблідле і поблекло,
Нема ні місяця, ні звізд...
Там тільки тумани великі,
Там чутно жалібні крики,
Там мука грішним не мала.
Еней з Сивиллею гляділи,
Які муки тут терпіли,
Якая кара всім була...

Смола там в пеклі клекотіла
І грілася все в казанах
Живиця, сірка, нефть кипіла, —
Палав огонь, — великий, страх!
В смолі тій грішники сиділи
І на огні пеклись, горіли,
Хто як за віщо заслужив...
Пером не можна написати,
Не можна і в казках сказати,
Яких було багацько див!

Панів за те там мордували,
І жарили зо всіх боків,
Що людям льготи не давали,
І ставили їх за скотів;
За те вони дрова возили,
В болотах очерет косили,
Носили в пекло на підпал.
Чорти за ними приглядали,
Залізним пруттям підганяли,
Коли який з них приставав.

Огненним пруттям оддирали
Кругом на спину і живіт,
Себе що самі убивали,
Яким остив наш білий світ,
Гарячим дьогтем заливали,
Ножами під боки штрикали,
Щоб не хапались умірать.
Робили різнії їм муки,
Товкли у мужчирях їм руки,
Не важились щоб убивать.

Багатим та скупим зливали
Ростопленеє срібло в рот,
А брехунів там заставляли
Лизать гарячий сковород.
Які ж із роду не женились,
Та по чужих кутках живились,
Такі повішені на крюк,
Зачеплені за теє тіло,
На світі що грішило сміло,
І не боялося сих мук.

Всім старшинам тут без розбору,
Панам, підпанкам і слугам,
Давали в пеклі добру хльору,
Всім по заслузі, як котам.
Тут всякії були цехмістри,
І ратмани і бурґомістри,
Судді, підсудки, писарі,
Які по правді не судили
Та тільки грошики лупили
І одбірали хабарі.

І всі розумні филозопи,
Що в світі вчились мудровать:
Ченці, попи і крутопопи,
Мирян щоб знали научать,
Щоб не ганялись за гривнями,
Щоб не возились з попадями
Та знали церкву щоб одну:
Ксьондзи до баб щоб не іржали,
А мудрі звізд щоб не знімали —
Були в огні на самім дну.

Жінок своїх що не держали
В руках, а волю їм дали,
По весіллях їх одпускали,
Щоб часто в приданках були
І до півночі там гуляли,
І в гречку де-коли скакали —
Такі сиділи всі в шапках
І з превеликими рогами,
З зажмуреними всі очами,
В кипячих сірков казанах.

Батьки, які синів не вчили,
А гладили по головах,
І тільки знай, що їх хвалили —
Кипіли в нефті в казанах:
Що через їх синки в ледащо
Пустилися, пішли в ні-на-що,
А послі чубили батьків
І всею силою бажали,
Батьки щоб швидче умірали,
Щоб їм принятись до замків.

І ті були там лигоминці,
Піддурювали що дівок,
Що в вікна дрались по драбинці,
Під темний, тихий вечерок:
Що будуть сватать їх, брехали,
Підманювали, улещали,
Поки добрались до кінця:
Поки дівки од перечосу
До самого товстіли носу,
Що сором послі до вінця.

Були там купчики проворні,
Що їздили по ярмаркам
І на аршинець, на підборний
Поганий продавали крам.
Тут всякії були пронози,
Перекупки і шмаровози,
Жиди, міняйли, шинкарі:
І ті, що фіґи-міґи возять,
Що в боклагах горячий носять,—
Там всі пеклися крамарі.

Паливоди і волоцюги,
Всі зводники і всі плути,
Ярижники і всі пянюги,
Обманщики і всі моти,
Всі ворожбити, чародії,
Всі розбишамаки, всі злодії,
Шевці, кравці і ковалі:
Цехи: різницький, коновальський,
Кушнірський, ткацький, шаповальський —
Кипіли в пеклі всі в смолі.

Там всі невірні і християне,
Були пани і мужики,
Була тут шляхта і міщане,
І молоді і старики:
Були багаті і убогі.
Прямі були і кривоногі,
Були видющі і сліпі,
Були і штатські і воєнні,
Були і панські і казенні,
Були миряне і попи.

Гай, гай!... та нігде правди діти,
Брехня ж наробить лиха більш:
Сиділи там скучні піїти,
Писарчуки поганих вірш,
Великії терпіли муки:
Їм звязані були і руки,
Мов у Татар терпіли плін.
От-так і наш брат попадеться,
Що пише, не остережеться...
Який же втерпить його хрін?

Якусь особу мацапуру
Там шкварили на шашлику,
Гарячу мідь лили за шкуру
І роспинали на бику:
Натуру мав він дуже бридку,
Кривив душею для прибитку,
Чужеє оддавав в печать;
Без сорома, без Бога бувши
І восьму заповідь забувши,
Чужим пустився промишлять.

Еней як відсіль відступився
І далі трохи одійшов,
То на другеє нахопився,
Жіночу муку тут найшов.
В других зовсім сих каравані
Піджарювали, як у бані,
Що аж кричали на чім світ;
Отсі то галас іспрявляли,
Гарчали, вили і пищали,

Після куті мов на живіт!...
Дівки, баби і молодиці
Кляли себе і ввесь свій рід,
Кляли всі жарти, вечерниці,
Кляли і жизнь, і білий світ...
За те їм так там задавали,
Що через міру мудрували
І верховодили над всім;
Хоть чоловік і не онеє,
Коли же жінці, бачиш теє,
Так треба угодити їй.

Були там чесні пустомолки,
Що знали ввесь святий закон,
Молилися без остановки
І били сот по пять поклон,
Як в церкві між людьми стояли
І головами все хитали;
Як же були на самоті,
То молитовники ховали,
Казились, бігали, скакали
І гірше де-що в темноті.

Були і тії там панянки,
Що наряжались на показ;
Мандрьохи, хльорки і діптянки,
Що продають себе на час.
Сі в сірці і в смолі кипіли,
За те, що жирно дуже їли
І що їх не страшив і піст,
Що все прикушували губи,
І скалили біленькі зуби,
І дуже волочили хвіст.

Пеклись тут гарні молодиці,
Аж жаль було на їх глядіть —
Чорняві, повні, милолиці;
І сі тут мусіли кипіть,
Що замуж за старих ходили
І мишаком їх поморили,
Щоб послі гарно погулять
І з парубками поводитись,
На світі весело нажитись
І не голодним умірать.

Якїсь мучились там птахи
З куделями на головах.
Се чесні, не потіпахи,
Були тендітні при людях;
А без людей не можна знати,
Себе чим мали забавляти,
Про те лиш знали до дверей.
Їм тяжко в пеклі докоряли,
Смоли на щоки наліпляли,
Щоб не дурити так людей.

Бо щоки терли манією,
А блейвасом і ніс, і лоб.
Щоб краскою, хоть не своєю,
Причарувать к собі кого б;
Із ріпи підставляли зуби,
Ялозили все смальцем губи,
Щоб підвести на гріх людей:
Піндючили якіїсь бочки,
Мостили в пазусі платочки,
В которих не було грудей.

За сими по ряду шварчали
В роспалених сковородах
Старі баби, що все ворчали,
Базікали о всіх ділах;
Все тільки старину хвалили,
А молодих товкли та били,
Не думали-ж, які були,
Іще як самі дівували
Та з хлопцями як гарцювали,
Та — й по дитинці привели.

Відьом же тут колесували
І всіх шептух і ворожок;
Там жили з їх чорти мотали
І без витушки на клубок;
На припічках щоб не орали,
У комини щоб не літали,
Не їздили б на упирях;
І щоб дощу не продавали,
В ночі людей щоб не лякали,
Не ворожили б на бобах.

А зводницям таке робили,
Що цур йому вже і казать,
На гріх дівок що подводили
І сим учились промишлять;
Жінок од чоловіків крали
І волоцюгам помагали
Рогами людський лоб квітчать;
Щоб не-своїм не торгували,
Того б на одкуп не давали,
Що треба про запас держать.

Еней там бачив щось не мало
Кипячих мучениць в смолі...
Як з кабанів топилось сало,
Так шкварилися сі в огні:
Були і світські, і черниці,

Були дівки і молодиці,
Були і пані, й панночки;
Були в свитах, були в охвотах,
Були в дулетах і в капотах, —
Були всі грішні жіночки.

Но се були все осуджені,
Які померли не тепер;
Без суду ж не палив пекельний
Огонь, недавно хто умер.
Сі всі були в другім загоні,
Як би лошата, або коні, —
Не знали, попадуть куди.
Еней, на перших подивившись
І о бідах їх пожурившись,
Пішов другими ворітьми.

Чужинецьке Населеннє Злучених Держав

Конскрипція населення Злучених Держав з 1920. р. виявляє, що протягом послідних десятьох років перед тою конскрипцією число іміґрантів з Німеччини, Австрії, Ірляндії і Росії значно поменшилося. Ця втрата виносить близько два міліони душ і є здебільша наслідком Світової війни, яка спонукала богатьох іміґрантів до виїзду з Америки тай взагалі припинила іміґрацію.

Число уроджених в Німеччині людий поменшилося о 818,035 душ; тих, що уродилися в Австрії, о 600,014; тих, що походили з Ірляндії, о 316,571, а тих, що з Росії, о 203,783. Найбільше щодо числа втрачено Німців, але процентово найбільше поменшилося число людий з Австрії, бо звиш о 50 процент.

Та мимо тих втрат загальне число уродженого за границями Америки населення зросло протягом десятьох років о 358,442 душ, тобто о 2.6 процент. Загальне число чужинців виносить 13,703,987. Все-ж таки так чисельно як і процентово зріст є найменшим з усіх, які записано в американських конскрипціях. В попереднім десятиліттю (1900-10) приріст виносив 3,174,610 душ, або 20.7 процент.

Послідня конскрипція подає тепер такі числа іміґрантів з ріжних країв: З Німеччини, 1,683,298; з Росії 1,398,999; з Польщі, 1,139,578; з Ірляндії, 1,035,680; з Канади, 1,117,136; з Анґлії, 812,114; зі Швеції, 624,759; з Австрії, 574,959; з Мексика, 476,676; з Мадярщини, 397,081; з Норвеґії, 363,599; зі Шкотляндії, 254,482; з Данії, 179,051; з Греції, 175,701; з Франції, 152,051; з Фінляндії, 149,671; з Голяндії, 131,262; зі Швайцарії, 124,848; з Румунії, 103,007; з Азії, 194,484; з Чехословаччини, 359,285; з Литви, 135,139; з Болгарії, 10,486; з Еспанії, 49,232; з Італії, 1,607,458—а з України тільки 3,100!

Щодо числа Українців в Злучених Державах, ця статистика, хоч вона й урядова, є дуже далека від правди. В Америці є богато міст, де українське населеннє виносить більше чим 3,000 душ, і його загальне число в цім краю є що найменш сто разів більше від того числа, яке записано підчас конскрипції. А що в конскрипцію попало таке мале число, то на це зложилося богато ріжних причин, між якими несвідомість справи так зі сторони українських іміґрантів як і зі сторони конскрипційних урядників була мабуть найважнійшою.

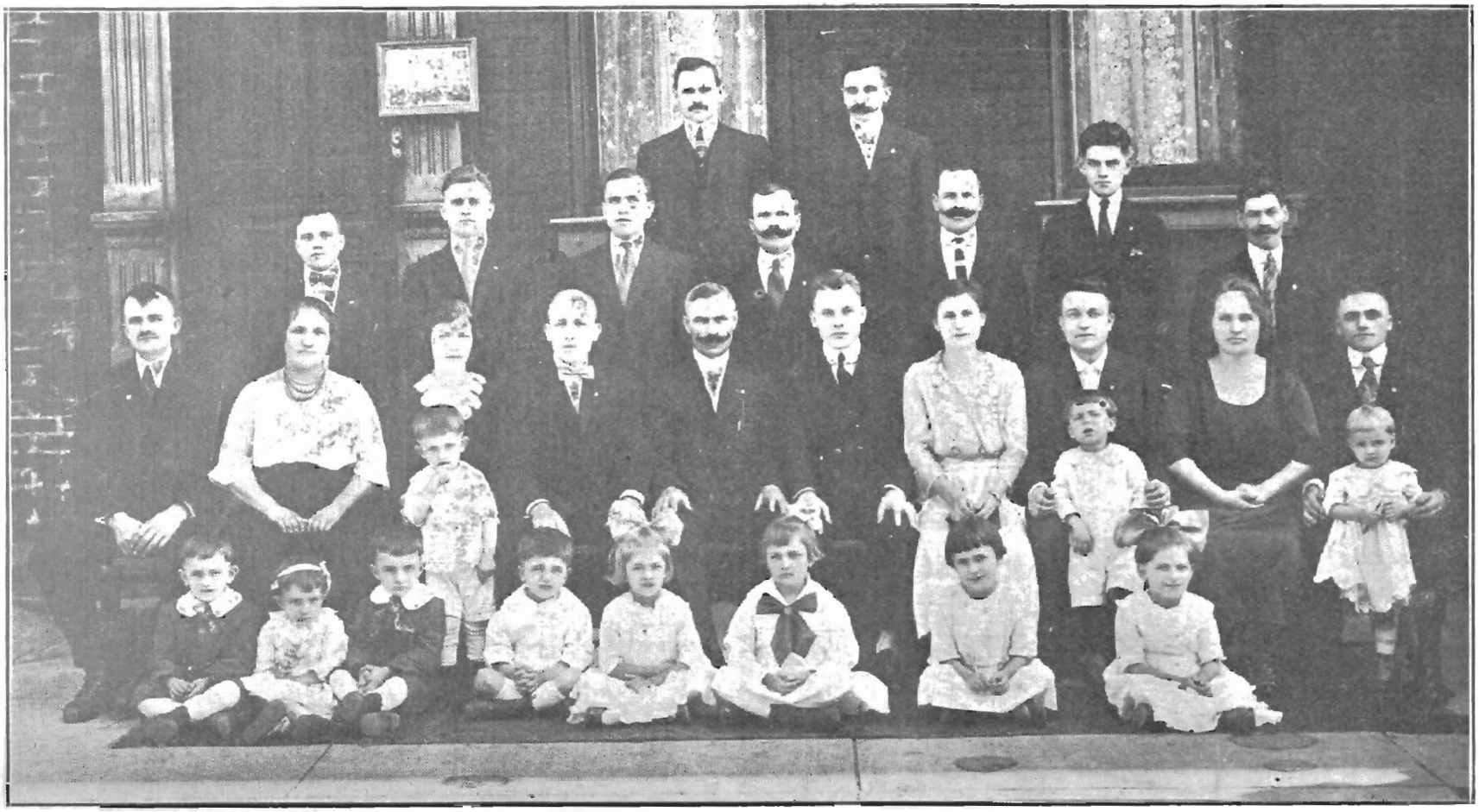

Брацтво св. Василія Великого, Відділ 176 У. Р. Союза в Питтсбург, Па. (Засноване 24-го грудня, 1917 року)

Анґлійські Професійні Союзи

Найстарші союзи в світі істнують в Анґлії. Професійний рух зародився там єще поверх 200 літ тому назад, коли, як наприклад в 1720 році, підприємці жалувались перед парляментом на те, що їх підмайстри заснували товариство і ставлять домаганє підвисшеня заробітної платні. І многі з тих союзів, які тепер числять сотки тисяч членів, засновані були невеликими гуртками робітників в виді клюбів або робітничих товариств. Так, наприклад, Амальґамоване (т. є обєднане) Товариство Механіків, як воно називалось до 1920 р., теперішне обєднанє робітник в машино-будівельного промислу, перший свій статут зареґіструвало 1828 р., кілька літ пізнійше після того, як закон з 1825 р. став допускати орґанізацію професійних союзів і робітничих обєднань...

За тих двіста років, протягом котрих розвивався анґлійський професійний рух, він переніс много змін. Були в історії анґлійських союзів і бурі, коли робітнича маса пробувала слабими єще силами своїх обєднань виповісти бій все кріпнувшому тоді капіталови. Похід робітників, що виробляють покривала, котрі рішили піти з просьбою до анґлійського парляменту до Лондону з Манчестер і инших міст і заосмотрились на дорогу покривалами, був стрінутий сальвами правительственних військ коло міста Пітел в 1819 р. Повстанє робітників Манчестера в 1820 р. так само зістало здушене оружною силою. А в протягу єще двайцятьох років весь професійний рух кипів новими думками і бажанями, стараючись знайти для себе шлях-дорогу в умовинах найстрашнійшої капіталістичної експльоатації.

Був також час, коли професійний рух знайшов для себе деякий шлях. За десятки літ між 1850 рр. в нім настало затише: союзи росли і кріпли, вони творили трівкі орґанізації, добрий апарат, засновували союзну касу і там збирали великі средства — але примирились з властю капіталу і лише думали, якби добитись поліпшеня положеня своїх членів шляхом угоди з капіталістами. Лідери його отверто, не стісняючись, вступали до ліберальної партії, у всім держали руку буржуазії, дістаючи в заміну охлапи з панського стола в виді колєктивних договорів. А робітнича маса, дістаючи час від часу певну прибавку до заробітної платні, виграючи від удешевленя товарів і засобів поживи, згоджувалась йти за такими лідерами, котрі вчили її, що тільки союзи, обєднуючі верхи робітничої кляси і маючі трівкі фінанси, т. є. настановляючі високі членські вкладки, можуть числити на успіх.

Настав в історії анґлійського професійного руху і инший час — час розчаровання в спосібности союзів старого типу, цехових замкнених союзів, обєднуючих тільки робітничу аристократію, обезпечити робітни-

кам дійсне поліпшенє їх положеня. Після страйків портових робітників Лондону в 1889 р., страйку робітниць лондонських фабрик сірників в тім же році і руху серед робітників ґазових заводів, котрі все велись невченими "низами" робітничої кляси і орґанізаціями "без роду і племени", без великих страйкових фондів і инших засобів — увага робітничої маси звернулась на утворенє широких масових обєднань. Тоді то почали творитися "загальні робітничі союзи", до яких вступали не тільки кваліфіковані робітники, але і чорнороби. Союзи, котрі і не думали настановляти високої членської вкладки і збирати великі страйкові і инші фонди. Однак вісім літ пізнійше найсильнійша, уважана за "взірцеву", орґанізація кваліфікованих робітників — Обєднане Товариство Механіків — проголосивши страйк за 9-годинний робочий день і продержавшись шість місяців, переконала робітників в необхідности відмовитись зовсім від попередних цехових союзів. Страйк коштував велику суму гроший, — поверх 300 тисяч ф. стер. — опустошив цілковито касу союза і закінчився повною поражкою страйкерів... Тому робітники звернули на шлях політичної боротьби і з 1910 року почали будувати силами профсоюзів робітничу парляментарну партію. Зложена на 99% з союзів, ся партія дістала в парляменті 40 послів при виборах в 1916 р. і на час стала виразником всеге професійного руху...

Але в історії руху дуже скоро настала нова зміна. Робітники переконались, що парляментарна тактика з рахованєм голосів, з ріжними зделками і змовами скоро перемінює робітничих послів в сліпе орудє в руках старих досвідчених політиків з буржуазних таборів. І переконавшись, вони вже в 1911 році звернули знова в сторону чисто професійного будівництва, знова почали уживати страйків.

А війна показавша робітничій клясі у всій наготі дійсне лице капіталізму, попхнула анґлійських робітників єще дальше. Вони повели вже опреділено боротьбу з капіталізмом...

Много, як видно, пережив професійний рух в Анґлії. І в світі анґлійських союзів всі ті переживаня оставили свою нестерту печать. За 200 літ розвитку анґлійських союзів в русі витворились свої навички і форми боротьби, витворились традиції, від котрих рух лише з трудом освободжується. Тому єще до сего часу картина руху — пестра, неодноманітна. Тому в ній є много такого, що осталось єще від того чи иншого періоду в історії руху...

Поза всім тим — тепер можна відмітити в житю анґлійських союзів і дещо спільне. Союзи виробили свій тип орґанізації, свої власні ідеї, свій власний уклад житя.

Який?

Візьміть котрий будь союз. В нім зразу-ж найдемо ми те, що і у всіх инших: сильну місцеву ячейку, сильні обласні обєднаня, і такі цен-

три руху, котрі все слабіють, як тільки ми переходимо від низшої орґанізації до висшої.

Місцева ячейка в Анґлії — се, як правило, не фабрично-заводський комітет. Правда, є тут і фабрично-заводські комітети. Але вони не увійшли в плоть і кров руху, не стали основою всего союзного будівництва. Такою основою являється місцевий відділ союза.

Кількадесять робітників одної професії (скажемо столярів, або майстрів, або слюсарів чи токарів) закладають такий відділ. Рідко случається, щоби низша ячейка союза складалась з робітників якого небудь промислу. Тільки в послідних часах промислова орґанізація стає орґанізацією значного числа анґлійських союзів (в 1920 і 1921 рр., шляхом злитя, в Анґлії утворилось 14 союзів, обєднуючих 4,7500.000 робітників після індустрії, а не після професії). Але чи входять в низшу ячейку робітники всего промислу, як се вже давно є в гірничім промислі, де шахтярська льожа чи ячейка обєднує всіх гірників, або туди приймаються лиш робітники одної професії — все одно: зорґанізована ячейка однаково у всіх союзах. Іменно що тижня в якім небудь шиночку збираються всі члени орґанізації для обговореня всіх біжучих справ. Секретар, котрий по більшій части не кидає своєї роботи на фабриці або заводі, робить доклад про положенє справ, збирає членські вкладки в той самий час, видає належні безробітному, хорому або через що инше маючому на се право членови союза запомогу. Тут же на зборах оголошуються всі циркулярі і донесеня з цетра і після них виносяться ті чи инші рішеня. Коли в союзі виникає якенебудь питанє, вимагаюче негайного вирішеня, то або скликаються спеціяльні збори, або орґанізується збір голосів за предложенєм або проти него на самих підприємствах. Таке голосованє відбувається так: всім членам союза роздається до рук листок, на одній стороні котрого стоять "так" і "ні", проти котрих голосуючий має поставити хрестик, а на другій надрукований зміст питаня, що має бути вирішене.

Иншими словами, низша ячейка представляє собою тісну, дружну сімю, головну ролю в котрій грає секретар. Він і кладки збирає, він і збори переводить, він і в переговори з хазяями вступає, він же і голосованє переводить. Він — той цемент, котрий споює в одно всіх членів низшої союзної орґанізації.

Правда, не дивлячись на таку тісну звязь всіх членів місцевого відділу союза, інтерес до справ союза в Анґлії не є особливо високий. Рідко, рідко в голосованю якого небудь важного питаня бере участь більша половина всіх членів. Так, примір, коли в 1919 р. перед зелізничниками стояло питанє про загальний страйк, в голосованю його брало участь всего 40% членів союза. А в грудни 1920 р. голосованє над питанєм, чи кінчити початий страйк за побільшенєм заробітної платні чи страйкувати дальше, переводилось всего поверх 50% загального числа членів Бри-

тійської Федерації Гірників... Виходить — в місцевій союзній орґанізації злука добра о стільки, о скільки мова йде про половину, а то і меншу часть членів.

Але далеко гірше стоїть справа висших орґанів професійного руху.

Місцеві відділи союзів в Анґлії входять або в сцентралізований союз, або в місцеву федерацію цехових союзів, або в місцевий союз, котрий є обєднаний з иншими такими самими місцевими союзами в загально-державну федерацію. Одного роду орґанізації місцевих відділів в загально-державнім розмірі тут нема.

Скажемо — місцева льожа гірників входить в свою обласну федерацію гірників. Ся федерація в свою чергу входить у Великобритійську Федерацію Гірників. А за те прядільщики, в першім ліпшім текстільнім місточку Анґлії, входять в свій мімцевий відділ союза так, що у них і у ткачів не оказується нічого спільного в орґанізаційнім відношеню. І не тільки тоді се так, коли обєднаня ограничається рамками місцевого відділу. Ні — вони орґанізуються окремо і тоді, коли твориться місцевий союз: місцевий союз прядільщиків твориться независимо від союза ткачів, а союз ткачів — независимо від союза иншої катеґорії робітників і т. д. Разом з тим і місцеві союзи всіх тих професій входять не в одну і ту саму федерацію, а кождий в свою власну. І лише загально-анґлійські федерації обєднуються в федерацію текстільних робітників.

Ся ріжнородність будови союзів — свідоцтво їх слабости. На верху не може бути доброї злуки, раз нема одного орґанізаційного пляну, раз кождий союз ріс в протягу всеї двовікової історії професійного руху, як Бог на душу положить. Лише в самий послідний час, анґлійський рух починає постепенно пізнавати, як невигідне є таке положенє справи, і в житю анґлійських союзів починає проявлятися стремлінє зорґанізованих робітників утворити один тип промислового обєднаня.

З Червоними Стрільцями

(Нотатки Усусуса.)

Начинався 1920-ий рік. Що раз завзятіще кружляли серед галицької армії вістки про побіди большевиків. Вкінці таки стало ясне, що направду прийшов кінець Денікину. Червоні війська заняли Київ, Харків, Полтаву і Ростов на Доном.

Довгі валки галицької армії без ціли тягли на південь широкими болотнистими дорогами Правобережної України, а на них то сиділи то лежали нещасні галицькі стрільці, ті, яких пощадив страшний тиф. Далеко від рідної стріхи, знищені фізично і морально дивились вони запалими очима. Команда галицької армії, яка тоді була цілком в руках давних австрійських старшин, рішила було ділити долю Денікина і ґрупувала части в районі Балти.

Ще раніш, перед переходом до Денікина, біля 10,000 стрільців утекло до Червоної Армії. А тепер іще більше в армії почало зростати невдоволення. Положення було ясне. Лише большевики, які вивісили на своїм прапорі гасло соціяльного і національного визволення, можуть бути нашими союзниками, — лише вони поможуть вигнати з нашої землі польських дідичів і тих підпанків, що смоктали соки з нашого робітника і селянина.

В район Балти саме тоді наблизились червоні війська і треба було скоро рішитись. Розум диктував одно, а чувство галицької офіцерні протестувало. На кінцевих нарадах таки більність заявилась за переходом до большевиків.

Большевицькі частини прийняли нас сердечно. Щирими словами витали нас на мітинґах в місточку Балті. Ми приглядались тим російським частинам, що переходили через наш район на польський фронт. Ми не бачили тих людей-звірів, ні бандитів, як представляла нам галицька і придніпрянська преса, то були гарно здисципліновані частини, що хоч нужденно вбрані, але бадьорно і з великим одушевленням спішили на фронт.

На команданта замісць зненавидженого всіми ґен. Микитки назначено тов. Порайка, Галичанина, який орґанізував з полонених Українців червоні частини і бився за Радянську Україну. Він взявся до реорґанізації армії, поділив її на три бриґади, усунув злишних людей і привернув армії боєздатність.

На комісарів до поодиноких частин було призначено таки Галичан, членів Галицької Комуністичної Партії. По полках і курінях вже бриґадні комісарі попризначали людей непартійних.

Але на жаль на посади комісарів часто діставались люди з малим досвідом і малим партійним стажем.

Найкраще склались відносини в бриґаді Червоних Українських Січових Стрільців. Тут комісарами були люди з досвідом, а на посадах командантів були старшини Укр. Січових Стрільців, які підчас війни жили в тіснім контакті з підлеглими їм стрільцями.

9. марта прийшов від команди армії приказ вирушити галицьким червоним бриґадам на волинський фронт. Першою виїхала бриґада Ч. У. С. С. Стрілець, діставши довший відпочинок і людяне трактовання, видужав з тифу і набрав житєвої енерґії. Свідомий чого він ішов і за що, він прямо рвався на фронт. Одночасно у вільний час від муштри велась горячкова, культурно-просвітна праця. Кипіла праця по комуністичних гуртках, уряджувано мітинґи і концерти для себе і селян, курси неграмотних і вищі політичні курси для командантів і реферати.

Давні старшини дивились на працю з початку з певним недовірям, але з часом почали втягатись до діла і самі. Так витворювалась певна гармонія між стрільцями і командним складом — з одної сторони, і 44. дивізією Червоної Армії з другої.

З початком цвітня бриґада відійшла на фронт, щоби змінити перемучені частини Богунівської бриґади. Лунала голосно по полях Волиня пісня червоних Усусусів:

"Сміло товариші разом
Станьмо в стрілецьких рядах.
Нашим найвищим наказом
Волі народної стяг!"

Населення приймало нас сердечно і гостило нас чим могло, бо бачило в нас завзятих оборонців перед нападами польських бандитів.

Та по святах Великодних почали приходити від двох галицьких бриґад, що стояли на фронті в складі двох сусідних дивізій, трівожні вістки. Говорилось про повстання в районі Тирасполя, але не хотілось навіть вірити. Товариш Баран, старий галицький комуніст і командант бриґади говорив, що це аґенти Петлюри, висилані ним на спілку з Поляками, використовують невдоволення галицьких старшин і роблять своє брудне діло.

Тому так тяжко було знести бриґаді, коли 23. цвітня завідуючий політичним бюром армії тов. К. привіз до бриґади цю вістку, як доконаний факт.

Тов. К. скликав сходини всіх комісарів і командантів полків і курінів бриґади і заявив, що в наслідок того, що 2-га і 3-тя бриґада Ч. Г.

А. опустила їм повірений відтинок фронту і підступно напала з заду на сусідні їм частини Червоної Армії — він має припоручення бриґади Ч. У. С. С. стягнути з фронту і інтернувати.

Всі уже не знаходили слів, щоби осудити ганебний учинок галицької "солдатески". На мітинґах того самого дня так само осудили цей учинок всі стрільці. Бриґаду оставлено на фронті.

Вже ранком слідуючого дня прийшлось бриґаді Ч. У. С. С. на ділі показати, що Черв. Укр. Січовий Стрілець не солідаризується з вчинком двох Ч. Гал. бриґад.

Того дня начався давно підготовлюваний польський наступ на цілім полудневім відтинку фронту. Галицький стрілець завзято боронився і хоч уступав перед переважними ворожими силами, то лише за ціну своєї крови, лишаючи порядно проріджені ряди ворога. Два дні завзятих зусиль дали Полякам на відтинку бриґади Ч. У. С. С. лише незначні успіхи при дуже сильних стратах. Але на третій день стало ясно, що Поляки, перейшовши свобідно через отворений їм галицькими бриґадами фронт, опинились на задах 44-ої радянської дивізії. Тепер всі старання треба було звернути на це, щоби вирватись з цего положення. З геройським завзяттям рука об руку з тарашанською і богунівською бриґадою пробивалась бриґада Ч. У. С. С. з одного кільця, щоб попасти в друге. Не помогли сильні зусилля. 27. цвітня опинились знесилені частини дивізій перед потрійним кільцем ворожої розстрільної і кількома бронепоїздами. Наступи тревали цілий день і ніч, та пробитись на схід вдалось лише половині бриґади Ч. У. С. С., щоби служити тим живим протестом проти ганьблячого вчинку тих частин Ч. Української Галицької Армії, що стратили розум, честь і совість, забули ті теплі чувства, якими так щедро нас наділили робітник і селянин російський і український, і перейшли на сторону Поляків. Прочі частини бриґади Ч. У. С. С. і всі инші частини 44 дивізії попали в польський полон. Так кічалась мандрівка Галицької Армії. Начались переслідування, інтернування і арештування. Зрадник дістав належну відплату.

Традиції Червоних Усусусів та їхня вірна боротьба по боці Червоної Армії за радянську владу лишатиметься на майбутнє зразком для кождого галицького жовніра. А зрада двох бриґад і потім нагорода, яку вони дістали від польських шовіністів, буде наукою, як не треба робити.

З Точки Погляду Лікаря

В хаті заможних людий. Мене покликано до хорої служниці, яка підчас свят так перепрацювалася,що набралась досить поважної недуги Хозяйка хоче, щоби я відослав дівчину до шпиталю.

Пояснює мені, що не можуть її держати дома, бо нема місця. Її кімнатку, каже вона, потрібую для другої служниці, яка приходить сьогодня.

Вона вичисляє всі 12 кімнат в її мешканню і доказує, як необхідні є всі ті кімнати для трох членів її родини, і як годі нігде знайти зайвого кутика для бідної хорої служниці. Але дівчина, що лежала в сусідній кімнаті і чула нашу розмову, кликнула голосно:

"Буде всьо добре, пане доктор — не журіться мною. Піду до моєї приятельки. В неї шестеро дітий і лишень чотири кімнаті тай бідна вона, але я певна, що вона займеться мною."

На відході хозяйка розповідає мені про свої клопоти. Ось треба було відновити мешканнє і покликано декораторів, а їй страх як неприємно, що вони вештаються по кімнатах і всюди "заглядають та нюхають".

Що за нещастє, що богачі або півбогачі мусять часом пустити робітників до своїх хат!

* * *

Молодий чоловік. В окопах у Франції надихався ґазу і дістав прикладом кріса по голові. "З того всього я вже давно вилічився", запевнює мене. Але тепер, після трох років, він дістає "напади", які, в його розумінню, є атаками епілепсії. І думає, що це не стоїть в ніякій звязи з тим, що він перебув на війні. Він не знає, що це є пізні наслідки його воєнних пригод, і що він буде терпіти протягом довгих років його життя, так як довгий час і ціле людство буде нездужати від наслідків послідньої війни.

* * *

Ще одна жертва війни. Він також був в окопах. Фізично не відніс ніякого ушкодження. Каже, що його "ані задряпнули". Але його умовий стан не є нормальний. Він є, так сказати-б умово заґазований. Він почуває себе винуватим за якийсь уявлений страшенний злочин і називає себе "убійником". Він має страшні привиди, які не дають йому спати. Коли почує лоскіт автомобіля, біжить у сховок, будучи переконаним, що це гармата пускає ґранати на нього. Всі сутерини (бейзменти) є для нього окопами.

А той нещасливий лебедить: "Я убійник, я тут на те, щоби убивати людий. Але я не хочу убивати їх — я не хочу!"

* * *

Сорок-літній мущина.

"Вже звиш пять місяців ходжу без роботи. В моїм ремеслі застій. Пішов оноді до департаменту чищення улиць і просив, чи не дали-би якого заняття. Піддали мене лікарським оглядинам і сказали, що не можуть дати роботи, бо лікар знайшов якусь хибу в жилах моїх ніг. От яка чудасія! Це правда — я чую біль і сильний біль і тому приходжу до вас. Але що їх це має обходити? Я хочу роботи — біль чи не біль. І що мені чинити? І що буде з моїми дітьми?"

Так, що йому чинити?

* * *

Він Італієць. Років, як каже, близько сорок. Від десяти років висилковим клерком. Працює дуже тяжко. Та ніщо йому не бракувало до часу, коли, рік тому назад, упала на його крижі тяжка пака. Від тої "почощини" в нього цілий час щось болить і не помагає навіть подвійна бранзолєтка, зроблена з мотузка з девятьма узлами, яку він носить на правій руці, а яку дістав від одної старої жінки, що вміє "замовляти". Кажу йому, що потрібує спочинку. Та він пояснює, що це неможливо. Як-би не вийшов до роботи на один день, зараз втратить її, і заявляє з вдоволеннєм, що він доси "не опустив ніодного робочого дня", що "працював пізно вечерами і вистарчає працьодавцеви за трох робітників".

* * *

Вона є моделем в торговлі дорогих жіночих одягів. Мусить виглядати, як каже, шиковно. Мусить мати гарні зуби, але в неї нема досить гроший для дентиста. Отже купила в заставнім домі ґарнітур уживаних зубів. Продавець казав їй, що "зуби самі допасуються; але він брехав —зуби не пасують". Оглядаю її ясна; в них повно ран.

* * *

Вчасна візита. Дитина хора. Звичайно бачить свого батька лиш в неділю. Стара історія: як батько виходить рано з дому, то дитина ще спить; коли батько верне вечером домів, дитина вже в ліжку. Але тепер дитина не спить і батько ще дома. Але вже цілує свого хлопчика, бо мусить іти до роботи.

Дитина трясучись від горячки, нахиляється через вікно і кличе: "Таточку, зобачу тебе вечером!" І сміється. Відтак махає маленькою ручкою і знова кличе "Таточку!" Його усміх щезає, кличе щераз "Таточку!" і вибухає тяжким плачем.

Оглядини неможливі. Чекаю довгий час, поки вспокоїться.

Український Робітничий Союз

Український Робітничий Союз, накладом якого видається рік-річно календар Товариш Іміґранта, переходить цего року дванайцятий рік свого істнування як асекураційна братська орґанізація близько сімох тисячів українського населення Злучених Держав.

Тип орґанізації, яку представляє собою Український Робітничий Союз, є чимось виключно питомим українській суспільности в Злучених Державах. Того рода орґанізації не вспіли витворитися ще ні на Україні, ні серед української еміґрації в инших сторонах світа. Нема їх навіть в Канаді, де українська суспільність і своїм матеріяльним станом і літами, а відай також і чисельно, перевисшає українську еміґрацію у всякім иншім краю, отже й в Злучених Державах. А треба признати, слушности ради, що повстаннє і розвиток таких українських орґанізацій, як Український Робітничий Союз, не можна ніяк пояснювати тим, будьто-би американські Українці мали якийсь особливший талант під тим зглядом, або стояли настільки висше культурно від своїх братів чи то в старім краю, чи в инших краях. Так звані запомогові українські орґанізації в Злучених Державах є витвором відносин цего краю і вони повстають тут і розвиваються не як щось спеціяльно українського, але лишень як українська галузь загально американського дерева, яке в урядовій американській мові зветься "братські орґанізації" (Fraternal Organizations). Українські запомогові орґанізації, як і того рода орґанізації серед инших народностий в Америці, є лишень похвальним наслідуваннєм американських братських стоваришень. Ці американські запомогові орґанізації є дійсно чимось кольосальним в суспільно-економічнім життю Америки; налічують вони десятки міліонів членів і нема мабуть Американця, що не був-би членом цеї або иншої запомогової орґанізації. Є в тих орґанізаціях мабуть більше членів, чим у звичайних асекураційних компаніях, хоч і ті послідні є

Юрій Крайківський, голова Укр. Роб. Союза

одними з найбільших фінансових інституцій в Америці та обертають сотками міліонів капіталу.

Та в Америці вкорінився вже здавна такий звичай, що чоловік, звичайно батько родини, обеспечуючи себе на випадок смерти чи нещасливого случаю, вважає своїм обовязком шукати того обеспечення насамперед в братській орґанізації, в якій знаходить не лишень бажане обеспеченнє, але також нагоду для товариського співжиття з тими людьми у своїй місцевости, яких вважає собі рівними будьто клясово, будьто політично, або навіть релігійно. Вони становлять місцеве товариство, як один з відділів дотичної запомогової орґанізації, і можуть свобідно займатися ріжними справами, що не стоять в ніякій звязи з приналежністю відділу до головної орґанізації. В цей спосіб формується товариське, братське життє в американських громадах і власне потреба такого життя знаходить найпригіднійший для себе ґрунт і точку опору в запомогових орґанізаціях. А що ця форма товариського життя оказалася вельми прак-

Осип Ленчицький,
писар фінансовий

Григорій Перчак,
писар рекордовий.

тичною і хосенною для американської суспільности, так принялась вона швидко і серед зайшлого з чужих країв населенця—серед американської іміґрації.

Не остало під тим зглядом позаду і українське громадянство в Америці. Вже в послідних десятках минувшого століття американські Українці зрозуміли хосенність запомогових орґанізацій, які бачили і серед Американців і серед чужинецького населення Америки,та оснували і для себе подібну орґанізацію. Піонірами в тій области нашого народнього життя в Америці були угорські Українці; їх угроруське Соєдиненіє треба вважати першою українською запомоговою орґанізацією в Америці. Зложене головно з угорських Українців (а галицьких Українців було тоді в Америці таки зовсім не богато), Соєдиненіє мало чисто угроруський характер і галицькі члени почувалися в нім досить чужими і не між своїми. Наслідком того галицькі Українці відорвалися від Соєдиненія (це почалось в другій половині 1893 р.) і оснували свою самостійну орґанізацію під назвою Руський

Михайло Бабей,
скарбник У. Р. Союза

Тома Шопей,
менаджер "Народної Волі"

Народний Союз. Нова орґанізація мала спершу чисто льокальний характер і обіймала своєю діяльністю лишень місточко Шамокин, Па. Але вже слідуючого року Руський Народний Союз поширив свою діяльність на всі українські громади в Злучених Державах і так повстала перша галицько-українська запомогова орґанізація в Америці.

В 1910. р. прийшло до розколу в Руськім Народнім Союзі і з того часу аж до 1917 р. Руським Народним Союзом звався теперішній Український Робітничий Союз з осідком в Скрентон, Па. Друга частина колишнього Р. Н. Союза, з осідком в Джерзі Ситі, Н. Дж., прибрала назву Український Народний Союз. Одночасно повстало також кілька инших українських запомогових орґанізацій, так що Українці в Америці за останніх кілька років зробили в тім напрямі дійсно великий поступ і запомогові орґанізації є покищо головним і ледви чи не одиноким економічним здо-

КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ УКР. РОБ. СОЮЗА

Іван Артимович

Никола Ванкевич

Василь Момрик

бутком і успіхом в їх громадянськім життю в Злучених Державах.

Будучи в сути річи фінансовими інституціями, українські запомогові орґанізації є сильнійші або слабші не так з огляду на скількість членів, як радше з огляду на їх фінансовий та загально маєтковий стан. Мірою сили того рода орґанізації є сума яка припадає на кождого поодинокого члена із загального майна орґанізації, а не скількість членів, або вартість майна, взяті окремо і без такого порівнання. А після цеї, одиноко правдивої міри, найсильнійшою українською запомоговою орґанізацією в Америці є сьогодня Український Робітничий Союз. Тай щодо числа членів і віку, Український Робітничий Союз є зараз другою з ряду найбільшою українською орґанізацією.

Фінансова сила Українського Робітничого Союза

Фінансовий стан Українського Робітничого Союза представлявся з кінцем місяця серпня, 1921, як слідує:

СТАН ЧИННИЙ:		СТАН ДОВЖНИЙ:	
Готівка	$138,914.65	Фонд посмертний	$114,711.31
Бонди	105,754.69	Фонд адміністраційний	2,860.63
Цінні папери	5,327.06	Фонд резервовий	92,957.18
Інвентар	2,993.83	Фонд бідних	8,486.81
Друкарня	20,969.26	Фонд народний	3,021.57
Дім	20,700.00	Фонд рентовий	2,318.73
Державні Щадничі Марки	720.86	Фонд конвенційний	6,813.38
		Фонд спадкоємців	64,210.74
Разом	$295,380.35	Разом	$295,380.35

Крім того майно, веденого після окремої системи, Українського Молодечого Союза виносило з кінцем згаданого місяця $17,708.56, з чого в готівці було $12,708.56, а в державних бондах $5,000.

З початком того самого місяця Український Робітничий Союз мав 6,940 членів, з того 5,540 членів дорослих (від 16-го року життя вгору) і 1,400 членів дітий.

Ці цифри показують наглядно, як сильною, з чисто бизнесової і в цім випадку асекураційної точки погляду, є Український Робітничий Союз, та як певним виплати свого обеспечення є кождий член тої орґанізації. Свій високий

РАДНІ УКРАЇНСЬКОГО РОБІТНИЧОГО СОЮЗА

Юрій Гребеняк

Фелікс Калужняк

Павло Турецький

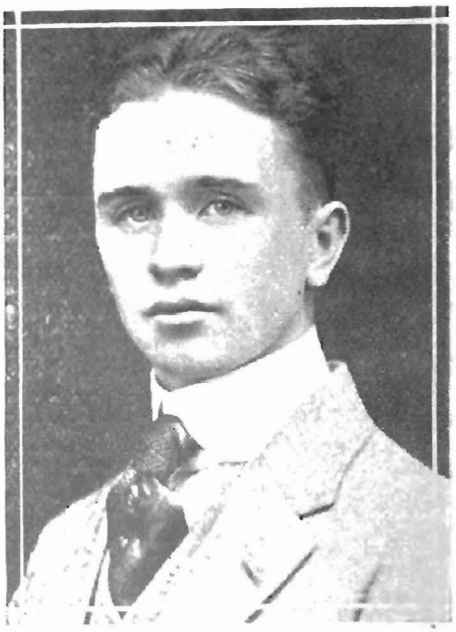

Теодор Миник

стан розцвіту і успішности завдячує ця орґанізація передусім фактови, що від часу свого заснування вона була ведена завжді в дусі поступу, реформ, уліпшень і прозорливости зі сторони її головної управи, та в загальнім дусі демократизму, який проявляється так в статуті Українського Робітничого Союза, як і у відносинах між загалом членства і управою орґанізації (Головним Урядом). Це дає спромогу орґанізації жити повним самодіяльним життєм, приноровлюватися до повсякчасних обставин та негайно запобігати всяким перепонам і трудностям, що можуть припинювати її розвиток, або шкодити їй в чімнебудь. Добрий доказ своєї бизнесової справности дав Український Робітничий Союз послідним разом підчас епідемії еспанської інфлюенци в 1919 р. Ця пошесть була тоді тяжким ударом для всіх асекураційних спілок і стоваришень—ударом, якого деякі з них не видержали і упали. Дійсним ратунком було тоді наложеннє надзвичайного податку на членів запомогових орґанізацій; в цей спосіб можна було покрити надзвичайні втрати, які спричинила викликана інфлюенцою смертельність серед членів тих орґанізацій, і вдержати на нормальній уровені фінансовий стан тих-же. Так робили американські запомогові орґанізації і так зробив за їх приміром і Український Робітничий Союз. Втрати, спричинені інфлюенцою, покрито надзвичайним податком і нормальний стан майна Українського Робітничого Союза остав ненарушений. І коли майно Українського Робітничого Союза, яке ніяк не зменшилося наслідком інфлюенци, зросло за послідних три роки близько на сто тисяч долярів, то майно инших українських запомогових орґанізацій ще й доси виказує ті втрати, яке понесло наслідком інфлюенци, не забеспечившися перед ними надзвичайним податком.

Важною та поступовою реформою зазначився також і минувший рік в історії Українського Робітничого Союза. В тім році заведено реформу системи обеспечування дітий. Нова система діточого обеспечення опирається на прінціпі обеспечування після віку і в такій формі, яка є згідна з ви-

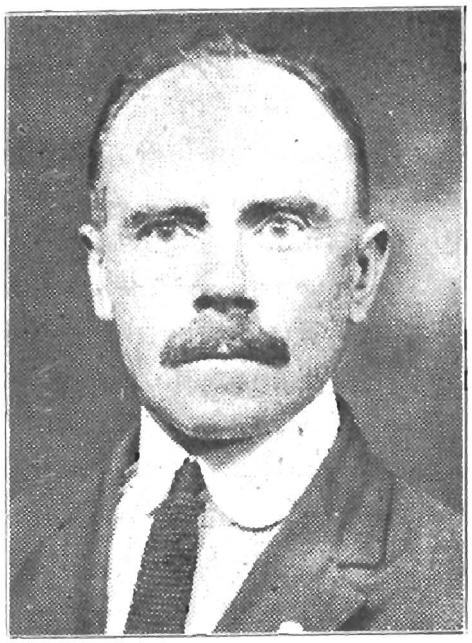

Йосиф Присташ,
радний Укр. Роб. Союза

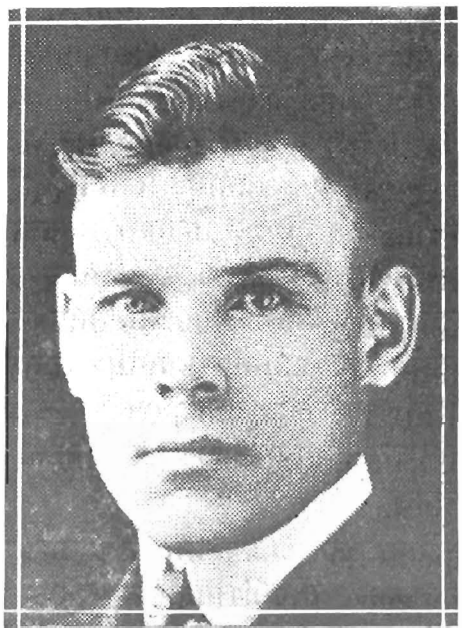

Іван Павлишин,
радний У. Р. С.

Осип Заплатинський,
заст. голови У. Р. Союза

могами законів поодиноких стейтів. Це є довершеннєм тої реорґанізації плачення членських вкладок, яку переведено в Українськім Робітничім Союзі в 1917. р., коли то так звану розметову систему заступлено системою плачення від літ, а якої вимагають майже всі ті стейти, де проживає більшість українського населення Америки.

Таким робом Український Робітничий Союз станув остаточно вповні на трівких і під кождим зглядом певних основах і є сьогодня одинокою українською орґанізацією в Америці, у місцевих відділах якої українське населенне цего краю може свобідно працювати над своїм розвитком у всіх напрямках людського життя в тім вдоволяючім переконанню, що орґанізація, яка лучить всіх своїх членів в одну велику українську родину, є дійсно робітничою орґанізацією, в якій переважає воля обєднаного в ній українського робітництва, і яка проявляє вроджений робітничим масах дух поступу і бажаннє кращої долі.

УРЯДНИКИ ТОВ. "ЛЮБОВ", ВІДДІЛ 9 У. Р. С. В СКРЕНТОН, ПА.

Йосиф Боднар, голова — *Прокіп Дзік, секретар* — *Мих. Бережанський, касієр*

ЮРІЙ КРАЙКІВСЬКИЙ

мас

ОДИНОКУ УКРАЇНСЬКУ ҐРОСЕРНЮ

402 BROADWAY, SCRANTON, PA.

На складі добірний товар найліпшої якости: хліб, мука, сіль, яйця, масло, сир, смалець, вуджена солонина і другі свіжі та смачні віктуали добірної якости.

УКРАЇНЦІ! Не йдіть до чужинців, бо знаєте, що гроші дані чужинцям ніколи як світ світом не вернуться до Вас назад. Придержуйтеся завше кличу: "Свій до свого".

Українські ґаздині! Не забувайте купувати у свого знакомого Вам чоловіка. Приходіть всі, а не пожалуєте.

ЮРІЙ КРАЙКІВСЬКИЙ

402 BROADWAY, SCRANTON, PA.

На Тейлор, Па. і околицю

НИКОЛА ВАНКЕВИЧ

має одинокий український склад

МАЙНЕРСЬКИХ ПРИБОРІВ

Все, що Вам потрібне при роботі в майні — всілякі знаряди (тулса), як також одят і добру майнерську обуву — все те дістанете в українськім шторі Николи Ванкевича по фабричній ціні. Дістанете таніше, як в чужих шторників. — Крім майнерських приборів, в тім шторі дістанете також богато инших річий, потрібних в домашнім господарстві. — То-ж українські майнери в Тейлор, Па., і околиці, памятаючи на клич "Свій до свого", повинні піддержувати своє українське підприємство, купуючи потрібні їм річи в шторі Николи Ванкевича.

НИКОЛА ВАНКЕВИЧ,
923 Union St., Taylor, Pa.
Bell Phone 138-J.

НА ПРОПУКЛИНУ СПРОБУЙТЕ ЦЕ ДАРОМ

Уживайте на всяку пропуклину, стару чи нову, малу чи велику, а будете здорові як тисячі инших

НА ДОКАЗ ДАЄМО ДАРОМ

Кождий мущина, женщина або дитина з пропуклиною повинні писати негайно до W. S. Rice, 13A Main St., Adams, N. Y., за безплатною прібкою цего чудесного средства. Кладеться на пропуклину і мускули починають стягатися; вони вяжуться, отвір замикається і вам не треба ніяких поясів. Навіть як-би пропуклина вам не дошкуляла, так нащо носити ціле життє підвязки? Нащо наражувати себе на небеспеки, які походять з пропуклини? Чому не шанувати свого здоровля? А богато людий виставляє себе щодня на таке ризико, бо пропуклина їх не болить і їм здається, що нема ніякої небеспеки. Пишіть зараз за тою безплатною прібкою, бо це є чудесна річ на пропуклину.

Даром на Пропуклину
W. S. Rice, Inc.,
13A Main St., Adams, N. Y.
Пішліть мені даром Прібку Вашого ліку на Пропуклину.
Імя .....
Адреса .....
Стейт .....

НАЙБІЛЬШИЙ СКЛАД КНИЖОК В ЗЛУЧЕНИХ ДЕРЖАВАХ

Хто більше читає той більше знає. Читайте—Нові наукові книжки—Читайте!

Природні розмови про економію К. Нелсон 30
Робітнича школа. Друга Часть 35
К. Марке, його житє і наука. Е. Гекер 15
"Есперанто". Др. Л. Л. Заменгоф 40
Види Київа; одна серія, 16 карток 50
Фільософія Соціял-Демократії. Й. Децген $1.50
Визволення без Бога й церкви. Антельо Караро 15
Робітничі пісні 15
Про походження та розвиток мов. Н. Рубакін 25
Соціялізм. Е. К. 15
Серед вічних снігів і ледів. В. Лункевич 30
Чому женщини жадають політичних прав. Д. Клюшинська 15
О походженню нашого Бога. Лямбро 15
Звідки взявся чоловік? Е. Гупайло 25
Народність і її початки. К. Кавицкі 25
Новітна суспільність і церква. Др. Бартошек 35
Нація як правна ідея і Інтернаціонал. Др. К. Ренер 20

HOLOS PRAWDY,
119 East 7th St. New York, N. Y.

REYNOLDS BROS.

GENERAL STATIONERS
128 Coal Exchange Bldg.,
Scranton, Pa.

Книжки до записування, протоколярні і касові для товариств. — Сталеві каси на папери.—Столи, крісла, кабінети на документи з дерева і зеліза.

Scranton Bookbinding Company

ЗАГАЛЬНА ПЕРЕПЛЕТНЯ

415-421 Linden Street,
Gould Bldg., Scranton, Pa.

Оправляємо всякого рода книжки (нові і старі), річники часописів і журналів, церковні книги, молитвослови і Біблії, ладимо після предложених плянів ділові книги та виконуємо солідно і по умірковавих цінах всяку роботу, що входить в обсяг переплетництва і лінійовання.

ІЛЮСТРАТОРИ І ФОТОҐРАВЕРИ

News Engraving Company

SCRANTON, PA.

Виконують першої кляси кліші до ілюстрацій в однім або кількох кольорах.

Позвольте подати вам нашу ціну на кліші (кати) до вашого часопису, книжки чи якої иншої друкарської роботи.

ПРОПУКЛИНА УБИВАЄ 7,000 ОСІБ РІЧНО

Кождого року лягає в могилу 7,000 осіб, а на свідоцтві смерти зазначено — "Пропуклина". Чому? Бо ті нещасливі занедбали себе, або лічилися лишень від признак недуги (опухлини), а на причину не звертали уваги. Що ви робите? Чи занедбуєте себе тим, що носите підвязку, пояс, чи як там називаєте той прилад? В найлучшім разі пояс є лишень нездалим середником. Він піддержує механічно і більше нічого. Його натиск припинює круженнє крови і позбавляє ослаблені мускули корму.

Але наука винайшла спосіб і кождий, мучений поясом, може БЕЗПЛАТНО випробувати того способу у себе дома. Метода ПЛЯПАО є безперечно найбільш науковим, льоґічним і успішним самоліченнєм пропуклини в світі. — ПЛЯПАО ПЕД, коли пристає тісно до тіла, не може всунутися або зійти з місця, і тому не може гризти або відпікати. Мяткий як оксаміт — легкий до наложення — некоштовний. Маєте його на собі підчас праці і підчас спання. Ніяких спряжок, ремінців або спружин. — Навчіться, як замикати пропуклиновий отвір, щоби пропуклина **не йшла на діл.** Пішліть сьогодня свою адресу до **Plapao Co., 3354 Stuart Bldg., St., Louis, Mo.,** за БЕЗПЛАТНОЮ прібкою Пляпао і потрібні поучаючі інформації.

ЦІКАВИЙ ЧОЛОВІК ХОЧЕ ВСЕ ЗНАТИ

В старі часи такі цікаві люди цілими днями пішки ходили, щоби дізнатися дещо доброго і хосенного. Чоловік без знання — що хата без вікон або тіло без душі.

НОВА УКРАЇНА

Листок для народа

поможе Вам богато в справі здобуття знання і освіти. — Передплатіть собі та своїм знакомим це цікаве письмо. — Коштує лишень 50 центів річно. — Оказове число 10 центів. — "Нова Україна" ніколи партійною не була і не буде!

NOVA UKRAINA, Box 130, Sta. D., New York City.

ЗАМІТКА. — Інформаційне Бюро "Нової України" уділяє адвокатських, лікарських, бизнесових та инших пожиточних інформацій даром — але лишень для передплатників "Нової України".

Читайте Українські Наукові Книжки

Таких книжок можете вибрати собі з нашого катальоґу. Кождому, хто подасть нам свою адресу, пішлемо даром цей Катальоґ.— Пишіть на адресу: **KNYHARNIA, Box 130 Sta. D.,New York,N.Y.**

ПЕРШИЙ УКРАЇНСЬКИЙ БАНК В АМЕРИЦІ

під назвою

Посиланнє Гроший до Старого Краю

Посилаємо гроші до старого краю та до всіх инших частий світа по найнизшій біжучій ціні і з повною ґаранцією, що гроші будуть доручені властивій особі. На кожду посилку даємо посвідку відбирателя.

Шифкарти на всі Головні Лінії

Продаємо шифкарти на всі корабельні лінії. Спроваджуємо людий з краю до Америки в можливо найкоротшім часі.

Банковий Департамент

Приймаємо вкладки від $1.00 вгору і даємо ТРИ ВІД СОТКИ проценту. Свої вкладки можете присилати почтою з усіх сторін Злучених Держав і Канади.

Правничий Департамент

Виготовляємо ріжного рода правничі документи у всіх мовах і займаємося всякого рода стяганнєм належитостий. Посередництво в справах купна і продажі домів та иншої реальности—наша спеціяльність.

Ми Купуємо, Продаємо і Міняємо Ріжні Заграничні Гроші.

Банк є під наглядом Державних Властий.

Цей Банк заложили і ведуть Українці.—У всіх висше згаданих справах знайдете вдоволяючу обслугу в тім Українськім Банку.

23 NORTH MAIN STREET, WILKES-BARRE, PA.

Григорій Русинко, предсідатель;

Михайло Бабей, заст. предс.; **Юрій Єсько**, касієр.

ВАСИЛЬ А. МОМРИК

одинокий український

ЗАГАЛЬНИЙ КОНТРАКТОР

В ЛЕЙКВУД, ОГАЙО

Виконує всяку роботу, що входить в обсяг перевозу річий — так хатньої обстанови, як і товарів — та приготовляє скоро і докладно місця під будову нових домів і будинків: рівняє землю, викопує пивниці та рови для заведення підземельних проводів і т. п.

W. A. MOMRIK

11814 W. MADISON AVE.,
LAKEWOOD, OHIO

Phone Bell Marlo 2801-W

D. L. Ward Co.

Гуртова і дрібна продажа всіх можливих сортів

Паперу і Шнурків

Головний склад на антрацитову область у Wilkes-Barre, Pa.

ТЕЛЕФОН: Wilkes-Barre: Bell Phone 3653 Scranton, Pa.: New Phone 682; Bell Phone 4487.

Pittston, Pa.: Bell Phone 662 W.

Инші склади: Philadelphia, Washington. Baltimore, Harrisburg, Richmond.

Зміст Календаря

	Сторона
Календарник	3
Тарас Шевченко — Заповіт.	17
Анґлійський переклад "Заповіту".	18
Василь Стефаник — Марія	19
Іван Франко — Дві Чети.	26
Др. Л. Мишуга — Культурна робота на Угорській Україні.	27
В. О' Коннор-Вілінська — Після бою	33
В. Л. — Право.	34
Джан Деніел (Історія ґорилч в полоні).	42
В. О' Коннор-Вілінська — Дитині.	47
Джеймс Оніл — Соціялістичний рух в Злучених Державах.	48
Роберт Ґ. Інґерсолл — Злочини проти злочинців.	56
Вол. Дорошенко — Василь Стефаник.	65
В. Л. — Мистецтво і Соціялізм.	74
Вол. Север — Старий Гавриш.	82
Р. Віппер — Вавилонське походженне трох релігій.	86
Хто був Конфуцій?	91
Вол. Дорошенко — Жінка в Шевченковій поезії.	97
Т. Шевченко — Не спалося — а ніч як море...	101
Василь Стефаник — Новина	102
І. Щ. — Листи з України.	104
Марселеза.	111
В поїзді зі Львова до Варшави.	112
Талаат Паша.	115
Революційний рух в Японі.	119
А. Богданов — Соціялістичний ідеал.	123
Ілайзе Маврі Бливен — Еволюція	125
Генрі М. Тичерон — Хто зїв заказане яблоко?	127
Б. Грінченко — Про пшеницю.	129
А. Чеканівський — Що таке політична партія?	130
Іван Франко — Жены руськія восплакашася.	134
Відвага.	135
Н. Стелова — Оповіданне бабусі	139
Петро Шелест — Суд визволеного краю	141
Іван Франко — Добробит.	142
Елін-Пелін — Адвокат.	148
Осип Маковей — Хрест.	151
В. Север — За фронтом.	152
В. Дорошевич — Аю-Даґ.	155
Марк Твейн — Як я видавав фармерську ґазету.	156
Марія Загірна — Я для краю свого працював.	161
П. Б. — Іван Франко як письменник.	162
Чотирнайцять точок гуманности.	168
Українські діялекти та літературна мова.	167
В. Дорошенко — Білоруський національний рух.	170
Риська границя.	175
Конституція Укр. Соц. Радянської Республики.	178
В. М. Бравн — Христос і Маркс.	184
Дещо про читальні.	187
Цивілізатори.	191
Іван Котляревський — Про пекло та муки пекольні	194
Чужинецьке населення Злучених Держав	197
Анґлійські професійні союзи	199
З Червоними Стрільцями	203
З точки погляду лікаря	206
Український Робітничий Союз	208

ЗА ОДНОГО ДОЛЯРА —ДЕСЯТЬ КНИЖОК

За одного доляра пішлю Вам 10 ріжних книжок і 6 чисел передвоєнного гумористичного часопису "Жало". — Замовлення і гроші посилайте на адресу (в реджістрованім листі):

WIKTORIA BUNIAK,
ul. Skrzynskoho, 14,
Lwiw (Lemberg)
East Galicia.

Виходить три рази на тиждень — У Вівторок, Четвер і Суботу

НАРОДНА ВОЛЯ

NARODNA WOLA—THE PEOPLE'S WILL

Є ОДНОЮ З НАЙБІЛЬШИХ УКРАЇНСЬКИХ ЧАСОПИСИЙ В НОВІМ І СТАРІМ КРАЮ

Коштує на рік тільки три доляри — **524 Olive Street, Scranton, Penn'a.**

Читайте Краєвий Часопис

Кождий Відділ, кожда Читальня, кожде Товариство і кождий, хто цікавиться суспільно-політичними справами старого краю, НЕХАЙ ПЕРЕДПЛАЧУЄ щоденний краєвий робітничий часопис, орґан української соц.-дем. партії

"ВПЕРЕД"

Хто бажає мати докладні вістки про це, що діється в старім краю, — нехай запише собі "ВПЕРЕД". — Хто бажає, щоби його рідня в старому краю мала кождого дня свою ґазету, — нехай запише "ВПЕРЕД" і для своєї рідні. — "ВПЕРЕД" це одинокий український щоденник в Галичині, що боронить робітничі справи. — Передплата на "ВПЕРЕД" до Америки і Канади виносить 6 долярів на цілий рік, або 3 доляри на пів року. — Передплата для Вашої рідні в краю виносить 2 доляри на цілий рік. — Числа на оказ посилаємо даром, пришліть тільки свою адресу та адреси своїх товаришів і знайомих. — Гроші посилайте дрефтом або в реджістрованім листі, на адресу:

"WPERED",
Lwiw (Lemberg), Ruska 3,
East Galicia.

ВСТУПАЙТЕ САМІ ТА ЗАПИСУЙТЕ СВОЇ ДІТИ ДО

УКРАЇНСЬКОГО РОБІТНИЧОГО СОЮЗА

По інформації в справі вступлення до цеї найлучшої запомогової орґанізації пишіть на адресу:

UKRAINIAN WORKINGMEN'S ASSOCIATION,
524 Olive St., Scranton, Pa.

МИХАЙЛО БОСАК, голова, ДЖ. Ю. ГУФНАГЕЛ, заст. голови,
П. ДЖ. МІГЕНТІ, касієр

First National Bank

Olyphant, Pa.

Звіт про стан цего Банку з днем 30 червня, 1921

СТАН ЧИННИЙ

Позички і дісконта	$ 599,212.23
Державні Бонди	602,062.46
Инші Бонди	1,767,660.55
Реальність, мебель і прибори	70,000.00
Готівка і належитість від банків	188,780.58
	$3,227,715.82

СТАН ДОВЖНИЙ

Капітал	$ 250,000.00
Надвижка і Нерозділені Зиски	252,495.29
Невиплачені Векслі в Обігу	24,900.00
Рахунки платні у Фед. Резерв. Банку	450,000.00
Депозита	2,250,320.53
	$3,227,715.82

Зріст нашого капіталу, надвижки і зисків о $250,000.00 протягом шістьох місяців вказує, що охорона наших ДЕПОЗИТОРІВ ставиться на першім місци у веденню нашого банкового діла.